

ס פ ר

זכותא דאברהם

מ כ י ל

תולדות. ציונים. הליכות. מנהגים ופתגמי אורייתא

דשושילתא קדישתא

לבית אדמו"ר הגאון רבינו אברהם וצ"ל לנדא

ה צ ד י ק מ צ י כ נ ו ב

בניו. נכדיו וניניו

נאסף. סודר וערוך על ידי

יעקב ורדיגר

הספר מוקדש

לזכרון עולמים ולעילוי נשמות

קדושי ציכנוב

שעלו למוקד על קידוש השם

בגזירות ת"ש — תש"ג

זמן זכרון נקבע ליום

כ"ז מרחשון

בגן עדן תהא מנוחתם תחת כנפי השכינה

ואלה יעמדו על הברכה

הריני רואה חובה לעצמי להביע תודתי לכל אלה שעזרו לי, באיזו שהיא צורה, ושתרמו בעין יפה להוציא את הספר הזה. תודתי נתונה במיוחד: להרב הגאון הגדול, חכם וסופר, שר במדינת ישראל, כש"ת רבי יהודא לייב הכהן שליט"א פישמן, העומד בראש "מוסד הרב קוק", — לש"ב ר' יעקב לנדא, המנהל הכללי של משרד הסעד במדינת ישראל ומראשי עסקני אגופא"י בארץ, — לש"ב ר' זאב וואלף לנדא, — לר' מרדכי קלונימוס בר' נתן זאב קורן, מצאצאי הצדיק הנסתר ר' בעריש חסיד, — לאחיס העבוער, — להבן יקיר לי אברהם, שסידר את החומר לדפוס, — ובראש וראשונה לש"ב ידידי יקירי, ר' יעקב לסלוי, מראשי עסקני הפוהמ"ז בארץ. ומנהל "קופת מלוה" של הפוהמ"ז, שעמל וטרח כעושה ומעשה ואיפשר לי להתחיל ולגמור זה יבנין של

בית אברהם

לכולם אני מחזיק טובה ומאחל:

רחמנא אידכר להון זכותא דאברהם רחמנא!

המחבר.

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

נדפס במדינת ישראל

Printed in Israel

דפוס "תרבות" תל-אביב

מדברי הרבנים הגאונים שליט"א ובראשם מרן הגאון רי"א הלוי שליט"א הרצוג :

המשרד הפרטי של הרב הראשי לארץ-ישראל

ב"ה, ירושלים, ז' שבט תש"ט.

אני מקדם בשמחה את הספר החשוב זכות אברהם, תולדות ופתיגמי דאורייתא, של האי שושילתא קדישתא, בית הגאון הקדוש רשכבה"ג ר' אברהם (ר' אברהמלי) טשיכנובר זצ"ל וז"ע, ע"י נין ונכד, הרב היקר, י"א מרבים, ר' יעקב ורדיגר שליט"א מתל-אביב.

קבלו נא, אחים גדיבים הי"ו, את הברכה הזאת בספ"י ובעין יפה, וזכותא דאברהם יעמד לכם בזה ובבא.

נאם

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

הרב הראשי לארץ ישראל

שלמה דוד כהנא

(ראב"ד וורשה)

רב בירושלים, גן רחביה 5

הן בא לפני הרב היקר והחשוב ר' יעקב ורדיגר שליט"א, נין ונכד להגאונים הקדושים, של שלת ציכנוב, אשר כבר נתפרסם שמו במדינת פולין בהספרים הקדושים שהו"ל מהמשפחה הקדושה הנ"ל. וביחוד עסק ועמל בספרי וכתבי זקנו הגאון הגדול המפורסם בכל תפוצות ישראל, רבי מנחם מגדיל חיים זצ"ל לנדא מזווירציה וכבר הדפיס ספר גדול בכמות ובאיכות, ויעש אברהם והגדה של פסח עם פירושים מזקניו הקדושים שזכו לפירסום גדול ונתקבלו לשבח אצל כל גדולי עולם. כעת עומד הוא להדפיס מהדורא תנינא מכל חיבורי טהרה של זקניו הקדושים זצ"ל הנ"ל ואשר רבים ממעריצי שמם המפורסם לשם ולתהלה בכל תפוצות ישראל משתוקקים ליהנות מאורם. ראיתי ספרו זכות אברהם, שמוציא לע"ע לאור הכולל זכרונות מנהגים ומילין יקירין דאורייתא של הגאון זצ"ל. מצאתי בו טעם לשבח בכל הענינים והריני ממליץ עבורו להיות לו לאחיעזר ואחיסמך שיוכל להוציא לפועל מחשבתו וכל המסייע יתברך בברכת אברהם זקנו מציכנוב בכל טוב סלה.

כעתירת הבעה"ח

שלמה דוד כהנא

ב"ה, ירושלים, ה' שבט תש"ט.

הרב טובי יהודא טביומי

מח"ס: "טל לישראל", "עטרת טובי", "מעשה טובי",
"לחקר דברי חז"ל", "שו"ת ארץ טובה", "טל אורות"
ב"ה, וזש"ט.

הן הראה לי מע"כ הרב המופלג חכם ושלם במעלות ומידות, בנש"ק כמוה"ר יעקב ורדיגר הי"ו — את הספר "זכותא דאברהם", שהוא מוציאו לאור, כולל : תולדות ימי חייו רבן של ישראל, הגאון האדיר, שר התורה, איש א"ם קדוש ונורא. יחיד בדורו, כמוהר"ר אברהם זצלל"ה לנדא מציכנוב ז"ע, לרבות גם תולדות וקורות ימי חייהם של בניו ונכדיו הגאונים האדמו"רים הקדושים זצלל"ה.

עברתי על פני הספר כולו ומאד מצא חן בעיני. אם מצד תכנו היקר ואם מצד אופן עריכתו, סגנונו המלוטש ושפתו העברית העסיסית. הנני בטוח כי כל איש ישראל ששמע שמע הרב הדומה למלאך ד' צבאות הזה — ומי לא שמע? — יקנה הספר בכסף מלא ויביא ברכה לביתו.

ב"ה, תל-אביב, עשירי בשבט תש"ט.

טובי יהודא טביומי.

חיים מרדכי ברונרוט

ראב"ד לקהלת ת"א ויפו

הן היטב ניכר לי מע"כ הרב היקר והנכבד, עמית בתורה ובמדע, ירא ושלם, נצר מגזע הלולים, נכד להרב הגאון והצדיק מוהר"ח זצ"ל לנדא מזווירציה, פולין, בין ונכד להגאון הקדוש מוהר"א זצ"ל, הצדיק מציכנוב, כ"ש מוה"ר יעקב י"ח ורדיגר.

מכיר אני אותו עוד מזמן היותו עשיר נכבד ונגיד בעירו, שוע ונדיב ואז הוציא לאור מכספו הספר הגדול לזקנו הגאון הרמ"ח זצ"ל ויעש אברהם" שעשה רושם רב בין ת"ח בזמנו והגדה של פסח, שרבים השתוקקו ליהנות מאורם. אחרי כמה שנות נדודים ותלאות בא ארצה בחסדי השי"ת, שלם ברוחו ובעטו העשירה ושם על לבו להוציא לאור ספר יוחסין של אבותיו הקדושים, תורתם ומנהגיהם ולהשאיר שם ושאר מצבת זכרון עולם. ראיתי ספרו החשוב, "זכותא דאברהם" והנה כולו מחמדים וטעמים בשבח משפחה מפוארה זו בישראל.

עתירתי בזה, מלבד להכיר את יקרת ערך הרב המחבר, עברו ואישיותו גם להושיט לו יד לעזרה, כדי שיוכל להוציא לפועל מחשבתו, — להדפיס כל חבורי טהרה של זקניו הקדושים זצ"ל. וזכותם תגין ותמליץ טוב על כל המסייעים ותומכים בו.

חיים מרדכי ברונרוט

ב"ה, תל-אביב, ט"ו בשבט תש"ט.

ידידי ש"ב היקר ר' יעקב ורדיגר יח'!

תשואות חן חן לד' על ספר זכותא דאברהם המפיץ אור בהיר על גדולתה וערכה של משפחתנו הגדולה ובראשה נזר ראשינו, הסבא קדישא שלנו, הצדיק מציכנוב. אם כי אינך מתיימר שהצלחת להקנות להמעיינים בספר, מושג שלם בנפשם הנישאה, בכל זאת ראוי הספר שהוא עטרת תפארת לכולנו, להתפאר בו. בטוחני, שספר יוחסין זה, יהא בו לנו ולדורות הבאים אחרינו, משום התחזקות בדרך אבותינו הגדולים, שוכני עדן ז"ל. והיה זה שכרך.

ידידך

יעקב לסלוי

האי ומחדנא מחבריא דחזיתא לרבי מאיר
מאחוריה ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדנא
ספי, דכתיב „והיו עיניך רואות את מוריק“.
(עירובין י"ג ב.).

ברוך שהחייני וקיימני והגיעני להגיש מנחה חדשה למוקירי אורייתא
ורחימי רבנן.

בשכבר הימים, עד שלא בא מבול הדם לעולם והייתי מתושבי לודו
המעטירה, בעל בעמי וטרוד בעסקי, מצאתי לי זמן, לאסוף, להגיה ולסדר לדפוס על
יד על יד, מכתבי זקני רבינו הצדיק זצ"ל ומכתבי נכדו, הוא זקני הגאון רבי
מנחם מנדל חיים זצ"ל לנדא, רב בזורצי, ובחמלת ה' עלי, זכיתי להוציא
מתוך הרחבה את הספר „ויעש אברהם“, הכולל מנהגים שנהג בהם
ונוסחאות התפלה שהתפלל זקני הצדיק מציכנו, מבוררים ע"פ ההלכה והקבלה
על ידי נכדו זקני הגאון, ו„הגדה של פסח“ עם שני פירושים יקרים
מזקני — הצדיק מציכנו ומנכדו הגאון הרמ"ח.

זה חלקי מכל עמלי — כי למגינת לבנו אבדו כל כתי"ק שנפלו לי בירושה
מעזבונם הרוחני ושהיה בדעתי להוציאם לאור, למען יתענגו ישראל מטובם.
חבל! הכל אבד בפולמוס המלחמה ותהפוכותיה.

בטרם נגשתי לערוך ולסדר את ספרי זה, עשיתי לעצמי חשבון הנפש:
האם שולט אני בשני היסודות העקריים — אמת ואמונה — אשר בלעדיהן
אי אפשר לגשת לעבודה אחראית כזו — לצייר תבנית יקרת הנפש הנפלאה,
שהיתה מלאה תורה ויראת שמים, מדות קדושות ונשגבות ומעשים טובים עד
להפליא. התכוננתי גם לקבל בליסטראות מצד הקהל הרחב, וראוי אני שייאמר
לי: איך הרהבת עוז בנפשך, אתה הנבער מדעת, לגשת למלאכת קודש זו —
להציג ציונים בתכונת נפשו הנשגבה של הצדיק מציכנו, „אשר כל
גאוני דורו חדרו לשמו ולזכרו“ (אהבת חסד, הקדמה).

ועם זה, כל אימת שתפסתי העט בידי, חלפה ועברה במוחי התפלה: יראתי
בפצותי — קטנתי מעש.

בחרדה עמוקה עסקתי בעבודתי, ומתוך רגש של אי בטיחות בכוחות
אני — רשמתי את הטורים.

מאוד דלה ועניה ידיעתנו אודות חיי הצדיק ודרכו בקודש, ורב מכפי כחנו לצייר ציור פנימי של דמות דיוקנו, ולעמוד על תוכן שיטתו של „האדם הגדול בענקים זה אברהם“, (מס' סופרים) לפיכך מצטמצמת עבודתי לציור שטחי, על פי אותם הסמנים, שאפשר לראותם בעין בשר — שפעולות הצדיק ומנהגיו מרשים לנו לראות. אפשר שנצליח בקיצור השגתנו להקנות להמעינים בהם, מושג וידיעה מצומצמת בגודל נפשו הנשאה, מושג שיהיה בו משום תועלת להמוני החרדים לדבר ה' ולדעת דרכיו, אבל עד כדי תפיסת מהותה של הנשמה הגדולה, אין אנו מתימרים להגיע.

השתדלתי, כמו שתוכחו לדעת, לא לתת להספר „צביון מופתי“, לא הרביתי ספורי נסים ומעשיות פלא, אם כי לדמות דיוקנו שגורות מעשיות ממעשיות שונות, דברי פלאים ומופתים, והעם משתוקק לשמוע על גדוליו דווקא סיפורים מסוג זה.

נימוקי: מרובות הן האגדות שהתרכמו מסביב לזכר הצדיק, שנצטברו במשך הזמן בפי העם ושכעת כבר אי אפשר לבררן ולהעמידן על אמיתותן ואילו לפרסמן בנוסחאותיהן השגורות, ללא בקורת, — יהיה זה ניגוד גמור להשקפותיו בחיים, שהיו בנויות על אדני אמת וענוה. לפיכך: יותר ממה שיראתי לקצר בשבחים — יראתי להאריך במופתים.

אולם, כדי להדגיש אמונתנו באותו צדיק, קדוש וטהור, „אשר בהיותו עוד צעיר לימים, הרעיש את העולם בחריפותו ובבקיאותו ומלבד זה, שהיה נחשב כבר אז בין גאוני הדור, היה מפורסם בעולם לאיש קדוש ונזיר אלוקים“ („אהבת חסד“ בהקדמה) — שגדול היה כוח תורתו לגזור גזירות ומן השמים קיימן, אצטט דברי רבינו האי גאון:

„דע, כי דבר זה הוא מקובל אצל כל הראשונים יחד, ולא היה אחד מכחיש בו, כי אומרים היו, כי הקב"ה עושה אותות וגוראות ע"י הצדיקים, כמו שהי' עושה ע"י הנביאים.“ (ב„הכותב לעין יעקב“ חגיגה פ"ב).

וגם בעל העקרים כבר אמר: „שכל מי שמסופק, שהשי"ת לא ישלים רצון הנביא או הצדיק הראוי לכך, — הנה הוא כמטיל ספק בתורה ושורש משרשיה, ומכש"כ, שיש קידוש השם, שראוי ומחויב לפרסם, שהטבע משועבד לעשות רצון שומרי התורה.“ (עקרים, מאמר ד' פ' כ"ד).

פרשיות אלו, שפירושן: כח וגבורה ניתנו להצדיקים האמתיים להיות מושלים בקרב תבל — לא נאמרו, אלא ללמד ולהשריש בלבנו אמונת חכמים, אותה המעלה בין המעלות, שמנו בהם החכמים ב„קנין תורה“, „הוא היה אומר, כי כל עצותיו שיעץ לכל איש — הכל היה רק על פי דרך התורה, כי הכל נמצא בתורה.“ „לכן, להרבות בשבחו אך למותר, ולו

דומיה תהלה, אשרי הדור שהיה אותו צדיק חי בתוכו". (אהבת חסד, הקדמה). מטעם כל האמור לעיל, העדפתי ובררתי מתוך הסיפורים שנשארו לנו לפליטה רק אלו, שיש לנו תועלת בידיעתם — שיש להם יסוד וערך מוסרי וחינוכי, ואשר משקפים במדה ידועה את דמות ערכו הרם. בקו זה נקטתי גם בנוגע להזכרונות על בניו הגאונים הקדושים. ובנוגע לנכדיו, הגאונים הצדיקים, נקטתי בקו: מקום בראש לאדמו"רים והראשון לפטירה — ראשון לאזכרה ואחריהם מקום בספרנו — ל"הדור הרביעי" של הצדיק ולפי אותו הקו, וברוח זה סדרתי את ספרי.

*

ועתה מלים אחדות לבני משפחתנו, צאצאי הצדיק, שניצלו מדם ואש ושנשארו מעט מהרבה מהשואה האכזרית שעברה על שליש מעמנו — יה"ד: עדים אנחנו, לדאבון לבנו, שהדורות מתמעטים והולכים ומתרוקנים מתוכנם העיקרונים. לפיכך, — כדי שהדורות הבאים לא ישכחו את גזעם ממנו יצאו, לא ישכחו את מקור מחצבתם בקודש — את ראש משפחתנו מאבותינו הקרובים, זכר צדיק לברכה, וכדי שיזכרו תמיד, כי מקור קדושה ואצילות לפנייהם, החלטתי לקיים עתה, מה שעלה בדעתי זה כבר, לפני פרוץ פרעות בישראל, לפני המלחמה הנוראה — להעלות על ספר ולרשום לזכרון עולמים, זכרונות ותולדות הסבא קדישא שלנו מציכנוב, המביעים טהרתו, קדושתו וחסידותו, שהביאותו לידי רוח הקודש. שבלים שבלים לקטתי, עד אשר נהיו ספר, — למשמרת לדורות אחרינו. אינני חושב את עצמי מורה דרך, אבל שבע רצון אהי, אם ספר זה יהא משום התחזקות בדרכי אבות, אם אף במידה מסוימה.

וברוח דברי השל"ה הקדוש: "שמצוה לספר לדור אחרון סדר היחס, למען ידעו להמשיך דרכם במסורת האבות", (של"ה פ' יש נוחלין). — קורא אני לכם, בני משפחתנו, די בכל אתר ואתר, זרע אברהם עבדו, אשר שמו וזכרו הקדוש פועם בלבם: הביטו אל אברהם אביכם, הביטו וראו את ההוד וההדר, הקדושה והטהרה שזכה להם אבינו הזקן. נסה גם אנו את כחנו, במידה ידועה, ונשתדל לבחור איזו דרכים טובים וקנינים אחדים עכ"פ, שיוזנו על ידי זה ממקום שיפלותנו, להתעלות לצד עילאה.

תופיע לפנינו תמיד התמונה הנחדרה של אבינו הזקן והתמונות הנחדרות של בניו ונכדיו הגאונים הקדושים ולא תמושנה מנגד עינינו — כל עוד נשמת שדי תחיינו.

תלמידי, ה' ויקרא, תש"ט

יעקב בכ"ר ישראל הנזק, ה"ה, ורדיגר

יסוד צדיק

מרגלא בפומיה:

„אבותי יכלו להסתתר, אבל אני בחטאי — מנעורי רצים אחרי“.

קובלנה קצרה זו — פירושה:

התמרמרות. צער, עניות ופשטות. תינה על גורלו שנתגלה ברבים.

להסתר כלתה וגם איותה נפשו. באבותיו הנסתרים התקנא.

באבותיו מצד אביו, כי מצד אמו שלשלת ארוכה משובצה בגאונים

קדושים ואדירי עולם נמשכת ועולה עד דוד מלך ישראל.

והרי השלשלת לחוליותי:

אמו הצדקנית, מרת ראדא, היתה אשת חיל ומלומדת מפורסמת. אביה

הרב ר' משה, נפטר בימי ילדותה והיא אומנה אצל אבי אמה, הגאון המפורסם

מהור"ר זאב וולף זצ"ל אורבך, רב בלינסשיץ, פולניהו).

רבי זאב הי' נכד הגאון רבי מנחם מנדל זצ"ל אורבך, בעל „עטרת

זקנים" על „מגן אברהם“, וחתן הגאון מהור"ר חיים ז"ל רב מפורסם בדורו

בעיר לינסשיץ.

רבי חיים היה בנו של הגאון הגדול ר' יצחק זעליג קרא ז"ל

אבדק"ק האנובר, אשכנז, נין ונכד לרבן של ישראל, רבינו המהר"ל ז"ל

מפראג, ולמעלה בקודש לרבינו ה„בית יוסף“, זצוק"ל בעל המשביר בד' חלקי

שו"ע, לרבינו חנינא קרא זצוק"ל ולהתנא רבי נחוניא בן הקנה, שמקובל

בפי האומה שמוצאו מדוד מלך ישראל. (2)

תולדותיו לבית אביו:

בעיר קוטנא, פולניא, לפני שנים רבות הי' חי יהודי פשוט, צדיק

נסתר, מהל"ו שבדורו, רבי ישכר בעריש ב"ר בנימין ז"ל, שהי' נקרא

רבי בעריש חסיד.

(1) „רבי זאב ליפשיץ“ פ. ז. גליקסמן.

צדיק יסוד עולם זה, התנער מעפר יסודו, הכניע את חמרו עד קצה האחרון והתפשט לגמרי מעו"ה. ארבעים שנה רצופות התענה משבת ועל אבן מראשותיו ישן כל ימי חייו, לפני פטירתו צוה שהאבן הזאת תעשה מצבה על קברו. מהנוסח החרות על אבן-מצבתו רואים אנו, שצדיק זה, אשר כל ימי חייו חי בהסתר גדול, נתגלה למרות רצונו קודם הסתלקותו, אם אף במדה ידועה. והרי הנוסח: פ. נ. בוצינא קדישא חסידא ופרישא מ' יששכר בעריש ב"ר בנימין. ואין לנו לשכות, כי בזמנו היו מקמצים בתוארים, לא הפריזו על המדה בפרט זה, ומכל שכן בנוסחאות על מצבות.

נכדו, הגאון רבי מנחם מנדל חיים ז"ל מזוירצי, כותב אודותו:

.... מנוחתו כבוד בעיר קוטנא. הייתי על קברו ועוד מונחת שם האבן הזאת. יש לנו בקבלה, כי זקננו הרה"ק הנזכר אמר בצואתו, כי יוצאי יריכו יושעו אם יתפללו על קברו. וכן עשה רבינו זקני הצדיק זצ"ל בסוף ימיו, כשחלה, צוה לשלוח ולהתפלל על קברו⁽¹⁾.

האדמו"ר רבי ר' בונים זצ"ל מפשיסחא — מספרים — התבטא בשבחו של צדיק זה: בידי זקנו של הצדיק מציכנוב ה' המפתח של אוצר הנשמות, לכן עלה בידו להוריד נשמה כזו לנכדו⁽²⁾.

אגדות מפליאות מסופרות אודותו, והנה אחת מהן:

מדרכו של ר' בעריש חסיד, שה' עורך בכל לילה תקון חצות, יוצא אל השדות והיערות שבסביבה, ובהתבודדות ה' בוכה על חורבן בית מקדשנו. פעם בחשכת הלילה הרגיש בו שומר העיר, שהוא יוצא משער העיר ומתוך סקרנות התחקה אחר עקבותיו, לדעת מה טיבו של דבר. הלך אחריו ושמע בכיות ויללות, כאילו שני קולות בוכים, אבל בחשכה לא ראה אלא דמותו של ר' בעריש חסיד בלבד.

למחר בלילה, כשבא ר' בעריש חסיד כדרכו לצאת את העיר, עצר'הו השומר וסגר בעדו את הדרך. לא אניח לך לצאת את העיר עד שלא תגלה לי טיבן של הבכיות ששמעתי בלילה — אמר לו. תחילה נסה ר', בעריש חסיד לדחותו בשה"י פה"י, אבל משנתעקש השומר בשלו, גילה לו בבל יאמר, כי בצוותא חדא עם ירמיהו הוא בוכה על חורבן ירושלים ועל חורבן האומה. השומר, מרוב התפעלות לא עצר את רוחו, ובשובו העירה גילה מיד את הדבר באזני אנשי המקום. וכך נודע הדבר.

(1) רבי זאב ליפשיץ"ם. ז. ג. 2) שיח שרפי קדש" לקום קדיש.

בנו של ר' בעריש חסיד, ר' יחיאל איכל, הי' גם כן מהצדיקים הנסתרים ומקובל כאחד מהל"ו שבדור. כל ימיו הגה בתורה, והצטמצם בארבע אמות של ההלכה תוך כתלי בית המדרש. די מחסורו המציא לו ר' רפאל בנו, שקיים מצות, כבוד אב ואם" בכל פרטי ודקדוקי.

ר' רפאל הי' נחשב למראה פנים לאיש פשוט, לבושו כיהודי כפרי. צד הנגלה שבו התבטא בזה שששה סדרי משנה, היו שגורים בפיו.

אגדות רבות ההולכות אודותו מעידות על קדושתו. פעם אחת — מספרת האגדה — הלך ר' רפאל יחידי בדרכו מעיירו לכפרו. בדרך זינקו כנגדו ממעבה היער ליסטים מזוינים, וכבר התחילו שולפים חרבותיהם כנגדו, יחידי האיש על אם הדרך, ואין אל מי לצעוק לעזרה. ובעוד הם מפתחים את זינם להרע לו, הגיע ובא במהרה איש צבא רוכב על סוס וחרבו שלופה בידו. משראוהו הלסטים, נפל פחדה של מלכות עליהם, פנו עורף ונמלטו על נפשם. בו ברגע נתעלם גם הפךש הרוכב מן העין... זקני הדור אמרו, שאותו פרש הי' אליהו הנביא זכור לטוב.

על זווגו של ר' רפאל עם נכדת הגאון הצדיק ר' זאב וולף זצ"ל, מספרת אגדה שני': נכדתו היתומה, ראדא, שהרב ר' זאב הי' אומן בביתו, היתה נערה הבאה בשנים, כי לא נודמן לה שדוך מתאים. זקנה הרב הצטער מאוד על זה וגם הנערה סבלה יסורים נפשיים על כך.

אל תצטערי — אמר פעם הרב לנכדתו — מבטיחך אני שיזמינו לך מן השמים זווג הגון.

והיה מעשה, שבו ביום בא לו אצל הרב דמתא לסדר עניני קבורה איש כפרי, שאשתו מתה עליו והובילה העיירה להביאה לקבר ישראל. כשנפרד, אמר לו הרב: אחרי ימי אבלך — בבקשה — תסיר אלי.

כשקם ר' רפאל מה"שבעה" בא הוא אצל המרא דאתרא כפקודתו. הרב שהכירוהו מכבר, הרגיש יותר בטיבו של הכפרי, ומבלי להאריך בדברים הציע לפניו השדוך עם נכדתו. גם את פי הנערה שאל הרב, אבל ברגע הראשונה נצבה היא משתוממת, לא יכלה להחליט בנפשה להנשא ל"אלמן". אולם, אחרי שזקנה הרב הבטיח לה דור ישרים, אמרה גם היא — הן.

לפנים בפולניה, הי' שררה ממונה על כל עיירה ועיירה, ובפי היהודים הי' הוא מכונה "פריק". לשבטו ולחסדו נתונים היו תושביו החוסים בצלו. בין

(1) ממכתבי נכדו הרמ"ח ז"ל מזוירצי לר' פ. ז. גליקסמן ב-רבי זאב ליפשיץ.

(2) שיח שרפי קדש.

עסקיהם המרובים היו להם חנויות לממכר יין שרף. ענף מסחרי זה לא ניהלו הפריצים על חשבונם הם, כרגיל, רק השכירו „הזכות” למי שהוא בחכירה, עפ”י רוב ליהודים. חכירה כזו, באחד הכפרים שבסביבת פרנצ’ב, רכש לעצמו מהפריץ, איש תם וישר, ר’ רפאל ז”ל לבית דובזינסקי. ששת ימי המעשה ישב לו ר’ רפאל בכפר ובכל ערבי שבתות ויו”ט כחצות היום סגר ר’ רפאל את חנותו ונסע לביתו העיירה. פרנסתו בהרחבה, עסקו באמונה וששה סדרי משנה היו שגורים על פיו — מבקר עד ערב. לביתו הפתוח לרוחה ע”י הכביש הראשי, היו באים טפוסים שונים: רוכלים שנעו ונדו מכפר לכפר בעגלותיהם הטעונות סחורות שונות, רוכלים הולכי רגל עם משאות כבדות המשברות את הגוף על כתפיהם, חסידים שנסעו לקבל פני אדמו”ריהם, „ארחי פרחי” — טפוס מיוחד בין עניים שנעים ונדים לארך ולרחב המדינה. כלם מצאו אצל ר’ רפאל מרגוע לנפשם העיפה, את פני כלם קדם בפנים שוחקות, לכלם עמדו שולחנות ערוכים — מי בכסף ומי בחנם.

צדיק בדרכיו וחסיד במעשיו ה” איש יקר רוח זה. חוט של חסד ה” משוך על פניו שזהרו בפשטות ועיניו הביעו תמיד טוב-לב. קוו בנתינת צדקה: „כל הפושט יד נותנים לו” — „מפרנסין עניי עכו”ם עם עניי ישראל” — אהוב למטה — אהוב למעלה.

חבל! שמחה של מצוה ותוגת לב שמשו אצלו בערבובי’ — חשוך בנים ה” הזוג הזה. נפשם העדינה סבלה יסורים. לא התרעמו, קבלו באהבה. והרי מה שמספרת האגדה:

ויהי לתקופת הימים, ולהגמון בית היראה שלהם בכפר, נתמנה כמר שונא ישראל שהפיץ רוח שנאה ורעל קרב בני עדתו ליהודים שכיניהם. מעשי השטן הצליחו, פתגמי הרשע חדרו ללב שומעיהן, וזוהמת השנאה הלכה וגדלה. גם על איש זך וישר, ר’ רפאל, שם הרשע עינו הרעה, ומבימת הכנסיה התחיל הוא לשדל את בני עדתו להחרים את חנותו. אולם, עד כדי כך לא עלה לו להרשע לשכנע את הכפריים. אהדתם לר’ רפאל גברה על דבות הכומר. ראה הרשע כי לא יכל לו — פנה אל הפריץ דבריו, ובדברי תוכחה הסביר והטעים לו, כי לעברה גדולה תחשב, אם לא יירחיק את היהודי מכנו ואיש נוצרי לא יירש מקומו. אולם, הפריץ גם הוא לא שם אזנו להסברתו, הרשע, בראותו כי מזומותיו מאַפֵּע, עלתה במחו המצאה חדשה: ככמר מלומד וידען במנהגי ישראל, ידע שהיהודים מוכרים בע”פ את חמצם. חזר הכמר על הכפרי, אשר ר’ רפאל רגיל ה” למכור לו את חמצו בכל ערבי פסחים, ואמר לו:

הא לך פי חמש ממה שהיהודי נותן לך ואל תהיין עוד לקנות אצלו, והי' אם לא תאזין לקולי — סופך שתירש גיהנום. גם את יתר הכפריים הזהיר הרשע. ערב פסח הגיע ובא הכפרי שרגיל הי' לבוא לר' רפאל, לא בא הפעם. בכליון עינים חכה עליו — ואיננו. חזר ר' רפאל על יתר הכפריים, הציע להם לקנות חמצו ואיש לו נענה לו, כפקודת הכמר עליהם. שעת „איסור חמץ" משמשה ובאה — באותה שעה ראה ר' רפאל כי גזרה נגזרה עליו מן השמים...

פתח דלתות ביתו וקרא בקול רם הנשמע מקצה הכפר עד קצהו בלשון פולין את „הריני מפקיר בזה כל חמצי, וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול" ויצא לעיירה לחוג את חג המצות כדת וכדין, כשדלתות ביתו פרוצות לרווחה לכל הרוצה לבוא.

ימי הפסח עברו עליו מתוך שמחה של מצוה, קיים בחדוה יתירה מצוות עשה שבתורה — ושמחת בחגך.

לאשתו הצדיקת, שבורת לב ומרת נפש, לא גילה דבר — כדי שלא לצערה. בשנים כתקונן, רגיל הי' ר' רפאל לרתום את עגלתו ולנסוע תיכף אחר הבדלה במוצאי"ט להכפר לפתוח את חנותו, כדי להפיס דעתם של הכפריים, שכבר היו יושבים ומצפים עליו בכליון עינים כל אותו היום של אחרון של פסח. לאחר שלא טעמו טעמן של יי"ש כל שמונה... השנה, לא חש הוא מהר כדרכו לחנותו שבכפר. אין דבר, יחכו ויתאפקו הגויים עוד מעט — אמר לאשתו. למחרת בבוקר נסע ר' רפאל ואשתו אל הכפר. בדרך פגשו באכר אחד מתושבי הכפר. איך עברו עליך הימים הטובים — פתח ואמר לו ר' רפאל — המלאתם גרונותיכם ביי"ש כדת? לא טעמנו מאומה — ענה לו הכפרי — כיוון ששני כלבים שמרו על הפתח ולא נתנו לשום איש להכנס. גם אני בעצמי רציתי להרטיב שפתותי בכמה טפות, קפצו עלי שני הכלבים, ובקושי, כל עוד רוחי בי, התחמקתי ממלעותיהם הטורפות. כשהתקרב ר' רפאל אל חנותו, קפצו שני הכלבים לקראתו, לקקו את ידיו, ובתוך כדי דבור — נתעלמו מעיניו.

הרגיש ר' רפאל כי יש דברים בגו... אעפ"כ נתחזק ברוחו ואמר: אין משגיחין בבת קול, חמץ שעבר עליו הפסח לא יהי' בביתי, בל יראה ובל יימצא. הלך ובא אצל החביות והתחיל פותח את הברזים לרוקנן. אשתו שעולמה חשח בעדה, נתנה קולה בצעקות ובכיות.

כיוון שכך, החליט ר' רפאל לשאול שאלת חכם מפי הרב הגדול הסמוך לעיירו הגאון רבי לייבוש חריף, ויש אומרים האדמו"ר הצדיק רבי פישלי מסטריקוב זצ"ל.

משבא אצל הרב, ירד זה לעומקה של ההלכה ופסק שהחמץ מותר בהנאה. אשתו הצנועה ששה ושמחה על פסק דינו של הרב ושובה לביתה לפרנצ'ב, ור' רפאל לבית מסחרו, להכפר, בדרך התחיל ר' רפאל לעשות לעצמו חשבון הנפש...

הן אמת — חשב ר' רפאל בלבו — שהחביות היי"ש הללו הן הן כל חילו וכל קנינו, ובלעדיהן הריהו עני כביום הולדו. אף אמנם מצא לו הרב היתר דחוק, אבל תורה מה תהא עליה? האיש שיעמוד דרכו על היתר דחוק משום נגיעה?

מכאן ואילך היתה החלטתו ברורה לפניו. ומיד כשבא תחת קורות ביתו, עמד ופתח את הברזים — והיי"ש נשפך לארץ עד ספה האחרונה... כשנודע הדבר לאשתו, פרצה בבכי גדול, ובמר לבה נסעה להרב. צעקה האשה, במר לבה — הוני אבדתי, בנים אין לי, מר לי מר!

אל תבכי, אל תבכי — הרגיעה הרב — לכי הביתה, אל תדאגי, בזכות זה את חובקת בן, שיאיר בצדקתו את כל העולם כלו, צדיק גזור והקב"ה מקיים... — למועד כעת חיה, נתמלא ביתם כולו אורה — בן ניתן להם שהאיר בצדקתו ונודע בפי כל ישראל בשם

הצדיק מציכנוב

צמח צדיק

א

וכבר מימי טל ילדותו נראו בו כשרונות עצומים וסגולות יקרות. בעירדה: פרנצ'ב, בה גרו אבותיו, לא נמצא מלמד להועיל, בעל-כשרון כראוי לתלמיד כמותו. לא הי' להם להוריו אלא לקיים „הוי גולה למקום תורה“ ולהפרד מבנם שעשוע לבם.

זכרה אמו ימי עני' ומרידה, אבל לא שכחה נדרה; „אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' לי שאלתי אשר שאלתי מעמו וגם אנכי השאלתיהו לה“. נטל אביו את בנו והביאו לפלוצק, שהייתה בימים ההם עיר מלאה חכמים וסופרים, יראי ה' וחושבי שמו. בפלוצק, איכסנו אביו אצל מלמד הגון וראוי ללמוד ו„אשל“, כלומר: אכילה, שתיה ולינה.

והנער הלך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם האנשים".

כשרונותיו — בעל מח חריף, זכרן, שקדן ודיקן — התפתחו אצלו במהירות נפלאה בד בבד עם תכונות נפשו העדינה — מזוג טוב, יראת שמים, תמימות ועניות.

ועל כלם, בכל עושר כשרונותיו ומדותיו שהי' מצויין בהם, בלטה הדייקנות, תכונה בפני עצמה, שהי' ממצה אותה ככלי שרת נושא ברכה בכל הליכותיו, ומשתמש בה להאדיר ולהעשיר את כל שאר סגולות נפשו. דייקנות — בלמודו, בתפלתו, בדבורו, בקיום מוצא שפתיו, בקיום המצוות ובאופן הבנתם כאשר נראה בהפרקים שלפנינו. דייקנות היתה קו האופי שלו, והיא היא שהטביעה את חותמה עליו עד יומו האחרון.

גדולה ענוה שבה נשתבח אאע"ה — ודוד הוא הקטן — הוא בקטנותו מתחלתו ועד סופו (מגילה י"א) ובמידה זו סלל לעצמו דרך בחייו. מופרש הי' בד' אמותיו, נחבא אל הכלים, הצנע לכת, בחשאי, קולו לא הגביר, שאלותיו ותשובותיו במלים מועטות, כל צעד ושעל מדוד ושקול, להסתיר מעיני הבריות את מהותו ולהטות מעליו תשומת לבם. גדולה מזו; לא ידע העלם כי קרן אור פניו, לא ידע את עצמו ולא הכיר את ערכו, כדעתם של בעלי המוסר ז"ל — שדרך העניות אינה בזה, שהאדם אינו מתגאה במה שיש בו, אלא שבעצמו אין הוא יודע גדולתו וערכו. אבל הרגישו בו ובטיבו, יודעי חן, שבעירו, הם שהבחינו בחן שהוצק על גיב שפתיו, ובעודו נער התחילו, זריון מקדימין שמא יקדמנו אחר, לחזר אחריו ולדבר בו נכבדות.

ביחוד זרק עינו עליו והראה לו חבה יתירה, הגאון והצדיק, הגביר המפורסם, מגדולי היחש, ר' יצחק איצקל הכהן, הנודע בשם ר' איצ'לה פלוצקר, מתושבי פלוצק, את חתנו ר' דן לנדא שלח הוא להורי הנער להציע להם, שייאותו לאכסן את בנם אצלו, ז. א. אצל ר' איצקל הכהן, באמתלה — כדי לשפר ולהטיב את השגחתו עליו לכל דבר, הלך ובא השליח אצל הורי הנער — וקדשו לעצמו — בעד בתו הוא.

מתקופתו זו אין לנו זכרונות, רק זה ידוע, שבעוד היותו חתן, שינה הוא את שם משפחת אביו — דובזינסקי — לשם משפחת מחותנו אז — לנדא. על שני שם זה מעיד לנו לוח הרצוף לשער הספר, "שטה מקובצת" הנשאר מעזבונו של ר' דו.

„שייך למחר החריף השנון הבקי המושלם מוה"ר ר' דן נ"י ולראי' באתי על החתום י"ב מנחם אב תקס"ה לפ"ק החתן אברהם במהור"ר רפאל נ"י לנדא פוהן לינטשיץ".

ר' דן כלכל את חתנו בנחת ובכבוד, המציא לו די מחסורו ביד רחבה כיד ה' הטובה עליו, והלה התמסר ביתר שאת וביתר עז ללמוד התורה לשמה ולעבודת ה', עלה במעלות ונתקדש בקדושה של מעלה, וגם האציל מרוחו על תלמידיו, שבאו לבקש תורה מפיו.

הסתרת פניו ברוח ובגשם שנהג בה בימי עלומיו טרם שנתגלה, סתמה לפנינו לדאבונינו הגדול את צנור הידיעות והזכרונות אודותו מאותו פרק ימי חייו. גם לא נשארה ממנו שום תמונה, שנוכל לחזות את זיו תפארתו, ולקיים „והיו עיניך רואות את מוריך" במשמעותה הפשוטה.

ב

את שמות רבותיו בנגלה אין אנו יודעים, ואין לנו ידיעות אף קלושות על פרט זה, ופלא, שאין מזכיר בשום מקום מבי"ק, שמעט מעט מהם זכו לאור הדפוס, את שם רבותיו או לכה"פ שם רבו המובהק, באותו פרק שהצדיק ה' סמוך על שלחן חותנו בפלוצק, כהן שם בתור „רב דמתא" הגאון הגדול המפורסם בחבוריו ר' ארי' ליב צינק, הנודע בשם ר' לייבוש חריף, מאגרתו האחת להגאון הנ"ל, בה הצדיק מכנהו בשם אמור"ר, יש אפשר להניח, שיצק מים על ידיו במשך איזה זמן, אולם, לפי דעת נכדו הגאון הרמ"ח מזוירצי אין להסיק מסקנא ממכתבו זה, „איננו יודע אם למד אצלו בימי נעוריו, או לפי שהי' אב"ד רב דמתא שבה הי' דר רבינו זקני הצדיק ז"ל, הי' נוהג בו כבוד לכנותו — אמור"ר⁽¹⁾).

יותר ויותר איפוא, מתקבלת על הלב הדעה שאומרת, שעיקר תורתו למד מפי ספרים ולא מפי סופרים, כמו שאנו מוצאים בדומה לו אצל זקנו באבותיו הרחוקים, המהר"ל מפראג, כידוע ליודעי חן, אם כן הדבר, אזי מתהווה הוא גם בפרט זה סמל אופיני — סמל של חנוך עצמי.

ואם אף עלה לו להצדיק להסתיר את מהותו הפנימית, את כחו בתורת

(1) ירבי זאב ליפשיץ ס. י. ז. 1.

הנסתר, וגם זה רק במשך איזה זמן, בכל זאת נתגלה כבר אז, בעודנו צעיר לימים, כחו בנגלה. על זה מעידה לנו עובדה מענינת:

הגאון ר' לייבוש חריף והצדיק, זכרם לברכה, התנגשו תכופות במשא ומתן של ההלכה. הגאון, בתור רב דמתא, הרגיש עצמו, כנראה, נעלב, כי במכתבו האחד לגאון הדור רבינו עקיבא איגר התנצל הוא לפניו — ש„אברך“ אחד בעירו מצערנו בהלכה. כתוצאה מההתנצלות זו, ערך הגאון ר' עקיבא ז"ל שתי איגרות — האחת להצדיק, בו הוא בקשהו שייחיס על כבוד תורתו של הגאון רב דמתא, ולהגאון ר' לייבוש חריף כתב, שבר פלוגתי זה לא „אברך“ רק „ארי דבי עלאי“). ואופיני הדבר, שהגאון ר' לייבוש חריף ז"ל בכבודו ובעצמו נעשה לאחר זמן מגדולי מעריצי הצדיק, כאשר נראה בהפרקים שלפנינו.

ג

ברם, הנסתרים לבני אדם — גלויים לבני עלי. קרני אור מרגלית שהיתה תלוי על צוארו של אברהם אבינו, הבקיעו את הערפל שבו העטיף את דמות דיוקנו האמיתית.

מעשה בלשון חסידים מאותו פרק שהצדיק ה' סמוך על שלחן חותנו בפלוצק:

פלוצק, כעיר נמלית, גדולה היתה כה תנועת העוברים ושיבים. דרך בה נסעו לעיר דנציג הגדולה, הסוחרים ממדינות פולני ורוסי.

בבית המדרש דמתא, באשמורה שני, באחד הלילות החורף, מסביב לשלחנות ישבו צפופים — זקנים, אנשים בגיל העמידה, אברכים ובחורים. על מקומו הקבוע בנווית מאחד השלחנות, תוך חבורה של תלמידים, ישב לו האברך המזר. דלתות בית המדרש נפתחו, ואיש נכנס. במראהו, בלבשו החצוני, טיפוס של סוחר הנוסע לדנציג. לא משך עליו תשומת לב מיוחדת. רגילים היו בני העיר לקדם פנים חדשות. ישב לו הסוחר על יד אחד מהשלחנות, הקיף בסקירה את המסובים, דפדף בספר, בתוך כך העיף עינו ומבטו נפל על האברך המזר. התחשמל תיכף מחוט של חסד המשוך על פניו המאירות העטופות בעשרה לבושים.

כאחד מזכי ראי, ראה לפניו „אנפהא נהירין בנהירו עילאה“. חשקה גפשו להתודע אליו, התקרב, ונכנסו בשיחה בענינא דפרקו. התחילו לנגח זה את זה בההלכה, הלה מוטיב והלה מפרק. הסוחר, האב בשנים, הראה גבורות

בכח התורה, אולם האברך, גם עליו לא חלשה דעתו. נתרשם הסותר מתורתו השלמה, תורת אמת. לא לשם חידוד, רק תורה לשמה, במובנה האמיתית והעקרית.

מכיוון שכך, איותה נפשו להתקשר עמו בקשר עליון, התאוה לתפיליו. להתעסף בטליתו — להתחמם לאורם.

כשהתעסף בה, הרגיש יותר יותר רוממות נשמתו. כשגמר תפילתו — חלץ התפילין ולא החזירם לתיקם, הסיר הטלית ולא קפלה ונתעלם מביהמ"ד בלי להפרד מעל בר פלוגתא. — קשה עלי פרידתכם — „ואתעבידו רעותא חדא בלא פרודא". חור הצדיק על ה„סוחר" ולא מצאו. כשנגע בהטלית האי מקופלת, נרתע הצדיק, מישמש בה ומצא אותה רטובה וספוגה דמעות, זיעה של מצוה, מרוב דבקות וכלות הנפש בעבודה. ומשנתעסף בה, הרגיש התעלות בנפשו, עליות בספירות וקדושות.

אותו סוחר שנסע לדנציג וסר לפלוצק להתפלל ה' רבן ומאורן של ישראל, רבי ר' בונם זצוק"ל מפשיסחה, שקודם נהגותו באדמורי"ת ה' עוסק בפרקמטי'.

כשחזר הרבי ר' בונם מדנציג, לא נתמהמה בדרך וחזר ישר לפשיסחה וכמבשר טוב חש מהר ונכנס אצל רבו ה„יהודי הקדוש" ובתרועת שמחה הודיע בקודש פנימה:

„רבינו הקדוש: „תא חזו ענותנותא דאברהם".

ד

כמאמרם ז"ל — „שני ת"ח המחדין זה לזה בהלכה, הקב"ה מצליח להם" — הוסיפה להם — לשניהם — פגישה זו זהר בקדושתם. ואם אף אין אנו יודעים, אם פגישתו זו עם משפיע בתורת החסידות היתה לו להצדיק הראשונה, אם זו היא שהניעה אותו לכונן דרכו על פי למודי הבעש"ט ז"ל, בכל זאת יש להניח, שאפשרה לו לעלות במעלות ובמדרגות יותר ויותר עליונות וקדושות.

ה„יהודי הקדוש" בשמעו מפי תלמידו הגדול, הרבי ר' בונם, את גודל מעלת הצדיק, השתוקק לראותו בין תלמידיו הקדושים שהסתופפו בצלו.

גדולה מזו — רצה למנותו בראש החבריא ולתת לו את כל קרן האור שלו, עדות נאמנה זו מוסר לנו מעריצו הגדול של הצדיק, הגאון ר' אלעזר הכהן, הנודע בשם ר' „אלעזר פולטוסקאי" בעל „שורת מהרא"ך", רב בפולטוסק.

הגאון הזה ה' מהמסתופפים בצל קדושת האדמו"רים: הרבי ר' בונם מפשיסחה, הרבי מקוצק ובעל „חידושי הרי"ם", ובאחרית ימיו ה' מסתופף בצל הצדיק זכותם תגן עלינו.

לרוב חשיבותה ואמיתותה של העובדה, הנני מעתיקה בלשוננו, בלי שנוי, כמו שרשמה בנו של הגאון הנ"ל בקונטרס „עץ אבות" הנלווה להספר „שור" מהרא"ך".

ובמרוצות הדברים סיפר (הגאון ר' אלעזר ז"ל) לפני החסידים מעשה פלאי מגדולתו של רבינו (הצדיק) זצ"ל: בימי חורפו, כשהי' עוד בפלוצק ויאכל ארוחות אצל חותנו הנגיד הגביר ר' דן ז"ל לנדוי, ה' לו להצדיק חבר אחד, שנסעו יחד להרב הגדול, איש אלוקים, חסידא פרישא וקדישא, צדיק יסוד עולם, מו"ה ר' פישליה מסטריקוב, מי שהי' תלמיד הגאון אלוקי מו"ה דוב בעריש הנודע בשם ה„מגיד ממזריטש". פעם אחת, אמר להם רבי פישליה: „כי נפשיכם תבדקו להרב המאור הגדול, אספקלריה המאירה, איש אלקים וטהור מאד נעלה, ה"ה „היהודי הקדוש" מפשיסחה, ושם יהי' לכם תקון לנפשיכם".

כאשר נסע החבר של הצדיק להיהודי הקדוש, הלך להצדיק לשאול לו, אם הוא גם רוצה לנסוע, והשיב לו הצדיק, כי לא רוצה לבטל מתלמיד תורה, ונסע האברך בעצמו.

כאשר בא לפשיסחה ונכנס אל הקדש פנימה, שאל אותו היהודי הקדוש תיכף בעת נתינת שלום: למה לא הבאת עמך גם את ר' אברהם? ויאמר לו, שלא רצה לנסוע, מכיוון שנפשו חשקה בתורה כבן עזאי.

כששמע היהודי הקדוש את דבריו אלה, ספק ידיו ולא אמר דבר. כאשר האברך הנ"ל נסע עוד הפעם לפשיסחה, סר הוא מחדש אל הצדיק וישאלוהו, אם גם בדעתו לנסוע, ורחא אותו הצדיק גם הפעם בתירוץ הנ"ל. כשבא להיהודי הקדוש, שאל הוא אותו שוב: למה לא הבאת את ר' אברהם, ויען שנית, כי לא רצה לבטל מתלמוד תורה. כשבא האברך לביתו סופר להצדיק הדברים הנ"ל כי היהודי הקדוש משתוקק לראותו, ויען הצדיק ויאמר לו: כשתסע שוב לפשיסחה, אשתדל גם כן לנסוע.

אך ד' מנע אותו מלנסוע גם הפעם. וזה הודות לחותנו ר' דן, שלא הניח אותו לנסוע, כי אמר לו: שיש עוד חזון למועד, ואחר איזה חדשים אשכור אני עגלה חדשה עם שני סוסים וגם אני אסע עמך.

הצדיק, בשמעו את דברי חותנו ציית לו, כי הכל עשה עפ"י הד"ת כמבואר ביו"ד ס' ר"מ — חייב אדם לכבד את חמיו, והנה חברו נסע פעם

שלישית, וכאשר בא לה, יהודי הקדוש" שאל אותו ה, יהודי הקדוש" עוד הפעם: האם הבאת עמך את ר' אברהם? ואמר לו דברים כהווייתן. העמיד ה, יהודי הקדוש" את רגליו על הספסל והרים ידיו והניחם על ברכיו ואמר בזה הלשון: ה, היוזק גדול על שלא בא, ידעתי שהוא קדוש מרחם אמו, ולולי ה, בא אלי כאשר בקשתי, אז נתתי לו כל קרן האור האור שלי והי האיר מתורתו והשפיע על כל בני ישראל".

ה

ויהי ברבות הימים ועסקי חותנו ר' דן התחילו להתמוטט, האיש היקר באנשים אשר תורה וגדולה נודמנו לו על שלחן אחד, התחיל לרדת מנכסיו. לרגלי מצב זה של חותנו, נעשתה לו להצדיק הישיבה בבית חותנו למורת רוח, והי לו ליתן דעתו על פרנסו מהיכן תימצא לו. המוצא היחידי — משרת רבנות. הרבה היו הקופצים, קהלות שונות הזמינוהו לשבת על כסא רבנותם והשתוקקו לקבל מרותו מתוך הוקרה והערצה. מבין כלם זכתה בגורל קהלת ציכנוב, בגורלה היא עלתה להכניס ברכה לעירם, ליהנות מתורתו ולהתחמם לאורו של אותו צדיק קדוש וטהור יותר מיוכל שנים — בשנת תק"פ בערך, עלה על כסא רבנותו ובמשך חמישים ושש שנה, עד סוף ימי חייו, הי רועה את צאן עדתו באמונה.

תושבי ציכנוב וסביבתה ידעו לספר ארוכות על מדת אדיבותו של רבם הגדול.

מדרכו להתענין עם כל עניני העיר ותושביה, ולא הצטמצם בארבע אמות של הלכה בלבד. בעיניו הפקחות הי משגיח על כל פרט ופרט של צרכי העיר, כאב נאמן התענין בגורלם של השו"בים. שנה שנה אחר חג הסוכות, הזמינם לביתו ואמר להם — ימי החורף ממשמשים ובאים, צרכיכם מרובים, הא לכם כסף ותכינו לכם מלאי תפוחי אדמה ושאר צרכי אוכל נפש, ובזה תהי דעתכם צלולה לעבודתכם — עבודת הקדש. ביחוד הי לוחם נגד מפקיעי שערים נגד הספסרים, מספרים, כי בכל "יומא דשוקא" אסור הי למי שהוא למכור בשוק סחורותיו, טרם ש"המשמש" מטעם הצדיק הכריז בקול רם המחירים של כל מין ומין. ומה שמענין ביותר, שגם העממים, האכרים שבאו מהסביבה למכור את תוצרותיהם, גם הם השתעבדו לפקודה זו של הצדיק, והם בעצמם הקפידו על זה שכל יהין מי שהוא מבני עדתם לפרוץ גדר.

כראש לאריות וכגאון הדור הוכר כבר אז בהיותו עדין אדם צעיר. לעדה נאמנה עד כמה גדלה ההערצה ויראת הכבוד שרששו לו בני דורו בתקופת צעירותו, תשמש לנו מכתב שערכו אליו מנהיגי לאסק בשנת תקפ"ח. ובו בקשו עצתו בענין אחד מעסקי קהלתם. העיר לאסק היתה בתקופה זו עיר מלאה חכמים וגדולי התורה ומפורסמת ברבניה הגדולים. וכה מתחילה האגרת:

אל צמרת הארז, בגובה דליותיו החכמה תשכון, פארת עבותה בינה תפוצינה, שמה קננה הדעת בסעיפיה פוריה. בצל החכמה צל היראה רבתה ענפיה. ה"ה הרב הגאון הגדול מרביץ תורה, מרבה ישיבה, עץ חיים, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, דמי לבר אלהין, נ"י ע"ה פ"ה. כקש"ה מו"ה אברהם נ"י אב"ד ור"מ דק"ק טשעכנאווי, קרני אור חכמתו נצח יופיעו. במרעה צדקתו שוכני תבל נצח ירגיעו וכו'.

פעולותיו בהרבצת תורה בעירו.

בשטח זה עשה גדולות. מרחוק ומקרב נהרו אליו תלמידי חכמים מצוינים. מאות רבנים שישבו אחרי כן על מדין בקהלות שונות, באו לציכנוב לרוות ממעינות חכמתו את צמאונם לתורה. לדוגמא ארים על נס את המפלל הגדול בדורו וגאון מפורסם, הרב שלמה דוד, מחבר ספר „חידושי מהרשד"ם על ש"ס ורמב"ם.

בהקדמתו לספרו הנ"ל כותב הוא:

....מעט לדעה באתי, עיני ולבי נשאתי להיודע ובוהן לבי, לחנני דעה ובינה בתורת ה' נאמנה, וברחמי שמע בקולי והיה בעזר לי, ולמדתי אצל כבוד הגאון המובהק הצדיק המפורסם המנוח רשכבה"ג אבד"ק ציכנוב בעת אשר למד עם ישיבה גדולה הוא העמיס עלי עול התורה על שכמי והרגיל אותי בדרכי עומק הפולפול להתהלך ברחבה".

•

גמרתי תולדות וזכרונות הצדיק לפי המעט שעלה בידי לאסוף ולקבץ מספרים שונים, ושנשתמר בזכרוני, ממה ששמעתי בילדותי מנכדו, הוא זקני הגאון הרמ"ח מזווירצי, שנתחנך כידוע על ברכי הצדיק, ועתה אנסה לרשום

קווים לדמות דיוקנו, שרטוטים קלים לאישיותו הנשגבה, לפי קט שכלי ודל ידיעתי, על פי אותם הסימנים אשר פעולותיו מנהגיו ואמרותיו מרשים לנו לראות בעין בשר, ויהי רצון שלא אכשל בלשוני.

נפש צדיק

א

„ישמחו הנבונים ויגילו השלמים בראותם יחד כליל תפארת הספר הנעלה והנשגב הזה, אשר זה כמה כלתה אליו נפשות הצמאים לדבר ה', לבקש תורה מפי רב הדומה למלאך ה' צבאות, ולהתחמם מאור תורתו של האדם הגדול בענקים, המפורסם בשמו הטהור בכל תפוצות הגולה, וכל נאוני דורו חרדו לשמו ולזכרו, ה"ה אבי זקני מורי ורבי, רב רבנן, גאון הגאונים, התנא האלקי, רבן של כל בני הגולה, רבינו אברהם זצוק"ל מטשעכנאווי זי"ע, ומרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם (כ"ב דף ט"ז), הן הנה חידושי תורתו, תורת אמת אשר היתה בפיהו, מלאים זיו ומפיקים נוגה, פנים מסבירות להלכה ופנים שוחקות לאגדה, מפרק הרים, משבר סלעים וכל דבר הקשה בתוה"ק, תופש משוט בים התלמוד לעבור בה לארכה ולרחבה, ממש לא הניח פינה בתורה שלא חידש בה ועשה קישוטין לאורייתא, והכל בדרך פלפול עצום ורב לאמיתה של תורה.

והיה יושב ודורש ומחדש חידושים נוראים בכל וום ויום ובכל שבת ושבת בש"ס ורמב"ם וטוש"ע, ורוב חידושיו לעת זקנתו היו בסדר קדשים וטהרות. מלבד נועם שיח שפתותיו בתורת חסד אשר הסתופפו בצלו הקדוש — צלא דמהימנותא.

הוא היה אומר — „כי כל עצותיו אשר יעץ לכל איש, הכל הוא רק עפ"י דרך התורה, כי הכל נמצא בתורה". ואם אמרתי אספרה לדור כל מעשה תקפו ורום קדושתו, אחשוב כי אך למותר יהיה, כי על מי לא קם אורו, ושמעו היה הולך בכל הארצות.

ועוד בימי עלומיו, בהיותו עוד צעיר לימים, הרעיש העולם בקדושתו ובחריפתו ובקיאתו.

ומלבד שהיה נחשב גם אז בין גאוני הדור, היה מפורסם בעולם גם אז לאיש קדוש ונזיר אלקים. לכן להרבות בשבחו אך למותר, ולו דומיה תהלה. אשרי הדור שהיה אותו צדיק שרוי בתוכו. אלה הדברים אשר פתח בהן נכדו הגאון הרמ"ח את הקדמתו להספר „אהבת חסד" להצדיק.

— ואילין מילגא יהון לרקיעיא — רקע להערכתנו.

ב

„אמרי לי רבנן לר' פרידא; ר' עזריא בר ברי דרבי אבטילס, דהוי עשירי לרבי אלעזר בן עזריא, דהוי עשירי לעזרא, קאי אבבא (מנחות נ"ג). סדר יחושו זה עד עשרות דורות למה?

רבי פרידא, כראש ישיבה בזמנו ה' מגיד שיעורו בפני תלמידיו הרבנן, ובאמצע השיעור הגיע ר' עזריא, נצר מגדולי היחש, למפתן בית המדרש. לפי מוס ודרך ארץ לא נכנס בלי נטילת רשות. והנה הרגישו בו חבריו הרבנן שהכירוהו כבר אבהן ובר אוריין והעירו את דעת רבם ר' פרידא עליו, שמן הראוי לחלוק לו כבוד ולהרשות לו להכנס אפילו באמצע השעור — עשירי לעזרא קאי אבבא.

מכאן אנו למדים, עד כמה שחכמינו ז"ל היו מחשיבים את גודל מעלת היחס, בתור ירושה רוחנית וטבעית העוברת מאבות לבנים. „כי כח הטוב הנטוע בסבב המזג הוא כאש הבורע ומאיר בלבן" (עין יעקב בעץ יוסף שם).

וכשאנו מתעמקים בחיי הצדיק, השקפותיו, דרכיו והליכותיו בקודש, רואים אנו הרבה מנצוצי האורה של גדולי האומה בדורות אבותיו, הקרובים והרחוקים, וניכרת ההשפעה וכוחם וכוח כוחם של ארזי הלבנון באילן היחש שלו: הוד מלכות ואצילות — קלסתר דמות דיוקנו, כפי שאמר עליו בהזדמנויות שונות מרן הרבי מקוצק.

שלחן ערוך חי — קראוהו גאונו דורו, על שום התנהגותו בכל רגע מרגעי היום והלילה, שהיתה מסודרת וערוכה נקודה בנקודה לפי סדר החיים של זקנו מאורן של ישראל, רבי יוסף קרא, בעל „שוע" ו„בית יוסף". ואת המזיגה של השיטות הווילנאית והחסידות שאנן מוצאים אצלו, אתה מוצא בדומה לה אצל זקנו המהר"ל מפראג, המוחזק לדעת יודעי חן — לאבי שטות הללו שתייהן כאחת.

שולחן ערוך חי.

כזה היה הצדיק נחשב, כיון לאמתו של דבר היו למדים הימנו לא בשעת למודו בלבד, אלא מכל צעד ושעל שלו הי' משתקף דרך בעבודת ה'. כמאמרם ז"ל; והוא טוב רואי — בהלכה, שכל רואהו נזכר תלמידו (ויקרא רבה פ"כ).

בקדושתו העליונה ובמידותיו העילאיות המשיך הצדיק את לב רואיו. כל מי שהתעמק והתבונן בדרכיו, מי שדקדק והסתכל בו בשעת תפלתו וכל מי שהתחקה אחרי תנועותיו ראה לפניו — ספר תורה מהלך, והרגיש בעצמו מעין התרוממות הנפש.

בני דורו, הראשונים כמלאכים, לא לחנם עמדו לפני אותו זקן ביראת הכבוד וביראת הרוממות, עד שלא היו לו מתנגדים כל עיקר. ולא יכילו יריעות הרבה לספר נדיבות רוחו, צדקתו וקדושתו. אך אחת היא אשר נפשי יודעת, כי מיום שנפטר רשכבה"ג רבינו עקיבא איגר ז"ל, לא נמצא בכל גדולי ארצנו, אשר יודו עליו כל ישראל כי קדוש הוא מרחם משחר כמו הצדיק הנספד הזה.

וגם אליו גויים ידרשו, כי שמעו וראו כי רוח אלוקים בו, ועד שלא שקעה שמשו של רבינו עקיבא, כבר זרחה שמשו של צדיק זה ואורן של ישראל. וחלילה לי לומר, כי אלמן ישראל מגאוני ארץ וגם קדושים בארץ המה, אכן מעט מזעיר נשארו, אשר כמוהו יצא טיבו בעולם וכולם יאמרו עליו — קדוש קדוש, איש לא נעדר לשבחו ולפארו⁽¹⁾.

ואין פלא איפו, שאישיותו הנשגבה כבשה לבם של כל ישראל. מכל קצוי המדינה נהרו אליו אלפים ורבבות לדרוש לשכנו ולקבל ברכתו. ועובדא היא, שהחסידות הצינובאית נהפכה לתנועה עממית, תנועה שהקיפה את כלל ישראל בפולני² — מהחסידים הכי מפורסמים, מהרבנים הכי גדולים עד אנשים פשוטים ובעלי בתים חרדיים.

כלם הסתכלו וראו בו את האדם המושלם המכונן כל פסיעותיו וכל תנועותיו על פי ההלכה ועפ"י פרד"ס, עד שלא הי' רגע פנוי ביום ובלילה משך כל ימי חייו הארוכים, מיום עמדו על דעתו, שלא יהי' מכוון לקיום המצוה שבאותו הרגע, עד שנעשו אבריו כולם מלומדים ורגילים בעבודת השי"ת, בבחינת „כל עצמותי תאמרנה" ללא שיור כל שהוא.

(1) "יורה דמלכוס" להרב קרא. וולצלוק.

„מיום עמדי על דעתי — אמר פעם למעריצו הגדול, רבי אלעזר זולטוסקאי — לא עשיתי מאומה בלי ישוב הדעת“⁽¹⁾.

עבודה זו מתוך קיום מצוות „שויתי“ בכל רגע ורגע, העלתה את האדם במדרגות ללא הפסק, כידוע ליודעי חן, עד שמעלתו בקודש עם בוקר שוב לא היתה מעלה לעומת המדרגה שהגיע צדי בשופו של יום בעבודת השי"ת. בדקו ומצאו, שכוח הקדושה שבעבודה זו, העלתה את האיש למדרגה כזו, שתשוקתו לא-ל חי הכניעה בתוכו את כל כוחות החומר וחולשותיו, ורצונו לקיים את דבר ה' העלה בו כוחות וסגולות גופניות שאינן מצויים אצל אנשים בגילו. „אורייתא דקא מרתחא ביה“ היתה לעיני בני דורו גוף חי, נראה לעין ונקלט בחושים, בשר ודם — ואעפ"כ אדם פלאי, שכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו נשמעים כאילו מאליהם למצוות הבורא וששים לעבודתו. וכבר אמר בעל ה„עקידה“ (שער ט"ו) בענין שלטון הרוח על הגשם. „שכל אלה הצדיקים המגבירים הצורה על החומר, שולטים ממשל רב בהיכל הבריאה, שכן הטביע היוצר בראשית בכל היצורים, כי יכנעו תחת האדם השלם ששומר צלמו ותורתו ומכניע חומרו תחת ממשלת הנפש. ולכן חובת כל היצורים לעמוד הכן לשרתו, והדברים הנעשים על ידו, שנראים בעינינו שהם למעלה מן הטבע, הנם בטבע ממש, כי גם שנוי הטבע ע"י תפלת הצדיקים הוטבע בכל כוחות הטבע מראשית יצירתם מבוראם להשתנות כחפץ הצדיקים“. — בבחינה זו, במלוא מובנה, ה' הצדיק, להלן כמה פרטים מהתנהגותו בפרשה זו.

ד

שלטון הרוח על החומר

דרכו בקודש ה' להתענות בכל ערב שבת וכל ערב ר"ח, בה"ב אחר הפסח וסוכות, בכ" סיון, ביום ראשון דסליחות, בערב ר"ה ובכל יום ה' מפרשיות שובבים ת"ת, בשנה מעוברת⁽²⁾. כך ה' דרכו בהיותו בן כ', וכך ה' דרכו בהגיעו לגבורות ולמעלה מזה.

„לא ראיתיו מעולם שישכב ביום לנוח ולהנפש אפילו בלא שנה, אף שהי' זקן יותר מגבורות“⁽³⁾. גם לא ראיתיו שום פעם שיהי' הולך לחוץ או לחצרו לטייל מעט, אף לא בימי הקיץ החמים⁽⁴⁾.

(1) - סיה שרפי קודש. (2) - ויעש אברהם שליו. (3) - ויעש אברהם שעה. - ויעש אברהם שם.

„לא היה ישן מעולם ביום לבד בשבתות וביו"ט אחר הסעודה".

חומרא יתירה זו שלא לישון ביום, מברר עפ"י הלכה נכדו הגאון הרמ"ח בספרו „ויעש אברהם".
והרי ההעתקה:

„לא היה ישן מעולם ביום". עיין (סוכה כ"ו ע"ב) אמר רב אסור לו לאדם לישון ביום יותר משינת הסוס, וכמה שינת הסוס שיתין נשמי. אמר אביי, שינתיה דמר כרב, דרב כרבי, ודרבי כדוד, ודוד כדסוסיא, ודסוסיא שיתין נשמי. אביי הוה ניים כדמעיל מפומבדיתא לבי כובא. קרי עליה רב יוסף „עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך". פירש"י ז"ל: אסור לישון ביום, מפני ביטול תורה. דמר רבה בר נחמני כרב, דממנו למד מידת שינתו, שהיה ישן רב ביום כשיעור הזה. אביי הוה ניים ביום כדמעיל מפומבדיתא לבי כובא, דמפרש במקום אחר — שיתא פרסי עיי"ש. וכתבו בטור ושו"ע או"ח, (סי' רל"א) דאם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים, יישן, ובלבד שלא יאריך בה, שאסור לישון ביום יותר משינת הסוס, שהוא שיתין נשמי, עיין שם.

והנה מה שכתבו, דאם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים, יישן, דמשמע דאם אפשר לו, לא יישן אפילו פחות משינת נשמי, יש לומר, שלמדו כן מלשון רש"י, שכתב הטעם — משום ביטול תורה. וא"כ, אין נפ"מ בין פחות או יותר משינת נשמי, ועל כרחק הא דרב עצמו, שנהג לישון ביום שיתין נשמי, הוא לפי שהיה לו בזה צורך ללימוד התורה, אלא דיותר משינת נשמי בכל גוונא אסור.

אלא דקשה, מנין לו לרב לאסור גם כשצריך בשביל הלימוד, ואי משום רבי ודוד המע"ה, שמא הם לא היו צריכים יותר משינת נשמי. ורב עצמו ג"כ ממשפחת בריאים היה, כדאיתא (חולין פ"ד ע"א) ולא היה לו צורך ליותר משינת נשמי. ומנין לומר לכללי עלמא, ויתבאר דבר זה בסייעתא דשמיא לקמן: ולפי"ז רבינו זקני צ"ל שהחמיר לעצמו בכל החומרות, לא ישן כלל ביום, ומלבד זה גם הרמב"ם ז"ל (בהל' דעות פרק ד' הל' ה') כתב ג"כ מדרכי רפואה. ועוד, דקשה לצמצם שיתין נשמי, ולהכי לא ישן כלל ביום.

ומה שהיה ישן ביום השבת, עיין טור (או"ח סימן ר"צ) ובשו"ע שם, שכתבו הלשון: ואם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלה, כי עונג הוא לו. ומשמע, דכתבו זה רק למי שהוא רגיל בחול ומי שאינו רגיל בזה בחול, גם בשבת אין

לו לישון ביום. וא"כ רבינו זקני צ"ל שלא הי' רגיל בזה בימות החול, לא היה לו לישון גם בשבת. ומזה ג"כ צ"ע על מה שכתבו בשם הקדוש איש אלקים האר"י צ"ל, שהי' ישן בשבת ביום כשתי שעות. והא בדברי רב לא חילק בין שבת לחול.

ולאשר רוב העולם ואפילו התלמידי חכמים לא זהירי בזה, וכן ראינו לכמה גדולי ישראל צדיקים וקדושים, שהיו ישנים גם בימות החול יותר משיתין נשמי אם הי' צורך לתורתם ועבודתם, אמרתי לברר הלכה זו מתוך דברי הגמרא. וכבר העתקתי לעיל לשון הגמרא ופירש"י ז"ל.

יש לדקדק בהא טובא: חדא, דמנא ליה לרב לאיסורא, אי משום דרבי דוד המע"ה שלא היו ישנים יותר משיתין נשמי, שמא מדת חסידותא היא, ומנא ליה לאיסורא לכולי עלמא. ועוד, דהמע"ה אפילו בלילה היה מתנמנם כסוס, כדאמר ר' זירא (בברכות ג' ע"ב), או שלא ישן כלל בלילה, עיין שם. וכל זה מחסידותא, ונהג רבי כוותיה, ומנא ליה לאיסורא.

ורש"י ז"ל כתב בטעמא דרב; משום ביטול תורה, עיין שם. וזה לכאורה צריך עיון. דא"כ, לא נאמר זה אלא למי שתורתו אומנתו וגריס באורייתא תדירא, אבל כגון אנו שמפסיקין מתורתינו למלאכתנו — לא. וכדאמר ר' יוחנן (בשבת י"א ע"א) לענין הפסקה מלימוד לתפלה, עיי"ש. וא"כ הוא הדין כשיש לו צורך לישון ביום, ומשמע דאכולי עלמא קאי.

וראיתי להב"י ז"ל (באו"ח סימן ד') שכתב דברי הזוה"ק (ריש פ' ויגש), דמאן הנאים יותר משיתין נשמי, טעם טעמא דמותא וסטרס אחרא שלטא ביה, ובגין כך, דוד מלכא, דאיהו חי וקים לעולם, לא ישן יותר משיתין נשמי, כי היכי דלא יטעם טעמא דמותא. וכתב, דאין חילוק בין ישן בלילה או ביום. ובהכי אתי שפיר האי דסוכה (דף כ"ו) דאסור לישון ביום יותר משיתין נשמי, עיין שם. וגם זה צריך עיון, דהא בזוה"ק כתב להדיא הטעם, משום דדוד מלכא חי וקיים הוא, ולהכי הקפיד על זה, שלא יטעם טעמא דמותא, וא"כ אין זה לכל אדם. תו קשיא — אב"י דידע הא דרב, למה לא השגיח בדברי רב, ונהג בעצמו לישון ביום כמפומבדיתא לבי כובא, שזה שיעור גדול למאוד, לפירש"י ז"ל שיתא פרסי. והרי בעלמא פרכינן מרב אכולהו אמוראי כמו ממשנה וכדאיתא (ביצה ט' ע"א), עיין שם ברש"י ותוס', וגם רב יוסף לא גער בו משום איסורא, אלא מקרא ד"עד מתי עצל תשכב", דלא משמע איסורא.

תו יש לתמוה, למה לא הביאו מימרא דרב שום אחד מן הפוסקים הקודמים עד רבינו הטור ז"ל, לא בבה"ג ולא ברי"ף ורמב"ם ורא"ש ויתר

הפוסקים המפורסמים. וגם כתבו בשם האר"י ז"ל שהיה ישן בשבת כשתי שעות. והרי רב לא חילק בין שבת לחול, וטעמא דביטול תורה איתא גם בשבת. וגם כולי עלמא אינן נוהרין באיסור זה, אפילו התלמידי חכמים והיראים. גם אח"כ. שנתפשטו הוראות השלחן ערוך לכתוב לאיסור, ולא משגחינן ביה וסומכין על הקדמונים שלא כתבו לאיסור כלל.

תו יש לדקדק, מאי שייכות מימרא זו דרב שהפסיקו בה, בין שתי ברייתות שמדברים מענין שינה בתפילין, בין ברייתא א' — דיסן אדם בתפילין שינת ארעי כדי הילוך מאה אמה, ובין ברייתא — דהנכנס לישון ביום, רצה חולץ, רצה מניחם, ואי טעמא דרב משום ביטול תורה, הוא ענין בפני עצמו, ואם רוצה להזכירה לפי שמדברה מענין השינה, הוי ל"י לכתבה באחרונה ולא להפסיק בין ב' הברייתות.

לכן נראה לי, שמתוך כל הדקדוקים האלה הבינו הפוסקים הראשונים ז"ל במימרא דרב, והוא, דמימרא דרב אתאמרא לענין תפילין, ולפי שהזכיר דברי הברייתא, דשיעור שינת ארעי כדי הילוך מאה אמה, סדרו מימרא דרב, דאמר, אסור לאדם שישן ביום שיתין נשמי, לפי ששיעור שיתין נשמי הוא שיעור שינת ארעי, ויותר אסור לישון ביום, משום ביטול מצות תפילין, והם היו נוהגין כעיקר מצותן ללבוש תפילין כל היום.

ולפי"ז, האידנא שאין אנו לובשין תפילין כל היום, לפי שהדורות חלשים ואי אפשר להזהר בגוף נקי, כדאיתא (באורח סימן ל"ז), לא נוהג כלל איסור זה.

ולהכי לא הזכירוהו הפוסקים הקדמונים. ועוד, דרבי יוחנן התם סבירא ליה דלא הותר אפילו שינת ארעי, אלא כשמשים ראשו בין ברכיו, וקיימא לן רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (בפרק ד' מהל' תפילין) ועיין שם בכסף משנה, וא"כ לאו בשיתין נשמי תליא מילתא כלל.

ואב"י נמי דמפרש מילתא דרב דעביד כרבי, ומכל מקום הוא עצמו לא נהג כן, יש לומר, דבימי אב"י כבר לא נהגו להניח תפילין כל היום, מהא דר' ינאי, דתפילין צריכין גוף נקי, ומפרש לה אב"י שלא יפיח בהן כדאיתא (בשבת מ"ט ע"א), ושמא כבר נחלשו הדורות, וכההיא דחולין (פ"ד ע"א) דאמר ר' יוחנן על רבי אבא ממשפחת בריאים הוה, אבל אנו כו', אמר רב נחמן כגון אנו לוויין ואוכלין. פירוש, רב נחמן אחר דורו של רבי יוחנן היה, ותמיד היה העולם משתנה והולך ולא היו בריא כאותן שהיו בימי רבי יוחנן עיי"ש. ולולא דמסתפינא הייתי אומר דלא רחוק הוא, כי ברש"י יש טעות סופר —

ומתחלה היה כתיב משום „ביטול מצות תפילין“, ואח"כ כתב מעתיק אחד „מצות ת“, ברשימה של התי"ו לרא"ש תיבה. ואח"כ בא מעתיק אחר וכתב „תורה“ לפי שזה הדשון רגיל „ביטול תורה“, וחשב שצריך לומר „ביטול תורה“, אלפני רבינו הסור ז"ל הי' כתוב „ביטול תורה“, להכי כתבה להלכה ונמשך אחריו בשו"ע. אבל לא נתפשטה הוראה זו בישראל.

והנה להם לישראל אינן נביאים, בני נביאים הן. ולא נהגו בה אלא כהפוסקים הקדמונים ז"ל שלא העתיקו זה: ובהכי אתי שפיר גם מנהגו של הקדוש איש אלקים הארי ז"ל. וגם רבינו זקני זצ"ל, דאף דחש לזה בימות החול ולא היה ישן כלל ביום, שמא תמשך שינתו יותר מס' נשמי, ויש להחמיר הואיל דנפיק מפומיה דרב — מ"מ בשבת ויו"ט, שאינו זמן תפילין, לא אמרה רב מעולם. ובזה אתי הכל שפיר ב"ה בעזרת החונן לאדם דעה, שעלה בידי להעמיד מנהג ישראל (וחכמיו¹).

בכל לילות השנה, כשהיה ישן בערך שעה או יותר, נתעורר משנתו ונטל ידיו, קם ממסתו והלך בהחדר אנא ואנה ואמר תחינות ובקשות. וכן עשה הרבה פעמים בכל לילה².

שלשה דברים ביקש הצדיק מבוראו:

שיירדם מיד כשירצה לישון, שתהא שנתו מצומצמת בזמן ומספיקה לצרכי הגוף, כלומר: שיישיג בחצי שעה של שינה, מנוחת הגוף של שינה בת שעה, וייקץ כל אימת שירצה³.

לא ראיתי מעולם אף שחוק קל על שפתיו

כנראה לפי שאמרו חז"ל — אסור לאדם למלאות פיו שחוק בעוה"ז. — חשש אולי אפילו לחצי שיעור⁴.

ובהתאם לדרכו זה בקדש, לא היה נוכח על שמחות נשואין של נכדיו. „בחתונת אחותי המנוחה, מ' שינדל ע"ה⁵, שהתקיימה בציכנוב, לבש בביתו בגדי שבת ועל שולחנו פרשו מפה כמו בשבת ויו"ט. אבל לא הלך אל החופה ולא בא אל הסעודות כל שבעת ימי המשתה, רק לסעודות-שבת, בערב ובבוקר, באו אצלו החתן והכלה בלווית המחותנים וברכו ז' ברכות. מיום

(1) -ויעש אברהם דף ש"פ. (2) -ויעש אברהם, תס"ו. (3) -שיח שרטי קודש' ד' 161.

(4) -רבי זאב לימשיץ. (5) נכדתי מבתי.

ג', בו התקיימה החתונה, עד לאחר שבת, לא אמרו תחנון בבית מדרשו, אף שהחתן לא היה מתפלל בבית המדרש⁽¹⁾.

ו, לא בא אל הסעודה כו', עיין (ברכות ל' ע"ב) מר בריה דרבינא עביד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא, אייתי כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי ותבר קמיהו, ואעציבו, וכל הנהו עובדא דהתם עיין שם, ואיתא נמי התם, דאמר רבי יוחנן אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה, ומדסמך בגמרא מימרא זו להנהו עובדא, משמע דאפילו בשמחת חתן וכלה גם כן אסור, ולהכי עבדי הנהו אמוראי עובדא כדי להעציבם, כשראו דברחי טובא, ולפי שקשה ליזהר בזה או לעשות כאמוראי הללו, לכן מנע עצמו מלילך לחופה ולבית משתה, כיון דנשואי נכדו לאו עלי' ידיה רמיא, ורק בשבת עשו המשתה בביתו, דאין דרך לבדח טובא מפני אימת קדושת שבת⁽²⁾.

ז, לא ראיתי מעולם לרבינו זקני זצ"ל שיהי' יושב בבית המדרש, כל סדר התפלה והלמוד הכל בעמידה, ושמעתי כי בימים הקודמים היה למד גם בביתו רק בעמידה⁽³⁾.

נכדו הרמ"ח מברר להלכה מנהגו זה של הצדיק ומסיק:

...מיהו בלמוד אין מקום להחמיר, כיון דלרבא, גם משה רבינו ישב בקשות, ורבינו זקני זצ"ל שהחמיר, לגרמיה הוא דעביד, ומרוב זריזותו לכבוד התורה, לא הרגיש בנפשו שום כבדות בגופו, שיגרם לבטול עיון בתורה והחמיר בעוד כחו בו בכל למוד⁽⁴⁾.

אחרי פטירת אשתו הרבנית,

כשנסע בנו מהר"ו לקוצק, שאל אותו הרבי מקוצק, איך התנהג הצדיק אחרי פטירתה, נגש אל הארון בו היו תלויים מלבושיה — ענה ואמר ר' זאב, — לקח שמלה משמלותיה והניחה בארונו ואמר: „וירש אותה" כתיב — והנני לקיים מ"ע, מי יוכל להדמות לאיש קדוש כזה אמר הרבי מקוצק — שכל איבריו קדושה⁽⁴⁾.

ה

דיקנות, — פשטנות — עמקות מקורית.

לכל ענין הי' נגש מתוך שטות הללו שהיו ניכרות עליו בשלמותם, ללא כל פשרה שהיא, שלמות — לא חצאיות, אותה לא ידעה נפשו, שלמות בכל דרכיו ומעשיו ובכל עת וזמן, ובהתאם לדרכו זו, הי' מדקדק

(1) -ויעש אברהם ש"ט, (2) -ויעש אברהם של"א, (3) -ויעש אברהם ש"ו, (4) ש"ק ד' 48.

ברבריהם של חז"ל עד כדי חוט השערה. משקבעו חכמים שיעור זמן לדבריהם, ה' מדקדק לקיים מצוות חכמים בזמנם, בשיעורם ובמקומם, לבל יהיו הדברים חוץ משורת הדין כמלוא נימה — ללא תוספות וללא גרעון.

ועובדה שמעתי, כי פעם אחת ביקר הצדיק אצל בנו האדמו"ר מהרז"ו מסטריקוב וישב ולמד בטלית ותפילין. והנה בשעת למודו השתין תינוק אחד מנכדיו על הרצפה, ולקח רבינו זקני הצדיק צפחת שעמדה על השולחן, ובה ה' רביעית מים, ושפכם על מי הרגלים. כשראה זה אחד מן הנוכחים, הביא הוא עוד כלי עם מים והתחיל לשפוך ולהוסיף..

גער בו רבינו זקני הצדיק ואמר: זה דרך מינות וחוסר אמונה בדברי חז"ל, שאמרו שדי ברביעית מים לבטל מ"ר⁽¹⁾.

אם כי בדבר שיש מחלוקת בש"ס, ואיפסקא הלכתא כחד מאן דאמר לקולא, לא חשש כלל להחמיר, וגדולה מזו, — היה נדמה בעיניו כאפקרותא נגד חז"ל מי שרוצה להחמיר⁽²⁾, עם כל זה ה' דרכו להחמיר על עצמו בכל דעה המובאה בפוסקים, אף כשנדחה מההלכה, אבל להורות לאחרים לא היה מן המחמירים יותר מכפי שורת ההלכה⁽³⁾.

אלה הדברים — לא פחות ולא יותר (שמות י"ט ו, רש"י).
בברייטא דפיטום הקטורת. ועוד תני בר כפרא, אלו היה נותן בה קורטוב של דבש, אין אדם יכול לעמוד בה מפני ריחה, ולמה אין מערבין בה דבש, מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנה אשה לה, ויש לדקדק, לענין מה תני לן בר כפרא דבר זה, ומאי נפ"מ מה שהיה יכול להיות אחרי שהתורה אסרה דבר זה.

ואמר רבינו זקני וצ"ל, שבא להורות לנו למוד בדרכי העבודה, שיש מתחכמים ואומרים שרוצים לעשות המצוה על צד היותר טוב, ועל ידי זה יוצאים מגבול שגבלה התורה וקבלת חז"ל, ועוברים זמן תפלה או זמן אכילת מצה ודוגמתם, מגבולות שגבלו ראשונים ז"ל. והנה הקטורת לריח היא, ומצוה להרבות בה הריח, כדתיא שוחק אומר: הדק היטב, היטב הדק, מפני שהקול יפה לבשמים.

וא"כ היה השכל האנושי נותן, להרבות בה הריח על צד היותר טוב וחזק, עד שלא יוכל אדם לעמוד מפני ריחה, על ידי שיתן בה קורטוב של

(1) -ויעש אברהם שכי, (2) -ויעש אברהם שכי, (3) ויעש אברהם.

דבש. אבל גבול גבלה תורה, והשי"ת אינו רוצה בהמצוה, רק בתוך גבול הזה. ולא מה שהשכל האנושי מבין באיכות ההטבה, רק מה שגבלה התורה בהטבה וכפי קבלת חכ"ל. והם קבלו, שרק הריח הנתוסף על ידי הקול חפץ בה' ולא יותר, שהרי אסרה ליתן בה קורטוב של דבש, ואם נתן בה הקורטוב הזה להרבות ריחה, פסלה לגמרי.

ומזה נלמד לכל המצות, שלא לצאת מהגדר וגבול שגבלו ראשונים, אף אם תהיה כונתינו לטובה, ליתן לה ריח טוב וחזק ביותר, כי לא באלה חפץ ה', רק כי ניישר דרכנו על פי רצון התורה ופירושה מדברי חכ"ל, מקבלי תורת אמת".

ובכל זאת היה מסנגר על אותם הצדיקים שלא נהגו ככל חומרותיו הוא. והרי מה שכותב על זה נכדו הגאון הרמ"ח ז"ל:

„בדורות שלפנינו הנהיגו הרבה מרבנים גדולים צדיקים וקדושים, ואיחרו תפלת שחרית אפילו לאחר חצות היום. וחשבו זה לאונס מרוב הכנתם כדרך חסידים הראשונים, דהוה סגי להו לשהות שעה אחת, כדי שיכוונו לבם למקום. כדאיתא במשנה דר"פ אין עומדין. והם חשבו להם צורך להרבות בהכנות וכוונות, עד שעבר חצות היום, והיו קורין ק"ש בזמנה בלא ברכות, ואח"כ שהו הרבה עם תפלתם וברכת ק"ש, ולפעמים גם אחר חצות היום.

ושמעתי בילדותי מפי ישישים וזקנים שהעידו, שגם רבינו זקני בימי עלומי, היה מאחר זמן התפלה לאחר ד' שעות ביום, והיה מתפלל ג"כ בנוסח אשכנז ומתפלל תפלת ותיקין. גם שמעתי אומרים, כי גדול אחד מהמתנגדים לדרך הזה שאל אותו בזקנותו, למה הוא אינו מוחה באותן חסידים, שמאחרין זמן התפלה ועברו אדרבנן, וגם ברכותיהן ברכות לבטלה. והשיב לו: דאנן קיי"ל דעבירה גוררת עבירה, ואם היה בזה עבירה. א"כ כבר היו נוטין לגמרי מדרך התורה, בכל העשין ומל"ת. וכשאנו רואין, שהם יראים את ה' ונוזהרין ומחמירין בכל הענינים יותר מהעם, מזה מוכח, שאין בזה עבירה. כך שמעתי בשמו.

ובימי עלומי מצאתי מכתב מהרב הגאון ר' יהושע העשל אשכנזי ז"ל האבד"ק לובלין, שקרא מלא הרועים נגד הרב הצדיק, קדוש וטהור, מהרי"ל איגר זצ"ל מלובלין, שהתאחר בתפלתו עד קרוב לערב. וכתב לרבינו זקני זצ"ל שישתדל למחות בו. ושאלתי את אמו"ר גאון יעקב זצ"ל ואמר לי, שרבינו זצ"ל לא השיב דבר על המכתב ההוא. ודן אותו גנוזה"ו).

מוצא שפתיך תשמור

היה מדקדק במוצא שפתיו לקיים אפילו פליטת הפה. ומעשה, שגזרה המלכות הרשעה בפטרסבורג גזירה על ישראל, ונענו גדולי פולין להתכנס יחדיו בורשה ולטכס עצה כיצד לבטלה. משבא לצאת לדרכו גם הוא, הפצירו בו אנשי ביתו לבל יסע מחמת חולשו באותו זמן. סירב בהם ואמר: וכי לשם ישיבה אני נוסע, ויצא לדרכו כרצונו. משבא להאסיפה לורשה, היו שם האדמו"ר מקוצק, בעל „חידושי הרי"ם" ועוד גדולים. כלם ישבו שם מסובים לשולחן והצדיק נשאר עומד על רגליו משך כל זמן הדיונים. וכל כך למה? משום שאמר: וכי לשם ישיבה אני נוסע. (עובדה מפורסמת ומקובלת).

דקדוק בדבור — עד כדי פליטת הפה.

בפרט זה היה מדקדק גם על אחרים. להלן כמה דוגמאות.

„ועובדא ידענא: רבינו זקני הצדיק היה רגיל לשתות קווה חמה מאוד, עד שהיתה היד סולדת בה, מה שלא אפשר היה לאדם זולתו. פעם אחת, כשסעד עם בנו האדמו"ר מסטריקוב, הגישו להם שתי כוסות קווה חמות מאוד. הצדיק התחיל תיכף לשתות ורמז לבנו שישתה אף הוא. הקוה רותחת (קאכט) ואי אפשרי — אמר בנו ר' זאב. גער בו אביו הצדיק: האיך יכולת להוציא מפיך דבר שלא כדעת חז"ל — כלי שני אינו מבשל"י). כשנסע האדמו"ר מהרז"ו אחר זמן לקוצק, והרבו מקוצק שאלוהו כדרכו בקדש, שיגיד לו איזה דבר חידוש מאביו הצדיק, סיפר הוא לו הערתו זו של אביו.

מי יכול להדמות לאיש כזה שכל אבריו הם תורה — אמר מרוב התפעלות הרבי מקוצק.

הרב הצדיק ר' פישל דן.

נכדו מבתו מרים, נתיתם בנערותו מאביו הרב ר' בועז, ונתחנך על ברכי זקני הצדיק. כשהגיע לפרקו דברו לו נכבדות עם בת עשיר וחסיד מפורסם. השידוך היה ראוי והגון מכל הבחינות. הצדדים התפשרו ביניהם לכל פרטי הפרטים

והכל היה מוכן לסעודה. וכיון שגמר הענין נעשה בשבוע שחל בו שבעה עשר בתמוז, הציע המחנות להמתין בכתיבת התנאים עד אחר תשעה באב. כשנודעה הערתו להצדיק ביטל את השידוך, ואעפ"י שהי' שידוך במעלות יתירות.

שמע מינה — אמר — שיש כאן מעין חוסר אמונת חכמים, שהרי הם ז"ל התירו לשדך את התינוקות אפילו בשבועות בין המצרים. גזירה, שמא יקדמנו אחריו).

רבה של קינצק.

בעל „חלקת יואב“, מגדולי תלמידי האדמו"ר בעל „אבני נזר“ מסוכצוב, מוסר עובדה מאלפת, עד כמה מדרכו של הצדיק להקפיד על פליטת הפה: נסעתי פעם לציכנוב להסתופף בצל הצדיק — סיפר הגאון ר' יואב יהושע — יחד עמי בא אחד מחסידי הצדיק ועמו בחור ששידכו לו לבתו. הציג החסיד את הבחור לפני הצדיק ובקש שהצדיק יבחן אותו בלימודו. הגיד הבחור את שיעורו שהכין, התפלפל בסברות ישרות והכל היה הולך כשורה, אלא שבראייתו דבריו הפליט הבחור ואמר: אם כן הרמב"ם דלא כהגמרא.

כאן הפסיקו הצדיק ולא רצה לשמוע עוד מסקנותיו. החסיד לא הרגיש עד כדי כך — להפך — הוא היה בטוח שהצליח בדרכו ובקש מהצדיק הסכמתו וברכתו.

לא לא — אמר לו הצדיק — הלא אתה רואה, הלא שמעת... אחר זמן נודע לי — המשיך הגאון מקינצק דבריו — כי בחור זה יצא לתרבות רעה.

מדרכו של הצדיק

לאכול רק מהעוף הנשחט לפניו והוא היה בודק הסכין קודם ואחר השחיטה וגם היה מכסה הדם. והיה מעשה, שהשוחט, שהי' גם מוהל, הלך בחזירתו מברית מילה ישר לבית הצדיק לשחוט עוף. טעה השוחט וסיים „על המילה“, ובתוך כדי דבור נזכר וחזר וסיים „על השחיטה“. כיון שטעה בפני בוודאי הוי מירתת מרוב בושה — אמר הצדיק — על כן יש חשש לספק דרוסה, ולא אכל מעוף זה⁽¹⁾.

(1) הרב סביומי מפי השמועה מוקנים. (2) זייעש אברהם" שייט.

זריזות ודיקנות בקיום המצוות ודחז"ל

„רוץ למצות פַּדָּה". דוגמה מאלפת בפרק „כבוד אם". משנפטר אביו ר' רפאל בשנת תקפ"ד, העתיקה אלמנתו, אם הצדיק, את מקום מגורה לעיר זגירוז, ופתחה לה שם חנות משקאות חריפים, שבו מצאה מקור פרנסתה משך שנות אלמנותה — עשרים וחמש שנים.

מדרכו של הצדיק לשמח נפש אמו האלמנה בביקורו מדי שנה בשנה, והיה לובש לכבודה, בכל פעם שבא אצלה, בגד חדש.

כל אימת שבא הצדיק לזגירוז, נאספו המוני חסידים וסתם יהודים שבאו לחלוק לו כבוד ולקבל ברכתו.

היה מעשה, בעת שהותו בזגירוז אצל אמו, כשישב במסיבת חסידיו ומעריציו ושוחח בדברי תורה, ניגשה אליו אמו ולחשה לו באזנו, כי רצונה שישכב לישון משום „חולשא דאורחא". לא הספיקה אמו לגמור כמעט את דבריה, ובנה הצדיק קם ממקומו וחש אל חדר משכבו ושכב לישון.

מצה שמורה.

היה נוהג בכל שנה ושנה לצאת לקציר החטים בצוותא עם בניו הגאונים ועם פמליה של חסידים, לעמוד על הקוצרים היהודים, שקצרו את הקומה לשם מצת מצווה. משהטעינו את האלומות על העגלה היה הולך אחריה כשידו האחת על דופן העגלה כדי שלא להסיח דעת מהמצוות. פעם אחת היתה הדרך מהשדה העירה מופרשת, משירדו גשמים כמה ימים קודם לכן. היה מהלך אחר העגלה כדרכו וידו על הדופן עד שהגיע לשלולית אחת, שבה אי אפשר היה לעבור. הרפה הצדיק ידו מהעגלה לרגע קל, העגלה עברה לה, והוא עקף את השלולית להמשיך דרכו. משבא הביתה לא אמר דבר, אנשיו דשו וזווררו וריקדו את התבואה כהלכה, לשם מצת מצווה, והטמינו את החטים באסם, כמנהגם מדי שנה בשנה. סמוך לחג הפסח אמר לו הצדיק לבנו האדמו"ר מְיוּזב, ר' יעקב, שיכתוב לפלוני בפולטוסק, שישלח לו חטים למצת מצווה. והרי יש לנו משלנו, מן המוכן, ושטרחנו בשמירתם ובהכנתם — שאל הבן. אמר לו הצדיק; אותה שעה שהסירותי ידי מהעגלה, היה בכך משום היסח הדעת, והרי אין חטים אלה למצה שמורה בשבילי. חזר ושאל הבן: ומנין שפלוני בפולטוסק לא הסיח דעת בשעת שמורה, אפילו כאותו רגע כמימרא, כדרך שאירע לאבא? אמר לו

הצדיק: יהודי שבא ואומר שמצה שמורה בידו, הריהו בחזקת כשרות, ומצה שלו מצה שמורה היא, בשלי — אני יודע שהסחתי דעתי (עיי' פ' ד' מ. ט').

בבית מדרשו של הצדיק

הונהג שאחר תפלת ערבית בלילי שבתות וימים טובים היו עוברים לפניו כל המתפללים וכל אחד ואחד ^{הי"ל} מברכהו ואומר: שבתא טבא רבינו. — על דרך שאמרו וקבעו חז"ל: „כעין תלמיד שנתן שלום לרבו ואומר לרבו: שלום עליך רבי ומורי“⁽¹⁾.

ת"ח שנמצא רבב על בגדו וכו'

היה מקפיד ביותר על נקיון. והיה מעשה בעת סעודת שבת, בשעת עריכת השלחן בבית מדרשו, כשחלקו להמסיבים בירה, היה נדמה להצדיק שנתזו כמה טיפות בירה על בגדו. מיד קם הוא ממקומו, נכנס לחדרו, פשט אותו מלבוש ולבש בגד אחר⁽²⁾.

„לבש בגדים מיוחדים

כשהיה יוצא לבית הכסא והם; בגד עליון, חגורה, כובע ומנעלים.
„בגדים מיוחדים כו'. שמא טעמו, משום דהבגדים עליונים קולטים ריח רע בביה"כ, והיה צריך לברך מיד אשר יצר. ועוד, דבביה"כ רוחא דמסאבא שריא, כדאיא במג"א (סי' ג') בשם הוזה"ק (בראשית ד"ט) ע"ש. והנך בגדים חשובים גינהו ומברכין עליהן. דכובע עליון, הוא במקום סודרא שבימים הקדמונים, שתיקנו עליו — עוטר ישראל בתפארה. וחגורה מברכין עליו — אזור ישראל בגבורה. ועל המנעלים מברכין — שעשה לי כל צרכי, ואיאת — (בשבת קכ"ט) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. וכמו כן בגד עליון חשוב, ולא ליכנס במקום טומאה באותן הבגדים החשובים שהוא לומד ומתפלל בהם“⁽³⁾.

„מטפחת הספר תורה

לא היה מניח לנשק בפה, כדרך שנוהגין בהצאתה ובהכנסתה, רק לנגוע ביד את המטפחת ולנשק היד כדרך שעושין במזוזה.
„נראה לי הטעם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בפרק י"ב מרוצח ושמירת נפש הל' ד') והוא מהירושלמי: (פרק ח' דתרומות הל' ג') אסור לאדם ליתן מעות מן הדינרים לתוך פיו, שמא יש עליהן רוק יבש של מוכה שחין, או

(1) שו"ת מהרא"ך בקונטרס „עץ אבות“ (2) שיח שרפי קרש"י (3) ויעש אברהם יי.

מצורעין, או זיעה. שכל זיעת אדם סם המות חוץ מזיעת הפנים. ועיין ט"ז א"ח (סי' קמ"א ס"ק ח') שכתב בשם צוואות ר"א הגדול, שמוהיר מאוד, שלא לשתות מכוס ששייר חבירו. כי שמא יש לו איזה חולי בתוך גופו ויצא רוח מפיו לאותו שיור, וכתב שם, דלהכי אמר התם בשו"ע שיש בזה סכנת נפשות עיי"ש.

ולחכי לא הניח רבינו זקני וצ"ל שינשקו כולם מטפחת הספר תורה בפה. שמא נשאר מרוק חבירו על המטפחת ויש חשש סכנה. אבל כשנוגע ביד תו לית לן בה"ו.

היה נוהג לישון בכפפות.

בשעת „עריכת השלחן“, כשחלקו משקה להמסובים היה נוהג לברך לחיים רק בפה ולא הושיט ידו לשום אדם⁽²⁾.

„היה מעשה

והצדיק נסע פעם לדרכו דרך עיר לינטשיץ. הרב דמתא יצא לקדם פניו ושוחחו בדברי תורה. אגב חורפ"י שכח הרב ונגע בשערות ראשו במקום שהם מכוסות ולא נטל ידיו.

איננו מבין — הגיב הצדיק — איך יכולים ללמוד באופן כזה...

ח

ישיבת כרכים קשה

קהלות גדולות שונות הציעו לו להצדיק את כסא רבנותם. משנפטר רבה הזקן של לודו ונתפנה כסא הרבנות של הכרך המתרחב והולך מיום ומשעה לשעה (הימים ימי פריחתה של תעשיית האריגים בלודו), נתאספו כמה חסידים ובעלי בתים בעיר, וגמרו בנפשם להציע את הכסא להצדיק מציכנוב. גמנו וגמרו ובחרו מתוכם משלחת של אנשים מכובדים, אנשי שם, ובראשם הנגיד, החסיד המפורסם, ר' יצחק יוסקוביץ (ר' איטשעלע וואלער). והחרשתן החסידי, ר' טוביה טננבוים, והוטל עליהם לצאת לציכנוב ולהציע את הענין לפני הצדיק.

משבאו לציכנוב היה הצדיק סגור בחדרו ואנשי המשלחת נתיישבו בבית המדרש והמתינו עד לפתיחת הדלת בחדרו של הצדיק. הם ישבו שעה ארוכה, וכל אותו זמן היה ר' טוביה טננבוים מודד בפסיעות גסות את בית המדרש אנה ואנה, כשהוא שקוע במחשבותיו ומהורהר מאוד.

(1) ויעש אברהם רצ"ו. (2) שו"ת מהרא"י.

אחרי המתנה ממושכת נכנס ר' איטשעלע וואלער כהיותר מקורב לחדרו של הצדיק והרצה לפניו גופו של ענין. נענה הצדיק ואמר מניה וביה: (טוביה סננבוים אינו מרוצה). נתפעם ר' איטשעלע וואלער מדברי הצדיק והתחיל מסגור בפני רבו על חברו למשלחת, ר' טוביה, ואמר: הרי הוא עמנו בעצה אחת ולשם כך באנו כולנו כאיש אחד ובעצה אחת לכאן. כשהוזמנו אחרי כן אנשי המשלחת הנשארים לחדרו של הצדיק ור' טוביה שמע דברים יוצאים מפי הצדיק נעשה לבו ובשרו חידודים חידודים עד שנתעלף.

בהמשך הדברים הודה ר' טוביה, שבשעה שהתהלך מהורהר בבית המדרש, עד שלא נכנסו לחדרו של הצדיק, היה מתחכך הרבה בדעתו ומהרהר שמא אין הענין הולם את הצדיק ולא הצדיק הולם את לודו. שכן-כך היה מחשב והולך — לודו היא עיר של תעשית אריגים מתרחבת והולכת, ורוב החרשתנים היהודים, לרבות החרדים, בתי חרשתם עובדים בשבת על פי היתר שטר-מכירה, והצדיק בתומתו, מסופקני אם יצטרף להיתר דחוק כזה. שמא תאמר ייסגרו בתי החרושת בשבת — יש חשש, שתהא זו גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה בתנאי המקום והזמן, ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. היה ר' טוביה הולך וממשיך מחשבותיו: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שלדעתי אין לה ללודו רב כשר וראוי יותר מרבה של ציכנוב. מאידך — שמא תהא עיר גדולה וסואנת זו, לטורח ולמשא על צדיק זה — ישיבת כרכים קשה — ולמה אני בא? סופו של דבר שהצדיק פסק ואמר להם בקצרה: כסא רבנות זה אינו בשבילי.

זקני העיר המפוארה לובלין.

גם הם חפצו לשימו אלוף לראשם. בני משפחתו וביחוד בנו מהרז'ו שדלו את הצדיק לקבל את משרת הרבנות בלובלין. והרי קטע ממכתבו לאביו הצדיק:

„...בא לזגיערז אגרת על הפאסט מיום ה' ד' אייר, מאת מחו' הגביר מו"ה נחמ' כי שלחו זקני עירו (לובלין) ונשיאי העדה לעטרך בכתר הרבנות, ובאשר ירא לנפשו, פן ישיגו ממך תשובה לא ברה וקול ענות חלושה, לכן בקש מאתנו לדבר על לבך הטהור ולבקש מלפניך, כי תתן מקום לדבריהם. וכאשר הגיעה השמיעה אל אוזן אמך תח' גזרה אומר אלי דודי, אשר חיש קל יסע אלי, כי אכתוב לך לעוררך, אשר בכוסף מלא היא רוצה, כי תקח משרה זו על שכמך“.

ומאריך רבי זאב במכתבו לשכנע את אביו הצדיק ומסיים:

...ובגלל כל הדברים האלה אשר כתבתי, צוותה אמן תחי, לבקשך על ככה, אשר אל תמהר לענותם דברי דחי, כי לא כהשיב אל עיר קטנה, נוכל להשיב אל עיר גדולה, קרי' נשגבה זו, באשר תושבי' אנשי שחץ המה. גם לפי קוצר דעתנו, לא נמצא דבר אשר יפריע את רוחך מלתת מקום לדבריהם, ואם יסכים ה' להרכיבך על במתי ההצלחה, תמצא שם מנוחה כחפצך".

הצדיק לא דחה בהחלט — כפקודת אמו עליו — בקשת זקני לובלין.

והרי קטע ממכתבו לשלטון הקהלה בלובלין:

...לאשר אני רואה כעת, כי רצון עדתכם להחיש ולמהר למנות רב ומורה בקהלתכם בלי איחור והתמהמהות, לזאת אני מודיע לידידי יחי, כי עדיין אין בדעתי לקבל עלי בהחלט שום התנהגות רבנות באיזה מקום, עד אשר יניח ה' לנו ממורך ודאגת לבנו, מהפקודה אשר נתחדשה בשנה דאשתקד, ועינינו מיחלות לרחמי שמים, לידע דבר ברור לטוב לנו, אזי יוכל הענין לבוא אי"ה לידי גמר, להבטיח דבר מקוים, ומבוקשי מידידי יחי למחול ולהציע הענין לפני יקרת עדתכם הרמה, ואם לא יסכימו שימשך גמר הדבר זמן מה, לא אוכל למלאות מבוקשם כעת. והי' בזה שלום וכ"ט".

לובלין לא אמרה נואש, ושלחה משלחת לשדלו, שיואיד לשבת על כסא רבנותה.

הגעו בעצמכם — פנה ואמר להם הצדיק — למה לי לעזוב משמרתי בציכנוב, בה אני משעבד לקהלה בת כמה אלפים נפשות, ולהשתעבד לקהלה בת עשרות אלפים נפשות...

קהלת פלוצק.

גם היא רצתה לעטרו בכתר רבנותה ובאמצעותו והשתדלותו של חותנו ר' דן חכתה היא להשיג מטרחה.

והרי העתקת אגרת ר' דן להצדיק בענין זה:

ב"ה פלאצק יום ב' מרחשון תקצ"ח.

לכבוד חתני ידידי וחביבי כנפשי, הרב הגאון המפורסם, החכם השלם,

כק"ש מו"ה אברהם שיחי, עש"ז היא בתי אהובתי עיו"ח נכדי שי, לאי"ט.

אודיע אתכם, כי ת"ל אתנו החיים והשלום, מכתבי אשר כתבתי לך מעיר חדש בלתי ספק הגיע לידך, בדבר הרבנות כבר ידעת כי לא חפצתי לדבר, אף כי בני הקהלה רגשי אלי לדבר דעתי, תשובתי היתה אליהם, כי ת"ל

החכמה והמדע עמך ולא תצטרך לעצתי, אף כי יראים ושלמים עוטרם אלי, כי אכתוב אליך, רק לאשר דבריהם כי אמת יהגה חכם, את זאת לא אוכל מלט ואשמע קולם להגיד לך, כי כולם, רובם ככולם, מצפים עליך להיות להם לרב ומורה באמת ובתמים, אך זעיר זעיר כי לבם בל עמהם, אבל לא ידברו בפניהם, כי יראים ממך, כאשר יאמר לך המוכיז, בכיז אם יודע להם כי תרצה לקבל הרבנות אז כולם ירוצון אליך בשמחה ואת אשר יגיד לך ידידי הרבני המופלג מו"ה אברהם ג"י, הכל אמת ברור וצלול, ע"כ לדבריו הסה והטוב בעיניך עשה.

דברי אביכם המתפלל בעד אריכת ימיכם
הק' דן לנדא

ט

צדק לפניו יהלך

מטבעו היה בעל מזג טוב וחונן דלים — וצדיק חונן ונותן — פניו הפיקר תמיד תום, יושר ונדיבות. מכל הכסף הבא לידו, התרים ראשית כל צדקה לעניים, ואת הנשאר מסר לאשתו הרבנית לכלכלת הבית.

„היה פורן גדול בצדקה כל מה שנתנו לו הדורשים לשכנו, הכל פור ונתן לאביונים ולא נהנה מהם מאומה. היה רושם וכותב כל אשר חלק לצדקה“⁽¹⁾.

מספרים, כי קופסא היתה עומדת תחת שלחנו, ולשמה זרקו מה שזרקו, הבאים לדרוש עצתו ולבקש ברכתו.

מעשה שחלה בנו האדמו"ר מביאלא

והיה זקוק לנסוע ולשתות ממעיינות הרפואה אשר בחוץ למדינה. באו להם מקורביו לאביו הצדיק ובקשהו, שישתתף בהוצאות הכרוכות עם נסיעה זו — מכספי הצדקה שברשותו.

הגעו בעצמכם — פנה ואמר להם הצדיק — לבני מהרד"ב ישנם ידידים נאמנים שיתענינו עם גורלו, נוסף על הזכות אבות שלו — ואילו העניים האומללים שאין להם גואלים, מי יטפל עמהם? אחרי שהעירו על דחיפת הנסיעה, נענה הצדיק לבקשתם. בתנאי, שהאדמו"ר מהרד"ב יחתום שטר ויתחייב להחזיר המלוה בזמן פרעון קבוע.

(1) יו"עש אברהם" חפ"ה.

והוכיח במישור בני עדתו.

מחונן היה הצדיק במידה של אהבת הבריות והליכותיו עמהם היו בנחת ובנעימות, אעפ"כ יראהו סביבתו, כיאות לאדם המעלהו). ובדרכו זה, ניהל הצדיק את נשיאותו — ביד רמה ובלי משוא פנים — לא לעניים ולא לעשירים.

ולא רק לטובת עדתו פצל ועשה הצדיק, אלא גם לטובת אחיו בני עמו בכלל, ולא לחנם נתפרסם שמו כאחד אשר עיני האומה אליו נשואות.

כי בשנים הפליא לעשות, אם מצד היותו רב ומנהיג באחד ממקהלות ישראל בשבט הצדק ומשפט, ואילו רצתה נפשו, היה לראש קהלות היותר גדולות ומפורסמות אשר כלתה נפשם להושיבהו בראשם, כי מודעת זאת, שהיה בקי בכל חדרי תורה כאחד מגאוני קדמאי, ויצא שמו בכל אפסי ארץ מחרוצת שכלו, לבנות ולנטוע בגן תוה"ק בידו הרחבה והמלאה בש"ס ופוסקים, ספרא וספרי ותוספתת ובשני תלמודיים ובמלא רוחב ספרי הלכה וספרי קבלה, ושפט בצדק דלים, והוכיח במישור בני עדתו וכל הקרב אליו, לא נשא פנים לעשיר ולא חנן דל בשפטו, כי כל אשר נודע לו שעבר בשאט נפש על שום איסור, הכהו בשבט פיו, עד אשר התודה את עונו ושב ורפא לו.

ומצד השני הרבה טובותיו לבני"א, החזיק משפחות אביונים למאות מנדבת רוחו ובחכמתו כי רבה היא, הפליא לתת עצה ותושי' לנגעי אנשים הבאים אליו ממרחקי ארץ לקבל ברכתו, ולהנות מזיו השכינה אשר זרחה על פניו והי' גם עיניו ולבו על כלל ישראל לכל אשר ימצא שם בדק, וזוכר אני זה איזו שנים, אשר זמן בחירת בני חיל מישראל לעבודת הצבא נפל בק"ק ווארשא על חג הסוכות, וירע בעיניו בשמעו הדבר, כי ישבתו אחיו בני ישראל משמחת חגיגו, ופקד אלי במכתבו, כי אסע לווארשא לבקש מהשרים העומדים על פקודת הצבא להעתיק מועד הבחירה עד אחר החג, וחשתי ולא התמהמתי לשמור מצותו. כה היה תמיד עיניו פקוחות לטוב בני עמו"2).

צַדִּיק מְפַלֵּס, שׁוֹפֵט בְּאֵמוּנָה.

כלם ידעו שדברי הצדיק מציכנוב היו שקולים ומדודים בפלס וההגיון הישר וקולעים אל האמת — אמיתה של תורה. לפיכך נתקבל בין קרובים ורחוקים כיחיד מומחה לדיני ממונות והיו באים אצלו ליישב סיכסוכים אף ממקומות מרוחקים. מדרכו לרשום בדפתירו כל הדינים שהתקיימו בבית דינו ופרט כל הטענות ומענות של הצדדים בדיקנות מרובה.

עד כמה דיקנותו היתה קפדנית גם בפרט זה, יש ללמוד מפס'ד אחד שיצא מתחת ידו והרי ההעתיקה:

ע"ד הסו"ת שהיו בין הצדדים, ה"ה אלופי הקהל דפ"ק יאנאווי וה"ה הקצין ר' יעקב בן ר' שרגא סגל, שר' יעקב סגל תבע מאת בני העיר, שישלמו לו בעד בנין ביהכ"ג שבנה בפה, וה"ה השוואה ביניהם סך שלשה אלופים זהו פוליש. אך, לאחר מתחלה ה"י בדעת בני העיר, שהבנין הנ"ל יה"י לצורך ביהמ"ד, ואח"כ אמרו שר"י סגל לא יגמור אותו הבנין, שה"י ראוי לבהמ"ד, רק שישאר על בהכ"ג, ועי"ז לא נגמר הבנין בשלימות, ובגלל זה ינכו לו סך שלוש מאות זה, וישלמו לו המותר סך תשע מאות זה פוליש.

וגם טען ר"י סגל, שבני העיר בהסכמת טובי ויקירי העיר הבטיחו לו עוד להוסיף על דמי המכירה הנ"ל מקום אחד בבהכ"ג, אשר כעת עומד עליו ר"י סגל, ועוד מאה זה' במזומן, עבור שהשתדל ר"י סגל והוציא לטובת בני העיר ולבנין בהכ"ג הנ"ל, שיגמור בנינו בזריזות.

ובני העיר השיבו נגדו, כי מעולם לא הבטיחו לר"י סגל להוסיף לו על דמי המכירה מאומה, רק כפי המבואר בכתב הנעשה ביניהם, לא יותר, דהיינו שבני העיר ישלמו לר"י סגל בעת הבנין חמש מאות ר"ט, ואמנם לאחר הבנין חסר הרבה משלימתו, ועולה עוד הוצאות התיקון מהבנין הנ"ל להיות ראוי לבהמ"ד, כפי המדובר הראשון לכה"פ שני מאות ר"ט, לזאת רוצים לנכות לו סך שני מאות ר"ט מההשוואה שהיה ביניהם. אך ישאר ת"י ר"י סגל הסך שלש מאות ר"ט, אשר קבל מאת בני העיר בעד הבנין הנ"ל.

ועוד טען ר"י סגל נגד בני העיר, כי היות שבעת הגזירה על בני עמנו ליקח מהם קאנטן (הכונה על הגזירה הידועה — שהוציא הקיסר ניקולאי הראשון מרוס"י, על נערי בני ישראל — בני שמונה — תשע שנים, לתפסם ולמסרם לבתי-ספר של צבא הרוס"י, וכשנתבגרו ונעשו בני עשרים, גייסו אותם לצבא על משך עשרים וחמש שנים, השבויים האלה, שרבים מהם הוכרחו להמיר דתם, נקראו בשם קנטוניסטים. גזירה זו כתובה בדם ודמץ בדברי ימי ישראל) זה בערך עשרים שנה ויותר, היה הוא המנהיג בפה, או השתדל לטובת הצלת נפשות מבני העיר והוציא ע"ז בערך שש מאות וארבעים זה' פוליש, והסך הנ"ל לא היה יכול לגבותו מבני העיר, כי מיאנו לעשות עמו גמר בענין זה, והן עתה תופס למשכון ס"ת, עד שישלמו לו את המגיע לו.

וע"ז השיבו בני העיר, כי אינם יודעים מאומה, אם הוציא לטובתם, וגם אם יש חיוב תשלומין עליהם בדבר זה או לא.

גם טוען ר"י סגל, שהספר הזה שייך רק לחמשה אנשים, אשר גם לו חלק בתוכם, שהניחו לכתוב משלהם, ואינו שייך כלל לבני העיר, ואלופי הקהל השיבו, כי הספר הוא בחזקתם מאבותיהם ותמיד קראו בספר הנ"ל ברבים בבהכ"נ ושייך להם הספר.

גם טוענים אלופי הקהל נגד ר"י סגל, בהיות, שה" שייך להם בית בפה, אשר הכינו לצורך בית הקדש לעניים, ור"י סגל הניח לכתוב את הבית הנ"ל באקטען על שמו, לאשר הוא ה" המנהיג בעיר, ולקחו אח"כ ר"י סגל לעצמו, ובעת שה" השריפה בעו"ה בעיר, גבה ר"י סגל את הפייערקאסע בערך מאה ר"ט בעד בית הקדש הנ"ל, ותובעים ממנו שיחזיר להם המעות וגם הפלאץ (מגרש) מהבית הנ"ל, ור"י סגל השיב, כי בני העיר לא שלמו בעד הבית הנ"ל, רק ס"ך מאה ושבעים זה פוליש, לא יותר, והמותר צריך ה" הוא לשלם מכיסו ולכך כתבו באקטן על שמו, ואח"כ ה" הפקודה לסתור את הגג מהבית הנ"ל, שה" מכוסה בקש, והוציא ר"י סגל הרבה הוצאות לתיקון הבית הנ"ל, ונמצא שאין מגיע ממנו מאומה לבני העיר בעד בית הקדש הנ"ל.

והאריכו שני הצדדים בטענותיהם הנ"ל, וביררו אותי לדון ביניהם על כל עניני טו"ת שביניהם וקיבלו בקגא"ס בא"י היום עפ"י דת ובתוקף קאמפראמיס הנעשה ביניהם.

וזה אשר יצא מאתי בתורת פס"ד גמור: שבני העיר מחויבים לשלם לר"י סגל במזומן סך שש מאות וחמשים זהו פוליש, חוץ מה שסילקו לידו כבר בעד הבנין הנ"ל, סך אלף ושמונה מאות זהו פוליש, וינוכה לר"י סגל סך חמש מאות וחמשים זהו פוליש בעד מה שחסר הבנין משלימותו ותיקונו הראוי מסך חמש מאות ר"ט, כפי ההשוואה שה" ביניהם, ונמצא שמחויבים בני העיר לסלק עוד לר"י סגל במזומן סך שש מאות וחמשים זהו פוליש, וגם יקבלו טובי העיר בח"ת, שלא הוסיפו לר"י סגל סך שלש מאות זהו פוליש, דהיינו, שהמקום יחשב לו בעד שני מאות זהו, ועוד מאה זהו יוסיפו לו במזומן, ובאם יקבלו טובי העיר ע"ז, אזי לא יצרכו לשלם לר"י סגל הנ"ל רק סך שש מאות וחמשים זהו כמבואר למעלה, והמקום יה" שייך לאלופי הקהל, ואודות תביעת ר"י סגל על הס"ת לתפוס למשכון עבור הוצאותיו בעניני הקאנטען, וגם הטענה שהס"ת אינו שייך רק לחמשה אנשים, ע"ז ה" הפס"ד, שהס"ת היא בחזקת בני העיר לגמרי, ור"י סגל מחויב להחזיר את הס"ת לחזקת אלופי הקהל ובני העיר, למען יקראו בו ברבים בבהכ"נ או בבהמ"ד כבראשונה, וע"ד תביעת אה"ק מר"י סגל, להחזיר להם מעות פייערקאסע

מההקדש, ע"ז מחויב ר"י סגל לישבע נגד בני העיר, שכדבריו כן הוא, ושאינ מגיע ממנו מאומה בבית הקדש הנ"ל.

וכאשר ישלישו בני העיר ת"י הב"ד הסך שש מאות וחמשים זהר פוליש השייכים לר"י סגל בעד הבנין, אז ישבע ר"י על טענתו ויטול מעותיו מת"י הב"ד, ואמנם יהיו מחויבים ר"י סגל ואשתו, לחתום באקטן על מכירת הבהכ"נ לאלופי הקהל, בעת שיקבל מעותיו הנ"ל.

גם מחויבים בני העיר לשלם לר"י סגל כל הוצאות המסים, אשר הוציא ר"י סגל על בהכ"נ, וכפי אשר יברר ר"י סגל ע"פ קוויטעס שסילק (קבלות) להקפה. וכל זה יצא ממני בתורת פס"ד גמור בין הצדדים, בתורת קאמפראמיס, אשר ביררו אותי הצדדים הכל מרצונם, גם קבלו בקגא"ס באר היום לאשר ולקיים ככל אשר יצא מפ"י, ולרא"י באה"ח פ"ק יאנאווי, יום ה' עשרה תמוז תקצ"ד לפ"ק

אברהם במו"ה רפאל ז"ל החוב"ק טשעכאנאווי

הַאֲמַת וְהַשְׁלוֹם אֶהְיֶה.

בעיר בזוין, מחוז מלווא, שימש בתור רב הקהלה הרב וכו', שאין דעת בני קהלתו ה"י נוחה הימנו. כשנתעצמו הצדדים בדינם, החליטו שניהם, להביא את משפטם לפני הצדיק מציכנוב.

אחרי שכל צד הציע טענותיו, והצדיק ראה כי אין הרב ובני עדתו יכולים לדור בכפיפה אחת, פנה אל הרב ויעץ לו, למחול על כבודו ולהתפטר ממשמרתו. הרב לא רצה להטות און קשבת לעצת הצדיק, ובכן שבו בעלי-הדין לעיירתם, ללא שלום וללא פשרה כל שהיא. המתיחות בעיירה הלכה וגברה וכבוד התורה הושפל בעיני היהודים ובעיני הגויים.

הצדיק, ברוב צדקתו ויושר לבבו, כששמע את המצב בעיר בזוין, סבל צער ועג"ג על החולו השם שנגרם ובראותו כי אין סכויים להבאת שלום ואף לא להטבת היחסים, שלח שליח מיוחד לבזוין וצוה להכריז בשמו, כי שלטון הקהלה מחויב לסלק כך וכך פיצויים להרב דמתא. ואת הרב הרגיע הצדיק והבטיחו שישתדל להשיג עבורו משרת רבנות בעיר אחרת, בה יוכל לחיות חיי מנוחה על התורה ועל העבודה. אולם גם הפעם נתעקש הרב — לא שעה לעצת הצדיק, רק שם מבטחו בתלמידיו שגרו בוורשה המעטירה, גבירים מפורסמים שהיו קרובים למלכות — בידם הפקיד הרב את גורלו ובטחו בכוחותיו הוא, פסע הוא ביתר עוז על ראשי בני קהלתו.

וכך גברה והלכה המחלוקה, עד שבאה — לפתע פתאום — פקודה מטעם הממשלה — להעביר את הרב ממשמרתו).

גזל הרבים.

היה מעשה והצדיק נכנס לבית המדרש להתפלל ועבר — כדרכו בקודש — לפני התיבה. כשהגיע, לברכת „ברוך שאמר“, הפסיק תפלתו, עבר מלפני „עמוד“, הסתובב אנה ואנה בבית המדרש כאילו הוא מבקש משהו, ולחש בשפתיו בלי הפסק: גזל הרבים, גזל הרבים... תחלה לא הבינו המתפללים משמעותן של לחישותיו. אחר כן הוברר, שמי שהוא, לקח על מנת להחזיר, ספסל מספסלי בית המדרש, והיות, שזה היה שלא בידיעת הגבאי — היה נחשב בעיניו כגזל הרבים...

„ברם דברים שאמרתי — טעות הם בידי“ (שבת ס"ג ע"ב).

בין המידות שהצטיין בהם הצדיק, יש לציין את המידה — להיות מודה על האמת, מעולם לא עמד על דעתו, אם בירור הדברים לאמיתתם הוכיח, כי צדק בר פלוגתי. את ההכרה בצדקת חברו לא טמן בסתר לבבו, רק הודה בפומבי.

ועובדה מאלפת מוסר לנו נכדו הגאון הרמ"ח:

„שמעתי כי ה' עובדא, שהגאון החסיד מוה"ר אלעזר הכהן זצ"ל, האבד"ק פולטוסק, מחבר ספר שו"ת מהרא"ך, כשהסתופף בצל כבוד קדושת רבינו זקני זצ"ל, נקרא בש"ק לעלות לס"ת ונמצא טעות בס"ת, ואמר מהרא"ך ז"ל, שצריך להוציא אחרת. עלה רבינו זקני זצ"ל על הבימה והביט בהס"ת ואמר, שאין צריך להוציא אחרת, וגמרו הקריאה בס"ת זו. אחר הקריאה עלה רבינו זקני זצ"ל על הבימה ואמר: הנני מפרסם ברבים, שהדין עם הרב מפולטוסק, ואחר מעשה הנהיג להגיה בהס"ת בכל ע"ש כל הפרשה לשבת זו"2.

דינא דמלכותא דינא.

בפולין, גם בימי הצאר היתה נפוצה בין היהודים הפרקמטיה של שטרי הגרלות. המלכות היתה מוציאה שטרי הגרלות אלו במחזורים של חמש חמש סריות, והיתה מוסרת הפצתם לסוכנים וסוכני משנה, והללו היו מפיצים את

השטרות בין הקהל. ארבע סריות הראשונות היו סוכני המשנה נותנים בהקפה ובשעת מסירתה של הסריה החמישית, העיקרית, היו גובים דמי כל הסריות כולן בבת אחת.

דבר הלמד מענינו, שבמשך כל ארבעת הסריות הראשונות היו סוכני המשנה, רובם ככלם יהודים דחוקים בממון, ורק בסריה החמישית, האחרונה, היתה להם הרוחה, משהגיעו כל חובותיהם לכלל גוביינא.

ומעשה בחסיד אחד, סוכן משנה לשטרי הגרלות, שהפיץ בהקפה גם שטרות ממדינות חוק, שלא כחוק, שכן מונופולין היה לה למלכות, שאסור להפיץ במדינה שטרות שאינם שלה. בשעת דחק, סמוך להגרלת הסריה החמישית, בא לו החסיד אצל הצדיק מציכנוב, שיתפלל למענו, ששטרותיו יזכו בהגרלה — להוציאו ממיצר, הצדיק, שהיה מקפיד עד דינא דמלכותא דינא — כדינה של תורה, נתן בו עיניו בפנים צהובות — מדוע שלח ידיו במסחר שאינו כדין? התחיל הלה מתחנן לפני הצדיק ומפציר בו, שעולמו חושך בעדו, ושכל הונו וממונו עלולים לירד לטמיון, ורק אם ההצלחה תאיר לו פנים בסריה החמישית ירווח לו. אשר על כן בקשתו שטוחה לפני הצדיק, שיתפלל בעדו והריהו מבטיח לו שמיד אחרי מחזור שטרות זה, ימשך ידיו מפרקמטיה אסורה, ויבקש לו מסחר שבהיתר.

נענה הצדיק ואמר: מעשה בעממי שבא לפני בי"ד להתגייר ולקבל עול מצוות, אמרו לו דינן של ישראל — תרי"ג מצוות, שניות מדברי סופרים, דברי חכמים ומנהיגיהם, הכל כדת וכדין, סבר העממי וקיבל והכניסהו בברית של אאע"ה ואמרו לו ללכת לטבילה, הואיל — מל ולא טבל, אינו בכלל ישראל, כיון שכך — אמר העממי — הריני נזכר, שעוד נשתמר לי טרטימר של בשר חזיר במקום פלוני — והריהו פנה לאחד העומדים במקום; הואיל בטובך להביא לי שאוכל אותו קודם טבילה.

אף אתה כך — סיים הצדיק ואמר לו להחסיד — רצונך שאגמול עמך חסד לעבוד על דינא דמלכותא, ורק עוד בסריה הזאת, ואחר כך תיטיב דרכך....

אין משוא פנים בתורה.

מעשה באחד מנכדיו, נער שעדיין לא נתבגר כל צרכו והוא חתן לאחד מבעלי הבתים שבעיר פולטוסק — כנהוג בימים ההם להשיא בנים בנערותם — שנכשל בעיני זקנו הצדיק, שעה שהצדיק יצא מחדרו לשעה קלה, פשט הנער ידו לבגדו של זקנו והוציא שלא ברשות כמה מטבעות קטנות, כשנכנס הצדיק

לחדרו, מיד הרגיש בדבר ונצטער בלבו הרבה על מכשול שאירע לאחד מיוצאי חלציו. לא עברה שעה קלה והוא מריץ איגרת למחותנו, לידו של הרב מפולטוסק, שיצווה על מחותנו, אבי הכלה של הנער, שיבוא תיכף ומיד לציכנוב. נודרו האיש ובא לציכנוב, כמצווה, ונכנס אצל הצדיק כולו מרתית ומרטט, חרד לשמוע מפי הצדיק, שהוא אינו הגון לפניו כמחותן. פתח הצדיק ואמר לו: — כך וכך היה מעשה. והרי אתה דמית שאתה מתחתן עם רבה של ציכנוב — ואני סבור שמחובתי לומר לך דברים כהויתן, כדי שלא יהא מקח טעות. מיד נעשה החסיד מאושש בנפשו והשיב: אף-על-פי-כן, שנה הצדיק ושילש דבריו: כך וכך היה מעשה — שלא יהא מקח טעות. והחסיד בשלו: אף-על-פי-כן, כיוון שכך — אמר הצדיק לבסוף — אני את שלי עשיתי.

,

וילאחז צדיק דרכו

תקיף בדעתו היה, מדרך שסלל לעצמו לא היה סר אף פסיעה קטנה. על שיטתו זו, שהיה אוהז בה כל ימי חייו, כותב בנו מהרז'ו לאחד מידידיו וכה דבריו: ...מצאתי איזו שורות אשר החיליתי לכתוב, והנן רצופות פה. אבל באמת הכל הבל, אם הדברים אינם נשמעים בקודש — וכבוד אדמו"ר שיחי, הוא איש קדוש ונורא, ולא ישא פני כל כופר — ממון, חסידים, כבוד — הכל מאפס ותוהו נחשבו לו — לסור ח"ו מדין תורתו, חלילה, מצעד אחד, ומי ישיבנו? ... והיה מעשה, שנודמן הצדיק לפינדק אחד עם הרבי ר' בונם. ביקש הרבי ר' בונם לשדלו ולהטותו לדרכו הוא, והצדיק — עמד בשלו. כשנפרד הימנו, אמר הרבי ר' בונם למקורביו: הוא עומד על יסוד ובסיס חזק, ואין להזיזו ממנו).

ושוב היה מעשה

בגדול אחד שביקש לשדלו ולהשפיע עליו שיתרצה לדרכו ולא עלתה בידו. גופו של מעשה נודע מפי האדמו"ר מסטריקוב. לאחר זמן — אמר האדמו"ר מסטריקוב — נודע לי, שאותו גדול היה הרבי ר' יצחק מוורקה).

ושוב היה מעשה

כשנסע הצדיק ובניו ופמליתו לנשואי נכדו ר' רפאל משה, (בחתונת נכדו זה, שנתיים מאביו כן השתתף הצדיק), מי שהיה באחרית ימיו אדמו"ר בציכנוב

שהתקי מה במזריץ, היו נוסעים בדרך שהתפרדה לכמה ראשים, ואחד מהם הוביל לקוצק. משהגיעו לפרשת דרכים, רמזו לו בניו לבעל העגלה, שיטה את סוסיו לדרך המובילה לקוצק. כיון שרצו לנצל את ההודמנות, שאביהם הצדיק יכבד בביקורו את רבם, הרבי מקוצק. באותה שעה היה הצדיק שקוע ברעיונותיו, ואף על פי שזו לו הפעם הראשונה שנסע באותה דרך, הרגיש מיד בדבר, וצעק לו להעגלון: לא, לא, להיכן הוא מוביל אותנו? התחילו בניו לשדלו ולהסביר לו כוונתם, אבל הצדיק לא נענה להם וצווה להפנות הסוסים לדרכם, למקום שהוא רוצה לילך שם.

ומה יעשו פשוטי העם — הפטיר הצדיק כלפי בניו. לימים, בא ר' אבא ציכנובר לקוצק וסח לו להרבי מקוצק אותו המעשה. כסבור הייתי — ענה לו הרבי מקוצק — שהצדיק מצינוב, משיצא לדרך ולא היה רחוק מכאן, יסור אלי. סח לו ר' אבא גופו של מעשה, בהשתדלות בניו ובסירובו של הצדיק משום „מה יעשו פשוטי העם“. נצטעק הרבי מקוצק: הרי הדין עמו, הרי הדין עמו. משך עשרות רגעים הלך הרבי מקוצק בחדרו אנה ואנה — סיפר ר' אבא — עד שנרגע. לימים, כשהתחילו המוני בית ישראל לבוא באלפיהם לחצר קדשו של הצדיק, אמר בנו האדמו"ר מסטריקוב: עתה ירדתי לסוף דעתו של אבא, שאמר — ומה יעשו פשוטי העם, ואף לסוף דבריו של הרבי מקוצק — שהדין עם מארי אבא ז"ל...

יא

השקפתו על עניני החינוך בדורו

ועל אופן הלימוד בהחדרים, משקף פרט מאלף ומענין המוסר נכדו, הגאון הרמ"ח, בספרו „ויעש אברהם“ והמפיץ אור, עד כמה הרגיש הצדיק בלקוי החינוך והלימוד בדורו. „התחלתי ללמוד חומש בהחדר כנהוג אז בהיותי בן ג' שנים שלימות. אחר זמן אמר לי רבינו זקני זצ"ל: כאשר תהיה לך יותר הבנה, אלמוד אני בעצמי עמך החומש, כי מלמדי הזמן משבשין התינוקות בלימוד החומש, כיון שהם בעצמם אינם יודעים כיצד צריכים ללמוד). הצדיק הקדיש אח"כ כמה שעות ביום מזמנו היקר ללמוד את נכדו הפעוט, תחילה חומש עם רש"י, ואח"כ גמרא ופוסקים. ניצוץ נוסף רואים אנו בו, איפוא, מאביו זקנו הגדול, מהמהר"ל מפראג, גם אצלו מוצאים אנו הופעה זו — גישה בקרית לאופן החינוך וסדר הלימוד בדורו: „מיום עמדי על דעתי נתתי אל לבי, לדעת חכמה מעשה הדור בהנהגת הלימוד ולא ישרה בעיני“²).

(1) ויעש אברהם שט"ו. (2) מהר"ל דרעה"ת, בהקדמה.

יב

חיבת ציון וירושלים ואהבת ישראל

התלכדו והזדווגו יחד בתוך נשמתו הטהורה. מבוע ובטוי לרגשותיו אלו, רואים אנו אצלו לילה לילה, כשהיה בוכה על חורבנה ועל חורבן האומה. כשהיה ישן בערך שעה או יותר, נתעורר משנתו, נטל ידיו והלך בהחרר אנה ואנה וצעק בקולות מבהילים והיה נראה כאילו אומר תחנונות ובקשות וכצוּעַק על שבר בת עמו⁽¹⁾. על חיבתו הגדולה לארץ ישראל ולמצות ישוב ארץ ישראל, אנו למדים מפי שני הגדולים בחובבי ציון בדורו, האדמו"ר, הגאון והצדיק, רבי אלי' גריידיצ'ר, והגאון ר' צבי הירש קלישר, כשבאו להחליט או להמליץ דבר בענין משאת נפשם הגדולה, פנו אל הצדיק מציכנוב. וכה דבריהם:

אגרת הרב הצדיק מגריידיץ.

בע"ה פורים קטן תרכ"ו.

יצו ה' את הברכה להמבורך בפי ישראל מקצה לקצה, ה"ה האיש אלקי, מיחידיהדור שלנו, גאון הגאונים, חסידא ופרישא, ע"ה, פ"ה, מו"ה אברהם יח"י לאי"ט, אבדק"ק טשעכאנאווי.

הרב המכ"ז (ר' נתן פרידלנד מחבר ספרים ע"ד ישוב א"י) ידוע לי משנים רבות ומצאתי בו מעין אשר מאיר עיני רבים בדבוריו אשר הם מקירות לבו הטהור וכו'. לכן יה"י נא חסדו של כבוד קדושתו לתת לו מכתב מיוחד, להיות מדבר בעדו, שיתמכו בידו לבצוע את הטוב אשר החל, ומה לי להאריך לקדוש כמוהו. ובודאי יקדים עצמו למצוה רבה הלזו, לקבלו בסבר פנים יפות, כי יש בחיבוריו וביחוד בחבור זה (יוסף חן) ענינים אמתיים ותכליתיים לברר גודל ההכרח לעשות התחלה לגאילה שלימה. בעו"ה טועים רבים בחשבם, שיהיו יושבים בחברת השעשועים כל אחד, כפי דרכו בביתו, ופתאום יפתחו שערי הרחמים ויעשו מופתים בשמים ובארץ וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו אותם ממקום שבתם. אבל לא כן הוא. מה היה יותר מקץ השבועים שנה דבבל, שהוא מיועד מתחלה עד כאן ותו לא, ובכל זאת, עד כמה התאמץ דניאל כמו בקאפיטל ט', ועד כמה התקרב נחמיה לדרך הטבעי, ולא אמרו כהמתחכמים: שבו איש תחתיו הגאולה צריכה לבוא. ועוד יותר: מה היה יותר

מקריעת ים-סוף שרואים אנחנו (סוטה ל"ז) פלוגתא דר"מ ור"י עד כמה היה צריך התחלה. ועוד יותר בדברי ריב"ל (סנהדרין צ"ח) שאם יזכו, והיה, וארו עם ענני שמיא" אשר אם ככף איש עולה מן הים בשעה חדא יתכסו השמים במרחק גדול, אבל בלא יזכו, והיה, כעני רוכב על החמור" פסיעה אחר פסיעה. המתבונן בקאפיטל ק"ב תהילים ימצא, שמצייר החסיד שם את הדור שלנו בכל הפרטים כמעט וכאשר אמר בהדיא בסוף, תכתב זאת לדור אחרון" ולא מצא זכות לקרוא את ה' ב"ה אלא במה, שעפרה יחוננו", אשר לפדיון ארבע אמות קרקע מיד עכו"ם, התירו שבות דשבת, וכן גם בחשבון זכות אבות העמידה ה' ב"ה, וגם הארץ אזכור". לדעתי, מה שרבים מפחדים בתקון ישוב א"י שלא יוגמר, מלבד שזה היא מחסרון בטחון וכמאמר החכם (בקהלת) "שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור" ובהדי כבשי דרחמנא למה לך. אך אני אומר עוד, דהעסק בעצם ישוב ארץ הקדושה לעשות התחלה להוציא הקרקע מתרדמתה ביד הערביים ולקיים בה מצוות האפשריות בזמן הזה, ושתתן פריה לעם ישראל ואם רק מעט מזרע אברהם שבאים מיצחק ויעקב משמחים את ה' בזה ותתעורר החמלה וחנינה, ואם שקשה עלי לכתוב לקדוש כמוהו, לאמר, שיעשה כמוני ולאמר, "כמוני כמוהו", בענין הזה אשר ברוח אמוץ אנחנו יוצאים, ה"ה רע וידיד נפשנו, הגאון המפורסם מוה"ר צבי קלישר יח"י, ואני יודע כמה כחות הניתן הצדיק הזה, יח"י לאי"ם, בעסק הקדושה זה ואני בא אחריה בכל מאמצי כחי שגם כבוד גאונו יעשה כזאת, לעורר כל מכירין ושומעים לדבריו הקדושים, שלא ינחו ולא ישקוטו מלהלהיב הלבבות לענין הישוב, שהוא יתד בל ימוט לגאולה השלמה, לקנות שדות בכסף בא"י ולהושיב עניי עמנו להתפרנס מתבואות הארץ, ובפרט שגם הענין בעצמו הוא חסד גדול לאביונים דשם, שבוחרים בעבודה קשה בזאת אף לאכול לחם מטל השמים ולא משמני בשר ודם, מדוע נהי' אנחנו נרפים מלעשות המוטל עלנו, אם תהי' ההתחלה כמחט סדקית, יפתח ה' בה השערים הננעלים, והיו כל יושבי המדנה בחיי הצלחה, כיעודי הנביאים הקדושים. דברי עבד לעבדי ה' יתרומום.

הק' אליהו במוהר"ש זצ"ל.
חופ"ק גריידיץ במחוז פונון.

מכתב הרב קלישר.

המכסה אני (מרבינו אברהם) מאוהבי אשר רצונו לעשות מסלה לאלוקינו לעלות אל ארץ הקודש בל"ב. הן זה לי כל השנים, אשר המחשבה הקדושה לא זוה מקרב לבני, ולדעתי למ"ד שקודש כזה גמר בלבו — הוי כמוצא אשר בפיו,

א"כ כבר שלחתי. כמה גודל המעלה של דרי קדש, וביותר למי שיוכל לקיים את מצוות ה' הקדושה בארץ לפי דרכי ליסדר קאללאניען, לקחת מדלת העם אשר אינם יושבים באהל תורה, והמה רק אל מעין השלוח ישאו עינם, המה ברצון טוב ירצו לעבוד עבודת קודש אשר העבודה בעצם מצוה רבה, אם המשגיח עליהם ישים עינו לקיים המצוות כראוי, אשר התירו חז"ל לעבור שבות בשביל בנין בית או שדה, או כש"כ לעשות מערכה שלימה לאחב"י, וכבר יש בידי חתומים רבים מאוד, אשר ירצו בכל לב לישא בכתף עבודת שדה וכרם והיתה הארץ מעט קודש לד', לא ביד זרים תתבלע עוד. וכעת קראנו ה' קארל נטר ביפו, אשר הוא מן ה"חברים כל ישראל" בפריס. הוא עשח שם בית למוד עבודה ונקרא "מקוה ישראל", שמה ילמדו הילדים איך לעבוד וגם ילמדו כמה שעות ביום לימוד הדת של תורה, כמו שהעיד ע"ז הגאון, חכם באשי, מו"ה אברהם אשכנזי נ"י. והאיש הנ"ל רוצה לקחת לו רב להורות לו איך יקיים מצות התורה בארץ — ערלה, כלאים, תרומות ומעשרות — וכדומה. ואחרי שרוצה בכך, המונע להורות לו אליו כמעט נאמר — מונע בר וגר. ואמנם עיקר מושבי יהי' בירושלים עה"ק, להשתדל על האמת והשלום. גם עצת ידידנו, הגאון הגדול, קדוש יאמרו לו, מו"ה אלי' גוטמכר אבד"ק גרידץ שאלתי והשיב לי: "הן אמת יפקד מקומו פה, הן לבני ביתו, כי יש לו עוד בת צעירה, והן קצת להמדינה, ובכל זאת בוחן אני העסק הקדוש הזה ומצאתי שנשמתי מהמרכז האמצע שבה יכל הנשמות אשר כל מגמתו למרכז קדושת הארץ הקדושה ובכל סביבם והתחלפם והתחפכם ופניהם רק לשם וכו'. יעלה ויצליח ויהי ה' עמו וזכה את כל ישראל. תקוה גדולה יש, שכל כנסת ישראל יעלו בקרוב לקיים "רצית י ארציק" ע"י מצות התורה בארץ והי' "שבת שבות יעקב". ומי שעומד נגד זה הוא המהרס הגאולה חלילה ונגד זה יש להמסייע לכך — לשמוח הרבה". ע"כ לקוח מלשונו הטהור.

ועתה גם אדוני ידידי, רבן של ישראל, יתן לי עצתו וברכתו לדרך הרחוק הזה וישיח תפילה שיושיע י לעבדו לדרך ישכון אור ואבקש ביחוד למהר נא תשובתו אלי, ויהי' בחתימת ידו ממש כי מצוה בו וכו" (1).
תוכן תשובת הצדיק לא נודע לנו בדיוק, אולם לפי המסופר, ענה לו הצדיק, שלא יסע, כי זקוקים לו כאן — בגולה (2).

אור זרוע לצדיק

לא יאנה לצדיק כל-און.

סח לי הרב הגאון המפורסם ר' טובי יהודה טביומי שליט"א, ששמע מפי אביו המופלג מהר"ר אלכסנדר צבי ומאחיו הלמדן ר' יעקב שרגא ז"ל, שהיו עידי רא"י לאותו מעשה:

בריפין שבפולין הגדולה, התגוררה אשה צעירה, עגונה מבעלה, שעזב אותה בלא גט ויצא למדינות הים, לאמריקה. באה הגלמודה אצל הרב דמתא, הרב הגאון ר' נחום מנשה טביומי, זקנו של הרב טביומי, ושיטחה לפניו בקשתה, שישתדל להשיג גט פטורין מבעלה. אף מסרה לו כתובותיהם של קרוביה בניו-יורק, על מנת שיסתייע בעזרתם, כתב רבה של רופין לקרוביה ולהרבנים באמריקה, שישתדלו להוציא בת ישראל מכבלי העגון. לאחר זמן קיבל הרב, דרך הדואר, גט פטורין בשביל האשה, מסודר על ידי אחד הרבנים המפורסמים שבאמריקה, על מנת שימסרהו להאשה. באותו זמן, עדיין לא היה ענין שליחת הגט על ידי דואר מבורר כל צרכו. ערך הרב טביומי בירור הלכה מפורט בענין זה, והמציאו לכמה רבנים מפורסמים, על מנת לצרף דעתם להיתר. לאחר עיון, הסכימו כל הנשאלים לדעתו להיתר. עד שלא מסר הגט להאשה, נמלך הרב טביומי בדעתו, שמוטב לו עוד לשאול דעת התורה מפי הצדיק מציכנוב. לא עברו ימים מועטים, עד שקיבל תשובה מהצדיק בזה הלשון: „איני רואה שום צד להתיר גט זה.“ הרב עמד נבהל ומשתומם, חזר ובדק את פרטי ההיתר בהובלה דרך הדואר ולא מצא בו פגם, וכמעט אמר לעמוד על דעתו. לבסוף התחיל עוד פעם בודק ומעיין בגופו של גט, בתוך כך נפלה עינו על חתימת עד אחד, ראובן בן שמעון, מעדי חתימה, ונוכר שאדם בשם זה, היה גם בעירו ויצא לאמריקה, ואותו איש מקרוביה של האשה העגונה היה. מיד כתב הרב טביומי אל הרב מסדר הגט, באמריקה, שיברר, מה טיבו של אותו עד, שמא הוא אותו קרוב פסול מיוצאי רופין. לאחר זמן הגיעה תשובתו של הרב מאמריקה, שאמנם חקר ודרש בענין והעלה, שהיה יסוד לחשש של הרב מרופין, שאותו העד מקרובי האשה היה, ופסול לעדות בגט זה.

תקיעת כף — הן צדק

כשהיו מביאים בבית המטבחים בציכנוב עגלים לשחיטה מהכפרים שמסביבה, היה חוקר בעצמו את מביאיהם בתורת עדים ובתקיעת כף אם

העגלים הם בני שמונת ימים, כמבואר בשו"ע. בן הספקים התמידיים היה איש אחר שהצדיק התייחס אליו באמון והיה מאמין לו בהן צדק בלבד. כשאיתו היהודי הביא פעם אחת עגל לשחיטה, שאל אותו הצדיק אם הוא מוכן לחזק הפעם עדותו בתקיעת־כף. עמד האיש נבוך ואמר: מה היום מיומיים, והרי עד עכשיו היה הצדיק מאמין לי בהן צדק בלבד. הפעם — ענה לו הצדיק — רוצה אני שתחזיק עדותך אך ורך בת"כ. אם כן — ענה העד — אלך ואברר עוד הפעם. כששב מהכפר הודה ואמר, שהוברר, שאמנם הראו ומכרו לו עגל בן שמונה, אבל משום מה, נתחלף העגל באחרו).

וְלִקְחָתָם לָגָם — מִשָּׁלָגָם.

ר. אבא, מחסידי קוצק המפורסמים, מתושבי עיר ציכנוב, היה יוצא ונכנס אצל הצדיק שבצירו, ועל פיו יושק כל דבר בבית הצדיק. והיה ר' אבא ציכנובר מספר: פעם אחת נסעתי לוורשה לקנות אתרוג בשביל הצדיק ובאותה שנה היה מחסור ב"מובחרים". מבין האתרוגים שראיתי ושבאו בחשבון, נפל מבטי על אתרוג אחד, במחילה מכם — פנה ואמר לי המוכר — אתרוג זה מיועד בשביל הרבי ר' לייבלי אייגר מלובלין. סרהבתי בו, ולאחר שנתחכך הרבה בדבר, נענה לי ומכר לי את האתרוג. כולי האי לא היה יכול הסוחר להעזיז פנים — הוסיף ר' אבא — וחזרתי מרוצה לציכנוב. נכנסתי אצל הצדיק וגם הוא ז"ל, שמח שמחה גדולה, כיון שהאתרוג היה באמת מובחר, לכל פרטיו ודקדוקיו. ביום ראשון של חג, בבוקר, כשנטל הצדיק את האתרוג בידיו, התחיל מתבונן בו ומסתכל וממשמש בו ושהה בדבר זמן ניכר. לא עברה שעה קלה ונקראתי לבוא אצל הצדיק. ספר נא לי — אמר הצדיק — גופא דעובדא היכי הוה. באין ברירה הוכרחתי להגיד דברים כהויתן, שבקושי נענה הסוחר למכור לי את האתרוג, שהיה מיועד לכתחילה בשביל הרבי ר' לייבלי אייגר. אם כן — הגיד הצדיק — אתרוג זה לא לי הוא — ולא בירך עליו).

סוּד ה' לִירְאָיו.

האדמו"ר הישיש, הצדיק המפורסם, רבי יעקב ארי' ז"ל מרדזימין, שלח שליח מיוחד לבנו הצעיר של הצדיק, להאדמו"ר רבי יעקב זצ"ל, מיוזב, לדבר נכבדות בנכדו, ר' מנחם מנדל, עם בתו של האדמו"ר מיוזב. נכנס רבי יעקב אצל

אביו הצדיק לקבל הסכמתו. הסכים הצדיק להשדוך שמצא אותו הגון וראוי מכל הבחינות, אלא שתנאי אחד התנה: שבנו לא יפסוק לבתו בנדונה אלא שלש מאות ר"כ כסף, בעוד שהאדמו"ר מרדכימין פסק שלשת אלפים ר"כ לנכדו. האדמו"ר מרדכימין — אמר הצדיק — לו הרבה כסף, ואילו אתה, אין לך. אחרי משא ומתן ממושך התפשרו המחותנים בכל הדברים והסבו ברוב פאר לסעודת אירוסין. לאחר זמן, לפני מועד שנקבע בה „תנאים“, צוה הצדיק להחיש את זמן החתונה. האדמו"ר מרדכימין — אמר הצדיק — הוא איש זקן וחלש ומן הראוי להקדים את הזמן. שלח האדמו"ר מיזוב שליח למחותנו והציע לו להקדים את זמן החתונה כל מה דאפשר. כשבא השליח ובפיו ההצעה הפתאומית הוצתה, הופתע האדמו"ר הישיש ברגע הראשונה ואחרי שנירגע אמר: אני, אינני רואה, הצדיק מציכנוב בודאי מיטיב לדעת ממני. משכלו שבעת ימי המשתה, נסתלק האדמו"ר מרדכימין ונתבקש לישיבה של מעלה. האדמו"ר זאב מסטריקוב, שהיה אף הוא מהמסובים באותה חתונה, חזר לביתו יומיים לפני תום שבעת ימי המשתה. ור' נפתלי אונגר, מחשובי חסידי סטריקוב, מספר בשם רבו, שאמר לפני צאתו: כמדומה לי שהאדמו"ר הישיש מרדכימין מראהו — כמי שאינו מעלמא קדין.

האדמו"ר בעל חידושי הרי"ם

נפטר, כידוע, בש"ק בעת „רעוא דרעוא“. באותו ערב שבת, כשהצדיק הכין — כדרכו בקודש — יין לקידוש והחזיק בידו הבקבוק להעמידו על השולחן, התאנח הצדיק מצער בכבדות ואמר: חשכות גדולה ממשמשה ובאה לעולם. אחר ש"ק הודיעו לו להצדיק על פטירת האדמו"ר מגור ז"ל.

וארח צדיקים קאור נגה.

סיפר החסיד ר' משה אהרון ברנדווין בשם חותנו, חסיד ציכנובאי מפורסם, שהיה קד לאותו דבר — שאצל הצדיק באה אשה עגונה, שבעלה עזב אותה ולא נודעו עקבותיו. שיטחה האשה בקשתה לפני הצדיק, שיבקש רחמים עליה, שבעלה ישוב או ישלח לה גט פטורין, להתירה מכבלי העיגון. הצדיק נתן לה המלצה להחסיד הנ"ל, שייפעול מה לטובתה. החסיד, בקראו את המכתב, לא הבין כוונתו של הצדיק ולא ידע במה כוחו לבוא לה לעזרה. ע"כ החליט הוא לנסוע לציכנוב ולשאול מפי הצדיק דברים ברורים. ואל האשה אמר החסיד, שתחכה לו בביתו

עד שובו מציכנוב. התכונן לה, נסיעה ונתן הוראות שונות לאשתו בעניני מסחרו, משניהל בית מסחר גדול. בין פקידיו היה פקיד ראשי, איש סודו, גם אותו קרא החסיד לחדרו לתת לו פקודות שונות. כשעבר הפקיד דרך החדר בו נתישבה האשה העגונה, הכירה בו את בעלה, צעקה במר נפשה ונתעלפה. תחילה, ניסה האיש להכחיש ולהתנכר לאשתו, אולם סוף כל סוף הודה פשעו, וגם הוברר, שאיש זה כבר המיר דתו וגם נשא אשה נכרית. כהיוצא מדת יהודית לא רצה הוא לגרשה ע"פ דיני ישראל, אבל אחרי שבעליו איים עליו, נתן הוא לה גם כריתות.

אגרת רבי רפאל — בן הצדיק.

ב"ה יום ג' י"ז אלול תרל"ג לפ"ק.

שלום לכבוד מחותני היקר ומהולל, נגיד מפורסם ונדיב כ"ש מו"ה שרגא פייוול פרידמאן נ"י.

מכתבו מיום ב' שבוע העבר הגיע לידי ע"י הדואר ביום א' שבוע זה, ומיד הלכתי עם המכתב לפני כאאמ"ו הגאון הצדיק שליט"א. והשיב לי בזה הלשון: מה הוא מתאונן, הלא כבר הוטב לו, ומאוד היתה לפלא בעיני תשובתו, כי במכתבו היה כתוב שיש לו כאב עינים למאוד, וכחיום, אחרי שבא לידי מכתבו מיום ו' עש"ק שבוע העבר, ראיתי אשר רוח ה' דיבר בו, כי כנראה הוטב לו כבר בעת הזאת, והנה אזכיר אותו אי"ה עם ב"ב ועם אנשי עירו לטוב לפני כאאמ"ו שליט"א, וימחול להודיע לי בכל עת ממצב בריאתכם, כאאמ"ו שליט"א מברך אותו לרפואה שלימה לכל איבריו ובהצלחה בכל הענינים, אותו ואת ב"ב, ממני ידידו הדו"ש בלונ"ח ומברכו בכ"ט ולכוח"ט ולרוחב לב, ולב שמח, רפאל בהגאון הקדוש שליט"א מפ"ק ציכנוב.

ג. ב. בזו הרגע הזכרתי אותו לטובה אחרי שהשגתי היום מכתבו וכאאמ"ו קרא בעצמו המכתב ומברכו בכ"ט.

ממני רפאל הנ"ל.

יד

יש תורה אצל חסידים.

מעשה ברב אחד מנכדי הגאון בעל „מלא הרועים" „קהלת יעקב", שבא אצל הצדיק וביקש הסכמתו על ספר דרושים מזקנו הגאון ז"ל. משעיין הצדיק בכתביו, הרים עינו כלפי הרב ושאל אותו: „ולמה אינך מדפיס את

הפלפולים על ש"ס משל זקנך? עמד האיש נבוך ומשתאה, שהרגיש מתוך כך שאין דעתו של הצדיק נוחה מהספר שלפניו. מיד הבחין הצדיק במבוכתו של הרב והוסיף תוך כדי דיבור: החיבור הוא טוב ונאה, אולם מיטיב היית לעשות. אילו הדפסת חיבוריו של זקנך ז"ל על הש"ס — וידע העולם שחסידים, אף הם, כוחם יפה בתורה.

בעיירה קטנה „עיר חדש“

גר איש אחד, ת"ח מצוין מהמתנגדים לדרך החסידות, נכד הגאון המפורסם בעל „יסוד ושורש העבודה“, רב בגרודנה. כידוע, רבו אז המחלוקות בין החסידים ובין המתנגדים בדרכי עבודת ה'. בין השאר — רעשו המתנגדים נגד טבילה בשבת — שהחסידים היו מקילים בה. נסע הרב הנ"ל לציכנוב לשאול מפי הצדיק את דעת התורה. כשהציע שאלתו — אמר לו הצדיק: בודאי יש לך מחלוקות עם החסידים — ועל עצם שאלתו לא ענהו דבר (1).

מִתְּהַלַּךְ בְּתֵמוֹ צַדִּיק

מספרים, שאחרי אמירת הקינות בתשעה באב, לא היה לוקח את ספר הקינות להחזירו לביתו, כלומר, מה לה לקינה בביתי? וכי לשנה הבאה הריני בא להסמינה? והרי אני מחכה לו בכל יום שיבוא...

„לשון של זהירות“

מאוד היה נזהר שלא לדבר משום בן-אדם, אף לא בשבחו. והיה מעשה, שבנו האדמו"ר מיעזונו כשהיה פעם בקוצק שאל אותו הרבי מקוצק בן כמה אביו הצדיק — ואמר לו דברים כהויתן. כשחזר רבי יעקב לביתו וסיפר זאת לאביו — הקפיד הצדיק על שגילה מספר שנותיו.

(1) הרב טביומי, מפי השמועה.

הרבנות של ציכנוב

מלחמה בספסרות ומניעת הפקעת שערים.
כרבה של ציכנוב, היה שוקד על תקנתה של העיר ושל בני העיר.
מקירבתה לווארשה הבירה, היו סוחרים באים בכל יום השוק לציכנוב לקנות
צרכי מזון ומיצרכים אחרים להובילם לווארשה. כיוון שכך, התקין הצדיק, שאין
הסוחרים בני עיר אחרת רשאים לקנות פרקמטיה בשוקה של ציכנוב, אלא
אחרי חצות היום, כדי שכל בני העיר יספיקו קודם לכן לקנות מזונותיהם די
צרכם. השמש היה מסובב בשוק ומשגיח על הרוכלים, שלא יטמינו מסחורותיהם
בשביל סוחריו ווארשה, שהיו משלמים, כרגיל, מחירים יותר משובחים מבני העיר.

מקווה קר.

בכל ימי רבנותו בציכנוב לא היו מחממים את המקווה. בימות החמה
ובימות הגשמים היה המקווה קר, והבטחה היתה להם לבני העיר מפי הצדיק,
שהציגה לא תשלוט בהם ולא תזיק להם.

מקווה פסול.

ומעשה שנתעורר הצדיק בלילה והעיר את השמש, ושניהם יחדיו הלכו
למקווה והעירו את הבלן משנתו. משנכנסו לפנים, התחיל הצדיק בודק ומודד
את גובה המים וחשש על שיעור המקווה. מיד התחיל השמש מסובב בעיר בו
בלילה והיה מכריז והולך מבית לבית על פי השמות שמסרה להם אשת הבלן,
שהמקווה: — חשש פסול נפל בו.

ומעשה בדיין העיר.

שהיה גר בעלית הבית של המקווה. שעה, שהנשים, שקולניות הן, היו
באות לטבילה, היה הרעש וההמולה מפריע אותו משנתו. פעם אחת, כשנודמן
הדיין אצל הצדיק, התלונן באזניו על כך. אוי — גנח הדיין ואמר — צעקותיהן
של הללו גוזלות את שנתי מעיני. לא עברו ימים מעטים והצדיק שלח לו
דהדיין שיבוא אצלו. משבא, אמר לו הצדיק להדיין: כסבור אני, שכדאי לך
לעזוב את משמרתך ולתור לך מקום אחר. מיד הוציא הצדיק סכום כסף ונתנו
להדיין בתורת פיצויים ושלחו לחפשי.

על בריות גופא ונהורא מעליא

של שוחטי המקום היה שוקד שלא יהא כל חשש של רפיון ידים ועינים בשחיטתם. מט"ו באב בכל שנה ושנה, היה נוהג להזמין את שוחטי העיר אל שולחנו והיה מאכיל ומשקה אותם ביד רחבה, כדי שיהא כוחם יפה וידם אמיצה בשעת ריבוי השחיטה לימים הנוראים, לכפרות ולחג.

זמעה בשנה גשומה

שהיו הבריות צופים ליוקר של מצה שמורה. משקרבו ימי הפסח, הזמין הצדיק את השוחטים והתרה בהם, לבל יקנו בשנה זו מצה שמורה, אלא יאכלו מצה פשוטה. שהרי — הסביר להם — אין ידכם משגת לקנות השנה מצה שמורה, אלא אם כן תחסכו מזונות מפיכם בימות החול, נמצא, שהידור מצה של מצה שמורה יוצא בהפסדה של התרופפות הבריאות, ושוחט, דין הוא שיהא גופו בריא ואלים.

משכורתו כרבה של העיר,

היתה 5—6 ר"כ לשבוע, ומזה היה מתפרנס ויציאותיו לצרכי צדקה פדיון שבויים, תמוכה ביחידים כושלים ובמוסדות תורה וחסד, היו מגיעות כדי 50—60 ר"כ לשבוע. העודף היה מהכנסותיו שמוקרי שמו ומעריציו בכל קצות המדינה היו שולחים לו בקביעות וכן מפדיונות. מכספים אלה לא היה נהנה ולא כלום. כל הכספים האלה היו מונחים בקופסה ומפתחה של זו היה בידי הגבאי שהיה מהימן עליו, והצדיק היה רושם הוצאות והכנסות עד פרוטה אחרונה והגבאי, הוא שהיה המוציא והמביא מתוך הקופסה(1).

טז

האדמורו"ת של ציכנוב.

נוסח מיוחד במינו וגוון שלא מן השיגרה, היה בה באדמורו"ת של הצדיק, בהליכותיו ובגינותיו. אף-על-פי שמשעת חורפו היו הבריות משכימים לפתחו, לשאול עצה מפיו ולבקש ברכתו, מכל מקום לא ראה הוא את עצמו ברוב שנותיו אדמו"ר — לא התנהג כדרך האדמורי"ם. שנים רבות אף לא היה מקבל פתקאות ומכל שכן פדיונות, ולא היה מניח לשום איש ובפרט

(1) הפרטים הללו סח לי הרה"ג ברונרוט, מי שהיה אב"ד בציכנוב פשך יותר חצי יובל שנים.

לגדולי הרבנים לבוא אצלו לשבת-קודש, כפי שגילה דעתו לבנו של הרב מפולטוסק, היה נימוקו בסירובו זה, שאין ברצונו לשנות ממנהגו והיה חושש, שמפני אדם חשוב יצטרך לשנות ממנהגו שלא כרצונו.

רק באחרית ימיו, לאחר פטירת בעל ה„חידושי הרי”ם זצ”ל ניאור להפצרותיו של הרב מפולטוסק והרה”צ ר’ יחיאל מאיר מגיסטינין וכמה גדולים אחרים והתחיל נוהג באדמורו”ת לכל הליכותיה. וכך הפציר בו הרב רבי אלעזר מפולטוסק אחרי פטירת ה„חידושי הרי”ם זצ”ל, כשסירב לו הצדיק תחילה לבקשתו להתקבל אצלו לשבת:

„אנחנו נשארנו יתומים אחרי פטירת אדמו”ר מגור ז”ל. נפשי אותה איפוא, להסתופף בצלו הקדוש ולהתחמם לאורו וגם לבקשו, כי יקרב גם כן את החסידים האחרים שנשארו יתומים כמוני וחפצים מאוד להסתופף בצלו”¹. וכה דברי נכדו הגאון הרמ”ח ז”ל לר’ פנחס זדיג גליקסמן: „...ואשר דרש ממני להודיעו מתי התחיל זקיני רבינו זצ”ל להיות רבי של חסידים — הוא בימי עלומיו הסתופף בצל הרבי הקדוש המפורסם ר’ פישל זצ”ל מסטריקוב, גם היה שתי פעמים אצל הרה”ק ר’ שמחה בונם זצ”ל מפשיסחא והתנהג בדרכי החסידים ומנהגיהם בתפלה, ואח”כ שינה דרכו בזה והתפלל והתנהג בכל כמנהג אשכנז ותפלת ותיקין.

במשך הזמן כשנתפרסם לאיש מופת, דרשו לשכנו מכל אפסים, הן חסידים, הן בעה”ב פשוטים, ובפרט גדולי הרבנים, אבל הוא לא התנהג כדרך הרביים של החסידים ולא הניח לשום איש לבוא אצלו על ש”ק. באחרית ימיו, לאחר פטירת בעל ה„חידושי הרי”ם ז”ל בשנת תרכ”ו, התחילו החסידים לבוא אליו בהמון רב, וביניהם גדולי הדור, ואז נעתר לבקשת הרב הגאון החסיד ר’ אלעזר הכהן אבד”ק פולטוסק והרה”ג הקדוש ר’ יחיאל מאיר ז”ל אבד”ק גאסטינין, שבאו להסתופף בצלו לקבל שם החסידים בסבר פנים יפות, ויהי להם לרבי, והתנהג בעריכת השלחות בש”ק וקבלת פתקאות ופדיונות כדרך הרביים. אבל חלק הכל לצדקה ולא היה נהנה מפדיונות, אבל לא שינה דרכו והתנהגותו כלל בענין תפלת ותיקין ונוסח אשכנז ובכל דבר הנוגע לשולחן ערוך. לאחר פטירתו נחלקו החסידים, מהם שנסעו לבנו הרב ר’ זאב וואלף זצ”ל מסטריקוב, ומהם שנסעו להרה”ק ר’ יחיאל מאיר זצ”ל מגאסטינין, שהתחיל אז להיות רבי של חסידים, ולא כמו שכתב כ”ת במחברתו, כי בחיי רבינו זצ”ל לא נהג באדמורו”ת והסתופף בצל קדשו”²).

(1) רבי זאב ליפשיץ — שו”ת מהרא”ך. (2) רבי זאב ליפשיץ.

יסוד התורה בדרכו החסידות.

„הוא היה אומר, כי כל עצותיו אשר יעץ לכל איש, הכל הוא רק עפ"י דרך התורה, כי הכל נמצא בתורה" (1). בעת „עריכת שולחן" היה הצדיק מחלק „שיריים" להמסובים, כמנהג האדמו"רים. „ופעם אחת אמר, שיש לזה יסוד מהירושלמי סנהדרין: (פ"א ה"ב) בסעודת קידוש החודש, שהיה דרכן לעשות בלילה בביהכנ"ס, דרבי יוחנן הוה עלייל לכנישתא בצפרא ומלקט פרורין ואמר: יהא חלקי עם מאן דקדיש ירחא הכא רומשת; הרי דשירי מאכל מסעודת מצוה משה ליה כאלו עסוק במצוה בעצמו" (2).

גדול כבוד הבריות.

באדמורות עצמה לא היה נוטה משורת הדין של שולחן ערוך. מנהג היה בבית מדרשה של ציכנוב, שבשבת, בשעה שהיו רבנים מופלגים וגדולי החסידות באים אצל הצדיק, היה השמש קובע להם מקומם לתפילה, לבל יסלד האורחים המכובדים את מקומם הקבוע של בעלי הבתים. אם משום חשש גזל ואם משום שלא לגרום אבק של הלבנת פנים לאותו בעל הבית, שאת מקומו יתפוס האורח המכובד.

אף זה היה ממנהגה של ציכנוב, שלא היה משוא פנים להקדים שאילת שלום למקורבים, לאנשים חשובים ואפילו קרובים. שעה שנפתחה דלתו של חדר הצדיק לשאילת שלום, היו הכל נכנסים לפי התור וכל הקודם זכה. אף היה מקפיד על כך, שנכדיו הבאים ממקומות אחרים, לא יקדימו את שאר הבאים בשאילת שלום, אלא הכל לפי התור.

זכר צדיק לברכה.

אלו הם התוארים שנתעטר בהם הצדיק: בלשון חסידים — רבי, בפי המתנגדים — רב-גאון, בקרב העם כלו — צדיק.

נטושה היתה אזי מלחמה בין שני זרמי היהדות התורנית בפולני — בין החסידים והמתנגדים. כל צד ראה בו, בהצדיק, לפי מטבע שטבע, לפי הסתכלות רוחו. כל צד השתוקק למנותו בין מעריצי שיטתו. קבל פתקאות ו„נהג שולחנות" כאדמו"רים, מאידך גיסא — התפלל בנוסח אשכנז. כדי להשוות את ההשערות השונות האלו, ולפשר בין החולקין, די יהי לצטט השורות הראשונות

(1) אהבת חסדי הקדמה. (2) ויעש אברהם תמיד.

שבהן פתח זקני הגאון הרמ"ח ז"ל מזווירצי את ספרו „ויעש אברהם“, הכולל מנהגים ונוסחאות התפלה, שנהג והתפלל זקנו הצדיק מציכנוב זצ"ל, והמפיצים אור על עצם דמות דיוקנו בכלל ועל איסתפקתה דין בפרט. וכה דבריו שם: אם כי רבינו הקדוש ה' נוסה בדרכיו אתרי הרבנים הצדיקים אשר כוננו דרכם על פי למודי הקדוש הר"י בעש"ט, בכל זאת לא זז זיו כל שהוא מהמבואר בשו"ע והתפלל בנוסח אשכנז בזמנים קבועים וכו'.

אנו רואים, איפוא, דרך חדשה ואור חדש על שמי היהדות התורנית בפולני הקדומה, בו בזמן שההתנגשות בין שיטת החסידות ומתנגדה סערה בכל תקפה, בו בזמן, שכל צד עמד באיתן קשתו — יקוב הדין את ההר — ללא ויתור כל שהוא, באותה תקופה „נחית עיר וקדיש מן שמיא“, ירדה נשמה קדושה וטהורה שזכתה לחבר ולאחד בקרבה, מתוך הכרה והתאמה פנימית ועיקרית, בנוסח מדיוק של „אחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך“ את שתי סגולות הרוח שנשבו אזי בעולם — החסידות והלמדנות. הוא הראה לדעת, כי יש אפשרות לזווג ולמזג ולשכן בכפיפה אחת את שתי השטות הללו המתנגדות לכאורה זו לזו, ואילו לאמיתתן הן בבחינת — אלו ואלו דברי אלקים חיים.

מיוזג זה של תכונות, שיטות ונוסחאות העמיד את העם בפני השאלה: מאור זה מה שם ומה תאר לו? „פוק חזו מה עמא דבר“ — הורו לנו חז"ל במקרה של ספקות, והעם כנהו בשם הנשגב — צדיק.

במה יפה כחו של צדיק?

בו מתבטאות ההוקרה וההערצה לרבן של ישראל הדומה למלאך ה' ואשר להסתופף בצלו הקדוש, בצל דמהימנותא, באו רבבות (ישראל), בו מתבטאות האהבה והחבה לאיש קדוש, לאדם גדול בענקים, שלשמוע נועם שיח שפתותיו בתורת חסד אשר על לשונו, באו אלפי הצמאים לדבר ה', בו מתבטאות ההתקשרות וההתמסרות לאיש שכלו טוב, לאיש שלבו חי, מלא אהבה טהורה ועמוקה לכל בן-אדם שבא לשמוע עצתו שיעץ כאב נאמן ובפנים מסבירות. — לא כאלו שקראוהו רבי, לא כאלו שקראוהו רב, גאון, שר התורה אלא כדעת הקהל, כה „עמא דבר“, אשר ברחימו נשא את שם הצדיק על שפתיו — כי צדיק הוא בכל דרכיו.

תרוממנה קרנות צדיק

בין הצדיקים בדורו, היה הצדיק אישיות מיוחדת במינה, — מופלא בדרכיו ובמנהגיו. גאוני וצדיקי דורו, כלם בלא יוצא מן הכלל, העריצוהו והחשיבוהו והתיחסו אליו ביראת הכבוד. ואין לנו לשכות, כי התקופה בה הוא חי, לא היתה תקופה יתומה מבחינת ארזי הלבנון שהשפיעו שפע של תורה וחסידות, ובדור כזה, של קדושי עליון מפורסמים, תפס לו הצדיק אחד המקומות בראש. להלן כמה פרטים בפרשה זו:

ה"יהודי הקדוש" מפשיסחה:

"ידעתי כי קדוש הוא מרחם, ולו היה בא אצלי כאשר בקשתי אז, הייתי נתתי לו כל קרן האור שלי והיה מאיר בתורתו על כל ישראל" (1).

הרבי ר' בונם מפשיסחה:

"לזקנו של הצדיק מציכנוב היה מסור המפתח של אוצר הנשמות, לפיכך עלה לו להוריד נשמה כזו לנכדו" (2).

מדרכו של הרבי ר' בונם

לבקר לפעמים גם אצל הרבי ר' פישל'ה מסטריקוב, והיה מעשה בעת שהותו בסטריקוב, נתפשטה שמועה, שהצדיק, שגם הוא היה מהמסתופפים בצל הרבי ר' פישל'ה, עומד להגיע. מפנה אני את מקומי הקבוע אצלך — אמר הרבי ר' בונם להבעל אכסני' שלו, להחסיד ר' זיינוויל אונגער — כי אורח יותר חשוב בא יבוא ויתאכסן אצלך" (3).

אחרי פטירת הרבי ר' פישל'ה

קבל הצדיק, כידוע, מרותו של הרבי ר' בונם. אצל רבו זה, ביקר הצדיק רק פעמים. רבים תמהו על זה, משידעו שמקושרים היו בעבותות האבה וידידות נאמנה. הוא השפיע עלי רוב טובה עד שלא יכולתי לקבל — נימק הצדיק לאחד ממקורביו.

הרבי מקוצק

אמר להחסיד ר' אבא ציכנובר: הרב שלכם, הוא דמות פני מלאך אלוקים.

ושׁוב הִיה מַעֲשֶׂה — סיפּר ר' אבא — בעַת שֶׁהַצַּדִּיק הִתְחִיל לִקְבֹּל פִּתְקָאוֹת כִּמְנַהֵג הָאֲדֻמוּרִיִּם, בָּאוּתוֹ פֶּרֶק קִבְלָתִי פָנִי מוֹרִי וְרַבִּי מְקוּצָק. וְהִנֵּה אַךְ פִּתְחָתִי הִדְלַת, בְּרַכְנִי מֶרֶן הֶרְבִּי מְקוּצָק וּשְׁאַל אוֹתִי — מִה שְׁלוֹם הֶרֶב שְׁלָכֶם, הֵאֵם מִקְבֵּל הוּא פִּתְקָאוֹת — בִּשְׁמַיִם מַחֲכִים כִּבֵּר עַל זֶה, הֶרֶב שְׁלָכֶם וְרַבִּי יִצְחָק (מֵאִירוֹ), הֵם שְׁנֵי שְׂרֵי הַתּוֹרָה בְּדוֹרֵנוֹ(2).

בַּהֲסַפֵּד שֶׁנִּשְׁאַ עַל הַצַּדִּיק רַבִּי אֱלֶעָזָר פּוֹלְטוֹסְקָאִי אָמַר הוּא בֵּין שָׂאֵר דְּבָרָיו: „לִפְנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה הֵייתִי אֶצֶל הֶרְבִּי מְקוּצָק וּדְבַרְנוּ בִּשְׁבָחוֹ שֶׁל הַצַּדִּיק וְאָמַר לִי הֶרְבִּי מְקוּצָק — הִלּוּאִי שִׁיְהִי לָנוּ בְּדוֹרֵנוֹ שְׁנֵי צַדִּיקִים כַּהַצַּדִּיק מְצִיכָנוֹב. וְמִי שֶׁהִכִּיר אֶת הֶרְבִּי מְקוּצָק — הַמִּשְׁיָךְ ר' אֱלֶעָזָר דְּבָרָיו — יוֹדֵעַ, שֶׁלֹּא דִיבֵר דְּבַר זֶה כִּמְגוּם. עַל כֵּן נוֹכַל לִדְעַת מִזֶּה אֶת גּוֹדֵל קְדוּשַׁת הַצַּדִּיק(3)“. „מִי יִכּוֹל לַהֲדַמּוֹת לֹאִישׁ קְדוֹשׁ כֹּזֵה — אָמַר בַּכִּמָּה הַזֹּמַנִּיּוֹת הֶרְבִּי מְקוּצָק — שֶׁכֵּל אֵיבְרָיו הֵם תּוֹרָה וְקְדוּשָׁה(4)“.

הַבַּעַל „חִידוּשֵׁי הַרִּיִם“

בְּתִשׁוּבָה לְהָאֲדֻמוּר ר' חַיִּים מְצַנֵּז, כּוֹתֵב: אוֹדוֹת הַתְּרַנְּגוּלִים הַחֲדָשִׁים, מִתְחִילָה כִּשְׁנֵרָאוּ בְּמִדִּינַתְנוּ, הִיָּה גַם כֵּן קֶשֶׁה עָלַי מְאֹד, שֶׁשִּׁמְעָתִי שְׁאוּכְלִים בְּאִיזָה מְקוֹמוֹת, גַּם הַבֵּי"ד מוֹרְשׁוֹי אִסְרוּ וְאָח"כ הַתִּיר הֶרֶב, שֶׁהֶעִיד שׁו"ב אֶחָד, שֶׁחִיבֵר סִפֵּר עַל שְׁחִטָּה וּבִדִּיקָה וְנִסֵּעַ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁרָאָה בְּמִדִּינָה אֶחָת שְׁאוּכְלִים אוֹתָם כִּמוֹ שְׁאַלָה שְׂרׁוּאָה פֶּה, וְרִצִּיתִי לַחְקוֹר עוֹד. וְהֶעִידוּ לִי שֶׁבְּבֵית הֶרֶב הַגָּאוֹן אֲב"ד דְּק"ק צִיכְנוֹב אוֹכְלִים, וְגַם הוּא בְּעֶצְמוֹ אוֹכֵל וּמְפֹרָסִם לְגִדּוֹל וְצַדִּיק, וְלֹא רִצִּיתִי לַחְקוֹר עוֹד(5).

וְכֵה דְבָרָיו בְּתִשׁוּבָה לְגִיסוֹ שֶׁל הַצַּדִּיק, הֶרֶב הַגָּאוֹן הַמְּפֹרָסִם ר' מִנְחֵם זָאב הַכֵּהֵן, רִבֵּה שֶׁל קוּצָק: „וְעִיקֵר כּוֹוֹנָתִי הִיָּה שִׁיכְתוֹב לְגִיסוֹ הַגָּאוֹן נ"י שֶׁכָּתַב מִשְׁמוֹ לְכַתּוֹב לְכַתְחִילָה (הַשֵּׁם) פִּיגוֹ נִגְד הַגְּדוּלִים הַנִּל, וְהוּא גְּדוֹל וְצַדִּיק וְאִישׁ נֶאֱמָן וְהוּא עֲנִין חֲמוֹר מְאֹד“ מִצָּאִתִּי אֶת עֶצְמוֹ מַחֲוִיב בְּדָבָר לְהוֹדִיעֹו וְאֵם יַעֲמֹד עַל דַּעְתּוֹ, יַעֲשֶׂה כִּמוֹ שִׁירְצָה וְכו'(6).

עַל תִּשְׁוּבָה זוֹ שֶׁב „חִידוּשֵׁי הַרִּיִם“ — סיפּר הָאֲדֻמוּר בַּעַל „אַבְנֵי נֹזֶר“ מְסוּכָּצוֹב לְנֹכַד הַצַּדִּיק, הֶרֶב הַגָּאוֹן ר' שְׁמוּאֵל יִצְחָק, רַב בְּצִיכְנוֹב — שֶׁהַצַּדִּיק נִטַּל אֶת הַתִּשְׁוּבָה לִפְנֵי תִקְיעַת שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְעִיָּין בָּהּ וְאָמַר: וְהָרִי הַצַּדִּיק עָמִי, אָמַר לוֹ הֶרֶב ר' שְׁמוּאֵל יִצְחָק לְהָאֲדֻמוּר מְסוּכָּצוֹב — וְהָרִי לִפְנֵי רְאוֹת

(1) חִידוּשֵׁי הַרִּיִם. (2) הֶרֶב טוֹבִיּוֹמִי מִפִּי הַשְּׁמוּעָה מִהַחֲסִידֵי קוּצָק. (3) ש. ש. ס. (4) „וְיַעֲשֶׂה אֲבֵרָהִם“.

(5) „חִידוּשֵׁי הַרִּיִם“ חֶלֶק מֵרִיד ס"ח. (6) „חִידוּשֵׁי הַרִּיִם“ חֶלֶק אַהֲעִז ס"ד.

העין הדין עם החולקים עליו, על הצדיק? אמר לו האדמו"ר מסוכצוב — מי יודע, מה חשבון הנפש היה לו להצדיק באותה שעה. והרב ר' שמואל יצחק טיים וסיפר: משהגיע תשובתו של בעל „חידושי הרי"ם" זצ"ל לידי הצדיק, מיד אמר, שטעות גמורה היתה בידו של החידושי הרי"ם.

רבי עקיבא איגר

עבר פעם דרך עיר פלוצק בה בעת שהצדיק היה סמוך על שלחן חותנו ר' דן ונזדמן לו לשוחח במילי דאורייתא עם הצדיק, מיד הרגיש בו ובטובו. ואחר כך, בכל פעם כשהיה ר' עקיבא איגר מזכיר את שם הצדיק, היה קם ממקומו. זה נודע מפיהם של האדמו"ר בעל אבני נזר והגאון ר' משה, רבה של קוטנה, ששמעו מפי רבה של לודו, הגאון ר' משה, מי שהיה מגדולי תלמידי רבי עקיבא אייגר.

האדמו"ר הצדיק ר' אלי' גרידיצר

כשהי' פונה אל הצדיק, היה מכנהו ביראת הכבוד בלתי שכיחה:
„יצוה ה' את הברכה להמבורך בפי ישראל מקצה אל קצה, ה"ה האיש אלקי מיחידי הדור שלנו! גאון הגאונים!.

האדמו"ר בעל „שפת אמת" —

סיפר גיסו ר' מנדלי מפילץ — גמר אומר לבקר אצל הצדיק בציכנוב, כשהייתי אחר כך מציכנוב — אמר ר' מנדלי — סיפרתי זאת להצדיק וציווה עלי להגיד לו, שאיננו מסכים לבקור זה, מבלי לנמק סירובו.

מאורע כעין זה אירע לגדול אחר, שממנו אנו למדין על נדון זה:
אחרי פטירת בעל ה„חידושי הרי"ם" החליט הגאון ר' אלעזר מפולטוסק לקבל מרותו של הצדיק, וכבר התחיל התכונן לה„נסיעה". כשנודעה מחשבתו להצדיק, הזמין אליו את בן הרב מפולטוסק, הרב ר' צבי, שהי' דר אוי בציכנוב, נתן לו הוצאות הדרך וביקש אותו שיסע תיכף לפולטוסק ויגיד לאביו לבל יהיו רבוא אצלו על שבת קודש. אמנם שמחתי — אמר לו הצדיק לבן הרב — בשמעי שרצון אביך לבקר אצלי, כי זה כמה שנים לא ראיתיו, בכל זאת אינני מסכים שיבוא אצלי על שבת קודש, כי בבוא אורח חשוב כמותו ויתאכסן אצלי, אהיה מוכרח לשכות מפני כבודו את דרכי שאני רגיל בה כבר — הלא הוא מתנהג

בדרך החסידות, ואילו אני לא אטה מדרכי אפילו כמלוא נימה. פרט זה מלמד על הכלל.

אצל האדמו"ר רבי חיים מצנז

בא חסיד אחד מפולין, שאל אותו רבי חיים, אם מכיר הוא את הצדיק מציכנוב. טרם ניתנה לי ההזדמנות לקבל פני הצדיק—ענה החסיד, נוף בו האדמו"ר רבי חיים ואמר: החי בדור הצדיק והדר במדינתו ואיננו מכירו, עתיד הוא ליתן את הדין. הצדיק מציכנוב — המשיך האדמו"ר רבי חיים דבריו — הוא היחידי בין הצדיקים שחייו אחרי הבעש"ט וזכו לגדולות בלי סיוע צדיקים.

הגאון הגדול ר' אלעזר פלסוסקואי אמר:

טוב מאוד להתקשר להצדיק האמיתי מציכנוב ולשמוע דברי קדשו, שהם כרשפי אש ולהדביק במידותיו ועל ידי זה זוכים לתשובה שלמה ולכפרת עון ולהמתיק ולבטל כל הדינים וזוכים להכמה וחיים ארוכים ולהשגות התורה, בנגלה ובנסתר⁽²⁾. (אגב ראוי לציין, כי בצוותא חדא עם הגאון הזה למד הצדיק בימי נעורו).

הגאון ר' צבי הירש קלישר

כשנתגברה עליו, לעת זקנתו, חולשתו ולמרות כל רצה לעלות ארצנו הקדושה, דרש עצת הצדיק, וכה דבריו:
... ועתה, אדוני ידידי, רבן של ישראל, יתן לי עצתו וברכתו לדרך הרחוקה הזו וישיח תפילה, שיושיע לעבדו לדרך ישכון אור וכו'⁽¹⁾.

הגאון הגדול רבי לייביש חריף,

אשר לפי המקובל הי' רבם של הרבי ר' בונם וה"חידוש הרי"ם" בנגלה, היה בא לפעמיים לבקר אצל הצדיק, והיה מעשה כשהגאון הזה בא פעם לציכנוב ונכנס לביהמ"ד, מצא הוא את הצדיק כשהיה עובר לפני התיבה, בשעת התפילה הגיע הצדיק, כידוע, להתרוממות הנפש כל כך גבוה, שנפש שומעיו היתה יוצאת מרוב מתיקות וערבות, וקולו היה נעים וערב בעת שעמד לפני התיבה ומתפלל — כותב מעריצו הגדול, רבה של פולסוסק⁽²⁾, "והיה אומר הכל בקול רם ובנעימה קדושה, פולח כליות ולב כל שומע ומעורר לעבודת ה'". ניצב האורח הגדול על מפתן ביהמ"ד ולא נכנס, משלא רצה להפריעו ולבלבלו בעת עבודתו — זו תפלה.

(1) שו"ת מהרא"ך, (2) שם, (3) כתבי הרב קלישר ש"נ, (4) שו"ת מהרא"ך, (5) ועש אברהם כ"ה

האדמו"ר רבי יחיאל מאיר מגוסטנין

הסתופף אחרי פטירת ה"חידושי הרי"ם" בצל הצדיק ולא רצה לנהוג באדמורות אף על בקשת קהל מעריציו. האדמו"ר הזה, עלה פעם על הבימה שבבית מדרשו והכריז בפומבי: תאמינו לי, שאינני רבי, אך בואו ונתפלל יחד בעד חיי הצדיק מציכנובו).

מספרים, שרבי יחיאל מאיר החליט עוד בחיי רבו ה"חידושי הרי"ם" לקבל פני הצדיק, בהתאם לנימוס ודרך ארץ, נטל לשם זה רשות מרבו המובהק, ונפטר ממנו לשלום, אך יצא מעם פניו, והבעל "חידושי הרי"ם" ציווה על חסידיו לשדלו, לבל יסע, משום שהצדיק מציכנוב הוא מהיראים (א פרומער) והרי"ם מגוסטנין, אף הוא נוטה לדרך זו, ויש לחשוש שישאר תחת השפעתו. אולם, האדמו"ר מגוסטנין עמד בשלו ולא נענה להם, מכיוון שרבו כבר נתן לו רשות, לא רצה לחזור מהחלטתו. אבל הצדיק מצידו, גם כן התנגד לביקורו, וכשנודע לו שהאדמו"ר מגוסטנין מתעתד לבוא אצלו, שלח הצדיק לקראתו שליח מיוחד, לבל יבוא. רק אחר פטירת הבעל "חידושי הרי"ם" נענה הצדיק להפצרתם של האדמו"ר מגוסטנין והגאון הרב מפולטוסק ועוד גדולים וניאות להאציל מרוחו עליהם.

האדמו"ר הזה כשבא לציכנוב אחר פטירת הצדיק היה נושק כתלי חדרו, מרוב חביבות להצדיק.

האדמו"ר רבי ליבלי איגר

היה מגדולי מעריצי הצדיק והיה נוהג לשלוח פעמיים לשנה פתקאות ולהזכיר עצמו לפני הצדיק.

הגאון ר' אליהו חיים מייזל, רבה של לודז

היה ממעריציו הגדולים וכפי המסופר, בא הוא לפעמים לציכנוב, במכתב־תהלה להספר "אהבת חסד" להצדיק, כתב הוא: להסכים על דברי מאיר עינינו, הגאון הקדוש זצ"ל, יחשב כמעיד על שמש בצהרים, שמחתי לשמוע כי יוצא לאור עולם אור נוגה דהאיר עיני חכמים בהלכה, אור תורתו של מאיר עיני הגולה, אור ישראל וקדושו.

האדמו"ר בעל „אבני נזר“ מסוכצוב
 היה בא להסתופף בצל הצדיק, בהסכמתו להספר „זכותא דאברהם“
 להצדיק כותב הוא: דברי איש האלוקים הגאון הקדוש מציכנוב, אין צריכים
 הסכמה משום אדם.

האדמו"ר ר' יעקב דוד מאמשינוב
 כשהיה בא אצל הצדיק להסתופף בצלו, היה עומד על יד הדלת באימה
 וביראת הכבוד והיה שוהה זמן מה כששפתותיו דובבו; איך נכנסין לקודש פנימה...

הגאון הגדול ר' יהושיע'לי קוטנער
 היה ממעריציו וממוקיריו והיה בא לעתים תכופות לציכנוב ליהנות מאור
 תורתו של הצדיק.

הגאון הגדול ר' חיים אלעזר, בעל „נפש חיה“,
 גם הוא היה ממעריציו הגדולים והיה בא להסתופף בצל הצדיק.

האדמו"ר רבי שרגא יאיר
 בהאדמו"ר ר' נתן דוד משידלווצה היה בא להסתופף בצל הצדיק והיה
 אומר: מה שראיתי בציכנוב לא ראיתי אצל שאר גדולים.

גם מחוץ למחנה ישראל
 היה גדול שמו, ולא מבני עמינו לבדהן באו ממרחק לחסות בצל כנפי
 צדקתו, כי אם גם מאומות זולתנו באו להשתחוות לו שיבקש רחמים לה'
 אדוקינו בעדם, והוא בכל לבבו נעתר לחפצם, ושפך שיחו לפני קונו בעד כל
 איש נגוע ומוכה, ותפילתו עפ"י רוב לא שבה ריקם⁽¹⁾. „הנה ידוע שגם נכרים
 היו באו אליו ומשכימים לפתחו תמיד לבקש ולדרוש עצה ממנו. אם אחד הי'
 לו דין ודברים עם חבירו היו באים אצלו שיפשרם⁽²⁾. פעם אחת, עברה פלוגה צבאית
 דרך ציכנוב, הקצין שלה, בשמעו את גודל מעלת הצדיק, השתוקק לקבל
 ברכתו. בא לו הקצין אצל המשמש ובקש ממנו רשות להכנס לחדר הצדיק,
 נכנס הקצין בהכנעה וביראת הכבוד וביקש ברכת הצדיק, והצדיק בירך אותו
 שיתעלה בדרגתו. אחר זמן קצר, קיבל הצדיק מכתב תודה מהקצין ובו הודיע
 שנתעלה לדרגת גנרל⁽³⁾.

(1) „יורה ומלקש“ להרב קרא וולוצלבק. (2) „שיח שרפי קודש“ ח' ג' 303. (3) „שיח שרפי קודש“

ושוב היה מעשה

בעממי אחד מתושבי עיר סוכצוב שהתרים מדי שנה בשנה סכומים ניכרים בעד עניי יהודים בעירו. פעם אחת, בא העממי הזה, אצל הרב דמתא, הרב הגאון ר' שמואל יצחק ז"ל, נכד האדמו"ר מסטריקוב, ואמר: שמעתי, שכבוד מעלתו הוא נכד הצדיק מציכנוב וסיפר מה דלקמן: אבותי היו חשוכי בנים. מששמעו את שם וגורל צדקת הרבי מציכנוב וההמון העובדות המפליאות המסופרות עליו, באו גם הם אצלו, בכו והשתתחו לפניו, שיבקש עליהם רחמים לר' אלוקיו שיינשעו בזרע של קיימא. ויעתר הצדיק לאלוקיו — המשיך העממי דבריו — ובזכות תפלתו נולד להם בן, ואני — הנני הבן. לאות הוקרה וההערצה להצדיק וליוצאי חלציו, מתחייב אנו לתרום בעד עניי קהלתכם מדי שנה בשנה כמויות תפוחי אדמה, לפי מספר הנצרכים. ומלבד זה, הנני מתחייב לחלק בין ילדי העניים הלומדים ב"תלמוד תורה" שמונים זוגות מנעלים לשנה. וכך היה נוהג הבן נכר כל ימי חייו⁽¹⁾.

שררה עכ"ם שהיה בא לעתים מזומנות לשאול עצה מפי הצדיק, היה מספר בשמו: הצדיק היה עונה לי: הבריות באים אלי ושוקדים על דלתות ביתי לדרוש ממני עצה ותושיה והיא עצה פשוטה ולפעמים עצתי מתקיימת ומשום כך הריני מוחזק להם כרבי. ופעם ארת סח לי הצדיק — כך המשיך השררה — שאשה מרת לב באה אצלו ומיררה בפניו על בנה שנתאלם לאחר מחלה וניטל ממנו כח הדיבור. אמר לה הצדיק: צאי על הדרך מחוץ והראשון שתפגשי בדרכך שאלי פיו, מה לעשות בילד כזה. יצאה האשה כמצווה אל מחוץ לעיר ופגעה בעממי אחד. שאלה אותו מה לעשות לבנה הקטן. אמר לה העממי: ילד כזה משליכים לתוך המים. חזרה האשה במר נפשה להצדיק וסיפרה לו על העצה שיעץ לה העממי להטביע את פרי בטנה במים. אמר לה הצדיק שתצא חוץ לעיר בדרך אחרת, והראשון שיזדמן לה בדרכה תשאל עצה מפיו. הלכה האשה בשניה ושוב פגשה עממי אחד ואף הוא השיב לה כדברי הראשון: משליכים אותו לתוך המים. שוב רצה האשה אצל הצדיק וסיפרה לו בלב כואב מה שאמר לה אותו עממי. עמד הצדיק והסביר לה, שפירוש הדברים כך הוא: טלי דנא של מים והטבילי את הילד בתוכם בבת אחת. נטלה האשה את תינוקה והטבילה אותו בבת אחת בתוך מיכל מיים ומיד התחיל התינוק צוות. כסבורים היו הבריות שיש כאן מופת, ולא היא, אין כאן אלא תרופה פשוטה על פי ריסוק העצבים. עצביו של התינוק נעשו רדומים ורפופים מחמת מחלה, וטבילה

(1) ר' וולף לנדא, ששמע מאביו הרב הנ"ל.

זו במים קרים וכל הגוף בבת ראש, מעוררת ומנערת את מערכת העצבים לפעולתם התקינה. והצדיק היה אחר-כך חוזר ומדגיש בפני השררה, שאין כאן מופת אלא דברים פשוטים, שהדעת נותנתם.

אך פרי לצדיק

„האבות עטרה לבנים, ובנים עטרה לאבות“ (בר״ר ס״ג) — זכה הצדיק להיות אב לארבעה בנים, לנטוע ארבעה ארוזים, אשר בהם יבורך ישרון ולשלוש בנות צדקניות: רבי זאב וואלף, אדמו״ר מסטריקוב, רבי דוב בעריש אדמו״ר מביאלא, רבי רפאל, אדמו״ר בווארשה ורבי יעקב אדמו״ר מיעזאוו. אביהם הצדיק היה מונה שבחם: רבי זאב — חכם, רבי דוב בעריש — חסיד, רבי רפאל — תם ורבי יעקב — עלוי. כל אחד מהם היה אישיות מיוחדת במינה, ויחד כלם — גאונים וצדיקים, אשר בהם יתפאר ישראל, כאשר נראה בפרקים הבאים.

בנאום-הספד שנשא הצדיק על קברה של זוג׳ הרבנית, אמר: מוכנת לך בגן עדן כורסה בעלת ארבע רגלים...

בתו הבכירה מרת מרים, היתה אשת הרב החסיד ר׳ בועז זונאבנד, בתו מרת אסתר — אשת הרב החסיד ר׳ יוסף מלווסקי. בתו מרת בריינדיל נישאה אחר מות אחותה אסתר, לגיסה הרה״ח ר׳ יוסף. אחרי פטירתו נישאה אלמנתו להרב הצדיק ר׳ שמואל ז״ל, הנודע בשם „ר׳ שמואל שינאווער“, מחבר הספר „רמתיים צופים“ על „תנדב״א“, תלמיד מובהק של האדמו״רים: הרבי מקוצק, ה„חידושי הרי״ם“ ורבי

ואברהם זקן בא בימים

כשהגיע לגבורות, הרגיש הצדיק יותר ויותר חולשת הגוף וזקוק היה למנוחה. קשה הי׳ לו למלאות את תפקידו בתור רב אב״ד בשלימות — בצורה מדיוקה שהסכין לה, לכן העביר משמרתו כרב רשמי — בהסכמת הקהל — לבנו הצעיר רבי יעקב. והנה ר׳ יעקב בנו הקטן, מלא את ידיו לכהן תחת אביו הגדול. העדה קבלה באהבה את מרותו והוא ניהל אותה בצדק, ביושר ובאמונה. זקן ושבע ימים, זכה הצדיק לראות את כל ענפי האילן אשר נטע, הולכים ומשתרבים וזרע ברך ה׳ גדלים ורבים בתורה ויראה, ראה פעילתו

לפניו, ואת אשר זרע על שדה התורה והחנוך — הולך ונקלט, הולך וצומח ועושה פירות, כי בניו נכדיו ותלמידיו הגדולים ממשיכים את עבודתו בקדושה בטהרה.

מצב בריאותו היה הולך ורע, עד שבא היום המר והנמהר — ה' אדר תרל"ה — בו נצחו אראלים את המצוקים.

לפני הסתלקותו נתאספו מסביב לערש דויו בניו ומקורביו — והצדיק ברכם בברכת אברהם.

ויכל לצוות את בניו — ויגוע ויאסף אל עמיו.

נאמן היה ברגע האחרון לחייו — לדרך חייו הארוכה: קבדה היא בידינו, שמתוך שמחה השיב הצדיק את נשמתו הקדושה והטהורה לבוראה — עלה למרומים כששפתיו דובבו „שיר המעלות לדוד שמתתי באמרים לי בית ה' נלך“.

אותה התפלה שהיה רגיל בה לאמרה מתוך שמחה של מצוה ומתוך התלהבות קדושה בכל יום ויום כשהיה הולך לבית מדרשו — מתוך אותה שמחה והתלהבות דובבו שפתיו — בדרך הליכתו לבית עולמו, — אם משום דרשת חז"ל — בכל נפשך — אפילו הוא נוטל את נשמתך ואם משום תקנת חז"ל — משנכנס אדר מרבים בשמחה.

רחמנא אידכר לן זכותא דאברהם רחימא

צדיק מה פעל

באלה הדברים פתח הגאון רבי מנחם חיים, נכד הצדיק, את ספרו „ויעש אברהם“: „אמר המסדר: לפי שראיתי שנדפסו הנהגות מגדולי עולם מכמה דורות שלפנינו, אמרתי אאעריך על הספר גם הנהגותיו של קדוש ישראל, אבי זקני ומורי, גאון עולם, מורנו ורבנו, הצדיק ר' אברהם זצ"ל, אשר ראיתי במו עיני הנהגותיו כד הוינא טליא ויצקתי מים על ידו, זכותו תגן עלי ועל כל ישראל, אמן“. הספר „ויעש אברהם“ שהמחבר ספרנו הוציא לאור, כולל נוסחאות התפלה והנהגות ישרות שהיה נוהג בהם הצדיק מציכנוב. הספר נפרד לשני ראשים: „ויעש אברהם“ ו„עטרת זקנים“. בה „ויעש אברהם“, — והוא הפנים, מוסר לנו המחבר בנעימה קדושה מנהגי זקנו הצדיק ונוסחאותיו בתפלה, וב„עטרת זקנים“ מאיר הוא עליהם מאורות חיים וכך מנהג ונוסח יוצא מבורר

ומזוקק בנימוקו וטעמו ע"פ ההלכה וע"פ רבותינו חכמי האמת ז"ל. מלבד זה, מצטיין הספר בבקיאות נפלאה בדברי הראשונים ובעניני נוסחאות השונות — ספרד ואשכנז. להספר הזה, איפוא, ערך כפול ומכופל, כי מתהווה מקור ידיעות להצמאים לדבר ה' — זו הלכה, זאת אומרת, אלה היורדים לעמק ההלכה של מנהגי הצדיק מציכנוב מוצאים בו דברי חפץ במנהגיו בכלל ובבירורם ע"פ ההלכה והקבלה בפרט, והצמאים לידיעות מקוריות בעניני נוסחאות והתפתחות סדר התפלה, מוצאים בו חומר רב לרוות את צמאם, יכירו וידעו את המקומות בדברי חז"ל ואת הפסוקים בתנ"ך אשר עליהם התפללו בנויות. לא פה המקום להאריך — קצר הספר מהכיל, לכן ארשום רק מנהגי הצדיק, כפי שנדפסו בהספר „ויעש אברהם" — בלי בירורם ע"פ ההלכה.

א. „דרכו לעמוד ממתנו בבוקר בתוך שעה הרביעית אחר חצות הלילה. אבל שמעתי מהזקנים, כי מקדם היה קם משנתו בשעה השני' אחר חצות, והלך בכל יום מיד לבית הסבילה.

ב. כשלבש מלבושיו, לבש מיד גם הטלית קטן, אע"ג שהיה עוד לילה. אבל לא היה ישן בטלית קטן. היה לובש הטלית קטן תחת בגדיו. ג. היו לו בגדים מיוחדים כשיצא לעשות צרכיו בבית הכסא והם: חגורה, בגד עליון, כובע ומנעלים. ד. אחר ברכת „אלוקי נשמה" היה אומר הפסוקים: „חדשים לבקרים רבה אמונתך", „לב טהור ברא לי אלוקים ורוח נכון חדש בקרבי", „אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני", „השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם", והיה אומר הכל בקול רם ובנעימה קדושה פולח כליות ולב כל שומע, ומעורר לעבודת ה'. ה. בימים הקצרים הלך לחוץ לראות אם כבר התנוצץ האור במזרח, נטל ידיו ג' פעמים ואח"כ בדק ציציותיו בהטלית קטן ובירך אקב"ו על מצות ציצית ונשקם והעבירם על עיניו ואמר: מצות ה' ברה מאירת עינים ונשקם. ו. יתליית הציצית בטלית קטן, היה כמו בטלית גדול, לא כמין צרי שיהיו הציצית מונחים על הבגד עצמו. ז. אח"כ התעטף בטלית גדול ובירך בשעת העטיפה להתעטף בציצית. אח"כ נטל התפילין של יד בידו ופתח ואמר „הנני מכוון בהנחת תפילין" — הכל בישיבה. לא שמעתי מעולם שיהא אומר הנוסח — „לשם יחוד" הכתוב בהסדורים לפני כל מצוה. ח. כשהגיע לומר — וצונו להניח על היד — היה מניח התפלה על הזרוע וקודם הקשירה עמד ובירך להניח תפילין וכרך הז' כריכות מן החוץ לצד הלב. לא שמעתי ממני, שיהא אומר „פ' קדש והיה כי יביאך" בקול רם, כדרכו בכל הקריאות, ואינו יודע אם אמרם בלחש. י. הקשר היה לו צורת ד' ממש ולא כהנהגים לעשות

כמ"ם סתומה, ואומרים שזו ד' כפולה מכל צדדיה. יא. הורה הלכה למעשה בחולץ תפילין ונכנס לביהכ"ס, כשהוא לובשם, חוזר ומברך שתי ברכות. מדרכו להתפלל כל התפלות בסדור, קול יעקב שחבר המקובל הקדוש מוה"ר יעקב קאפל מחבר ספר "שערי גן עדן". וכה דברי הרב החסיד ר' יהושע, בנו של הגאון ר' אלעזר מפולטוסק, שהסתופף בצוותא עם אביו הגאון בצל הצדיק:

הרב הצדיק הזה, היה ממש כמלאך ה' צבאות בכל הארץ יצא קויו ודבריו נשמעים בשמים ובארץ. ומה נהדר היה, כשהלך לבהמ"ד בבוקר לפני נץ החמה להתפלל כשהוא מעוטף בטלית ותפילין וסידור האר"י מר' יעקב קאפל החזיק תחת זרועותיו ומתפלל לפני התיבה בכבודו ובעצמו. קולו היה נעים וערב¹).

יב. היה הולך לבית המדרש כשהוא מעוטף בטלית ותפילין, ובדרכו הניח ידו על המזוזה והיה אומר בקול רם כמה פעמים: "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך". יג. דרכו היה לעבור לפני התיבה בכל יום ובכל השלש תפלות. לבד משבת ויו"ט וכן בחוה"מ להלל ולמוסף ופורים ות"ב והושע"ר. ביום שאמרו סליחות עמד אחר לומר סליחות. בשבת וביו"ט עמד על יד הש"ץ מן ברכת ברוך שאמר עד אחר נשמת ואז הלך למקומו הקבוע סמוך לארון הקודש. היה קורא בעצמו בתורה בבו"ה ובר"ח. יד. התחיל התפלות בפיוטי אדון עולם ויגדל אלוקים חי וגו'. אח"כ היה מברך כל ברכות השחר בסדר הכתוב בסידורי אשכנז. "מזמור שיר חנוכה" ואח"כ קדיש יתום ואח"כ "הודו". לא היה אומר הפיוט, האדרת והאמונה. ברכת ישתבח בנוסח אשכנז. לאחר תשמו"ע — וידוי, י"ז מדות נפלת אפים. גם בבו"ה הקדים נפילת אפים ל"הוא רחום", אף שהקהל אמרו נפילת אפים אחר "והוא רחום", כמנהג אשכנז. לבד מיום שאמרו בו סליחות אידחי עד לבתר והוא רחום. "אבינו מלכנו" בעשרת ימי תשובה. היה אומר קודם הוידוי, טו. בה"ב שלאחר פסח וסוכות אמרו הסליחות אף שלא היו עשרה מתענים, אבל לא קראו "ויחל". נהגו אצלו בתענית יום החמישי, לדלג הסליחה, תענית צבור קבעו וכו". וכן בתענית שני דלגו כל הסליחה, "אפפוני מים" וגו'. בכל יום ה' בפרשיות שובבי"ם ת"ת בשנה מעוברת, אמרו סליחות, "סלח לנו אבינו" עד "על עירך ועל עמך", ואח"כ דלגו הכל, והתחילו מיד "זכור רחמך", "אל רחום שמך" בכ' סיון אמרו סליחות בשחרית ובמנחה קראו "ויחל".

(1) קונטרס עץ אבות הנלווה לשרית מהרא"ך.

טז. בבו"ה ור"ח וחנוכה היה קורא בעצמו בתורה. לא היה מניח לנשק בפה מטפחת הספר תורה בהוצאתה ובהכנסתה, רק לנגוע המטפחת ביד ולנשקה כדרך שעושין במזוזה. אח"כ קריאת התורה אמרו "יהי רצון". היה מקפיד על אלה, שגוררו הרצועות על גבי הרצפה. יז. אחר קדיש בתרא הלך מלפני התיבה ואיש אחר עבר לפני התיבה לגמור התפלה כמנהג האשכנזים ואמר עלינו, אנעים זמירות ושירים ואח"כ שיר של יום. בעשרת ימי תשובה אמרו בבית מדרשו מזמור ג"א, בבוא אליו נתן הנביא. מנהג זה לא נמצא בשום מקום, אבל רבינו זקני הנהיג לאמרו בימי התשובה בימות החול, כי השעה צריכה לכך להזכיר את העם על התשובה.

יח. השלמת התפלה נהג הצדיק כמנהג ספרד והאר"י ז"ל. לכן הלך מלפני התיבה אחר קדיש בתרא והניח תפילין דר"ת ואמר ק"ש מזמור פ"ג, תפלה לדוד ופסוקי "בית יעקב וגו', יהי ה' אלוקינו וגו' ואח"כ שיר של יום, הכל כפי הכתוב בסידורי ספרד, סיים התפלה ב"עלינו לשבח". יט. אח"כ היה קורה בכל יום פסוקי הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, כפי המסודר מהאר"י ז"ל — ביום א' — ו' פסוקים ביום ב' — ד' פסוקים, ביום ג' — ה', ביום ד' — ו' ביום ה' — ה פסוקים. קרא רק בתורה ולא בנביאים וכתובים. כ. אחר התפילה הלך לביתו מעוטף ומעוטר בתפילין והיה חולץ אותם בביתו. אח"כ אכל פת שחרית מפת הבאה מכסנין ושתה קווה חמה מאד, והיו מכינים לו רביעית מים פושרין ממשקה זו, כדי לברך אחריה ברכת "בורה נפשות רבות", פעם אחת, על ידי שהביט באיזה ספר, לא זכר אם כבר בירך ברכה מעין ג' על פת המתוקה, וגם אנכי לא דיקדקתי אם ברך ואמר לי: כמה פוסקים ז"ל ס"ל בדברכות מעין ג' הוא מן התורה וספיקא דאורייתא היא ובירך ברכה זו בשם ומלכות. כא. אח"כ לבש עוד פעם הטלית ותפילין דר"ת ולמד חומש רש"י עם מפרשי הראשונים, רשב"ם ורמבן. (עם נכדו חניכו הגאון הרמ"ח). אח"כ חלץ תפילין והטלית ולמד (עם נכדו) שער בעיון בגפ"ת בערך שעה — ואח"כ למד שער בעיון עם בניו הגאונים ועם תלמידו המובהק הר"הג ר' שמואל יעקב הלוי מציננוב. כב. בערך שעה שני' אחר הצהרים אכל סעודה מבשר עוף, לא ראיתיו מעולם אוכל בשר בהמה רק בשר עוף מהנשחט לפניו והוא היה בודק הסכין קודם ולאחר השחיטה, והוא היה מכסה הדם, כג. בימות החול לא היה אוכל דגים, רק בסעודת מצוה.

היה מעשה, כשביקר פעם אצל בנו אדמו"ר מסטריקוב, הכינו לכבודו סעודה גדולה עם דגים. כשהביאו לפניו הדגים, אמר הצדיק לבנו מהרצו: ה'

אתה יודע שאינני אוכל דגים בימות החול רק בסעודת מצוה. אמר לו בנו — וכי זו אין סעודת מצוה שאנכי מקיים בזה „כבוד אב“. נענע לו הצדיק בראשו ואכל מהדגים. כד. בין דגים לבשר היה נוהג כחומרת הרא"ש. מובא בטור (יו"ד סימן קט"ז) ובדברי השו"ע (שם סעיף ג'). והיה רוחץ ידיו ואוכל פת שרוי במים, כדי לגקות פיו בזה. כה. היה נמשך בהתנהגותו אחרי פסקי הט"ז נגד יתר הפוסקים. ושמעתי מהשובב"ים בצכנוב, שהיה מחשיב מאוד דברי „תבואת שור“, מכל מקום הורה הלכה למעשה כה „לבושי שרד“ בקולותיו, והיה נחשב בעיניו לפוסק מובהק.

כו. באיסור חדש היה מחמיר לעצמו מאוד ואפילו מתערבות חדש. והיו עושים בביתו שכר משעורים שלפני הפסח וכן יין שרף ושמרים, הכל מן הישן. וכל זה לעצמו, אבל אחרים ואפילו בניו הצדיקים ז"ל שתו בפניו על שולחנו שכר מן החדש. כז. בקיץ היה נוהרים בביתו מאוד מחשש תולעים, ולא לקחו אפילו קמח לאפיה, רק מן הטחון מקרוב ומים לא שתו אלא אחר סינון.

כח. על פרות המתחדשים משנה לשנה, הקפיד שלא לאכול בלא ברכת שהחיינו, אפילו מאותם ששכיחים כל השנה כולה. לא אכל אפילו פת מתבואה חדשה ותפוחי אדמה, אם לא הניחו על השולחן מפרות המתחדשים בכל שנה והיה נוהג לברך עליהם שהחיינו ופטר בהם גם את הפת. על מלפפונים (אוגערקעס) שיש מהם כל השנה, אלא שאין מתקיימים רק על ידי שימור, היה מברך שהחיינו. על אתרוגים שמתגנים אחר חג הסוכות, אמר שלא לברך שהחיינו, מאחר שכבר בירכו עליהם שהחיינו בשעת נטילת לולב.

כט. בדבר שיש מחלוקת בש"ס ואיפסקא הילכתא כמאן דאמר לקולא, לא חשש כלל להמחמיר, והיה נדמה בעיניו כאפקרותא נגד חז"ל, אם היו מחמירים. ל. לא אכל מאכל שהורה בו חכם להתירו.

לא. שמעתי מפי אבא מארי גאון יעקב זצ"ל, שהורה רבינו זקני זצ"ל בבשר שנפל לתוך קדרה של דגים בשעת הבישול והתיר בששים, וכשלא היה ששים, אמר להוסיף מים, עד שיהא בהקדרה ששים נגד הבשר. ודלא כהדרכי משה והט"ז, (ביו"ד סימן קט"ז) שאסרו אפילו ביותר מששים משום דחמירא סכנת מאיסורא.

לב. בענין זוגים לא הקפיד על צוואת רבינו יהודה החסיד ז"ל, שלא יקחו ב' אחים ב' אחיות, או כששמות החתן וחתנתו או הכלה וחתנתה, שוים.

לג. על נשואין הקפיד, שיתקיימו כשהלבנה במלואה. ועובדא ידענא שאמר לאחד מבניו הק' זצ"ל, כי יעשו חופת נדה ולא ימתינו בשביל מניעת חופת נדה עד ימי חיסור הלבנה.

לד. כשנטל ידיו לסעודה, היה נוהג כמנהג העולם לומר קודם הנגוב ידים פסוק "שאו ידיכם וכו'", אבל לא אמר "מזמור לדוד ה' רועי" בין נטילה להמוציא.

לה. היה נוהג בנטילת ידים לכל דבר שטיבולו במשקה, אבל בלא ברכה גם היה נוהג בנטילת ידים בין דגים לבשר.

לו. היה נוהג מאוד בלימוד בשעת הסעודות. עיקר לימודו היה גמרא ולא הסתפק במה שאמר חידושי תורה. אפילו בסעודת פורים היה ג"כ לומד גמרא בשעת הסעודה.

לז. לפעמים ביו"ט, אכלו בגמר הסעודה קודם ברכת המזון מאפה העשוי מעלים של עסה והממולא בפירות שונות בין עלה לעלה. והיה נוהג לקחת חתיכת עוגה ("לעקעץ") ולברך ברכת "בורא מיני מזונות" לפטור את המאפה. לה. מים אחרונים ברביעית. היה נוגב ידיו במפית. אח"כ היה שופך מים על ידו האחת והיה רוחץ סביב שפתיו.

ברכת המזון

לט. בזימון, היה מברך בעצמו ולא היה מכבד לאורח. רק אם סעד על שלחנו אחד מגדולי הדור המפורסמים, היה מכבדו בברכת המזון.

מ. כשהיה מברך ברכת המזון ביחידות, היה מברך על כוס של שכר זכשהיה מברך בזימון, היה מברך על כוס של יין. כשהיה מכבד אחד מהמסובים בברכת המזון, העמידו גם לפניו כוס של יין, ששתה אותו אחר ברכת המזון ולא שתה מכוס האורח שבירך. כשהיה מברך בזימון, היה נוטל את הכוס בעצמו בשתי ידיו ולא קבלו מיד אחר ואוחזו בימינו בהקפת אצבעותיו ולא העמידו על כף היד.

מא. היה מוזג מעט מים בבקבוק שהיה לוקח ממנו יין לברכת המזון או לקידוש.

לתפלת מנהג

מב. היה מתעטף בטלית בברכה ועבר לפני התיבה. אחר חזרת הש"ץ היה אומר וידוי, שלש עשרה מדות, נפילת אפים ועלינו. היה מקפיד מאוד לסיים

כל התפלה קודם שקיעת החמה. וכשהתאחר לפעמים בימים הקצרים, לא היה חוזר התפלה, רק היה אומר ג' ברכות הראשונות בקול רם וקדושה ואח"כ גמר התפלה עם הקהל בלחש. ואם שקעה בינתיים החמה, לא היה אומר וידוי ונפילת אפים. אחר תפלת מנחה היה לומד בבית המדרש משניות בעמידה עד צאת הכוכבים.

תפלת ערבית

מג. בחול, בזמנה, לאחר צאת הכוכבים. התפלה התחיל ב"שיר המעלות הנה ברכו". בבית מדרשו הונהג, שלא כל האבלים אמרו קדיש ביחד, רק אחד מהם, לפי הוראה מפורשת של הצדיק.

מד. אחר תפלת ערבית היה אוכל תבשיל הנוח להתעכל. מה. מדרכו לישכב לישון בשעה תשע לאחר חצות היום. (וכן כתבו משמ' האר"י ז"ל).

מו. ק"ש שעל המטה — כפי הגדפס בסידורי אשכנז, אלא שהוסיף לומר מזמור נ"א שבתהילים. (המקובלים ז"ל כתבו שצריך להתוודות קודם השינה. ועיין במג"א סוף סי' רל"ט שמפקפק במנהג זה, כדי שלא ליפתח פה לשטן, עיי"ש. ולהכי אמר רבינו זקני זצ"ל מזמור זה, מכיוון שיש בו וידוי על עוונות והוא דרך קריאה).

מז. הכתונת שלו היתה ארוכה ודרכו לא לישון במכנסים. מח. מטתו היתה עומדת ראשה למערב ומרגלותיה למזרח. (ועיין במג"א סימן ג' שהביא משו"ת הרמ"ע מפאנו ז"ל שפסק כוזה"ק, שיהיו ראשה ומרגלותיה של המטה, זה למזרח וזה למערב. ועיין שם שכתב, שע"פ הסוד ראשו למערב ורגליו למזרח. (בהספר "ויעש אברהם" מאריך המחבר בבירור הלכה זו).

מט. כשהיה ישן בערך שעה או יותר, נתעורר משנתו, נטל ידיו וקם ממטתו והלך בהחדר הנה והנה וצעק בקולות מבהילים והיה נראה כאומר תפלות ובקשות על שבר בת עמו. כך עשה הרבה פעמים בכל לילה.

במעלי שבתא

נ. מדרכו להתענות בכל ערב שבת. אם כי מנהגו לעשות סעודה עם קרואים בכל יומי דמפגרי רבנן, אבל כשחל בערב שבת, לא היה עושה שום סעודה בעד קרואים, ואפילו לא בחוזה"מ, לבד מהושענא רבא.

נא. נטילת צפרנים וטבילה בכל ערב שבת. לא ראיתיו טובל בשבת יבוקר ולא שמעתי כיצד היה נוהג בטבילת שחרית בימים מקדם.

נב. בכל ערב שבת היו מגיהים בהספר תורה כל הקריאה שלמחרת.
 נג. המלח שהיה דרכו לשים בתוך הרוטב חם בשבת, צוה לבשלו בערב שבת. ופעם אחת שמעתי ממנו, שאמר להרב הגאון הצדיק, מ' יהושע ז"ל מקאלניע, האבד"ק פראשניץ, כאשר ישב בסעודת שבת: אני מצוה לבשל המלח מע"ש, לפי שחושש אני לשיטת התוס' שבת (מ"ב ע"ב) ד"ה "דהיינו" שכתבו, דהמחמיר כלישנא קמא, שלא יתן מלח בקערה כל זמן שהיד סולדת בו, תבוא עליו ברכה עיי"ש. (וכ"כ הרמ"א או"ח סי' שי"ח ס"ט) אבל כשנתבשל, קיי"ל, דאין בישול אחר בישול.

נד. עריכת השלחן ועמידתו, היו משנים ממקום עמידתו לסעודת חול. לא אכל בימות החול בהחדר שהיה סועד סעודות שבת ויו"ט, חוה"מ, פורים ושושן פורים וערב יוה"כ"פ. ישב במערב ופניו למזרח והנרות בצד מזרח.
 נה. הנרות של שבת שבבית מדרשו היה הצדיק מכין בכבודו ובעצמו וקובעם במקומם לפני הדלקתם.

כ ד ע י ל שבת א

נו. זמן הדלקת הנרות בערב שבת, בערך שתי שעות קודם צאת הכוכבים. השמש שהיה מדליק הנרות בביהמ"ד, היה מברך "להדליק נר של שבת".
 נז. היה מאריך הרבה בתפלת מנחה וערבית בערב שבת. כשסיימו תפלת ערבית, היה עוד קודם שקיעת החמה, וכשחל יו"ט בערב שבת, הקדימו עוד יותר. גם בימי הספירה הקדימו להתפלל ערבית מבעוד יום בלי ספירת העומר. וכשהגיע זמן ספירת העומר בצאת הכוכבים, הכריז השמש בכל חוצות העיר, להזכירם לספירת העומר.

ב ל י ל א ד שבת א

נ. למזמורי קבלת שבת ופיוט "לכה דודי" ומזמור שיר, עלה הש"ץ על הבימה ולא אמרם לפני התיבה ככל התפלות. לא היו משנים הנגונים של "לכה דודי" בימי הספירה ובין המצרים. בתפלת ערבית, אחר קדיש שלם, היה אומר פ' במה מדליקין והש"ץ היה מקדש על הכוס. לאחר תפ"ע היה מברך את בניו בביהמ"ד.
 נט. כשנכנס לביתו היה אומר מיד שלום עליכם, רבון העולמים עד שעושים רצונך, ואשת חיל, ולפעמים אמר שני פעמים אשת חיל. אח"כ למד עם בניו כשהיה עומד ורוב פעמים עד צאת הכוכבים וקרא ג' פרשיות של ק"ש, ובימי הספירה ספה"ע.

היתה לו כוס של כסף מיוחדת. לקידוש כלילה. היה מקדש על יין צמוקים מזוכך והיה גוטל הכוס מעל השולחן בשתי ידי, לא זולתו ואחזה ביד ימינו. לא העמידה על כף היד, רק הקיפה באצבעותיו וקידש מעומד. לא נטל ב' בדי הדס להרית בהם קודם הקידוש.

נוסח הקידוש: יום הששי וכו' ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו. סא. היה מקפיד על היוצא מחדר לחדר בין הקידוש והסעודה. סב. אחר הקידוש — נט"י. לא היה נוהג לברך על י"ב חלות ככתוב בכתבי האר"י ז"ל ולא היה רושם בסכין על הלחם קודם ברכת המוציא. כמנהג העולם.

סג. מיד בהתחלה היה מזמר זמר האר"י ז"ל „אזמר בשבחין" וסיים בחרוז — שכינתא תתעטר וכו'. היה אומר — ומדאני אסא, וגם — בשית נהמי לסטר, אף על גב, שלא היו לו ב' בדי הדס וי"ב חלות. היה מזמר באמצע הסעודה זמר „כל מקדש שביעי" ו„מנוחה ושמחה" יחד, והיה כופל החרוז האחרון בכל הזמירות.

ב י ו מ א ד ש ב ת א

סד. בקריאת התורה בשבת ויו"ט שחרית, היה עולה לשלישי. בעת הקריאה עשו הוספות על הז' קרואים. בשירת האזינו סיימו — הוי"ו ל"ך — כשיטת רש"י ולא כרשום בחומשים — כשיטת התוספות.

סה. אחר התפלה היה קורא כל הפרשה שמו"ת בעמידה. היה מדקדק לקדש ביום קודם חצות ולא אכל או פת הבאה מכסנין, רק מיד נטל ידיו ללחם משנה.

סו. סדר זמירות: אסדר לסעודתא, חי ה' וברוך צורי, מזמור לדוד, אם תשוב עד „כי פי ה' דבר".

סז. מדרכו ללמוד בשעת הסעודה רמזי בעל הטורים של פרשת השבוע. אח"כ היה מזמר זמר „ברוך ה' יום יום" ו„יצוה צור חסדו" כי הוא פיוט אחד וכפל חרוז האחרון — שהשלום שלו. לפעמים בשבת ר"ח או שבת של חנוכה, היה מנגן גם הזמר „דרור יקרא".

סח. היה עובדא, כשסעד על שלחנו בשבת קודש הרה"ג מוה"ר גרשון ז"ל האבד"ק קראשניביץ, נפלה זבוב לתוך כוס יין שרף שלו והעביר אותו הרב הנ"ל מפניו ולא רצה לשתות עוד. ואמר רבינו זקני וצ"ל: הזבוב הוא מן הדברים הפוגמים והוא חושש להא דאמרינן דחורפא משוי ליה לשבת. ולא היא, דהא מבואר ברמ"א (יו"ד סוף סי' ע') בציר, דאם היה מעורב בו מים, אפילו היו

המים מועטים, לא חשיבי עוד רותח, דמבטלים כח הציר עיי"ש. והרי היין שרוף מזוג במים.

סס. בסעודה שלישית היה מגנן: "בני היכלא", ג"פ "מזמור לדוד", "ידיד נפש", "א"ל מסתתר" ו"יצוה צור חסדו", בזמירת הזמר, "ברוך א"ל עליון" היה מכבד אחד מהחסידים. הסעודה היתה נמשכת עד הלילה.

אח"כ הדליקו נרות, ברכו ברהמ"ז ושתה מהכוס של בהמ"ז.

ע. כשחל עיו"ט בשבת, היה ג"כ סועד סעודה שלישית עם קרואים אחר מנחה קטנה, אלא שהקדימה. בהתחלת זמן מנחה קטנה, התפללו מנחה ואכלו מיד סעודה שלישית. אח"כ למד עם בניו עד הערב.

עא. אם במוצ"ש נכנס ר"ח, היה אומר רצה בבהמ"ז אבל לא יעלה ויבוא, אע"פ שהיתה נמשכת בלילה והיה אומר שכן שורת ההלכה.

עב. מעריב, הבדלה וצוה לנגן זמר המבדיל. אחר הבדלה היה פושט בגדי שבת.

עג. לא ראיתיו מעולם אוכל סעודת מלוה המלכה, ואפשר שיצא בזה, שנמשכה סעודה שלישית עד הלילה, כמ"ש בבאה"ט.

פ ט ח

עד. היה נזהר בעניני פסח בזהירות רבה. החטים נקצרו ונדשו ע"י ישראל לשם מצוה ונטחנו ברחיים של יד, לסולת מנופה ונאפו בבית המדרש והוא היה יוצק המים ומושיט המצות לנקדם וכן היה מושיט לתנור.

עה. כל ימי חג הפסח היה אוכל רק ממצה שמורה משעת קצירה ושנאפו בער"פ אחר חצות היום. בשמיני של פסח היה אוכל ממצה שמורה אפילו שלא נאפה בער"פ. בביתו לא אכלו מצה שרוי' רק ביום אחרון של חג. אם חל יום שמיני בשבת, היו מכינים ומבשלים המצה שרוי' בו' של פסח.

עו. הספרים שהשתמשו בהם, היו כורכים במעיל של בד שהיה מיוחד לכל ספר וספר, למען לא יתפרר מ"חמץ נוקשה" על השלחן.

עז. היה ממהר בעריכת "הסדר", כדי שיאמר הלל קודם חצות.

עח. בחוה"מ עבר לפני התיבה בלא תפילין אע"פ שרוב הקהל הניח תפילין. שמעתי, כי מקודם היה נוהג לעשות בחוה"מ מנין בביתו, משום "לא תתגודדו", אבל בזקנותו לא חשש לזה. בימי חוה"מ היה לבוש בגדי שבת.

עט. ביו"ט שחל בשבת ובשבת חוה"מ בערבית, התחילו "מזמור שיר ליום השבת" והיה אומר הזמירות כבשאר שבתות, לבד מלילי יו"ט א' של פסח.

- פ. לא ברכו ברכת כהנים ביו"ט שחל בשבת.
 פא. בחזרת הש"ץ אמרו כל הפיוטים לא חסרו דבר, אבל בברכת ק"ש לא היו אומרים שום פיוט, חוץ בר"ה וביוהכ"פ.
 פב. באסרו חג — סעודה עם קרואים.
 פג. בפסח שני אמרו תחנון. לא היה נוהג לאכול מצה כיש מקפידין.
 פד. בל"ג בעומר וביום א' דהגבלה, עשה סעודה לקרואים.

בחג השבועות

- פה. בליל שבועות לא היה נעור כל הלילה כמנהג העולם, רק מעט יותר מן הרגיל, לא ראיתיו אומר ה"תיקון לליל שבועות".
 פו. בחג השבועות רציתי לאכול מאכלי חלב אבל לא עברו עוד שש שעות מאכילת בשר ושמעתי אומרים כי בחג השבועות מקילים בזה ושאלתי את רבינו זקני זצ"ל ואמר לי — אם ישנת בצהרים יכול אתה לאכול מאכלי חלב, ושמעתי, שכן הורה דודי, הגאון הקדוש מו"ר דוב בריש זצ"ל מביאלא, והתיר לשנות תה עם חלב בבוקר, אם אף לא עברו שש שעות מעת אכילת בשר בערב, ובלי ספק קבל כן מאביו רבינו זקני זצ"ל.
 פז. אסרו חג סעודה לקרואים, ז' של תשלומין אמרו תחנון.
 פח. בכ' סיון היה מתענה ואמרו סליחות ולמנחה קראו "ויחל".
 פט. בין המצרים לא אכל בשר, בר"ה אב סעודה לקרואים במאכלי חלב.
 צ. ב"שבת חזון" היה לבוש בגדים לבנים כמו בשאר שבתות השנה, לא היו משנים הגנונים בפיוט "לכה דודי".
 צא. בט' באב, הפזמון "אלי ציון" אמר בישיבה על הארץ ולא כמנהג העולם שאומרים אותו בעמידה.
 צב. בט"ו באב סעודה לקרואים.
 צג. א' דסליחות וערב ר"ה היה מתענה.

בראש השנה

- צד. בליל א' דר"ה התפלל תפלת ערבית כשהוא מעוטף בטלית כביוהכ"פ.
 צה. היה מאריך מאוד בתפלותיו בר"ה וביוהכ"פ.
 צה. בלילות דר"ה לא אמרו "לדוד מזמור" קודם קדיש בתרא.
 צו. מדרכו לברך בברכת כוח"ט עד יוהכ"פ.
 צו. בתפלת שחרית לא אמרו "שיר המעלות ממעמקים" בין ישתבח לקדיש.

צח. קודם התקיעות היה אומר ז' פעמים "למנצח". הפסוק "מן המצר" היה אומר בקול רם הרבה פעמים. לא היה אומר הפסוקים "קולי שמעת" וכו'. היה נוהג לומר הברכות ביחד עם התוקע בקול נמוך, שהיה נשמע רק להעומדים על ידו. היה מקריא בעצמו סדר התקיעות.

צט. אחר התקיעות היה אומר "אשרי העם יודעי תרועה" אבל דלגו יתר הפסוקים והתחילו מיד "אשרי יושבי" וכו'.

ק. קודם תפלת מוסף, לא היה אומר החזן תפלת "הנני העני ממעש". קא. בתפלת לחש לא היו תוקעין. בחזרת הש"ץ היו תוקעין תשר"ת, תש"ת, תר"ת בכל ברכה.

קב. התפלה סיימו בשעה שני' אחר הצות היום, התפללו מנחה ואכלו סעודת יו"ט ואח"כ היו הולכים ל"תשליך".

קג. הסליחות. "שלוש עשרה מדות" אמרו לפי סדר הנדפס בסליחות ולא החליפו כשחל ערב יוה"כ פ' ביום א' כמו שנהגו קצת קהלות. קד. בכל ימי התשובה אמרו הצבור אחר שיר של יום מזמורי כ"ז וג"א בתהלים ואחריהם קדיש.

קה. היה אומר י"ג מדות בעת הוצאות הספר תורה בכל ימי התשובה, חוץ ממנחה בצום גדלי' ויוה"כ פ'.

קו. לא ראיתיו מתענה בעשרת ימי תשובה.

קז. בעיוה"כ פ', להסעודה בבוקר, היה לובש בגדים לבנים קח. בסעודה המפסקת לא היה אוכל פת, רק תבשיל ובשר עוף.

קט. במוציוה"כ פ' היה ממחר מאוד בתפלת ערבית משום טורה הצבור והיה עושה סעודה גדולה בשמחה רבה לקרואים. אחר הסעודה היה פושט את בגדיו הלבנים.

בחג הסוכות

קי. היה נוהג מאוד בשינה בסוכה. נטילת ד' מינים בסוכה קודם ההלל. הגענועים היה עושה ע"פ סדר האר"י ז"ל.

קיא. הושענות אמרו מיד אחר הלל, לבד כשחל בשבת היו אומרים הושענות לאחר תפלת מוסף.

קיב. בליל ב' של סוכות היה אומר סוכה ואח"כ זמן, כבליל הראשון.

בהושענא רבא

קיג. אחר הטבילה, בבוקר השכם, היה לובש בגדים לבנים. לא היה נעור כל הלילה, רק מעט יותר מהרגיל.

קיד. לא ראיתיו אומר תיקון ליל הושענא רבא.
 קטו. היה מניח הד' מינים כשהגיע ל"תענה אמונים".
 קטז. חבוט הערבה — אחר שהעמידו הס"ת בהיכל.
 קיז. היה עושה סעודה גדולה בהרבה קרואים אפילו כשחל בערב שבת.
 מבוקר עד ערב היה לבוש בגדים לבנים.

בשמיני עצרת

קיה. בליל שמע"צ, בבואו לביתו מביהמ"ד, נאספו לביתו מנין לעשות.
 הקפות. והוא לבדו היה עושה ו' הקפות בספר תורה שלו והש"ץ אמר פסוקי
 "אתה הראת", כנהוג.
 קי"ט. סדר הקפות היה אומר בעצמו בנוסח והנהגת המגיד הקדוש
 מקוניץ ז"ל. לא היה מרבה במזמורים ובפזמונים, רק "ידיד נפש" ו"אל מסתתר"
 לבד. אחר גמר ההקפות נגנו פיוט "אתה הוא אלקינו בשמים ובארץ". כמדומה לי,
 שכשחל שמע"צ בשבת, לא היו עושים הקפות.

בשמיחת תורה

קכ. בליל שמח"ת היה דרכו ללכת לביהכנ"ס דמתא בצוותא חדא עם
 החברות הקדושות בקול רנה ושמחה ורקודים, כשספרי תורה בורועותיהם ושהה
 שם עד אחר "ברכו" ומיד היה חוזר לביתו, ושם נאספו עשרה מתפללים והתפללו
 ערבית והיו עושים סדר ההקפות כבשמע"צ, אלא שהביאו כמה ספרי תורה וכבד
 את בניו בהקפות, לא זולתם.
 קכא. לא היו קוראים בלילה בספר תורה, וכנראה, שבגלל זה התפלל
 בביתו, לפי שלא רצה לבטל קרה"ת בביהמ"ד, שנהגו בה מכבר ומנהג זה מובא
 ברמ"א. אולם, הוא לא היה נוהג כך, לפי שמנהג זה לא נזכר בגמרא וגם לא
 בפוסקים הראשונים ובמנהגי הראשונים, וחשש משום ברכה לבטלה. כך גראה לי.
 קכב. בשחרית היה עולה ל"חתן תורה" ואחר התפלה היה מכבד את כל
 המתפללים והבאים לבית מדרשו במיני מתוקה.

בחנוכה

קכג. ביום שמיני של חנוכה היה עושה סעודה לקרואים. כשחל בערב
 שבת, אזי היה עושה הסעודה בליל ח'.
 קכד. דרכו לכבות הנרות אחר שעור חצי שעה, לבד מיום ח' דחנוכה.
 קכה. בט"ו בשבט סעודה עם קרואים ברבוי פירות.

בפורים

קכו. לבש בגדי שבת מערב פורים, קודם תפלת מנחה והיה פושט אותם אחר תפלת מנחה של שושן פורים. מחצית השקל — בתענית אסתר בעת תפלת מנחה. בעת קריאת המגילה היה עומד על יד הבעל קורא וקרא וגם בירך הברכות עמו ביחד בקול נמוך, שהיה נשמע רק להעומדים על ידו. סעודת פורים אכלו בזמן מנחה קטנה והיה שמח מאד ושתה הרבה ואמר: מצוה לקיים דברי חכמים — חייב איגש לבסומי בפוריא והיה ממשיך הסעודה עד שעה מאוחרת בלילה ואח"כ התפללו תפלת ערבית.

קכו. בשושן פורים היה עושה סעודה לקרואים כמו ביו"ט. התחיל ללמוד מסכת פסחים בסעודה זו.

בניו הגאונים

לא נהגו בכל חומרותיו והרי מה שכותב על זה נכדו הגאון הרמ"ח ז"ל בספרו „ויעש אברהם“:

„ודע, כי בניו הגאונים הצדיקים ז"ל, לא נהגו בכל מנהגיו וחומרותיו, רק אדוני אבי הגאון זצ"ל היה נוהג באיזה מנהגים כאביו הצדיק. כאשר באתי בפעם הראשונה אל היכל קדשו של מורי דודי, הרב הקדוש ר' זאב וואלף זצ"ל, מסטריקוב, אמר הוא אלי: אל תתמה על החפץ, שאינני נוהג מנהגי אבי מורי ז"ל וחומרותיו. דאיתא בחולין (דף ק"ה ע"א) אמר מר עיקבא אנא בהא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כי הוה אכל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא ואילו אנא בהא סעודתא לא אכילנא לסעודא אחריתא אכילנא. ולמה לא החמיר כאביו ועוד משבח עצמו בזה שאיננו כאביו בחומרותיו, אלא שכוונתו לומר, לפי שהוא רק כחלא בר חמרא לגבי אביו במדרגותיו, ואביו היה גדול ממנו, לכן הוא יודע, שלא לו לאחוז בחומרות כאלה, שהם ראויים רק לאדם גדול וקדוש כאביו. כך גם אנכי לגבי אבי הקדוש. מי אנכי לאחוז במנהגים ובחומרות שלא נהגו בהם רוב ישראל והם נאותים רק לאדם גדול וקדוש כמוהו.“

ודפח"ח וס"י. („ויעש אברהם“ תנ"א).

יהי זכרו ברוך וצדקתו לדור דורים.

פִּי צִדִּיק

אלה דברי נכד הצדיק, הגאון הרמ"ח, בהקדמתו להספר „אהבת חסד”
להצדיק:

„והנה כשמת אברהם עמדו כל גדולי הדור ואמרו — אוי לו לעולם
שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה (ב"ב ט"ז), כי עמו ז"ל אבדה
חכמתו ואין תופש משוט בים התלמוד בדרך הסלולה דרך הקודש, אשר הסליל
רבינו זקני זצ"ל בלימוד הש"ס והפוסקים, בדרך אמת, בפלפול זך וישר, (שלא
ליעזל פילא בקופא מדחטא) לאשר רובי תורתו לא נכתבו כלל ובערך ארבעים
שנה קודם הסתלקותו לשמי מרומים, לא כתב על הספר שום דבר מחידושי
תורתו הנפלאים.

גם בניו ותלמידיו הגאונים, גדולי הדור, לא כתבו דבריו על הספר
וחבל על דאבדין אוצרות חיים כאלה. גם תשובות להלכה למעשה לא רצה
להשיב בכתב יותר מעשרים שנה לפני פטירתו והיה משיב להשואלים — כי
גדר גדר בעדו, מטעמים כמוסים, עפ"י דרך התורה, שלא להתערב בעניני
הלכה למקומות אחרים והטעם היה כמוס וחתום עמדו, באין איש יודע על
מה זה מנע את עצמו מלהשיב לגדולי דורו, אשר למוצא פיו כאל מלקוש יחלו.
ואולם זאת ידענו, כי בע"פ השיב לכל שואל גם ממקומות אחרים.

וכה דברי הצדיק, לזקן הרבנים, רבה של שרנצק, ששימש ברבנות משך
שבעים שנה:

לכבוד ידידי הרב המאוה"ג, החריף ובקי, מוהר"ר יחיאל מיכל ג"י,
האבד"ק שרנצק.

הגיעני מכתב ידידי תמול ע"י מוכ"ז. כבר אמרתי לידידי, כי אני מונע
עצמי מענינים במקומות אחרים מטעמים כמוסים. ולא אדע למה הטריח ידידי
את עצמו לכתוב אלי — ואני לא אצא מגדרי ודרכי בזה.

ידידו הדו"ש אברהם במהו"ר רפאל ז"ל

החובק"ק הג"ל .

„והנה הפליטה הנשארת לנו משארית מחמדנו, המה הדברים אשר כתבם
רבינו זקני זצ"ל בימי חורפו וגם בהם מעטים מאוד הדברים אשר כתב מאמרים
שלמים ומסודרים ורובם בלי סדרים. גם ערב רב עליה בהם, גם לא הציב
ציונים והיא כספר החתום נעלם וסתום, כי ברוב בינתו ויקרת עתותיו, לא
כתב כדרך הכותב בספר לדורותיו, רק ככותב למזכרת עצמו וכן גם בהתשובות

אשר השיב לכל שואל כענין, אם בהלכה למעשה, או בפירושא דשמעתא, מעט הוא אשר נמצא גם תוכן השאלה או הקושיא וגם הרבה כתבים כבר אכלה אותם השן העת והמה קרועים ובלואים או מטושטשים מזוקן ולא כהדין כתבא למקרא.

וכאשר נקרא רבינו זקני הצדיק זצ"ל לשמים, הסכימו מתחלה האחים הגאונים, בני רבינו זקני זצ"ל, שלא להדפיס כלל הכתיב שלו וטעמם נעלם מאתנו. אולי, לאשר הם מאוד בקיצור ובעירוב פרשיות, כאשר יראה הרואה בהחיבור שלפנינו גודל העבודה והיגיעה שהיה לי בסדור הדברים ובני הצדיק ברוב קדושתם וענותנותם יראו פן יחטאו חלילה המטרה אשר אליה כונן המחבר חצי פלפוליו וכו'."

וואולם, כמה שנים קודם פטירת הגאון אבא מארי, קדוש יעקב זצ"ל, נחה עליו רוח ה' והיה משתוקק מאוד להוציא לאור חיבורי טהרה הללו. אף לקח על עצמו המשרה לסדרם ולהעתיקם בעצמו כאשר שמעתי מפי קדשו זצ"ל, כי ירא לסמוך על אחרים בהעתקת הכתבים, כי צריכה יגיעה גדולה בהסדור וההספת דברים ופן יתלו תניא בדלא תניא. אכן בכל פעם אשר החל להתעסק בעבודת הקודש, נעשו עכובים שונים וגשבתה המלאכה. וכתשעה חדשים לפני שאבא מארי ז"ל נקרא השמימה, נקראתי אל חצרות קדשו ואמר לי:

הנה רבות עמלתי להחל לסדר כתבי קודש האלו ובכל פעם נעשו לי עיכובים שונים וירא אנכי להמתין עד שאפנה. ע"כ הנני נותן הכתבים על ירך ואתה תסדרם כיד ה' הטובה עליך וה' יהיה בעזרך."

בסבת כל זה יבין הקורא, למה רק חלק קטן מאוצרו הרוחני הענקי שהניח אחריו ברכה, זכה לאור הדפוס.

ואלו הם חבוריו, שזכינו ליהנות מאורם:

זכותא דאברהם

כולל דרושים וחידושים על ש"ס. יצא לאור בשנת תרנ"ה ע"י נכדי הצדיק, האחים ר' זאב, ר' דן ר' פנחס זעליג ובן אחיהם ר' ישראל ב"ר ישע' ז"ל.

האדמו"ר הגאון מסוכציב כותב במכתב־תהלה:

הנה נכדי הגאון איש אלקים קדוש, מוהר"א זצלללה"ה מטשעכנאווי, וכו', אולם אתמחי גברא ואין חדושויו צריכים הסכמה משום אדם וכו'.

אהבת חסד

כולל חידושי הלכות בחריפות ובקיאות, הפלא ופלא, בגפ"ת, בסדר נשים וטהרות, נערך ונסדר ויצא לאור בשנת תרנ"ז, ע"י נכדו ותלמידו חניכו, הגאון רבי מנחם מנדיל חיים ז"ל, רב בזווירציע.

האדמו"ר הגאון מו"ה אברהם מסוכצוב כותב בהסכמתו:

„אמינא יישר חילו שעל ידו זכינו לדברי תורה הנאמרים בטהרה“.

בית אברהם

כולל חידושי הלכות בחריפות ובקיאות וסברות ישרות בכמה שיטות וסוגיות הש"ס ובהלכות הרמב"ם ושאר פוסקים.

יצא לאור בשנת תרנ"ט ע"י נכדי הצדיק, האחים: ר' זאב, ר' דן ור' פנחס זעליג, בני רבי רפאל ושותפם הרב פנחס שמואל זינוויל, בהרה"ג מהור"א הכהן, דומו"צ בוורשא, נכד הגאון מאור הגולה, ההר"י מליסא ז"ל.

כשהביאו נכדי הצדיק, בני האדמו"ר רבי רפאל, הספר „בית אברהם“ לפני האדמו"ר, מרן ה"שפת אמת" זצ"ל מגור, אמר הוא: ספרו של הגאון הקדוש מציכנוב אינו דרוש להסכמה („בית אברהם“ הקדמה).

הגדה של פסח

ליקוט מהדרושים לשבת הגדול ונלוה אליו פירוש על ההגדה מאת נכדו הגאון הרמ"ח מזווירציע, נלקט, נסדר ויצא לאור ע"י נינם ונכדם, המחבר ספרנו, יעקב ורדיגר, בשנת תרצ"ט.

מקמא דיקר אורייתא

תורה:

בראשית י"ח ו': קמח סולת, ובג' (ב"מ דף פ"ז ע"ב) קמח סולת — מכאן שאשה עינה צרה באורחים. ופירש רש"י שם, דהיא אמרה קמח. ולכאורה בפסוק משמע איפכא, דהוא אמר קמח. ועוד, היעלה על הדעת, ששרה הצדיקת אשר אברהם ה' טפל לה בנביאות, תהי' עינה צרה חלילה באורחים.

אך נראה לומר עפ"י מה שכתב הרמב"ם, בפרק ד' משמונה פרקים, כי בנשות האדם מדרך הישר, אי אפשר לו לילך אח"כ בדרך הממוצע, כי מהרה יחזור לקלולו חלילה, רק צריך לאחוז בקצה האחרון. ועיי' ב"בינה לעתים" דרוש ח', מה שפירש הפסוק „ישור על אישים“ וכו'. ולפי זה, אברהם שהי' בטבעו להטיב עם אורחים, היה די לו דרך הממוצע ואמר קמח, משא"כ שרה.

שמטבעה להיות צרה באורחים, והיא בצדקתה עשתה נגד טבעה, היתה צריכה לאחוז בקצה האחרון בנדיבות יתרה ואמרה סולת, וא"ש. (זכותא דאברהם).

בפירש"י, בפסוק — אך את שבתותי תשמורו — אעפ"י שתהיו רדופין וזריזין במלאכה, לא תדחה שבת מפניה. כל אינן ורקין מיעוטיין, למעט שבת ממלאכת המשכן. והקשה הרמב"ן ז"ל, והא המיעוטים אצלם בכל מקום ימעט בדבר המצוה בו וא"כ אם נדרוש המיעוט למעט שבת יהי' מותר לעשות בשבת ע"ש. ואמר רבינו זקני, מאור הגולה זצוק"ל מציכנוב לתרץ עפ"י מה דאיתא (בב"ק מ"ה) — קשרו בעליו במסורה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק, אחד תם ואחד מועד, חייב — דר"מ, ר"י אומר, תם חיים ומועד פטור, שנאמר — ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה. ובגמ' שם, מ"ט דר"י, סבר דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, אמר רחמנא תם לשלם, דנבעי ל' שמירה מעולה. הדר אמר רחמנא — ולא ישמרנו — גבי מועד, דנבעי ל' שמירה מעולה, הוי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט, מיעט הכתוב לשמירה מעולה עיי"ש. נשמע מדברי הגמ' שם, דהיכא דיש סברה פשוטה על איזה דבר ושבשביל זה לא הוצרך הכתוב לרבות בו להדיא, לפי שמאליו מובן, ומ"מ ריבתה תורה להדיא ג"כ, הו"ל ריבוי אחר ריבוי, כמו הסברא דבכאן, לפי דס"ל דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, דאין לך אדם שאינו משמר שורו עכ"פ שמירה פחותה, ומדחייבה תורה תם לשלם, הדבר מובן מאליו שחייבתו התורה בשמירה מעולה ולא הוצרך כלל לכתבו, וה"ל כאילו מפורש כבר בקרא להדיא ריבוי שחייב בשמירה מעולה, וכיוון דכתבה התורה להדיא ג"כ במועד — ולא ישמרנו, הו"ל כאילו כתיב שני ריבויים והו"ל ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. ולפ"ז, ה"ה בכלל דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ג"כ הדבר כן, דהיכא דמיעוט הא' הוא סברא פשוטה ולא הוצרך למעטו, ומ"מ מיעוטו קרא להדיא, הו"ל מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט, אלא לרבות (א"ה ראה זה חידוש הוא, ולא מצאתיו בספרי הכללים, לא לענין ריבוי ולא לענין מיעוט, אבל הדבר מוכרח מהגמ') ולפ"ז מתיישב שפיר מ"ש רש"י כאן, דהא הסברא הפשוטה נותנת דבנין המשכן דוחה שבת, וכדאי' במכילתא ר"פ ויקהל — ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המשכן דוחה שבת, משכן עצמו לא כש"כ, וא"כ ה"ל כאילו הי' כתיב מיעוט להדיא, למעט השבת שיהא מלאכת המשכן דוחה אותו וא"כ כיון שכתבה תורה "אך" שבא ג"כ למעט השבת, ממילא אמרינן אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ומריבין שבת שלא יהי' המשכן דוחה אותו. ודפח"ה וש"י: (אהבת חסד הקדמה).

נביאים :

ברוך הגבר אשר יבטח בה' כו' (ירמי' י"ז, ח'). נראה לפרש, דהנה מגודל חסדו של השי"ת, שאם שאמרו שאין דן את האדם אלא לפי מעשיו דהשתא, מ"מ לטובה צופה הקב"ה וגומל חסד בשביל מה שיעשה האדם אח"כ טוב, או שיליד בן צדיק, וכמו שהי' ביציאת מצרים שהוציאם הקב"ה בשביל מה שעתידין לקבל את התורה, וכמו שאמרו בשביל יעקב ניצול אברהם. ועיין בפ"ד דרוש ה'. ובוזה יש לפרש מה שתקנו לנו אנשי כנה"ג בשבח של "אל אדון" — חסד ורחמים לפני כבודו. והיינו, שהאדם נברא בשביל כבודו של מקום ולעבדו ולהללו וה' ברחמיו גומל לו חסד ורחמים קודם עשיית מעשה הטוב, רק בשביל שצופה שעתיד לעשות טוב. וזה הוא — ברוך הגבר אשר יבטח — וכו', שהאדם עתיד לבטוח בשם ה', הקב"ה קובע לו ברכה מעתה בשביל העתיד. (זכותא דאברהם).

כתובים :

יראו את ה' קדושינו כי אין מחסור ליראיו כו' (תהלים ל"ד, ו'). נראה לפרש, דהנה יש יראה מחמת רצועה בישא, שלא יענש בעוה"ז בגופו ובממונו או בבניו ומכש"כ כשבאו עליו יסורין, הוא ירא מחמת העונש ויפשפש במעשיו שישב השם מעליו אפו. איש כזה אם מעשיו מצליחין הוא שוכח עניני הבורא ב"ה והולך בשרירות לבו הרע, כמו שנאמר — וישמן ישורון ויבעט. אבל מעלת הצדיקים עיקר היראה הוא, כשמעשיו מצליחים ביתר שאת ועוז, אזי הוא ירא לגפשו שמא מקבל כל שכר צדקתו בעוה"ז וכמו דמצינו באברהם אבינו דכתוב — אחר הדברים האלה הי' דבר ה' וכו', אל תירא אברם אנכי מגן לך. ואיתא במדרש, והובא שם ברש"י, שהי' א"א מתפחד, שמא קיבל שכרו בעוה"ז, שניצל מכבשן האש ואת המלכים נצח, וכו'. הרי, שעיקר דאגתו ויראתו הי' בשעה שהי' בהצלחה העליונה עד אין חקר, אז גדלה יראתו, שמא מקבל כל שכרו בעוה"ז ואין לו כלום משכר הנצחי המתוקן לצדיקים לעתיד לבא. וזה הפירוש יראו את ה' קדושינו, שהקדושים הם יראים בשעה שאין שום מחסור להם והם במעלה והצלחה הזמנית, אזי הם יראים "כפירים רשו ורעבו", שהרשעים עיקר יראתם הוא, כשבא עליהם העונש והם רשים ורעבים, אזי הם יראים, וכדאיתא בגמרא — רשעים מלאים חרטות ובעת צר להם מהרהרים בתשובה ואח"כ חוזרים לסורם וכמו בפרעה — וירא כי היתה הרווחה. אבל דורשי ה', עיקר יראתם הוא, שלא חיסרו כל טוב, והוא שכר הנצחי, הנקרא

יום שכולו טוב, שהצלחת עוה"ז אינה טוב בעצם, והוא מעורב עם צער ותוגה, רק שכר הנצחי, הוא כולו טוב, ועיקר יראה של הקדושים הוא, שלא יגרע מהם שכרם לעתיד ע"י הצלחת העוה"ז. (זכותא דאברהם).

פור נתן לאביונים וכו' (תהילים קי"ב, ט'). לכאורה הוה לי' לכתוב — נתן לאביונים. נראה דיובן עפ"י מה שאמרו — יותר מה שהבעה"ב עושה עם עני וכו', שנאמר ושם האיש אשר עשיתי עמו כו'. וזה הצדקה בשלמות, שיבין, שהוא אינו בבחינת נותן, רק מקבל מהעני, וזה פור נתן לאביונים, שמה שהוא מפזר מיחסו לאביונים שהם מפזרים נגדו והוא צדקה בשלימות ובעין יפה. ואז צדקתו עומדת לעד.

ובזה יובן הגמ', ב"ב פרק קמא — בעת אפך עשה בהם — אמר ירמי' — אפילו בזמן שהם רוצים לעשות צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים. ולכאורה היאך מרומז בפסוק? ולפי הנ"ל י"ל, דודאי צדקה לאנשים מהוגנים הוא בבחינת מקבל והעני עושה עמו, משא"כ לאנשים שאינם מהוגנים הוא עושה עמם וזה הוא בעת אפך עשה בהם. שהם יקראו העושים וזה דווקא לאנשים שאינם מהוגנים, וא"ש. (זכותא דאברהם).

אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (תהלים קמ"ו, ג'). יובן על פי מה שכתב בספר אור המאור, מה שאנו מתפללים ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם, אף מי שאינו עוסק בשום מו"מ ועיניו גשואות רק לקבל מאחרים. אך אמרו במדרש — יותר מה שבעה"ב עושה עם העני, כו', כי הבעה"ב אינו גומל עמו רק חסד לפי שעה והבע"ב זוכה עי"ז לרב טוב הצפון בזה ובבא, ואם כן יש לדעת שבנתינת צדקה אינו נחשב העני למקבל כלל, רק אדרבא, הוא בבחינת מקבל, שהנאתו מרובה הרבה משל עני. וכמו שאמרו באדם חשוב, דמקודשת בנתינה ההיא. והאדם הנותן בבחינה זו, הוא בנסיון גדול, בעין יפה, ורוח נדיבה דרך כבוד, משא"כ אותן הסוברים, שהוא הנותן לעני המקבל, אזי המקבל ממנו בשתו מרובה מאד, וזה הפירוש — אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה, היינו, שאינו מבין שתשועת העני הוא תשועתו ביותר, רק חושב שהוא המושיע לעני. לזה אין לבטוח כלל, ועיין בבינה לעתים. (זכותא דאברהם).

משנה :

תרומות פ"ד משנה ה'. בהרע"ב, בד"ה — ואם רבה יותר וכו'. והלוי יתן לו חולין כנגד אותו רבה וכו'. נ"ב: בפירוש הרע"ב, משנה ה', והא

דקאמר — יעשנו תרומת מעשר וכו', ולא אמר יעשנו תרומה, וכו', וכן כתב הר"מ בפרושו ע"ש. וצריך ביאור, דהא ודאי דטבל הטבול למעשר ותרומת מעשר א"א לעשותו תרומה גדולה, ונראה בכוונתם, דסברו דעל המותר, כיון דלא חל עליו שם תרומה, ממילא הוא טבל, וכמש"כ רש"י, קדושין דנ"א ע"א. גבי המרבה במעשרות ע"ש, וצריך להפריש מקודם על המותר תרומה, ואח"כ יהי טבול למעשר. וע"ז שפיר הקשו, דהא איכא תקנתא דלא יפרוש עליו תרומה רק יעשנו תרומה למקום אחר.

ראש השנה, פ"א משנה ט', תוס' יו"ט ד"ה — אותו, וכו', עד — אבל מילה אינו, אלא בשביל יחיד, מש"ה לא דחי מכשירין. נ"ב: דבריו אינם מובנים כלל, דהא גם מכשירין בקרבן ציבור אינו דוחה שבת, ואם אין לו סכין לשחוט התמיד, בטל התמיד. אלא טעמא דהך מילתא, כיון דילפינן מאשר תקראו, דהקריאה דוחה שבת, ובקריאה גופה ליכא איסורא, וע"כ אתיא קרא על המכשירין, כודאמרינן, שבת, דקל"א ע"ב, אליבא דר"א, ע"ש. (זכותא דאברהם).

גמרא :

(כתובות כ"ב) תוס' ד"ה — זר שאכל תרומה וכו'. וי"ל דשאני שוגג דתרומה משום דתשלומין ידידה כפרה ולא ממונא, כדאמרינן במס' תרומות, דאם רצה הכהן למחול, אינו יכול למחול משום דלא הוה ממון, אלא כפרה ואפילו אוכל תרומות עצמו, דלא גזל, משלם כפרה לעצמו וחומש לכהן ולכך לא שייך קלבד"מ לפוטרו מכפרה.

והנה במה שכתבו התוס', דלכך בשוגג חייב בתרומה ולא מיפטר משום קלבד"מ לרנבה"ק, היינו משום דתשלומי תרומה לכפרה נינהו, יש לומר בזה דטעמא דרבא דס"ל דלרנבה"ק מיתה בידי שמים אינו פוטר מתשלומין, משום דרבא לשיטתיה אויל, דהא יש לדקדק על דברי התוס', דנהי דלענין הפרשה לא אמרינן קלבד"מ דהוא לכפרה אבל הנתינה דאינה מטעם כפרה, כמו שכתבו התוס' לקמן גבי כהנת שנתערב ולדה דצריכין להפריש אבל אין נותנין לכהן א"כ גם כאן גימא דפטור ליתן לכהן מטעם דקלבד"מ, וצ"ל, כיון דצריך להפריש חל עליו מצות נתינה, דהתשלומין הם תרומה ולא שייך קם ליה בדרבא מיניה, כיון דהוא מצות עשה ליתן תרומתו לכהן ולא שייך למיפטר ממ"ע בשביל קלבד"מ וכיון דחל עליו חיוב להפריש ונעשה תרומה, ממילא חל עליו המ"ע ליתנה לכהן.

ורק אם הוא ספק, הוא פטור ומפריש תרומה לעצמו דמצד הספק אינו חייב ליתן לכהן. אבל אם הוא מחויב להפריש מחמת כפרה ורק דיהא פטור משום קלבד"מ, זה לא שייך רק לענין חיוב ממון, לא לענין לפוטרו ממ"ע. וכן כתב בספר בית יעקב מהגאון דק"ק ליסא עיי"ש.

אבל אכתי צריך להבין, דנהי דחל עליו מצות נתינה, מ"מ אמאי צריך לשלם הקרן דוקא לבעלים, כיון דנגד חיוב תשלומין פטור מטעם קלבד"מ, רק מצות נתינה מוטלת עליו ויהיה רשאי ליתן לכל כהן שירצה, כמו בתרומה, שלא זכה בה כהן. וצריך לומר, כיון דסוף סוף צריך ליתן לאיזה כהן, ממילא שייך התשלומין לבעלים, ולא שייך משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, דמה נ"מ אם משלם לבעלים או לכהן אחר. רק זה אינו, אלא למ"ד טובת הנאה אינה ממון, ושפיר י"ל דבזה לא שייך לומר חיוב שתי רשעיות, דזה לא חשיב חיוב, דהא מ"מ צריך ליתנו לאיזה כהן מטעם מצות נתינה וממילא שייך לבעלים. אבל לרבא, דאית ליה בנדרים דף פ"ה, דטובת הנאה ממון (ועיין בש"ך חו"מ סי' ש"נ עיי"ש) וא"כ שפיר חשיב גם זה חיוב רשעה, מה שצריך לשלם לבעלים דוקא ולית ליה ביה טובת הנאה ליתן לאיזה כהן שירצה. והדרא קושיא לדוכתה, דאמאי לא מיפטר מטעם קלבד"מ לרנבה"ק ויהיה רשאי ליתנו לכהן שירצה, אלא ע"כ דגם לרנבה"ק אינו פוטר מיתת בידי שמים מתשלומין רק כרת דוקא וא"ש.

שם בגמרא. ולאביי פטור והאמר ר"ת מודה רנבה"ק בגונב חלבו של חבירו ואכלו, שהוא חייב, שכבר נתחייב בגניבה קודם שבא לידי איסור חלב, הכא נמי בעידנא דאגביה קניא מתחייב בנפשו, לא הוה עד דאכיל לה.

בספר בית יעקב להרב מליסא הקשה, דהא משכחת לה בגוונא דאיתא לקמן דף ל"ד ע"ב בהניח להם אביהם פרה שאולה, כסבורים הם של אביהם וטבחו ואכלו משלמים דמי בשר בזול, דאין צריכים לשלם רק מה שנהנו, כ"כ הכא אפשר למוקמי בהניח להם אביהם תרומה וסברו שהוא שלו ואינם חייבים רק אהנאתו, וא"כ באים כאחד והניח בקושיא.

ולפענ"ד נראה, דהא הטעם דפטורים לשלם מחמת מזיק אף דגם מזיק בשוגג חייב, היינו, משום דחשיבי כאנוסים וכמו שכתבו התוס' ריש פרק המניח, דמזיק באונס גמור פטור עיי"ש בתוס'. וכיון דהכא מיירי שהיה מזיד על התרומה, דבלא זה אינו חייב מיתה, לא שייך לומר דכאונס דמי, מחמת שהיה סבר שהוא שלו, דהא מ"מ איסורא דתרומה עליה ומי התיר להם לאכול האכילה הזאת. ודוקא בהניח להם אביהם פרה שאולה, שפיר שייך לומר דהי' אונס על

האכילה, דהא לאכילה קיימא וכדין אכלוה ולא היה להם לאסוקי אדעתן דהיא שאולה, אבל הכא, גוף האכילה לא היה להם לאכול ושפיר חייב גם על ההיזק דלא חשיב אונס וא"כ אכתי תיקשי מדלעסיה קניא לחייב בתשלומין מתורת מזיק ומיתה אינו חייב עד דבלע לגמרי. כן נראה לי נכון.

אבל, אכתי קשה, דמשכחת לה באכול עמי דקיי"ל בחו"מ (סוף סי' רמ"ו) דחייב לשלם והתם הטעם רק משום שנהנה, לא מטעם מזיק, דמדעתיה קא עביד, כמ"ש הש"ך בסי' שס"ג גבי דור בחצרי, דפטור באם הוא גברא דלא עביד למיגר חייב. וה"ה באכול עמי דחסריה חייב אהנאתו וא"כ באים כאחד דעל שעת הנאה בא חיוב המיתה. ושפיר יש נ"מ בין אביי לרבא בזר שאכל תרומה ברשות הכהן שא"ל בא אכול עמי תרומה דחייב לרבא אשעת הנאתו מיתה ותשלומין כאחד ולאביי פטור.

ואפשר לומר דגבי בא אכול עמי, דמתחייב, היינו מטעם דמסתמא לא אמרינן דכוונתו היה לשם מתנה, וכמו שכתב הה"מ בפרק י"ב מהלכות אישות, הלכה י"ט עיי"ש. וא"כ כ"כ י"ל דמסתמא מי שנהנה, היה ג"כ דעתו לשלם וחשיב כמו לוקח. וראיה לזה, דאי נימא דאינו מחויב, רק מטעם נהנה, א"כ למה לא ביארו הפוסקים בבא אכול עמי, דאינו משלם רק בזול, כמו שכתבו גבי כבסורים של אביהם, כמבואר בגמ' דלקמן דף ל"ד ע"ב ובב"ק דף כ', דמאי שנהנית הוא תשלומין בזול כחות שליש וכן מבואר בב"ב דף קמ"ו. אלא ע"כ דטעמא הוא דמסתמא נחית האוכל בתורת תשלומין וחשיב כלוקח. וא"כ לא מצי לאוקמי בכה"ג דאכתי קשיא מדאגבהה קניא או משעה דמצי לאהדורי קניא ונתחייב בתשלומין כדין לוקח.

וכעת מצאתי בספר מחנה אפרים (הלכות נזקי ממון סי' ג') דבאמת אינו חייב בבא אכול עמי אלא בזול עיי"ש. אך מסתימת הפוסקים לא משמע הכי:

רמב"ם:

הלכות תרומות פ"א הלכה כ"ו:

ובזמן שכל ישראל, שם, שנאמר כי תבואו וכו' לא מצינו זה גבי תרומות ומעשרות. וגם קשה דגבי עומר כתיב — כי תבואו — ובוודאי ה' בבית שני מדאורייתא דה' דוחה שבת. ונראה להגיה שנאמר בבאכס, והיינו גבי חלה, והלה איקרי תרומה, כמו שכתב הכ"מ וגם מעשרות אינם מן התורה בזמן עזרא, כל הפרשות זה לזה. ולפי זה נראה דגם ביכורים אינו מן התורה בזמן עזרא, דהא איקרי תרומה, כדרשינן — ותרומת ידך — אלו ביכורים, דאין לומר

משום דגבי ביכורים כתיב בלשון יחיד, לא בעינן ביאת כולכם, דא"כ מה חזית דאקשינן תרומה לחלה, ניקש לחומרא לביכורים, א"ו דגם ביכורים בעי ביאת כולם משום דאיקרי תרומה או דמקשינן למע"ש כדאיתא ביבמות (דף ע"ג, ע"ב).

הלכות פרה אדומה פרק י"ד הלכה ד'.

בכ"מ ד"ה: וכן אוכלין ומשקין של קדש, מימרא בפרק חומר בקדש וכו'; לא ידעתי מה תיקן בזה, דהא עכ"ל דבחרס, אם יש פותח מאפרו, כיון דהטומאה נפגע לשולי הכלי הוה כמונח במקום טמא ממש כשר בכלי אבן, וע"כ צ"ל כמו שכתב הר"ש וצ"ע ואולי סובר כיון דאינו מונח במקום טמא ממש רק הטומאה מגיע לשולי הכלי אינו רק מדרבנן, ושפיר י"ל דלא גמרינן בכלי אבן דאינו מקבל טומאה כלל וכסברת הר"ש. (זכותא דאברהם, הגהות על הרמב"ם).

שולחן ערוך אורח חיים.

מג"א סימן מ"ו ס"ק ה'. אין לומר אמן אחר ברכת המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי, שהיא ברכה אחת. ואע"ג דלא הוה חתימה מעין פתיחה, יש לומר דתגמלנו חסדים טובים היינו החד וכו' עכ"ל. ולכאורה אין טעם לדבריו. ונראה על פי מה דאיתא בגמ' סוטה — שינה לרשעים הנאה להם וכו' ולהצדיקים רעה להם וכו'. דהצדיקים, כ"ז שהם ישינים, מבטלים מתורה ועבודה ורשעים להיפך, שע"י השינה נצלים מעבירות החמורות. ואם כן מה שמברכים על העברת שינה, היינו ברכת הנהנין, ואם חלילה יבוא לידי חטאים, אזי טוב לו השינה ולכך מתפללים מיד אח"כ שיסייעו הקב"ה להרגילו בתורה ועבודה. וע"ז שפיר מסיימים גומל חסדים טובים לעמו ישראל, דהיינו, דווקא לישראל הוא העברת שינה טובה גדולה, משא"כ לאו"ה, השינה טובה להם וטובה לעולם (הגהות על הגליונות).

שולחן ערוך יורה דעה.

בש"ך סי' של"א ס"ק ע"ו. דדוקא בסעי' מ"ה וכו' ודבריו הם דברי הראש. הר"ש פ"ג מתרומות ומעשרות משנה ח', ע"ש. וצריך להבין דאם הי' הדיבור אחר כ"ד להמחשבה למה יתבטל ע"י הדיבור. ודוחק גדול לומר דמיירי דווקא שלא חישב מקודם רק תכ"ד מהדיבור. ונראה לומר דניהו בתרומה מקדשים מועיל מחשבה לחודא היינו בגמר בלבו שיתקיים מחשבתו אבל באם דעתו להוציא מחשבתו על ידי דיבור לא מיקרי גמר בלבו כיון שכונתו להוציא בשפתיו אחר כך. רק דקושיות הר"ש היא, דמכל מקום כיון שהוציא אחר כך בפיו, נהי דטעי

בלשוננו, מכל מקום גם אז מחשבתו להיות תרומה והוי אז גמר בלבו וע"ז תירץ שפיר דבשעת הדיבור לא מועיל מחשבתו כיון שפיו מכחיש המחשבה ומבטלה. (הגהות על הגליונות).

שולחן ערוך חושן משפט

בקצה"ה סי' רי"ב סעי' ד':

ע"ש, נ"ב: ולפע"ד דבריו ליתא, דהתם נדר להקדיש משלו, רק שהוא דשב"ל ולכך מחוייב עכ"פ משום נדר, משא"כ הכא, דלא נדר משלו כלום, רק כיון לזכות חבירו. וכיון דזכייתו לא מהני ודאי דרשאי להחזיק לעצמו. וגם מ"ש עפ"י דברי הר"א ממיץ בנדרים, ליתא כלל, דהתם מיירי, שאמר לכשאזכה בו יהי' הקדש ע"ש. ועיקר קושייתו ל"ק מידי, דודאי מתני' מיירי בעשיר לעני, רק דמקשה דילמא גם מעני לעני מחלוקת כמו דמשמע להדיא מדברי רש"י, שם ב"מ ד"ט ע"ב ע"ש. ובש"מ ב"מ בשם הראשונים שפירשו כן דברי רש"י. (זכותא דאברהם, הגהות בשו"ע).

בברכת המזון

„וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחסרנו. ושמעתי מאדמו"ר הרה"ג הצדיק הקדוש, מוהר"ר יחיאל מאיר זצ"ל, האבדק"ק גוסטינין, שאמר בשם רבו, הוא רבינו זקני זצ"ל מציכנוב, ע"פ מה דאיתא (תענית כ"ה) ברבי חנינא בן דוסא, שהיה עני ובעי רחמי ויצתה כעין פיסת יד ויהב ליה חד כרעה דפתורה דדהבא, והדר אחזי ליה בחלמא דחסרי לי חד כרעה מפתורא לעלמא דאתי, ובקש רחמים ושקלוהו ממני עיי"ש. חזינן מזה, דאם הוא ראוי להיות עני ומרבה בתפלה שיתנו לו נכסים, מנכין לו משכרו לעוה"ב. וזה לא טוב לו, כמו שאנו רואין ברבי חנינא בן דוסא, שביקש שיטלו ממנו, ולהכי מבקשים כל טוב, אבל מכל טוב לעולם — של עולם הבא — אל יחסרנו, כלומר: שלא יחסרו וינכו זה מכל טוב המוכן לנו בעולם הבא. (ויעש אברהם שנה"ה).

הגדה של פסח

עבדים היינו לפרעה במצרים. היינו עפ"י המבואר בגמרא (ב"ב דף ו') שבזמן שישאל עושין רצונו של מקום נקראים בנין ובזמן שאין עושין רצונו של מקום נקראים עבדים עיי"ש. והנה ישראל במצרים בעת הגאולה שלא היו ראויים לכך לפי מעשיהם, היו אז רק בבחינת עבדים.

אילו קרבנו להר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, ההרגש מבואר, דהקריבה לפני הר סיני בלתי נתינת התורה, אין לה שום מעלה כלל והרי הוא

הר ככל ההרים לכאורה. ויש לפרש, דהנה בעת שעמדו אבותינו על יד הר סיני והיו מוכנים לקבל התורה ונתגלה השי"ת בשכונת עוזו עליהם בקולות וברקים עליהם הופיע, ונגלה אליהם בערפלי טוהר, אז נתעלו מעלה מעלה מאוד, במדרגת מלאכי שמים והשיגו מדעתם כל התורה כולה. וזה פירוש הפסוק ותקרבון ותעמדון תחת ההר והרר בוער באש עד לב השמים חושך ענן וערפל (דברים ד', י"א) פירוש, שכל כך בער ההר באש ה' והיה חושך ענן וערפל, עד שלב כל ישראל נעשו שמים ממש והיו רוחניים כמלאכי מרום והשיגו כל התורה כולה ואח"כ יודבר ה' אלוקים מתוך האש הזה, שהיה גם בחינת דבור ממש, מלבד ההשגה שזה בח' נתינת התורה שבקשו על זה המלאכים, אף שבוודאי יודעים המה התורה וכדמוכח מסוגי' (שבת דף פ"ט) עיי"ש. רק שהיו רוצים בנתינה וזה שאמר — אלו קרבנו לפני הר סיני ועל ידי הקריבה הזאת הי' ידועה לנו התורה אך שלא הי' נותנה שתהי' בבחינת מתנה ג"כ, דיינו, ועל אחת כמה וכמה וכו'.

ה' אדר בציכנוב

בני עירו שמרו לרבם חיבתם והערצתם שנים רבות אחרי פטירתו. בכל שנה ושנה, ביום ה' אדר, יום ההילולא של הצדיק, היו מתקבצים לציכנוב חסידים ומעריצים שבאו לחוג את יומא דהילולא בסעודת מצוה, בהתלהבות רבה, לעילוי נשמתו של הצדיק זצ"ל. באותו יום היו מתאספים צאצאיו, אדמו"רים, רבנים, ארזי התורה, המוני חסידי ציכנוב, זקני הדור שהיו זוכרים את רבינו הצדיק זצ"ל בחייו, וצעירים בניהם ובני בניהם של חסידי ציכנוב, שבאו להתבסס מרוחה של חסידות ציכנוב ביומא דהילולא. אותו יום היה "יומא דפגרא". בכל העיר, בני העיר, חסידים אנשי מעשה, חובשי בית המדרש, פשוטי העם, בעלי מלאכות, רוכלים ומוזגים היו משכימים לתפילה, כדי לצאת בצוותא חדא ל"אוהל" הצדיק שבבית הקברות הישן בציכנוב. הרחוב המוביל לבית הקברות, היה עד מהרה מתמלא אנשים, נשים וטף, בני העיר ושבאו ממקומות קרובים ורחוקים, וכולם הלכו ביראת הכבוד לקברו של הצדיק. נשים צדקניות היו מדליקות נרות גשמה באוהל הנרחב ועד שכל העם הגיע לאוהל היה הדוחק גדול והבכיות גדולות וכל מר נפש וקשה יום היה מכון תפילתו כלפי שמים בזכותו של אותו צדיק. ערימות גדולות של פתקאות היו מצטברות שנה בשנה על קברו של הצדיק ביום ההילולא. משגמרו אמירת תהילים, תפילת א"ל מלא רחמים ושאר תחינות היו חוזרים לעיר ומתפרדים חבורות חבורות לסעודת מצוה.

למשמר גם ספרי התורה האחרונים של קהלת הקודש ציכנוב. הם שכבו במערה שבועיים בערך, והיו מתפרנסים משיורי העשבים, שהשומר של בית העלמין היה נותן לעדר עזיו, עד שבסוף הרגישו בהם ונמסרו לידי הטמאים מבקשי נפשם. משנתפסו, גלקחו אצל ראש הסרדיוטים שבעיר, שעינה אותם בכל מיני צינויים ויסורים קשים.

ביום כ"ד מרחשוון, תש"ג, קודם ההשמדה, הוציאום אל שוקה של עיר, אספו את כל בני העיר, אנשים ונשים וטף ולעיני כל קהל הנאספים העלו הרשעים ימ"ש את שלשה הקדושים ר' אברהם פרידמן ור' ישראל יעקב סטודנט הי"ד על התליה. באחד מהם ר' בעריש קליניץ התאכזרו באכזריות איומה וגזרו על בנו של זה, שהוא בידיו יתלה את אביו. ביקש הבן למסור את נפשו בעד חי אביו וסירב. מיד גזר עליו אביו בגזירת כבוד אב שלא יסרב, כיוון שגזר דינו הוא, האב כבר נחרץ ואם יסרב הבן יוציאו הטמאים להורג אותו ואת בנו ביום אחד. בכה הבן בדמעות שלישי ובידים רועדות עשה כמצוות אביו הקדוש. הרביעי ר' בנימין מלינה, הי"ד, נשלח מיד לתנור הגז, לטרמלינקת.

לאחר כמה ימים, ביום כ"ז לח' מרחשוון שנת תש"ג, הגיע יומם המר של קהלת ציכנוב הקדושה, וכל בני העיר, אנשים ונשים וטף, נשלחו למחנות המוות באושוויץ.

א ל ה א ז כ ר ה

ותשוו עלי נפשי, את אשר עוללו הצוררים הגרמנים הטמאים, שר"י במדינות אירופה ובתוכן בעיר

צ י כ ג ו ב

עיר מגורתו ופעולתו של רבנו הקדוש

עיר שהיתה מלאה חכמים וסופרים, עיר שכל שעל ורגב פסוג היה תורה והסידות ויראת שמים, כל פנה מלאה הדרת קודש ומסורת קדומה, קול התורה היה בוקע ועולה מאחלי יעקב. יומם ולילה הממו בתי כנסיות ובתי מדרשות מרוב באי שעריהם, אף פעם לא התרוקנו היכלי הישיבות מלומדי תורה, צפופים ישבו תשב"ר בהיכלי הת"ת וקולו של יעקב נשמע במלוא זהרו ותפארתו מפי עוללים ויונקים קדושים וטהורים אשר בהבל פיהם העילם קיים, לבי לבי על חלליהם, על דם ששת מליוני אחינו ואחיותנו הקדושים והטהורים

שנשפך במים, ה' ינקם דמם

חסידים זקנים היו אומרים, שבאותו יום היו זיוה של ציכנוב חוזר לקדמותה — במידה ידועה. בשנים הראשונות, בעוד בניו הגאונים של הצדיק בחיים, היו כתות כתות של חסידים נילווים עם רבותיהם האדמו"רים ומראה פני העיר היה ממש כבחיו של הצדיק. ברבות הימים עדיין היו נכדיו וניניו שומרים על צביונו של היום. ואף על פי שנתמעטו הדורות וכציכנוב כבמקומות אחרים גראו פורקי עול ומקילי ראש במצוות, עדיין היה חלק גדול וניכר מבני העיר זוכר שם רבם וביום עליית נשמתו היו נוהרים בהמוניהם לבית עלמין הישן. כך היתה ציכנוב נוהגת שנה בשנה מאז תרל"ו, השנה הראשונה לפטירתו ז"ל. עד בוא קלגסיו של אותו רשע ימ"ש לציכנוב.

קידוש השם על קדושת קבר הצדיק

כמה שבועות לפני חיסולה של קהלת הקודש ציכנוב, בגורת השמד של תש"ג, נודע להם לבני העיר, שהנאצים הטמאים מתנכלים במיוחד לקברו של הצדיק זצ"ל. וגמרו אומר לעקרו ממקומו ולחרוש את הקרקע לבלתי השאיר שם שריד.

מיד נודמנו ראשי החברא קדישא: ר' ישראל יעקב סטודנט. יה"ד, ת"ח גדול, מגיד שעורים ברבים, עסקן מסור של אגודת ישראל, ר' בנימין מלינה, מפני העיר וחשוביה, עסקן בצרכי צבור באמונה, ר' אברהם פרידמן, עסקן נלהב בעירו, ונלוה להם ר' בעריש קלניץ, ממכובדי ציכנוב, וכולם יחד גמרו אומר לסכל את מזימת הרשעים בכל מחיר, אם אף יבואו על ענשם הכי גדול. כבוד קדושת זכר הצדיק היה יקר להם מכל יקר. כלילה שמו נפשם בכפם ויצאו לבית הקברות וחפרו ופתחו את קברו של הצדיק זצ"ל.

משהגיעו להגולל, הופתעו ונדהמו למראה עיניהם — עצמות הצדיק היו טמונות ששים ושבע שנים ומצב הגוף עדיין היה כאילו נטמן זה לפני זמן לא כביר, אפילו התכריכים לא בלו. באימה וביראה ובחרדת קודש הוציאו את גופת הצדיק בתוך טלית ויצאו וחפרו לו קבר בבית העלמין החדש בציכנוב, בין שני עצים שסימנו ושם קברו את עצמותיו הקדושים.

למחר נודע הדבר לממשלת זדון. מיד גזרו, שפרנסי הקהלה יוציאו לידי הסרדיוטים הטמאים, את העבריינים, שהרהיבו בנפשם להמרות את פקודת הרשעים הארורים, — את הגבאים של החברא קדישא, שמסרו את נפשם על קדושת שם הצדיק זצ"ל. הגבאים התחבאו בינתים במערה שבבית העלמין החדש, שבו הוטמנו

ר' דן לנדא.

ר' דן לנדא, חותן הצדיק, ה' טיפוס מיוחד במינו ובזמנו. גדול בתורה ויראה, שלם במדעים ובקי בלשונות: פולנית, צרפתית וגרמנית — כליל השלימות של תורה וחכמה, הופעה בלתי מצויה בחוגי האדוקים בפולני' הקדומה. נולד בשנת תקכ"ח באמשינוב, פולין, לאביו הרב ר' חיים ולאמו יוטה. ממכתבו האחד לאביו, בו הוא מתארהו ביראת הכבוד מיוחד, רואים אנו, שגם אביו ה' ת"ח גדול ואיש מכובד: „אל כבוד אמו"ר הרב החריף המפורסם הנגיד המפואר מהור"ר חיים נ"י. בלבד זה, גם העובדה, שמשפחת גברא וכתנא רבא, בני הגאון הצדיק ר' שמואל הכהן, התחתנו עמו פעמים, מעידה, שמוצאו ממשפחה מיוחסת. בזווגו הראשון היה ר' דן חתן חתנו של ר' שמואל, ובחשני — חתן בנו של ר' שמואל, ר' יצחק איצקל הכהן. מזווגו הראשון נולדו לו שתי בנות — הרבנית יוטה אשת הצדיק והרבנית זלדה, אשת הרב זאב ליפשיץ. מזווגו השני היו לו ארבע בנות ובן יחיד.

אחרי נשואיו קבע מושבו אצל חותנו, ובמשך כמה שנים ה' סמוך על שלוחנו. כבעל כשרון, מוכתר במעלות במדות ובתכונות נעלות, לא בטל אף רגע מזמנו, רק התמסר כולו לתורה וחכמה ועלה במעלות — בסולם השלימות. קיים בשקידה את הצו „ללמוד וללמד", אברכים ובחורים באו לשמוע לקח מפיו, והוא הפיץ ממעינותיו חוצה, בעבודתו המסונפת על שדמות התורה והעסקנות הצבורית, ומדת צדקה שנהג בה כמעשה ועושה, רכש לו הערצה ושם טוב אצל כל מכיריו.

כאיש המוכתר בנימוסין וכבעל השכלה גבוה ה' נכבד וחשוב מאוד גם בעיני יושבי הארץ ושרי המלוכה. כולם הכירו בערך האיש הגדול הזה, כולם נהגו בו כבוד הראוי.

והרי מה שכתב עליו נכדו הגאון הרמ"ח ז"ל הזווירצי, („ר' זאב ליפשיץ" פ. ז. גליקסמן), „אשר דרש כ"ת שאודיענו על זקני, הרב ר' דן לנדא ז"ל — הוא ה' גדול בתורה ויראה ושלם במדעים, מליץ ומשורר ובקי בלשונות פולנית, צרפתית ואשכנזית. כשבא נפוליאון הראשון עם חייליו לעיר פלוצק, בימי המלחמה בשנת תקע"ב — 1812, לא נמצא איש שיוכל לדבר עמו בלשונו — בצרפתית, בלעדו. בחוט של נועם שהי' משוך על פניו, מצא חן בעיני שרי הצבאות, ובזכות זה מסרו לו הקבלנות לספק אפסניה לחיל הצרפתי, ועי"ז עלה לגדולה ונתעשר מאוד. ברבות הימים נהפך הגלגל — ירד ואבד את הונו. לפי

היותו נכבד בעירו, ואנשי עירו חפצו לתמוך בו ולעמוד לימינו בעת מצוקתו, המציאו לו משרה כבודה — מנוהו לשדלן קבוע אצל מלכים ושרים, יען כי מלבד כחו בתורה היו ידיו רב לו בלשונות העמים. את משכורתו הקציבו לו ארבעים זהובים לחודש. סכום זה הי' נחשב בזמן ההוא לשכירות גדולה. בזמן ההוא שמש בתור רב אב"ד בפלוצק הגאון ר' ארי ליב צינץ, המפורסם בחבוריו, ושכרו הי' גם כן לא יותר מארבעים זהובים. והנה הגאון הנ"ל מצא עצמו געלב על שהעמידוהו בשורה אחת עם ר' דן, עזב את העיר ונתקבל לרב בציכנוב. אחרי שהותו שם כשתי שנים נתקבל לרב בעיר מקובה — ועל מקומו נבחר לרב בציכנוב זקני מאור הגולה הצדיק מהור"א.

ר' דן, אם כי הי' מוסמך להוראה וראוי לאותה איצטלה, לא עשה תורתו קרדום לחפור בה, ובכל זאת, דעתו כדעת התורה היתה מוכרת. על זה מעיד לנו כתב־המלצה שנתן לשו"ב אחד בעירו. והרי קטע מדבריו:

„היות כי ידידי המופלג מו"ה יוסף ווילנד, שו"ב דפה, בקש ממני, לשים עיני ועיוני על עבודתו בקודש, למען תהי' זאת לו לעדה, כי שוחט אומן הוא, אך מי אנכי? ומה מני יהלוך? כי אינני מרבני העם, אשר קטנם עבה ממתני, ואם הם כבר הסכימו ורצו את מעשיו, איך יבוא קטן הערך כמוני למלאות דבריהם, אבל בטל רצוני מפני רצונו. אף גם תרגלתי מעודי ב"ה שחיטה בהשחזות הסכין ויתר הלכותיה עצהי"ט, לכן אמרתי להלהיב לבות העם אל האיש הזה ולהודיע לכל ירא ה', כי הרבני מו"ה יוסף הנ"ל סר סכיניו לפני ונמצא יפה חד וחלק על צד היותר טוב, וכל ישראל מותרים לאכול משחיטתו בלי שום פקפוק וכו'...“

דברי המחבר לאהבת ה' ולהולכים בתומם...

יום ב' ט' סיון תקפ"ז.

דן לנדא פו"מ דק' פלאצק.

באותו זמן הציצו לר' דן קהילות חשובות שונות את כסא־רבנותם, השתקקו לקבל מרותו והדרכתו הרוחנית והבטיחו לו חיים של שקט ומנוחה, ללא דאגות חמריות. אולם, בכל פעם השיב ר' דן את פניהם ריקם, מכיוון שלא רצה להשתמש בתגא.

מקור מחייתו מצא במסחר, ניהל מסחרים גדולים כקבלן אצל המלוכה, והצלחתו הלכה לפניו. בביתו הפתוח לרוחה, נפגשו תורה וגדולה, וההנהגה כבארמון מלכים. ככה למשל מסופר, שבביתו שתו בעת ארוחת הצהרים חלב שקדים, ומפני מראית עין הניחו שקדים על השולחן.

על תכונת נפשו העדינה בכלל, ועל מדתו בנתינת צדקה בפרט, מספרים פלאים. מן הראוי לציין עובדה דלקמן: מעשה באחד שנאבדה לו חגורתו, ובה היו לו טמונות כמה מאות רובל, כל רכושו. הלך וסובב האומלל בכל החוצות, ועק במר לבו ואין מושיע לו. כשנודע הדבר לר' דן, החליט למלאות חסרונו, כי נכמרו רחמיו עליו. אולם כבעל נפש יפה, עשה בחכמה: שלח לקרוא את בעל-העובדה. כמה איבדת, — פתח ואמר לו. — כך וכך. — הא לך הכסף אבל תמחול לי, החגורה זרקתי, ואינה עוד תחת ידי... שמח האומלל באבידתו המושבה לו, ור' דן שמח בהמצוה שנזדמנה לידו. אחר זמן נמצאה האבידה האמתית — ישראל בני רחמנים מצאוו והחזירוה לבעליה — והלה השיב לר' דן... (ר' זאב ליפשיץ פ. ז. ג.)

וילך ר' דן, הלך וגדל ושמעו התפשט בכל המדינה, כפרנס ומנהיג העיר היו נחתכים על פיו כל עניני העדה. התחתן עם משפחות מיוחסות. הפעולה הכי חשובה בכיוון זה, ואשר הוטבעה עליו חותם של כבוד ותהלה לדור דורות, היתה התחתנותו עם הצדיק הנסתר, רבי רפאל, בלקחו את בנו הנחמד, ר' אברהם מלי, בעד בתו המצוינה והמלומדת מרת יוטה.

בתו זו היתה בעלת כשרונות, תכונות שהוריש לה אבי' ומצוינת בכל המעלות המצויות אצל נשים צדקניות. הרבנית הצדקנית מרת יוטה, הוסיפה לביתה כבוד ותהלה ובמשך שנים שנה היתה עזר וסעד לבעלה הצדיק.

בתו השני' מזווגו הראשון מרת זלדה, השיא ר' דן, גם כן לנצר מגדולי היחש, הלא הוא הגאון הצדיק ר' זאב ליפשיץ, מי שהי' רב אב"ד בשלוש קהלות — רדזינוב — מלאווא ואזורקוב. לזכרונו מוקדש פרק מיוחד בספרנו. גם מזווגו השני היו לו לר' דן ארבע בנות חשובות ומצוינות — שהיו נשואות לאנשים חשובים.

ואחרון אחרון חביב, בן זקונים הי' לו מזווגו זה, שהלך לעולמו בהיותו בן שלוש-עשרה שנה. ראוי הוא הנער פלאי זה, שנקדיש לו מזכרת נצח בספרנו. זקני הגאון הרמ"ח כתב עליו:

„לזקני הנ"ל (ר' דן) הי' בן עלוי גדול ומופלא, ושמו ישראל יצחק. כשהי' בן י"ב שנים, דרש דרשה עד להפליא בביהכ"נ הגדול בעיר פלוצק, ואחר זה חלה ושבק חיים בילדותו". אולי שלטא בי' עינא בישא... מספרים כי חדושי תורתו הראו, בהזדמנות, להגאון בעל „אבני נזר" מסוכצוב ושבחם מאד. (רבי זאב ליפשיץ פ. ז. ג.)

מלבד גדלותו בתורה, מלבד אוצרו הרוחני בכת"ק שהניח אחריו, ושלא

זכה לראות את אור הדפוס, הי' ר' דן משורר ומליץ, תכונה שהוריש לנכדיו הגדולים — להאדמו"ר הגאון הקדוש מהרז"ו מסטריקוב ולהגאון האדמו"ר הרמ"ת מזווירצ'י, כאשר נראה בהפרקים דלקמן. כבעל חוש הסדר, החשיב ר' דן מאוד את כתביו ושיריו, וכרכם כלם בפנקסים מיוחדים, הכל כתוב בכתב יד מהודר ובסדר עד להפליא:

זכה ר' דן לראות נחת וכבוד אצל בניו ובפרט אצל עטרת ראשו הצדיק מציכנוב, זכה לראות דור ישרים אשר בהם יבורך ישורון. ברבות הימים נהפך הגלגל ור' דן היקר באנשים אבד את הונו, ירד מנכסיו החמריים אבל נשאר בגדלותו הרוחנית עד יומו האחרון. ביום כ"ט לח' ניסן, תר"ט, כזקן ושבע נחת מבניו, נתבקש לישיבה של מעלה ומנוחתו כבוד בעיר אוזורקוב.

והרי הנוסח החרות על מצבתו:

נאסף דן בן חיים זצ"ל כ"ט יום לירח האביב תר"ט לפ"ק

דמע הגירו לזיתן עוררו מר קוננו.
נדיב ושוע סור מרוע גוע ואיננו.
ברכת אבד עליו גבר במתן חננו.
נודע בשערים מגזע צדיקים מצוקי תבל.
חכם וסופר מעשיו שפר ופאר ולתהלה.
יחסי ארץ עומדים בפרץ גזעו עלה.
יף בגדלו מטע אהלו תעודה סלה.
מלודעים לבינה עליו שאו קינה.
יקראו אל אבל

תנצב"ה

הרב הצדיק רבי שמואל הכהן

רבי שמואל, אבי אם הרבנית אשת הצדיק מציכנוב, נולד בשנת תע"ב בעיר לאסק, פולין, לאביו רבי יחיאל מיכל, מתושבי וחשובי עיר לאסק. רבי שמואל היה חתן הרבני המופלג, רבי יצחק איצק גולדס, מנכדי עיר לאסק ועשירי'. ת"ח מופלג וסוחר חרוץ היה ר' שמואל, ניהל עסקים גדולים ושמו נודע לשם ולתפארת ברחבי המדינה. כמומחה ליציקת מטבעות, היתה לו, כפי המקובל

אצל יוצאי חלציו, הקבלנות מטעם הממשלה ליציקת מטבעות זהב וכסף. מלאכה חשובה זו, היתה נתונה רק בידי אנשים מהימנים על המלכות וכאחד מהם היה רבי שמואל.

במרוצת הימים שלטה בו "עינא בישא" — שונאי ישראל הלשינו עליו, שלא באמנה עושה הוא מלאכתו. כי משקל הזהב והכסף שהוא מקבל לעבודתו. אינו מתאים עם משקל המטבעות שמחזיר למלכות. לפי חוקי המדינה, היה צפוי לו לרבי שמואל עונש מות, מכיון שהוא היה האחראי וטרם שעלתה לו לברר את האמת ולהוקיע לעיני רבים את אי־אשמתו, נאלץ הוא, כדי להציל לכל הפחות את נפשו, לברוח חוץ למדינה.

אחרי דרישה וחקירה ממושכה התברר, שרבי שמואל נקי מפשע. חלילה לו לאותו צדיק, לשלוח בעולה ידיו, רק אחד מפועליו, שהיה מהימן עליו, על רבי שמואל, בצע את מעשה הפשע.

הזדמנות זו ניצלו בינתיים שונאיו, כדי להעבירו מכנו ומפרנסתו. גולה מבוש ומבודד, הרחק מביתו, ממשפחתו וסביבתו. חי ר' שמואל בעיר באלטה, פלך קיוב, שהיתה אז תחת כיבוש התורקים. אחרי מחלה קצרה שאחזתו, נפטר רבי שמואל בשנת תקנ"ב בערך, כשלא זכה לראות הצלת כבודו והובל לקבורה בבאלטה. מקום קבורתו לא נודע לבני משפחתו. פרטים האלה נמסרו מפי הגאון רבי יהושע'לה מקוטנא. ("רבי זאב ליפשיץ פ. ז. ג.).

הערכה נכונה על אישיותו, מוסר לנו נכדו בן בתו, הגאון ר' אלעזר, בספרו הוא, "שמן רוקח", שהוציא לאור בשנת תקמ"ח, בחיי זקנו הנ"ל, וכה דבריו שם:

"ויהי שמואל מעלה העולה, פניו יאירו סלה, שם משמואל הולך וגדול, עד כי למספר חדל. ה"ה אבי זקני, אבי אמי, זה קנה חכמה, קנה בינה, מיחוסי כהונה, הרבני המופלג בתורה וביראה, החכם השלם, המפורסם במעלות ומדות תרומיות, כש"ת מו"ה שמואל כ"ץ נ"י, בהמנוח המפורסם בתורה וביראה, מו"ה יחיאל מיכל כ"ץ זצ"ל, בהרב הגדול המפורסם מו"ה אלעזר מוכיח זצ"ל, בהרב הגדול מו"ה יעקב, חתן הרב הגדול מו"ה אברהם זצ"ל, אחיו של רבינו הגדול מהרש"א כיוצא בו, זרע קודש, גזע ישישים, חכמי חרשים, בנין וחתני רבנים מובהקים, שמו בשערים נודע, לכלל ודרדע, פרי קודש הלולים כמותם, חוט המשולש לא במהרה ינתק, מכאן והלאה התורה מחזרת אל אכסניה שלה".

ר' שמואל הכהן היה נצר משורש הגאון הקדוש מו"ה יחיאל מיכל שהיה רב ואב"ד בעיר נמרוב ונהרג על קידוש השם בגזרת ת"ח בעשרים לחודש

סיון. ביום זה מזכירים נשמתו בהרבה קהלות פולין. (ספר "ריח נחוח" להרב ר' עזריאל ז"ל, ורשה ת"ר).

הרב הצדיק ר' יצחק כ"ץ

בן חכם היה לו לרבי שמואל הכהן, ששמו הטוב היה הולך לפניו — רבי יצחק כ"ץ, הנודע בשם ר' איטשלי פלוצקר.

טיפוס מיוחד במינו. ברא כרעי דאבוהא. כאביו הגדול, היה גם בנו ר' יצחק ת"ח גדול ועשיר גדול. בביתו נודמנו תורה וגדולה, צדקות ונדיבות. גדולי דורו העריצוהו וחלקו לו כבוד הראוי.

הרב הורשאי, הגאון בעל "חמדת שלמה", מתארהו בספרו הוא, סי' ח': "הרב הגדול, המפורסם, צדיק תמים, חריף ובקי, רבי יצחק הכהן".

הגאון, מחבר שו"ת "ברית אברהם" (חלק אה"ע סי' ע"א) כותב: "דוד זוגתי, הרב הגדול, הצדיק המפורסם, מו"ה איציק יצחק כ"ץ ז"ל". וכ"כ מתארהו בן אחותו, הגאון בעל "שמן רוקח", בס' כ"ז.

עם גדלותו בתורה לא רצה ליהנות ממנה הנאה גשמית והחזיק בדרכי אבותיו, שהיו גדולים בתורה ויראה וסוחרים אמידים. ר' יצחק לא נתחנך על ברכי החסידות ומקומו בין המתנגדים לדרכיה, בכל זאת היה גדול שמו גם בחוגי החסידים. מספרים כי הרבי מקוצק, בדברו פעם בשבחו אמר: מתנגד צריכים להיות כרבי איטשלה פלוצקר.

בשנת תקס"ז נתבקש ר' יצחק לישיבה של מעלה ומנוחתו כבוד בבית העלמין הישן, בעיר פלוצק.

אדמו"ר רבי זאב וואלף מסטריקוב

1

רבי זאב, הבכור מבניו של הצדיק, נולד בשנת תקס"א, בעיר פלוצק, פולין. כבר בנערותו נראו בו כשרונות בלתי רגילים ובעודנו ילד ראו בו, כי לגדולות נוצר. לא בכתר תורה וחכמה לבד הוכתר הנער, אלא גם במעשים טובים ובמדות תרומיות. לאביו הצדיק מציכנוב היו ארבעה בנים, כולם מצוינים, כולם מחוננים בכשרונות, איש איש ותכונותיו, ורבי זאב התבלט מביניהם כבר משחר ילדותו — בפקחות. אביו הצדיק היה אומר עליו — בני החכם. תכונה זו עוררה תשומת לב כל רואיו. מטבעו היה ילד פקח, עליו, טוב־לב וחביב על כל מכיריו. כשנתבגר והגיע לפרקו, נעשה חתנו של האיש הנכבד, בר אבהן ובר אורין, הגביר והחסיד, ר' זיינוויל ווינר, מתושבי עיר סטריקוב ונכבדיה. ר' זיינוויל היה למדן גדול, קבע עתים לתורה, מגיד שיעורים לפני אברכים ובחורים. ביתו של ר' זיינוויל היה בית חסידי טיפוס, בנוסח פולין הקדומה. כן ידע ר' זיינוויל להעריך את חתנו החשוב, כראוי, והמציא לו די מחסורו בכבוד גדול, כדי שיקדיש עתותיו לתורה. בהיותו סמוך על שולחן חותנו, היה רבי זאב מתעמק וגם עלה בסולם השלימות בתורה ובחסידות, והיה עולה בכל המדרגות העליונות. כל ימיו היה רבי זאב הוגה בתורה, במשא ומתן של ההלכה.

לרבו בחסידות בחר לו את האדמו"ר מרן מקוצק והיה נחשב בין גדולי החסידים המקורבים בקוצק.

אמרו עליו, כי אחרי הבעל חידושי הרי"ם, היה רבי זאב היותר מקורב לרבו הגדול. מלבד תלמידו הנאמן, היה רבי זאב גם ידידו של רבו והתענין עם גורלו החמרי, להמציא לו די מחסורו לצרכי ביתו. רבי זאב היה מראשי חסידי קוצק, שחדרו לעומקה של תורת החסידות הקוצקאית. מספרים, כי האדמו"ר המפורסם ר' יחיאל מאיר מגוסטנין, הנחשב כאחד מגדולי חסידי קוצק, היה אומר עליו, על רבי זאב — זה שאדמו"ר מסטריקוב זוכר יותר ממני מתורותיו של רבינו, על זה לא מתפלא, כי הוא היה יותר מבפנים, יותר מקורב ממני, אבל מעלה יתירה היתה בו, ברבי זאב — הוא לא שכח כלום מתורת רבינו, אף לא המכה באצבע צרידה של מרן ז"ל. (שיח שרפי קודש).

אחרי פטירת הרבי מקוצק

נלווה רבי זאב, בצוותא עם החבריא סדישא, לאדמו"ר בעל החידושי הרי"ם. גם אצל רבו זה, היה רבי זאב נחשב להכי מקורבים, כידוע. גדולי החסידים היו מפליגים בחכמתו ובפקחותו של רבי זאב והיו נזהרים בכבודו על שום יראתו.

שקדמה לחכמתו. בעיני גדולי הדור היה מוחזק כבעל מופת והוא בענותותו היה ממעט דמותם של דברים והיה מסביר, שכל דרכיו אינם אלא דרך שכל הישר. היה מחודד וממולא בשכלו החרیف והיה מבדח פעם בפעם דעתם של גדולי החסידים ובאי ביתו.

מן הראוי לציין עובדה, שסח לו האדמו"ר בעל "אבני נזר" מסוכצוב, לחתנו של רבי זאב — הרבני, החסיד ר' יוסף מרדכי קלפפיש. היה לי פעם עסק עם חותנו — אמר לו הגאון הנ"ל לר' יוסף מרדכי — וכך היה המעשה:

אחד מחסידי קוצק, מהעשירים שבהם, חזקה היתה בידו, להביא בכל שנה ארבעה מינים להאדמו"ר מקוצק. לימים האירה ההצלחה פנים לחסיד קוצקאי אחד ונתעשר. ביקש הלזה להנאות את רבו מהונו ולהביא לו ארבעה מינים. וכן עשה. מיד אחר ראש השנה, נודרו זה שנתעשר ויצא לורשה. וקנה אתרוג הדר ומהודר בדמים מרובים, בכל מחיר שפסקו לו והביא את האתרוג ושאר ג' המינים לקוצק ובעל החזקה הביא גם הוא כמימים ימימה. למחרת יוה"כ פ' התחיל הרבי מקוצק מתבונן באתרוגים, מסתכל וממשמש בהם הרבה לעמוד על טיבם, עד שלבסוף החליט לשגרם אצל החבריא קדישא, סגל החבורה של גדולי תלמידיו, לשמוע חוות דעתם — אתרוגו של מי יפה לברכה. נטל המשמש את שני האתרוגים ונכנס לביתו וד' והביאם לפני החבריא ואף אני — המשיך האדמו"ר מסוכצוב ואמר — בתוכם. בדקו כלם האתרוגים וכלם כאחד נתנו עיניהם באתרוגו של החדש, אותו שהביא עתה, בפעם הראשונה. החזיר המשמש את האתרוגים אצל מרן מקוצק ואמר לו, שהכל הסכימו על אתרוגו זה של החדש.

ורבי זאב אף הוא ראה — שאל הרבי מקוצק את השמש. לא — השיב השמש — רבי זאב לא היה אותה שעה בבית המדרש. כיוון שכך — אמר הרבי מקוצק — כלך לך אצל רבי זאב לאכסניה שלו ושמע מה בפיו. הלך השמש אצל רבי זאב ובידו האתרוגים. אף הוא סח לו לרבי זאב, שבני החבריא קדישא נתנו עיניהם באתרוגו של החדש. התחיל רבי זאב מסתכל באתרוגים ובשאר המינים, בדקם ומשמשם ומצא נקודה קטנה כעין ראשו של זבוב, על לולבו של החדש. נענה רבי זאב ואמר לו להשמש: לפי דעתי נאה גם אתרוגו של בעל החזקה. דעתו של רבי זאב הכריעה אצל חותני מרן ז"ל. משהגיע הדבר לידי — המשיך בעל "אבני נזר" דבריו — נכנסתי אצל חותני מרן ז"ל, לערער על חוות דעתו של רבי זאב. פתח ואמר לי חותני ז"ל — אם יפה הוא בעיניך טול אותו והריהו שלך במתנה גמורה. ביום ראשון של חג, כשנטלתי בידי לברך, נתפורר

לי הלולב בידי. ראיתי, כי יש מה בדבר. נגשתי אצל רבי זאב בטרוניא ואמרתי לו — קובלני על מר, שראה מה שראה, ולא פירש דבריו.

לאמיתו של דבר לא ראיתי יותר משראה מר — ענה לי רבי זאב — אלא שדקדקתי בדבריו של מרן ז"ל, שהרי היה האתרוג לפני עיני כל החבריא, והסכימו שנאה הוא, ואעפ"כ שלחו אלי — סימן שדעתו לא היתה נוחה הימנו. כיון שכך, הסכמתי לדעתו... *).

היה מעשה

שהרה"ק, רבי זאב ורבי יחיאל מאיר מגוסטוין, נודמנו בשעה אחת לקוצק. באותו פרק היה הרבי מקוצק מבודד תכופות, סגור ומסוגר בחדרו. כיוון שכך, איוותה נפשם יותר ויותר לדעת את דרכו של צדיק בחדרי חדריו והציצו ע"י חור המנעול וראו נועם הליכותיו. הרגיש בהם הרבי מאחורי הדלת והדלת נפתחה. רבי זאב הצליח להתחמק בעוד מועד, ואילו רבי יחיאל מאיר לא הספיק ונשאר עומד על מקומו באימה וברתת. מי עמד פה אתך — שאלהו הרבי מקוצק. באין ברירה גילה את שמו וציווה לו לקרוא אותו.

אמרו נא לי חוות דעתכם — פנה אליהם הרבי מקוצק — לפני שתי פתקאות, האחת מחולה מסוכן והאחת ממקשה לילד והנשמה ממתנה מזה לזה. היכי לידייני דייני? אילו אלי היה בא מקרה זה — נענה ואמר רבי זאב — הייתי מפציר בתפלה, שיורידו נשמה חדשה לעוברת של המקשה לילד. נענה לו רבו בראשו ואמר לו — יפה אמרת. וכן היה...

הרבי מקוצק שאל פעם את רבי זאב: למה בקריאת המגילה אמרינן הואיל ומסתכנין בה (גירסת הרי"ף) אין קוראין אותה אלא בזמנה ובגמרא כתובות אמרינן כי מהסכנה ואילך נהגו לכנס ביום שלישי ולא תנשא ברביעי. והשיב רבי זאב: בגמ' כתובות איירינן כשיש סכנה ואז אין סומכין על הנס כי מה לי בג' או בד', אבל במגילה מכיון שיש מצוה בקריאתה ונקטינן מצוה אינה מגינה ומצילה אלא בזמנה. ולכן גם נכונה הגירסא "מסתכנין". נענה לו רבו בראשו ואמר לו יפה תרצת.

ברכת כהנים

כשהיה מסתופף אצל הרבי מקוצק בימי הנוראים ויו"ט, היה דרכו

* מפני השמועה מעד לאותו דבר, ר' יוסף מרדכי קלפפיש.

להתיצב בעת ברכת הכהנים מול הכהן המיוחס, החסיד המפורסם ר' נחום ישראל מליפנא.

מה ראיתם להתכוון כנגדי מכל הכהנים המיוחסים — שאלהו פעם הרב הכהן הנ"ל?

בשעה שמר מברך, מרגיש מר מה שחסר לי הן בגשמיות והן ברוחניות, לא כן הכהנים חבריך — ענהו רבי זאב בדרך צחות.

מאריך בתפלה

היה רבי זאב. פעם בא לבקר אצלו אורח חשוב ולכבודו של אורחו הגדול לא האריך הפעם בתפלתו והטעים בדרך צחות: עיקר האיסור שלא לאכול קודם התפלה סמכו חז"ל על הדרש — לא תאכלו על הדם — קודם שהתפללתם על דמכם, ובדם עצמו מצינו שהחכמים הקילו לפעמים בשיעור מליחתו, היינו כשצריכים להחיש תקון המאכל בשביל אורחים ודיו לבוא מן הדין להיות כנידון...

לא איברי לילה אלא לגירסא

רבי זאב נכנס פעם לבית מדרשו וראה אברך אחד מנמנם כשראשו בשען על הגמרא. עתה נתיישבה לי סתירה מפורשת — אמר רבי זאב בבדיחותא — במקום אחד אמרו חז"ל לא איברי לילה אלא לשינתא ובמקום אחר — לא איברי לילה אלא לגירסא? האברך הזה יוצא ידי שניהם...

(שיח שרפי קודש לר' אליקים קום קדיש).

מעשה שנסע בדרך

עם חבורה של חסידים על גבי עגלה. ראו בדרך נער רועה צאן. נענה רבי זאב ואמר — אותו נער יתום הוא, שנתיתם זה לא כבר מאביו. מיד קפץ אחד מהחסידים מן העגלה ורץ אצל הרועה. חזר ובא ואמר: 'אמת נכון הדבר, יתום הוא. אמר להם רבי זאב בבדיחות הדעת: כסבורים הייתם שרוח הקודש ניצצה בי ולא היא — ראיתיו חובש מגבעתו הגדולה והחדשה שלא לפי מידתו והבנתי שנפלה לו בירושה מאביו שמת לא מזמן.

אחרי פטירת החידושי הרי"ם

כשאביו הצדיק מצ'יכנוב נענה לבקשת כמה גדולי חסידי גור ובראשם הגאונים הצדיקים, רבי אלעזר מפולטיסק ורבי יחיאל מאיר מגוסטנין והתחיל

לנהוג באדמורות לכל פרטיה ודקדוקיה, הסתופף גם רבי זאב בצל אביו הקדוש. אחרי פטירת הצדיק מציכנוב נתפרדה החבילה, נחלקו חסידיו, מהם שבחרו לרבם את בנו האדמו"ר רבי זאב ומהם שהסתופפו בצל האדמו"ר מגוסטנין, שהתחיל אף הוא אז לנהוג באדמורות.

פעם אחת, בליל הילולא

של אביו הרה"ק, הצדיק מציכנוב זי"ע, אמר בנו האדמו"ר מסטריקוב: "במד"ר — טוב שם משמן טוב ויום המות מיות הולדו. נולד אדם, — מונין לו למיתה, מת — מונין לו לחיים. עכ"ל המדרש. והקשה הוא ז"ל — מונין לו למיתה, נוחא, כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, שפיר שייך להם מנין, אבל משמת מונין לו לחיים, קשה — איך שייך מנין עד תחה"מ? ותי', כי מצינו שבכל שנה ושנה, ביומא דהילולא, נתעלה הצדיק מעלה-מעלה, הגם שדנין אותו ג"כ על דברים דקים מאוד, אשר בעולם הזה אין בו נדוד חטא לכל, כמו שמצינו, שנידון אחד מן הצדיקים הקדושים למעלה, על שלא היה מכוון פעם א' כראוי בתפלתו — למען לא יגיע לריק ולא נלד לבהלה. והנה אחר פטירתו מעלין אותו בעולם הבא עד המקום שנקרא חיים, כמ"ש — ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים וכו'. וזהו פי' מונין לו לחיים, היינו, לחיים של מעלה, מעליות הצדיק."

נחצי שנה לפני פטירתו

זה היה בשבת פ' יתרו, שנת תרנ"א, אמר האדמו"ר מסטריקוב למקורביו, שהסתופפו בצלו באותו זמן:

אגיד לכם מאמר הראשון ששמעתי מפה קדוש הרבי מקוצק זי"ע. הגם ששמעתי מפי קדשו כבר קודם כמה מאמרים בד"ת, אולם במאמרו זה, הלהיב לבי — בליל שבת קודש, אחר הקידוש, ישב הרבי מקוצק על כסאו ונשתנה צורתו, כמעט בהתפשטות הגשמיות ובכל כוחו הושיט ידיו ורחץ אותם ומיד אחר המוציא אמר בזה הלשון: יש בעולם חכמים וחוקרים ופילוסופים וכולם חוקרים וחושבים בידעת אלקית, אך כמה יכולים הם להשיג — לא יותר ממדרגתם ומשכלם. אבל עם בני ישראל קדושים הם, להם ישנם כלי עשיה. פי' — מעשי המצות, ובוה יכולים להשיג עוד יותר ויותר ממדרגתם עד מדרגת מלאכי השרת. וזה הפירוש — נעשה ונשמע. אם יהיו לנו כלי עשי' — נשמע ונשיג הכל מעלה-מעלה.

(קונטרס "אמרות טהורות").

ביום י"א אלול, תרנ"א, נפטר האדמו"ר מסטריקוב לחיי עד, כזקן
ושבע ימים — בן שמונים וארבע שנה היה בעת פטירתו. מנוחתו כבוד בעיר
מגורו ופעולתו, סטריקוב, באהל הבנוי על קברו.

אוצרו הרוחני

גאון אדיר, בנגלה ובנסתר כאחד, היה האדמו"ר רבי זאב. אוצר רוחני
גדול הניח אחריו, וחבל שרק חלק קטן זכה לאור הדפוס:
זר זהב — כתר תורה

פירוש על "התורה" בדרך פרד"ס. יצא לאור בשנת תרס"א ע"י בנו
הרב הצדיק רבי מרדכי מאטיל, אדמו"ר בציכנוב, בסיועת מחותנו הנכבד.
רבי משה יהודא לייב הרצברג, מראשי ונכבדי עיר זווירצית. ונלוה אליו
קונטרס "אמרות טהורות"

הכולל מאמרים שלא נרשמו ע"י המחבר בעצמו, רק בנו הרב הצדיק
ר' מרדכי מאטיל, כתבם בספר לזכרון. וזה לשונו:

המאמרים האלה לא נמצאו בכתובים מכ"ק של כבוד אדמו"ר זצללהה,
כי שמטה ידו מלכתבם בספר, ואך הקול דברים אשר שמענו מפיו הקדוש,
כשישב ודרש לפני העומדים לפניו, שבאו להקביל פניו המאירות בשבתות
ויו"ט ולשמוע ד"ת מפיו, פי חכם יהגה חכמה ומוסר. אלה הדברים הבאתי
בהשמטות וקראתי בשם "אמרות טהורות", מפני שנאמרו בטהרה על טהרת
הקודש וכו'. ואלה דברי הגאון האדמו"ר בעל אבני נזר מסוכצוב בהסכמתו
לספר הג"ל:

שלום לכבוד הרב החריף ובקי, חסידא ופרישא בוצ"ק מהו"ר מרדכי
מאטיל שליט"א.

נדרש נדרשתי מאת כבוד מעלתו להסכים על ספרו של מר אביו הצדיק
וכו' זללהה, ושלח לי הספר. עיינתי בו ותתענגה נפשי, וכל הדברים במועצות
ודעת, להבין דברי חכמים וחידותם ומושכים את הלב לאהבת ה' ויראתו.
טובא מגרר גרירי ואין צריך שום הסכמה והספר מעיד על עצמו. בשגם שכבוד
אביו הצדיק וכו' זללהה נודע על פני תבל, בחכמתו ותורתו וחסידותו וכו'.

להלן כמה גרגרים מאוצרו הרוחני:

"בראשית (ג' ח'). ויתחבא האדם ואשתו. ויתחבא הוא מבנין

התפעל, פי', שבקש לו מקום להחבא ולא מצא שום מקום ורצה להטמן בעפר. מפני פחד ה' ומהדר גאונו. וזה מקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים וכו' כי המה תולים על בלימה בלי מקום מפני בושא":

שם (ד' י"ב). נע ונד תהיה בארץ. לדעתי, לא לקללה אמר ה', אלא לתיקונו, ופירושו — אע"פ שמצינו כי שינוי מקום מקרעת גזר דינו של אדם, גם גלות מכפרת (ר"ה דף ט"ז ע"ב), לא כן אתה, לא בשינוי מקום ולא בגלות זמן מה יכופר עונך, רק אם תהיה נע ונד כל ימך, ולא תדור במקום אחד, אז יכופר עונך ותטאתך, כי גדול הוא מאד".

"שם (י"ג, י"א) ויסע לוט מקדם. רש"י — מ"א, הסיע עצמו מקדמונו של עולם. אמר — אי אפשר, לא באברם ולא באלקיו, עכ"ל. לכאורה פליאה נשגבה, הלא ראינו, כי גם אחר כך ה' מחזיר על האורחים וגם מצות אפה. אך הענין הוא לדעתי, כאשר ראה לוט עצמו בדרגא עלאה, כי עלה עם אברם למצרים ולא אתפתא כאדם ונח, כדכתיב — ולוט עמו הנגבה, (ב"מ ק"ד, ב"ב ס', סנהדרין י"ח) אמר — אי אפשר, לא באברם, כי אוכל לבדי ללכת בגדולות ונפלאות כאברם, ולא באלקיו, למשוך עלי האלקות על ידו, וחשב בדעתו, כי גם הוא יוכל להכניס הרשעים תחת כנפי השכינה, ויבחר לו את כל ככר הירדן, על שהיו שטופי זמה, להחזירם למוטב, כאשר עלה הוא ממצרים, שהיו שטופי זמה ולא אתפתא. אבל באמת מכח דביקותו באברם עלה, כדכתיב — ולוט עמו — עמו דייקא, וכשנפרד ממנו, נפל למטה ונמשך אחר הסדומים והרשיע עמהם".

"שם (כ"ה, ט"ז), ואנכי לא ידעתי. פירש"י, שאם ידעתי, לא ישנתי במקום קדוש כזה. עכ"ל. והקושיא עצומה מאד, שאם לא היה ישן, לא היה חולם חלום ולא ראה מראות אלקים? אלא לדעתי כונת רבינו רש"י הוא, שהודה יעקב לה', על שהעלים ממנו קדושת המקום זה, שאם היה יודע, לא היה ישן במקום קדוש זה ומראה הגדולה זו לא היה אפשר לראות, כי אם בחלום ובמקום קדוש זה דוקא. וסרה תמיהת אוה"ח על רש"י, ע"ש."

"במד"ר יתרו (פ' כ"ז). שמעו דבר ה' — משל למלך, שאמר לעבדיו: שמרו לי ב' כוסות והיה דאטריטא (כלי זכוכית יקרות) וכו' ע"ש. לפי דעתי, בא המדרש ללמדנו דעת ומלמד לאנוש בינה, להיות סור מרע, אפילו עשה חלילה הגדולה שברעות, כמו מעשה העגל, אל יתן לבו ליאש, להיות עומד ומרתת, וזהו דע והזהר בשני, כי אם תהיה מרתת, יפול גם הכוס השני מידך, וחלילה תפול ולא תוסיף קום, רק חזק ואמץ. וזהו שברתם נעשה, הזהרו

בנשמע, שמע ותתבר ותתכפיא מקמיה דקב"ה וברתיתת הקדושה תהיה תקנה גם להכוס הראשון שנשבר, שיהותך כהתכת זהב וזכוכית ויתוקן הנעשה כלי חדש וזהו שמעו ותחי נפשכם ויתקיים בגו ושמענו ועשינו, פי', אם יהיה לך אוזן ולב שומע ונשבר, אז יתוקן גם הנעשה."

"עשה ירח למועדים, וכו', ירח לא ידע מבואו. לולא דמסתפינא הייתי אומר, דקאי על הקב"ה, דאמר ר' יוחנן כשמתכנסין מלאכי השרת לפני הקב"ה לומר — אימתי ר"ה ויוה"כ, אומר להם — לי מה אתם שואלים, אני ואתם גלך אצל ב"ד של מטה. ואין ב"ד של מעלה נכנסין לדין וכו'." (זו"ר זהב"ה להאדמו"ר רבי זאב מסטריקוב).

נדרים דף ז' ע"א

"בגמ' — יש יד לצדקה או אין יד לצדקה וכו'. עיין בר"ן שהביא דברי הרשב"א והרמב"ן בהלכותיו, שפסקו כיון דהאיבעיא לא איפשיטא, אזלינן לחומרא וקיימא לן נמי ספק איסורא לחומרא. והקשה עליהם, שהרי סוגיא מפורשת בסוף פרק הזרוע והלחיים דף קל"ד ע"א, שספק ממון עניים הרי הוא ספק ממון דאזלינן ביה לקולא לנתבע, מדמקשינן התם אמתני' דגר שנתגייר והיה לו פרה נשחטת, אם עד שלא נתגייר, פטור ממתנות כהונה, משנתגייר חייב. ספק, פטור, שהמוציא מחבירו עליו הראיה ומרמינן עלה, אלמא ספק ממון לקולא, ורמינהו, חורי הנמלים שבתוך הקמה וכו', שספק לקט לקט. ואיצטריך לשנויי הכא, פרה בחזקת פטורא קיימא, קמה בחזקת חיוב קיימה. אלמא טעמא דבחזקת חיוב קיימא, הא לאו הכי, ספק פטור. ואם איתא דספק ממון עניים הו"ל ספיקא דאיסורא, למה לי, לשנויי הכי, והו"ל לשנויי, שאני הכא דממון עניים הוא וספיקא לחומרא, עיי"ש. פירוש דבריו, דהו"ל לשנויי התם דלקט שאני, דספק ממון עניים הוא, ולחומרא, אבל במשנתנו דמתנות כהונה חזי בין לעניים בין לעשירים מיקרי ממון סתם, ומשום הכי ספק פטור.

ואני בער ולא אבין, דאמרינן התם, דטעמא דספק לקט לקט דכתיב עני ורש הצדיקו — הצדיקהו במתנותיו, ואמאי לא משני הגמ' בפשיטות, דמעשר עני חלוק ממתנות כהונה מחמת דגלי קרא, אלא ש"מ, דעני וכהן חד שיעורא הוא במתנותיו, מחמת דאין לו חלק ונחלה רק מן המתנות יחיה, ושמיה עני ומצוה להצדיקהו במתנותיו. וא"כ גם ספיקו מיקרי ספק איסורא, ועל כן משני רבא פרה בחזקת פטורא וקלישא כח ממון ולא מיקרי ספק איסורא.

רק בעיסה דאפילו דבחזקת פטורה היא מ"מ ספק איסורא שיש בו עון לחומרא. ולפי דעתי הקלושה דברי הרמב"ן והרשב"א נכונים מצד עצמן, דאף דלא מיקרי ספק איסורא, מ"מ גם צדקה אחת ממ"ע הוא, והצדיקו כתיב. ובמעשר עני דנחתום (ביומא דף ח') דלא חייבוהו להפריש וע"כ דלא מיקרי ספק איסור וכמ"ש הר"ן, אפשר מחמת דרוב מעשרין הן אין בו משום והצדיקו, ובאשר הדברים פשוטים, בלי ספק טעיתי, ודעת הר"ן רחבה מני ים וכתבתי בחפזון ברעיונות בלתי צלולים".

(נדפס ב"אהבת חסד" להצדיק רבינו אברהם מצינוב).

ב"ה ד' טבת, תר"ח

"אל כבוד אדוני אבי, מו"ר, עטרת ראשי, הרב הגאון המובהק המאה"ג, החרוף ובקי בחדרי תורה, המפורסם בכל קצוי ארץ, גור הקודש, שר התורה, בוצינא דנהורא וכו' קש"ת מו"ה אברהם שליט"א.

א"א ידידי! הרשני ואמלא את דברי אשר החילותי במכתבי, בענין בתי אבות, יום שלושים. מצאתי במנחות (דף ק"ז) ששה לנדבה כנגד ששה ב"א הכהנים. ולא אוכל להבין בשכלי הקט מה יענה הרמב"ם על זה, כי מדברי חזקיה נראה בעליל, אשר אך ששה היו, כפירש"י שם. זולת, אם יגיד פירוש דברי חזקיה כך — כנגד ששה ב"א היו שופרות, דהיינו של ימי החול אך לא כנגד השביעי, כי אז אסור להקריב נדבות מחמת איסור שבת, אבל משמעות ה"א, הדעת נותן, כי לא היה רק ששה.

ואשוב אתפלא, אם היה ב"א לשבת, צריך המשמר להתחלק לשמונה ב"א, הראשון יעבוד בה"ע שבת זו, והשמיני לתמיד של שחר, של שבת הבא, ואף אם לשון הרמב"ם שם בפ"ד הל' ט' הוא כן: והמשמר האחר הנכנס וכו', — אולם בלי ספק לא היה כונתו רק אל הב"א, כי ממה יוציא זאת לחלק בין שחרית לערבית, ואין לומר, כי סדר עבודת הב"א היה ערבית ושחרית, הלא ביומא, (דף כ"ו) ומביאו הרמב"ם שם בהל' הקודמת — א"ר יוחנן אין מפייסין על תמיד בה"ע וכו'. אם לא אשר אדחוק ואומר, כי הב"א אשר שמש שבת זו ערבית, יעבוד לשבת הבא שחרית. אבל מי בידה מלבו דבר כזה אם לא נמצא מפורש.

תסלח לי, אדוני אבי, על אשר הרביתי לדבר לפניך בענין זה אף כי אין דרכי בזה לכתוב ולשאול אותך בענין לימודי, אכן בעבור כי ראיתי, אשר היה אז בעיניך דבר פשוט מאד, כי לא היה שבעה ב"א, ואנכי ידעתיך,

כי לדעת האמת ולחקור אחר כל דבר בחורין ובסדקין חביב הוא לך מכל, ע"כ עוררתיך על הדבר אשר יש להסתפק ואתה, א"א, תודיעני דעתך בזה. בנך ידידך ה"ק זאב ואלף.

והרי תשובת אביו הצדיק בנדון זה:

„ב"ה י"ד טבת, תר"ח

החיים והשלום, טובה וברכה, לידידי, בני חביבי ויקירי, המופלג, החריף ובקי ושנון, החכם השלם, מו"ה זאב ואלף ג"י.

אודיעך מבריאותי ב"ה יוסף ה' חיים ושלום לנו ולכל ישראל.

ידידי בני, מה שכתבת בענין ב"א אשר עסקנו, יפה כתבת. כי הדבר במחלוקת שנויה. ובעת אשר דברתי אתך בפה, לא ידעתי כי יש חולקים על הרמב"ם בזה, ועיין במזרחי פ' צו. גם הוא כתב כדברי רש"י. ומה שפלפלת בענין זה, נהניתי כי דבריך גאמרים בשכל הישר. אך מה שכתבת במכתבך האחרון להקשות על שיטת הרמב"ם ממנחות, איני רואה סתירה לדבריו, כמו שכתבת בעצמך, דמ"מ לא היה שופר להם. ומה שכתבת המשמעות מתיבת הכהנים, דקדוק קלוש הוא, ואין בזה מהכרח כלל. וגם מ"ש, דא"כ היה צריך להתחלק לשמונה, וכתבת, דרחוק לומר, שאותו ב"א עבד גם לשבת הבא, לדעתי אינו רחוק, כיון שלכל ב"א היה לו יום מיוחד באותו המשמר וא"כ ממילא הב"א שהיה זמנם בשבת, היה חלקם מקצת יום שבת הזה, והנשאר לשבת הבא, שיהי' חלקם יום ולילה שוה לשאר ב"א.

ובעיקר המחלוקת שבין רש"י והרמב"ם, לדעתי נראה טעם הסוברים שהיה מתחלק רק לשה, דפשוטות הברייא בסוכה (דף ג"ו ע"ב) משמרה מיוצאה וכו', משמע הכי, ולדברי הרמב"ם יש מהדוחק קצת שמשמרה לאו דוקא. ואמנם לשיטת הרמב"ם יש סמך ממתניתין (יומא דף ל"ט) הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו, דמשמע דבכל יום היה ראש בית אב, ולשיטת החולקים צריך לדחוק, דאם היה בשבת היה הראש משמר במקומו. וכל כי האי, לא הוה שתיק מלפרש. ועיין בלשון הרמב"ם (פ"ד) מהל' כלי המקדש הל' י"א שכתב — ולכל ב"א ואב ראש אחד ממונה עליו, עכ"ל. אפשר, שכיון למ"ש לחזק דבריו הקודמים.

ואומר לך שלום וחיים וישועה שלמה במהרה, ממני אביך הדו"ש באהבה הקטן אברהם במו"ה רפאל ז"ל.

(„זר זהב" בהשמטות).

להלן כמה גרגרים מקונטרס „אמרות טהורות"

לך לך (י"ד י"ח). ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין. פי' המציא

דרך עבודת ה' בלחם ויין, והוא, פי' אאע"ה, כהן לאל עליון בלתי לה' לבדו.
וירא (כ"א כ"ז), ויכרתו שניהם ברית. אברהם עם אבימלך אע"פ שכרתו ברית, היו שניהם בלי ההתחברות.

וויש' לה, ברש"י. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה' בסופה. והקשה, מה יותר בזה, הלא הלמ"ד היא אות אחת כמו הה'. ומה נ"מ ומה בא ללמדנו בזה? ותי' כאאדמו"ר ז"ל, שרש"י ז"ל למדנו בזה, שימעט האדם בדיבורו בכל מה שאפשר, כמ"ש בגמ', לעולם ילמד אדם בלשון קצרה. כמו כן ימעט האדם לשמש בכלי הדיבור וכאן האות "ה". היא את א ק ל י לא כי יותר קלה לבטאה מאות ה"למד", כידוע.

"במד"ר, מ' קץ. צפנת פענח, פי' היצה"ר הנקרא צפוני, שצפון בלב האדם, אצלו היה גלוי ממש. פי', שידוע לו, שהוא שונא וכו'.

שם במדרש, יוסף משלו נתנו לו וכו'. מחשבה שלא חשבה בעבירה. תקרא חכמה ע"כ, פי' עדה"כ (איוב ס" כ"ח) הן יראת ה' חכמה וסוד מרע בינה. הירא ה', שאין נוטה לצד עבירה, היא חכמה, אבל סוד מרע, שלבו נוטה אליה, אלא הוא סוד מרע. נקרא בינה, שמבין דבר מתוך דבר.

"שמות (ב' כ"א). ויתן את צפורה בתו למשה. והקשה כאאדמו"ר ז"ל, אמאי לא כתיב ביתרו — ויתן לו את צפורה בתו למשה לאשה, כמו שכתוב ברחל — ויתן לו את רחל בתו לו לאשה? ותירץ הוא ז"ל, דאיתא בספרי קבלה שיתרו היה גלגול קין ומשה היה גלגול הבל וצפורה היתה תאומה יתירה אשר גזלה. ע"כ תיקן בזה שנתן לו את צפורה. לכן לא כתיב ל"אשה" רק נתן לו, כמו שהחזיר לו הגזלה וכו' ודו"ק.

"בש"ל (ט"ז ד'). הנני ממטיר לכם לחם פי' ממטיר כמו מטרה לחץ, שנותן לכל אחד לחמו בעתו ובזמנו, לכ"א בעת הראוי לו.

"מדרש צו (ח' ל"ד). לעשות — אלו מעשה פרה. תמה כאאדמו"ר ז"ל, מאיזה סברא למדו מתיבת לעשות על מעשה פרה. תינח לכפר אלו מעשה יוה"כ, מלשון כפרה אבל מלעשות ק' איזה משמעות יש למעשה פרה. ותירץ — עשית השלימות הוא רק כשעושה הדבר בלי שום חקירת טעם ובלי שום שינוי, רק ממש כאשר יצא מפי המצווה, כמ"ש העשויה בהר סיני, וזאת העשייה שייכת רק בפרה אדומה, שהיא חוקה בלי טעם ושינוי. וזה לעשות — זה מעשה פרה זאת נקרא עשיה.

"פ' חקת, זאת חקת התורה. הקדים מאמר, אשר אמר לו הה"ק מקאצק זי"ע, שבשבת, הגם, כי כלי שמלאכתו להיתר, כגון כף וסכין, מותר לטלטל בשבת.

אבל משום כבוד קדושת שבת, יפה להיות נזהר בעת שאין צריך להכלי, שלא לטלטלו בידיו, וכמו כן פי' הוא ז"ל — זאת חקת התורה, משום כבוד התורה ראוי ויפה לעשות על עצמו כל התורה כמו חוקה שלא יחקור אחר טעמי מצות התורה שלא יקל בהם ח"ו, רק הלאו — לא אעשה, והעשה — אעשה, בלי חקירת טעם, והבן.

פ' ב ל ק. ויקם בלעם בבוקר ויחבוש וכו', רש"י — אמר הקב"ה — רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר וישכם בבוקר אל העקדה, והקשה ה"ה ק מ ק א צ ק זי"ע, מה צורך לדמות ולהעריך מעשה א"א ע"ה שהיה לשם מצות ה', נגד מעשה הרשע, ותירץ כאדמו"ר ז"ל זי"ע, — הדמיון, כי מעשה הרשע היה לעקור אומה הישראלית בפיו, אמר הקב"ה — רשע, כבר קדמך וכו', כי אילו נגמר זריזות אברהם כדעתו, היה ג"כ נעקר אומה הישראלית, כי השם אמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ומה אברהם, שהקדים ונזדרז למצות השם ובשביל שהיה נעקר עי"ז אומה הישראלית, לא נגמר המעשה, כי לא היה דעת השם לשוחטו בשביל זה, מכש"כ אתה הרשע, שרצונך לעקור שלא ברצון השי"ת, בוודאי לא יקיים ולא יגמר מעשה הרשע, ודו"ק.

פ' ר א ה. ראה אנכי נותן לפניכם, סיפר לי, כי פעם אחת שאל ה"ר הצדיק מראדזימין זצ"ל את כ"ק מורו הק' מקאצק זי"ע הקושיא המפורסמת, שלשון ראה הוא לשון יחיד ונותן לפניכם לשון רבים, וענהו מרן מקאצק — מה חידש בדבר, נתינת התורה שוה היא לכל איש מישראל, אבל הראיון וההתבוננות בה, כמדרגת כל אחד לעצמו ולכל איש מישראל המלה "ראה" יש לה מובן לפי מדרגתו.

האזינו (ל' ד). יערוף כמטר לקחי. הרה"ק מקאצק אמר בשם הרבי ר' בונם זי"ע, — דברי תורה הם כמו המטר. שאינו ניכר התועלת מיד כשירד, רק לאחר זמן כשיגיע עליו השמש, אז נראה תועלת המטר כמובן, כן ד"ת מועילים כשבא הח' לביתו, וכאדמו"ר ז"ל אמר, כמטר לקחי — כמו המטר, אם יורד למקום ריק, כגון חול ועפר, אין מועיל כלום, אדרבה, נעשה מהמטר רפש וטיט, אבל, אם יורד למקום חרישה וזריעה, אז מגדל ומעלה הזרעים, כמו כן דברי תורה והבן, ע"ד הצדיקים ילכו בהם וכו'.

משלי (ל"ב). כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: למי שהוא עני בתורה ויודע שהוא עני בדעת, אפילו אין לו תשוקה גדולה, התורה פרשה לו כפה אחת, אבל לאביון — התאב לכל דבר (וועהר עס גייט אויס פאר איין יידיש ווארט) לאיש כזה ידיה שלחה — נותנת ומשפעת לו בשתי ידי'.

„בשם הרה"ק מקאצק זי"ע: יפה שעה אחת בתשובה ומעשית טובים בעוה"ז מכל חיי העולם הבא — זה השעה שיושבים בשבת בסעודה שלישית, ואדמו"ר מסטריקוב הטעים דבריו — משום שהיא בחושך ויפה לתשובה בהצנע לכת.

גדול אחד שאל את הרה"ק מקאצק זי"ע, — יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העולם הזה, הלא מצינו — בוצינא טב מקרא? והשיב לו, גם זה הוא רק בעוה"ז ודו"ק.

גם ספרא רבא, מליץ ומשורר היה אדמו"ר ר' זאב, תכונה בפני עצמה, שהוריש לו זקנו, אבי אמו, ר' דן, לפנינו אדמו"ר — לוחם עז בעד השפה העברית ושומרה, אחת ההופעות המיוחדות במינהן, קבועה ותקועה היתה בלבו אהבה וחיבה אל שפתנו הקדושה שידע על בוריה, למרות שקידתו הרבה בנגלה ובנסתר, לא שכח האדמו"ר החסידי את אהבת נפשו — לשון הקודש, ומאוד מאוד דאבה נפשו לראות, כי אנשי סביבתו וחוגו לא הראו התענינות ראויה וחשובה ל„יקרת פאר לשון עבר, זר תפארתה, אם הלשונות" ולא הבינו להוקיר את ערכה, וכה דבריו: ענה, יקירי, אם זאת תהלת לשון נכר שפת עם לועז, אשר מקרב אחיך הוא, למה זה עזבת את אחיך העברי, יליד ביתך שפת אמך?...

להלן כמה דוגמאות משיריו וממכתביו הכתובים בסגנון מליצי כבתקופת המליצה, המדברים בשבחה של השפה העברית ושחזו תחייתה.

א

בצור משגבי.

פה תהלל השפה העברי' להראות החפצים ביקרה ולחזות נועם זיו' עושר מילי', כי גם במעט השרשים הנמצאים בתנ"ך, מפוזרים אחת הנה, ואחת הנה, אם יש משכיל על דבר ועל שרשם יתחקה, למצוא הלך הדבש הטמון בבית מחבואם, יכול לדבר כל מאויי נפשו ומצפוני לבבו דקה, כפי אשר יכילו רעיוניו כבלשון עם לועז, אשר כבירים גזעי דברי', ובלעדי אשר כל נתיבותי' קודש, וממקור המקודש אמריה תזלנה, עוד היא מלובשה עדי צחות על כל רעותי' לכבוד ולתפארת, ולבב איש חוש יתעורר לקראת קולה, אל כל אשר תאבה, תטנו רגע!

לב שמח, ורוח נכאה, רפיון ידים או אומץ, — הכל בפי' נתנו. אך לה הממשלה לבנות מצור לצודד נפש גבר, באשר היא נאוה ושפתותי' נוטפות חן, ראוה שרים ואישרוה. דוברי צחות ויהללות! שרקו עליך לאמור: מי כמוך? ב.

לשון עם לועז! עליך רעיוני ישתאו, איפה כה נשאית לישב בארמנות ישורן — על כס יעקב. מדי שמעתי ממך היית זוללה ונמבזה, מעפר תשח אמרתך, ואי' כה נשף מצבך אל ראש שחקים הרימות, את זונה נשכחה! לו היית תחת יד ממשלתי, הה! זה כבר מחיתי זכרך מתחת שמי ה', שמתי צניף מלוכה בראש עברי' גברתך, אשר מאז אדני החלד הטבעו, היא משלה בקרב הארץ ואת היית לה שפחה. הלא תזכרו זאת חרפת נעורייך, מני שם פה הלכת שחות, ועתה! הסרת שבכת הבושת והעזת מצחך לרשת כליל לא לך. הבט לעפעפי! איכה תירש גברתיך! ואם למדת בני תבל — משפט יושר — שמתי ידי למו פי.

אבל לא כן! מני עת שבט הממשלה בידך נתנה, החלד כלה התהפכה, תחת לשונך ספון חמת תנין ועכשוב, והי' לזרא בלב אנשי בריתיך כי בנים זרים ילדו ועשתונות אכזב, אשיות הדת יהרסון, הה! תפתה ואבדן נגדך ונגד ילדי זוננים אשר הולדת הידד יפצחו. לקראת בואך משחת יתעוררו כל בני חלוק, אם יקראוך — כי ממך יצאו — גזי נזרך וענדנו עטרה בראש עברי' גברתך, התדמה, כי לנצח מלוך תמלוך?

לא, לא, חיש מהרה יבואו מחריביך, לא תדעו מאין באו.

שמו שמים ושערו, עלי בת עמי האמונים עלי היושר ואושר, ילדו על ברכי הדת יאהבון פתי, חיק זרה יחבקו, ובפקודים לא טובים יספיקו בית ישראל כלה, זרע אמת. אם לא הורק חמת מיין, מה תלקק את מר מדלי? ואיפה תתעדנו בסורי הגפן נכרי?

אם איר ה' עליכם יזרח — שמעו מלי והאזינו: הרחיקו מכס שפת מוחר, אם חלקו מחמאות אמרי', ולהגי' מנופת מתוקים — חרבות מלוטשות הנה — לגשמת שדי השוכנות קרב לבות ישורן, מראש צורים נטועה.

קראו לה עזובה, כי היא לא אמכם, שובו אל לשונכם שובו, שובו אל שפת אבות החלד, כי שם אוצר יקר ספון דעת עליון ומשפט העבודה וחוקים ומשפטים ישרים, אשר עלימו יסודי הבריאה כוננו, בה גיתן המורשה לעם סגולתו.

ומה יקר וגדולה להעם — מדבר בלשון מלכו ואלקיו כאיש מלחמה נושא אות אמונה על לבו, ככב זהוב עליו חרות, שם מלכהו לעדי, בה תכרו כי קרבת אלקים תחפצון, תשבו חוג שמים, רסן משטר התבל בידכם נתנו, מצבא מרום

ועד רמש האדמה. מעצי עדן עד קוץ ודרדר, מאבני אלגביש עדי אבני נגף — כלמו למשמעתכם יסירה, אז יאמרו לאומים: עם ה' אלה! נקובי מבחר היצורים ובגוים לא יתחשב, שמה בחבל הארגוב יבנו סירות מעצי אלמוגים לאמור: זה ימלוך שם סלה!

ג.

שמע ידידי! יקרת פאר לשון עבר, זר תפארה, אם הלשונות! הן זאת לא נעלם מהאדם, אשר לא ישים ערפל חתולתו, ועיניו לא הכו בסנורים, אשר גם בשפת נכר תופיע זהר המדע, ויגיהו שביבי תבונה. כי אי' מקום החכמה, ואי' מושב הבינה? הלא שמה בין הלשונות, היא רובצת! שמה — שמה קנה, שם עץ הדעת שְׁתֹּלָה בנו, אשר חכמי תבל ונבונים, ההיו מאז נוסדה ועד עתה — מאז השלוח והשקט משלו בקרב הארץ. אגרו ואספו ברוחב בינתם באין משבית ומפריע, וכתבום לזכר עולם חרות על לוחות אבן, למשמרת, למען יקים דור אחרון יירשו נצר מטע אבותם בלי עמל וטורח. דור הולך, ודור הבא אחריו, המה יוסיפו לעבדה ולשמרה, עדי יגדל כרם שתלו חכמי לב, ותארכנה פארותי ויהי לגפן אדרת, ויפוק תבונה — והחכמי לב האלה, המשל והמליצה והצחות, לה למעטה לקחה, אחת! למען קצר דברי חכמתם, כי המה במלה אמור יביעו, ולבעבור הלבשה בחן ויופי באבני נזר המתנוצצים למרחוק, ותמשך לבות בני אנוש במתק הגיונה, ויהכמו! אם תדבר החכמה בערל שפתים אין הבין, הייטב? מי יעודר לבות נרדמים? לסור אלי' לטעים ציף לקחה — עתה — בינה נא, מעשה השפה מה יקרה! מי במחמדי תבל יערוך אלי', שמה לך — למוד לקח טוב המשמח אלקים ואנשים ובלעדי, אף אם יהי' עוזו רגשת נפשך המשכלת, קשת נחושה, לירות חצי שרעפך, אל מטרת ההשכלה, לא תוכל לנגוע בהר התבונה אף בקצהו — התתפאר כי תפרוש כנפי מדעך, עוף תגביה השמימה לראות ככבי שמים במהלכם, ככבים במסילותם — לחבק זרועות עולם. — אתל לבדך — במעט ימך, שבע עמל! כאשר אלה — שלוי עולם — השגו חיל — כלמו יחד — לאט לאט — ? מן שנות דור ודור, לא ידידי! גאותך בעוכרך! גם אם האמירך לבך — לעזוב רמות ונשגבות, גבהי שמים — ולתור בחלד אשר אתה יושב בה — ותחפש אחרי תולדות היצורים כלהם, עשבי הירם, שושני עמקים, עינות ותהומות אשר ישיקו מתחת לארץ, מה המה? גם המה ילאוך! — ידידי! אם אך לבד אל עלי תרופה הדורים בינימו תפקח עיניך, ידעתי, אשר מרוצת חייך יכלו באפס תקוה, לבור ארוכת מרפא הטמון בחובם. הישא חוסר עול ימים פרי הילולים? עתה יקירי! אם זאת תהלת לשון נכר שפת

עם לועז — אשר לא מקרב אחיך הוא — למה זה עזבת את אחיך העברי? יליד ביתך, שפת אמך הן הוא גביר לאחיו — בו תוכל השג רמות ונשגבות — תורת אל חי — ואמרת מחוקקי צדק — אשר תוך מערכי לב יהלכו ברגש, לעוררימו בשלהבת־יה לעופף בלהב השמימה ולעלות במעלות למעלה למשכיל, בין שוכני גבוה, לחדר בפעולות אל נצח. בו תתבונן — כי תמאס נופת הבלי חלד הנשמה, יהי' לך אבן לפנה לבנות בתי נפש המתרפקת לעבוד עבודת משא תוך הגוי' — ומה לך למוד שפת מוזר? הלמען תשכיל? גם פה הבט במקום אשר נהרי נחלי דת ינהרו — שמה נאיות ילהכון, בימינם רשת — ובשמאלם אגמון — להעלות משכלות תבל הרובצים בתהום יאוריו, ואך משם להחכמות תוצאות — אם לא תדע לך ידידי תהלוכות הלשון ומעגלותי, צא לך בעקבות הכתובים, ורעה את מחשבותיך על משכנות הרועים — שמה תמצא אנך להישיר מרוכסי השפה, ובין פרחי המליצה שמה תתהלך — חזק ואמץ — עדי תמצא ללשון דרך סלולה — לוית חן תהי' לראשך — הוד והדר ילבושך — וכליל תפארה.

ד.

ותצלח עלי רוח השיר

א.

הפתאים בנופת החלד מאד חמדו
לזאת יופי הלשון — לא למדו.

ב.

שאו עיניכם למרום! והביטו האחרית
הסירו מכם חמדת הילדות והשחרית.

ג.

שמעו דברי וחכמו, ואל תפרעו
סורו הנה גן עבר, והשתעשעו.

ד.

בלא מחיר לכו לחמי בשברי!
למה זה עזבתם אחיכם העברי.

ה.

מי שת ביניכם וביניו איבה?
אם פרחיו נושנו, עוד ינובון בשיבה.

ו.

שיר ומליצה, אספתי תוך האוסם
דודי! רדה לגני לערוגת הבושם.

ז.

אכלתי דבשי, מורי עם בשמי אריתי
בית זבול, מכון לשבתך, שם בניתי.

ח.

שמה יכו כפרדס רמונים שלחך
והיית לפאר "מה נאוו לחיך".

ט.

בו — אנהגך אביאך אל בית אמי
ראה הסליל יושר הלכתי בתומי.

י.

איכה ינעם לעיניך נוגה הצהרים?
אם לא — — ישבת בין המשפתיים.

יא.

סורה אלי! — — ושים בסלע קנך
ונגד נבונים, אז תשא פניך!

יב.

דמה לך דודי, לזרזיר מתנים
ואמלא אותך חכמה מלא חפנים.

יג.

הרת מערכי לבך, אם עד משבר באו
יען כח ללדת אין, דברייך נחבאו.

יד.

בעת לא יאמר עץ יבש הסרים
אנכי, אנכי! ארפא לשונך ההרוס.

טו.

תדאה מרום הבין כבשלבי הסלם
תרפא השפה, ותרון לשון אלם.

ידידך מוליכך בדרך תלך לבטת...

כבוד ידידי ורעי המופלג נגיד וחסיד מפורסם לשם מ' יודא מאיר נ"י.
רעי! בקשתי את שמי מעבר האגרת ביתה ולא מצאתי רק בהחגורה
ממעל לה, חרות שמי בכתב ולשון פולנה. הגם כי אש קדחה באפי, אולם האהבה
הטמונה בלבי, אש אוכלה אש היא, ותכסה על כל פשעים, ואשפוך רוחי על
זרעך וברכתי על צאצאיך יחי, כי מטע כרמכם ישא גפן פורי, שתולים בבית
ה' באושר ועושר וברית חיים ושלום יהי' אתם עד זקנה ושיבה ועינכם יחזו
וישמחו.

ידידך וידיד כל אנשי בריתך

בבית יהודא ראה זה דבר חדש
קרוא ידידים בלשון לועז לא קודש
למדת ידידי — כי לע"ז יוני לכל כשר
אולם, כתוב בלעז פולני, איננו ישר.
ידעתי כי חסת לשלם עשרים גרה,
כעת — שלם ישלם המבעיר את הבערה
כי תבער כמעט אפי.

ידידך...

צדור מכתבים

ב"ה יום א' בערב מקץ שנת תרי"ט לפ"ק סטריקאוו.
רב שלום וברכה, לידידי אבי מורי, הרב הגאון, המאווה"ג, החריף ובקי,
המפורסם, נזר הקודש, שר התורה, בוצינא דנהורא, יסוד העולם, וכו', כקש"ת.
מוהרר ר' אברהם שליט"א ויופיע, ולאמי מורתי, הרבנית הצנועה, מרת יוסטא
תחי' לאריכת ימים ושנים.

השגתי אגרתך היקרה, ע"י מוהר"י מקהלתכם עם האגרת מאחי נ"י, בבשורת
הבן הנולד לו למז"ט. יברכהו ה', לגדלו בנחת לכל טוב. והנה אנכי מגיד משנה
אשיב לכם ואברך אתכם בברכת מז"ט, גם על הבת הנולדה לבני מו"ה משה חיים
יחי'. וקב"ש ראדא תחי', ה' יחיינו וישבענו שמחות מצאצאי צאצאינו, מתוך
עושר וכבוד.

ובדבר פרנסתי, אשר שאלת, אבי ידידי, אין בפי להשיבך היום, כי מן
חג הפסח עד היום, אנכי יושב בלי עסק היום והעת כבדה היום ואנכי צריך לרחמי
שמים בכל הענינים העמוסים כעת על כתפי איש יהודי המטופל.

ואולם מצבנו בנוי עלי תקוה, והי' כאשר ייטב ה' עמנו, אז טרם תשאל אני אבשר.

החיים והשלום והבריאות אתנו כלנו בעזה"י. כה יוסף ה' לנו ולכם אמן דברי בנכם ידידכם המבקש שלומכם וטובתכם כל הימים הקטן....

הנני דו"ש את אחי מ' יעקב נ"י.

לידידי, אבי זקני, הרב החר"ף, נגיד ושוע אפרתי, אשכול המדעים, כ"ש מפורסם לשם, מוה' דן נ"י, ע"ש הצנועה תחי', תמצאו טוב ותפיקו רצון. מושכים בשבט סופר ודורכי קסת, יאמצו כח יכלתם, להתנבאות בחזקה דברי אהבה וברית, טרם יוכלו נפש רע לקחתה. ואתה, אבי, משכת אך לתומך והנה קצרה ידי מתאר, איכה רגשו דבר"ך בקרבי, ויהי בקראי דברים אחדים, עורקי עמדי, אחר — מהרו.

כל בדי גוי, — חרדת משוש אחותם. ותעמודנה שפתי מקרוא עוד. לא איל לשונך ולא ידך החזקה, אכן קשר הנפשות וצמד הלבבות כי עזה, את כל אלה עשתה לתת קסם על שפתיך ולעשותך אבי לוטש כל חורש אהבה, השוכן בקרבי, אז נודעתי, כי נפלאתה אהבתך לי מאהבת אבות, ולא תסלא בכל אהבה הצומחת מהתולדה מפני קושט סלה.

עד כה נפש אבי בנפשי מקשרת
משך לתומי, והי' בלבי כאש בוערת
כל כתבי אהבה וברכה
לשוא יעמלו עשות ככה.

נכרך ואוהבך...

מכתב לאחיו, אדמו"ר מביאלא *

שמע נא אחי ידידי! אם חוט הברזל, ערוך במעשה חושב, יוליך את הקול, בטח, כי חבל האחות אשר בין אחים כמונו יפליא לעשות אלף פעמים ככה. בעת החל השיר בתודה וקול זמרה, שמוע אשמע ואשמח עמכם, אשפוך יוחי על זרע"ך וברכתי על צאצאיך, כי מטה אהרן וב"ג כתמר יפרח, בדור ישרים יבורך ונחל עדנים ישקם ממגד שמים מעל, עד זקנה ושיבה בעושר ואשר האמיתי ועיניכם תחזינה — ותשמחו

אחיך אוהבך

(*) אגרת ברכה לרגלי חתונת בנו אדמו"ר רבי אהרן צבי.

לדודי, הרב הגאון מה"ו זאב, אבדק"ק אזערקאוו שליט"א.

כהה בת עיני מופעת אמרותיך. לפתע — נגדי הבריקו. לבי עמד משתאה על עשתונותיך המסלאים בפנ, האחוזים בחבלי האחות וידידות על גלילי כסף, לחזות בנועם מכתבו תמיד. כל חלקי גוי בי עוררו ותהי לחרדת משוש בינימו, ותגנוב את לבבי ותנהג את בני שרעפי שבי, אסור בזיקי דודיך, שישי נפשי, דודיך ביפיו הביטה, יקרתו בכל התבל איך, כי תדרשנו.

אך זאת לבי בקרבי יחיל — אולי מעתה אחור תשיב ימינך ותמנע ממני פרי ששון, לבלתי הרוני, גפת תטפנה שפתותיך, כאשר עשית עד הנה, או אז תגדל מכאובי למשנה, מאשר עוד לא טעמתי עסיס מליך, עלזי). אשר חוש גז ויעיף, ויוסיף אחריו עצב. האתאו ביקרת שעשועים, אשר בבטנה הרה עמל ותוגה להדאיבני באחרית.

בגלל הדבר הזה אבקשך, דודי יקירי, אל תוחיל, עד כי הבשילו אשכלות ענבי רעיונך להקריב לי מגחת בכורים מזמרת שיריך, ואל תשמור עת לדתנה המליצות תוך לבך להספיר, כי מה תוסיף חן להספיר, משבץ כסף או עופרת — הלא גם משם יפיו יזרח. ומה יתרון להאחזה מלכשה אדר יקר הלשון או אינה. אחת היא. תלבב נפש רע ותשמחהו, וששון לבו ירבה. גם לעג לשונך עלי אהבה. אענדנו לראשי לזית חן וצניף ידידות.

דברי ידידך...

ב"ה. א' תמוז תר"ל.

חיים ובריאות ושפע שלום לכבוד ידידי רחומי, הרב המאה"ג, יפה נוף, מופלג ביראה וחסידות, ניצוץ מבוצינא רבא אשר האיר לנו, כש"ת מו"ה ארי' ל"ב * יחי, (מגור), ולאחיו הצעיר החתן שלמה'לי יחי, ירים קרנו ומזלו. בנים אתם לכבוד אדמו"ר הקדוש זי"ע, שביבין מנהר דינור אקרא שמכם. האגודה אשר על ארץ נוסדה ביום מחר אי"ה למז"ט, ראשה מגיע השמימה. וגיל יגיל אביכם הזקן כבוד אדמו"ר זצ"ללהה בגן עדנו, ואז ישא משאות לכל האנשים אשר הסתופפו בצלו באמונה בחיים חייתו. ואקוה כי גם אנכי אהי' בתוכם ומנת כוס אשא, כוס מלא יין המשמח ומגדנות מפרי עץ החיים.

ואשמח ואגיל בלב ישר ואשפוך ברכתי עלי החתן יחי, כי זוווגו יעלה יפה, ויחילו על ראשו ברכת כל מברכים האהובים.

ידידכם ומוקירכם

תשורת נ' רובל כסף.

* עלו (ישעיה ה. יד). ועלו בה — פירש"י — העלויים שבה. והוא תואר לאיש השמח.

* הבעל "שפת אמת".

ב"ה. יום ד' בשלח מ"ג.

כבוד שארי ידידי, המופלג החריף הנגיד, מפורסם לשם טוב כש"מ פ"ש ק
דן נ"י (זאנאבענד בריפין) שלום וחיים ובריאות.

ברצון העליון, דעתי לעשות נשואי נכדי היתומה תחי' בעוד חודש ימים
למז"ט. ואז לא אקח מועד לכתוב אגרות. באמנה גם היום כובד אבן השבט סופר
בידי, אולם למען כי מצאתי נוסע טוב, ולמענך הודעתך, למען תדע לבוא אלינו,
לשוש אתי משוש.

דברי דודך אוהבכם הק' זאב וואלף לנדא.

כבוד ידידי, אחוז בקירות לבבי, המופלג השלם, משכיל ביראה וחסידות
גזע קודש, מפורסם לשם טוב, כש"מ יח"א ל פ"ש ל נ"י*).

שלום וברכה, ברכת ה' באהליך סלה.

ידידי יודע, כי ידידותנו ואהבתנו — ברית מלח עולם הוא, נצה לא תופר.
אולם גלגל העת ומצבה, שמה בריחי' בעדנו, מבלי קרוב איש אל אחיהו.
אחי! הנה ימים באים, ימי שמחת נכדי, וברצות העליון תהי' השמחה
בביתי בסטריקוב. מי יתן, והי' אז עת רצון, כי כנפי נשר אהבתנו ישאוך אלי.
בראש מרומים אושיבך ונחדש הברית ביננו. גם ברית אבות הקדושים נזכיר...
אוהבך באמת ובתום לבב

הקטן....

כבוד ידידנו המופלג, החסיד, מאנשי שלומי הגאמנים, גביר מפורסם כש"ת
יצחק נ"י*).

שלום לו ולכל אנשי ביתו בריאות וחיים ושלום וכ"ט אמן. חוק שמת
לבלתי כתוב זולת לשארים ולקרובים וגם אתה בתוך השארים נמנה, כי יש אוהב
קרוב מאח. תבוא אלינו ואראך ואשמח בלבי.
אוהבכם הק' זאב וואלף לנדא.

בצור משגבי.*

דע ידידי, כי כך בטחתי, אבל אתה עוד לא שמרת אמרותיך. ואבקשך עוד,
כי תייגע אותך בעבורי, אשר אשיג הציבכעל** עוד טרם החג. כתבניתו אשר

* בנו של האדמו"ר רבי חנוך הגיך מאלכסנדר.

* מכתב בלי תאריך ולא נודע למי כתבהו.

* המכונה — איטשלי וואלער.

הראית ממני — לא כפתורים ולא פרחים, אכן יהי' ישר, מעשה חרש, הכל במחוגה. החלקים תהיינה מתאימות אחת אל אחת ומכסה החן עליו מלמעלה. בראשו יוכל לעשות אבן-בארינשטיין, אחת קטנה אם יש לו, אבל לא יחפש אחריי', פן יאחר מלעשותו על המועד, אשר אמרתי. יש יום אשר איטיב עמך תחת אשר עוגעתיך ברצות ה'.

ידידך הק' זאב וואלף בהגאון מוהר"א נ"י.

בני אדמו"ר מסטריקוב:

הרה"ח ר' משה חיים, חתן הרה"ק הרי"מ מגוסטובין.

הרה"ח ר' יחיאל איכל מפרשניץ.

הרה"צ ר' מרדכי מאטל, אדמו"ר בציכנוב.

הרה"ח ר' רפאל, חובב ציון גדול עלה ארצה ונפטר בירושלים.

הרה"צ ר' מנחם מענדיל מגומבין.

בתו פריידה ראדא היתה אשת הרה"ח ר' יוסף מרדכי קלפפיש מורשה.

זכרון כלם לברכה.

אדמו"ר רבי דוב בעריש מביאלא

בשנת תק"פ בערך, נולד להצדיק מציכנוב בן שני ויקרא את שמו דוב בעריש, ע"ש זקנו רבי בעריש חסיד, אחד הצדיקים הנסתרים בדורו. הנער בעריש היה קדוש מרחם וכבר משחר ילדותו הצטיין בכשרונות. מנערותו כבר הוקדש לה' ולתורתו ומיום עמדו על דעתו המית עצמו באהלה של תורה, עד שהתורה התישה את כוחו — כל ימיו היה גוף חלש עם מוח חזק ובריא. כל רואיו התפלאו על זהר שכלו העמוק, על מחו החריף והשנון ועל מדותיו התרומיות.

אביו הצדיק מכנהו בתשובותיו אליו — בני הנבון («אהבת חסד» סי' ל"ב). בני המופלא (שם ל"ד). מפרק ראשון לימי חייו אין אנו יודעים אלא זה, שבהיותו צעיר לימים, היה גדול שמו וכבר אז נודע לשם ולתהלה, כגבר בגוברין בנגלה ובנסתר.

כשהגיע לפרקו, נזדמן לו שידוך הגון וראוי ולקח לאשה את מרת רחל, בת האיש הנכבד, בר אבהן ובר אורין, הרה"ח ר' ארטשע מביאלא. עם האיש הנכבד זה, התחתן הצדיק פעמיים — גם בנו הצעיר, רבי יעקב, היה חתנו של רבי ארטשע. בביתו של רבי ארטשע נזדמנו תורה וגדולה. ביתו היה פתוח לרוחה. למדתו בצדקה היה שם בכל הסביבה.

על שולחן חותנו היה רבי בעריש סמוך במשך שנים רבות, וחותנו פרנסהו בכבוד ובהרחבה, כיד ה' הטובה עליו, המציא לו די מחסורו והלה התמסר כלו לה' — לתורה, תפלה ולמעשים טובים.

כשתמו לו ימי ארוחותיו אצל חותנו והגיע הזמן לעשות בעד ביתו, עמד רבי בעריש לפני הברירות: לקבל עליו עול רבנות או עול מסחר. בחר לו רבי בעריש בהשניה, מכיון שלא רצה לעשות תורתו למקור פרנסה. יסד בית חרושת למשקאות חריפים. ברם, לא הצליח דרכו בפרקמטיא. על אי-הצלחה במסחרו מעיד לנו מכתב שקבל מאחיו הגדול, האדמו"ר מסטריקוב, בתור תשובה על מכתבו הוא, שבו דרש עצתו. והרי תשובתו לפנינו:

לידידי אחי, החריף, המופלג, השנון והחסיד כש"ת מו"ה בעריש נ"י, השגתי מכתבך יום אמש ושמתתי מאד לקראת בואו. אך בקראי בו, שבתה ששוני, בשמעני מצבך ה' יושיעך.

אחי ידידי! האגרת ה' בעיני כספר החתום, אשר מלה הראשונה תבנה, השני' תהרוס ולבבי יבין, אשר קוצר רוחך מהעסק, עשתה אלה, ואשר כתבת, כי

נתקלקלו הכלים אחרי אשר החמו, — אתפלא, אם בן משק הפאבריק יבין המלאכה, לא אחכם — מאין תבוא אלה, אם לא כי אגיד, אשר השפעניר בתוכם אבדו כחם מרוב עבודה, בעבור כי ישנים המה, וזאת קלה היא להודע, יפתח הפועל את הכלים ואם ימצא על השפעניר בהרות, בהרות לבנות או שחורות וכאשר ימנע אותם בידו, ימוללו — זה לך האות, כי נחלשו ולחם נס ותרופה אין לאלה והרחוב ישלכו, ואולם אחריש מלדבר בדבר המלאכה, כי עשרה אגרות לא יכילו דברי.

ואשר בקשת, לשלוח לך האברך ר' פישל מגאמבין — דע אחי, כי מלאכתו לא תשא חן בעיני רואי, אך כהרף עין ותכה בסנורים בעלי הפאבריק להראותם לעשות חומץ חריף מאד מפראצענט קטן, אכן כאשר יפנה עורף, כל המלאכה נמבזה היא, כי תלאה לעמוד על הבמה אשר הכין לה כחדש תמים, בלעדי ברוב תחבולות ובלי הרף עין ממנה, ואחר כל אלה, עוד לא יגיע אל החומץ הנעשה בווארשא, אף לא אל החצי, ואנכי ידעתי היטב, כי בלי מכתב ובלי רמז, כי אם מבעלי הכנפים אשר ישוטטו בתבל יוגד לר' פישל הדבר הזה, והוא ירכב על הפאסט ויעוף לך, ואתה תדמה בדעתך אשר אך ציר שלח אליך מן השמים להושיעך, לזאת אחוש להגיד היום לך העתידות — השמר לך, אחי, מפניו, כי הרבה פאבריקאנטין הפיל והרבה פאבריקען הרס.

אכן זאת עשה, אחי: קח לך את ידידי, מו"ה אליעזר מווארשא, כי הוא אומן ובקי בהמלאכה ההוא ועליו הי' טוב להיות לך משגיח, משכיל אחד, אשר יש לו כח להביט תוך המלאכה, למען תבנה הפאבריק בכל טוב בלי רמי, אבל גם האיש הזה איננו איש אמונים מאד וירא אנכי אותו, פן לא יגלה לך כל הענין עד היסוד ומעת לעת שד כספך יינק, ובכן אחי, מה אגיד לך, כי בעת קראי המכתב, במסתרים בכתה נפשי, כי אנכי היודע, אשר כלך נשברת, אין קץ להכסף אשר תמשוך הפאבריק אל קרבה, ואין קץ אל העבודה אשר תעמוס על כתף בעלי, היום תחסר י"ש, למחר תחסר חום, סוף דבר — אף רגע אחת איננו חפשי, גם בשבתות ויו"ט לא ימצא מנוח, הוא יושב על שלחנו ורעיוניו בהפאבריק יעופפו, ובאשר אנכי לך אוהב ואח, אינני מנעמקי לבי, אשר, אם יש ביכלתך — ברח לך מהעסק הזה תנה אותו אל חותנך הגביר יחי, כי בעז"ה הוא בעל היכולת ואיש מצליח, הוא יחל והוא יבצע, אבל לא אתה, האיש אשר אך ורק ידמה בנפשו כי יש לו רצון מה להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, אלי' לא יקרב, כי כל לבו וחושיו יוליך העסק בשבי.

לו שאלת אותי בתחילה, ידעתי, כי לא החילות ואשר הרביתי לדבר עד כה, היא מתוך רוב האהבה ומתוך רוח נשברה, אשר נכמרו רחומי עליך, אחי.

הבט נא אחי! איכה רעיונך נבוכים המה מהעסק הזה, כי כתבת בהאגרת הזמן ז' מרחשון ולולא אשר כתבת גם יום השבוע והפרשה, לא השבתיך מאומה. בחשבי, כי אגרת ישן היא ובדעתי הי' להיות בימים האלה בקצק, ואם הייתי שמה לקחתי לי מועד על ימים אחדים והושעתיך מכף המעיקה זו, כי מיועץ אוהב — תצא ישע. אך מה אעשה? אם כעת גם אנכי מלוחץ מאד ואין בכחי להכין לי כסף לדרך... הי' ישוב ירחמני.

אחיך ואוהבך הדושה"ט...

לאחר זמן נתחסל בית חרשתו למשקאות חריפים ואשתו הרבנית פתחה לעצמה בית מרוח. כל כולו היה עסק זה מכבשונה של הרבנית, ורבי בעריש לא היה מתערב בדבר, אלא שלעתים מזומנות היה סר לבית המרוח, שעה שבעלי עגלות ושאר הדיוטות היו יושבים ושותים, היה רבי בעריש מסבב אותם ומגלגל עמם בדברים, עד שהיה מגיע להזכיר להם — לברך על הכוס וגם ברכה אחרונה. משגמר בענין זה, מיד היה מסתלק והולך לו לדרכו.

* * *

מדרכו של הצדיק מציכנוב ליעץ לבניו, שיכוננו דרכם ע"פ למודי הבעש"ט, אם כי הוא בעצמו, כידוע, לא הרבה בנסיעות לרבותיו האדמו"רים המפורסמים, רבי פישל'ה מסטריקוב ורבי ר' בונם משפשיסחה. בהתאם להדרכה זו, התקרב גם רבי בעריש לדרך החסידות. והרי מה שמסופר על זה בפי חסידים:

הצדיק המפורסם רבי פייוויל מגריצה, אבי המיסד האדמו"רית האלקסנדראית, רבי ר' יחיאל מאלכסנדר, הכניס לבריתו של אאע"ה אחד מבניו וכיבד בסנדקאות את רבו, האדמו"ר הזקן רבי יצחק מווארקה. לברית מילה זה, הוזמן גם רבי בעריש, שהיה עדיין אברך צעיר.

אחר הסעודה, פנה אבי רך הנמול להאדמו"ר מווארקה ואמר לו: פה אתנו אברך מצוין, בן להצדיק מציכנוב, ומן הראוי לקרבהו לדרך החסידות.

כששמע זה האדמו"ר מווארקה ציווה להזמין אותו אליו. משבא אצלו, קבלהו באהבה יתירה, שוחח עמו ביחידות במשך כמה שעות וסופו של דבר היה, שרבי בעריש קבל מרותו של האדמו"ר הזקן ונעשה לאחד ממעריציו הגדולים והחשובים. עובדה דלקמן תשמש לנו כעד, עד כמה האדמו"ר הזקן החשיב והעריך את תלמידו זה, הצעיר עדיין לימים:

מדרכו של הרבי מווארקה ללמוד מדרש בצוותא עם גדולי תלמידיו. והיה

מעשה, שבעת שיעור במדרש, נתאסף מספר ניכר של חסידיו המצוינים, עד שנעשה הלחץ גדול ודחפו זה את זה.

היתכן — פנה ואמר להם האדמו"ר הזקן — ילדים דוחפים את זקנים, הלא במתן תורה היה לכל אחד מישראל מחוצה בפני עצמו. כששמעו החסידים הערתו הנכונה בהלכות נמוס ודרך ארץ, נסוגו כלם אחור וביניהם גם רבי בעריש. לא לך כוונתי — אמר לו האדמו"ר הזקן לרבי בעריש, — כי גם אתה לזקן נחשבת — אין זקן, אלא מי שקנה חכמה. (תפארת ישראל, פרימון).

מספרים, כי בעלי רכילות הלשינו פעם עליו, על רבי בעריש, לפני אביו הצדיק, שהוא מבטל מתלמודו ומרבה בסעודות ובשתיית יין שרוף, כנהוג אז בין חסידי ווארקא. שלח הצדיק שליח מיוחד לבנו רבי בעריש וצוה עליו לבוא אצלו. משבא, התחיל אביו הצדיק לשוחח עמו בענינא דפרקו. ראה הצדיק שאין יסוד להמלשינות, שמח מאוד ונכנס בעצמו לחדר הרבנית ואמר לה מתוך שמחה: אורח הגון בא אצלנו, בעריש שלנו בא, הציני ארוחת בוקר בשבילו.

אחרי פטירת אדמו"ר הזקן, כשבנו אדמו"ר האמצעי, רבי מנחם מנדל, מילא את ידיו לכהן תחתיו, קבל גם רבי בעריש מרותו. גם את רבו זה החשיב והעריך רבי בעריש מאוד ומאוד.

מדרכו של אדמו"ר האמצעי מווארקא, למעט בדברים, כידוע, וגם בעת עריכת השולחנות, היו דברי תורתו מדודים ושקולים ותלמידו רבי דוב בעריש היה מפרש ומבאר בביאור ארוך תורותיו ואמרותיו של רבו.

פעם בא אצלו, אצל רבי בעריש, מישחו ושאלו, למה בחר לעצמו לרבי זמורה דרך בחסידות, את רבי מנדל מווארקא, שאמר עליו, שלא היה שוקד כל כך על למודו. הא קיימא לן — אמר לו האיש — לא יגעתי ומצאתי אל תאמין. ענה לו רבי בעריש: באמת אינני זקוק להשיב לך, משום שבאת אך ורק לקנטר ולצערני, אעפ"כ אסביר לך פירושם של דברי חז"ל אלו: דהנה באמת קשה הלשון — אל תאמין — איזו אמונה שייכת בזה — ניתי ספר ונחזי... אולם הפירוש האמתי ככה — באם יאמר לך מי שהוא, שמצא אע"פ שלא יגע — אל תאמין שלא למד, אלא בודאי יגע וטרח ומצא.

(„שיח שרפי קודש“).

להלן גרגיר אחד שמוסר רבי בעריש בשם רבו, אדמו"ר האמצעי, לפרש את המדרש: אם בחקותי תלכו, — הה"ד — חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך.

אם — לשון ספק הוא — אמר האדמו"ר — אם הדברים שאתה רוצה לעשות, יהיו מסופקים אצלך, אם לעשותם או לא, אז תחקור ותתבונן, אם עפ"י תוה"ק מותר לעשות. אם ככה תעשה, תקלע אל המטרה ואל האמת ובודאי — בחקותי תלכו. וזה כוונת המדרש: חשבתי דרכי — אם תתבונן בדרכיך ובמעשיך לפני עשייתם — אז בודאי יהיו נכונים — אשיבה רגלי אל עדותיך".

„במילין אחדים ששמעתי ממנו, ביארתי לעצמי כמה דפים בס' „פרי עץ חיים" — אמר האדמו"ר מביאלא — כי דבריו המה רזין דרזין".

„אם לא הייתי בטוח שהאדמו"ר מווארקא היה יודע ומכיר רעיונותיו ומשאלותיו של כל מי שבא אצלו, לא הייתי מסתופף בצלו".

האדמו"ר האמצעי מווארקא ביקר פעם אצל האדמו"ר מקוצק בלוויית תלמידו אדמו"ר מביאלא. בשבת קודש בבוקר, הוזמן האדמו"ר מביאלא אצל הרבי מקוצק לשנות קוה בצוותא עם גדולי תלמידי קוצק שהסתופפו בשעה זו בצל רבם. מדרכו של הרבי מקוצק לפלפל במסיבות כאלו בההלכה, ועל פי רוב בדברי הרמב"ם. וחזר הרבי מקוצק על הקושיא הידוע של „משנה למלך" (פ' י"ז מהל' שבת) למה לי קרא ד"תקריב" לאשמעינן דמליחת קרבנות דוחה שבת. להא אין עיבוד באוכלין. הנוכחים תירצו מה שתירצו.

ואתה אברך, מה דעתך בזה — פנה ושאל הרבי מקוצק את האדמו"ר מביאלא. לפי דעתי לא קשה מידי — ענהו, — כי קרבנות שבת היו „עולות" והראש לא הוי בכלל הפשט וניתוח והיו מולחין אותו על עורו, והעור יש בו משום מעבד.

אתם רואים — פנה הרבי מקוצק להמסובים — כך צריכים ללמוד (אזוי הייסט געלערנט). (ועיין ב„גשמת אדם" כלל ל"ב ל"ג).

(„תפארת ישראל" פרימן).

האדמו"ר מביאלא כל אימת שנסע לווארקא, נסע דרך עיר מגורו של החידושי הרי"ם, גור, ובכל פעם שאלהו הרבי מגור על איזה חידושי תורה של אביו הצדיק.

(מאיר עיני הגולה).

„אחרי הסתלקותו של האדמו"ר האמצעי ז"ל מווארקא, נתנה כל העדה את עינם, ברבינו הגאון הגדול, ארי שבחבורה, מקובל אלקי, בוצינא דנהורא, בר אבהין קדישין, אדמו"ר רבי דוב בעריש זללה"ה, מביאלא, בן לאותו צדיק יסוד עולם, גדול הדור, פאר הזמן והדרו, מוהר"א הצדיק מציכנוב, ונהרו אליו כל החבריא

קדישא, לדרוש את אלוקים ולחסות בצלו ולשתות בצמאון את דבריו, דברי א"ח בנגלה ובנסתר".

גדולה היתה התקשרותו של האדמו"ר מביאלא לרבו זה, גם אחרי פטירתו ומרגלא בפומי: "רבינו זה ינהג אותנו מעתה והלאה, כי דברי תורתו ששמענו ממנו, לא זה בלבד שאמר לנו, אלא גם האירם בנו ובודאי באירו לנו חכמתו ותורתו גם לעתיד".

פעם אחת, מספרים, בא האדמו"ר מביאלא לציכנוב בלוית כמה מאות חסידיו ומעריציו לבקר אצל אביו הצדיק. מדרכו של האדמו"ר מביאלא ל"ערוך שולחנות" גם בימות החול, כשהיה אומר דברי תורה וחסידיו העמידו יין על השולחן" כמו בשבתות ויו"ט. היו בין חסידי ציכנוב, שהסתכלו בעין רעה על דרכו זו בכלל ועל נהגותו באדמו"רות בפרט, מכיוון שראו בזה מעין "אלדד ומידד מתנבאים במחנה". באו, איפוא, אצל אביו הצדיק וסיפרו לו זאת. כששמע הצדיק מסקנותיהם, פנה ואמר להם: אם כן הדבר — בבקשה, תעמידו על שולחנו גם בשמי כמה לוגים יין...

זקני חסידי ביאלא ספרו, כי במשך ימי אדמור"ותו, השפיע האדמו"ר מביאלא שפע פרנסה והצלחה לכל המסתופפים בצלו. גם מספרים בשמו, שהיה אומר — כשאתפרץ להקפה של מעלה, אוציא משם מלוא חפניים ואחלק לכולם.

לדאבון לב כל מוקירי אורייתא ורחימי רבנן, לא האריך האדמו"ר מביאלא על כסא אדמורו"תו — שמונה שנים נהג עדתו, בעשרים וחמשה לחודש סיון, תרל"ו, נצחו אראלים את המצוקים ואדמו"ר רבי דוב בעריש נתבקש לישיבה של מעלה. מספרים, כי בבוא ממלא מקומו, האדמו"ר הזקן רבי יחיאל מאלכסנדר, להשתתף בהלוית רבו, השליך עצמו ארצה על ידי ארונו וצעק ובכה ואמר: רבש"ע, לך ה' הצדקה — הטובים, הצדיקים, אתה לוקח מאתנו, ולנו בושת הפנים — אצלנו נשארים רק הביישנים (די פארשעמטע פנימ'ער).

האדמו"ר בעל "ישמח ישראל" היה מחבב מאוד את רבו מביאלא וגם הוא היה חשוב ומכובד בעיני רבו. מספרים, כי פעם בחג השבועות, התאחר הבעל ישמח ישראל" מאלכסנדר, לבוא לבית המדרש וצוה האדמו"ר מביאלא להמתין עליו בתפלה.

(„תפארת ישראל" פרימץ).

האדמו"ר מביאלא היה מיקל בברכות, כידוע. ככה, למשל, היה נוהג עצב וגם פסק להלכה, שצריכין לברך בפהא"ד על עדשים מלוחים, שאוכלים אחו הסעודה, קודם ברהמ"ז, עם שכר. והיה הבעל "ישמח ישראל" אומר: ממנו אי למדין, כיוון שהוא היה תמיד בבחינת ברכה (שטענדיג ברכה'דיג).

פעם אחת, במוצאי חג השבועות, הייתי בחדרו של רבינו מביאלא — סו הבעל "ישמח ישראל" — כשהחסידים נפרדו ממנו לשלום והושיטו לו פתקאות וראיתי — המשיך האדמו"ר מאלכסנדר דבריו — איך חסיד אחד נתן פתקא וכאשר אך התחיל האדמו"ר מביאלא לקראותה, החזירה תיכף ואמר לו: אצל מי כבר היית עם פתקא זו. נצב החסיד מבוהל, עד שטענותיו נסתתמו מרוב פחד. מה אתה מפחד — אמר לו האדמו"ר מביאלא — אמור לי, איזה רבי, כבר קרא אותה. הודה החסיד ואמר: עם פתקא זו הייתי אצל אביכם, הצדיק מציכנוב, ומדרכו בקודש להחזיר לכל אחד את פתקתו אחרי שקרא אותה.

(«תפארת ישראל» פרימן).

שמועות רווחו בקרב החסידים, שאדמו"ר מביאלא לא היה אומר קדיש אחר פטירת אביו הצדיק, ולא היא. אלא כך היה המעשה:

בזמנו האחרון לימי חייו, היה אדמו"ר מביאלא חולה מסוכן, לפיכך לא גילו לו מקורביו הסתלקות אביו. אחרי חצי שנה בערך, נודע לו הדבר, כי לא יכלו עוד להעלים ממנו והתחיל אז לומר קדיש. ולא פסק מלאמרו עד מלאת שנה תמימה לפטירתו, ולא כמנהג העולם, שפוסקין לומר קדיש אחר כלות י"א חדשים ליום הפטירה. זה סיפר לי רבה של בני-ברק, האדמו"ר רבי יוסף שליט"א קאליש, בן האדמו"ר רבי שמעון זצ"ל מסקרניביץ.

מגדולי תלמידי ביאלא היו [REDACTED] האדמו"ר הראשון, מיסד האדמורות האלכסנדראית, רבי יחיאל, בנו בעל "ישמח ישראל", האדמו"ר רבי יעקב מגדירזין, חתנו של האדמו"ר האמצעי מווארקא, האדמו"ר הראשון ומיסד האדמורות הסקרניביצאית, רבי שמעון, האדמו"ר בעל "תפארת שמואל" מאלכסנדר. זכרון כולם לברכה.

מאוצרו הרוחני

גאון גדול בנגלה ובנסתר היה האדמו"ר מביאלא, וחבל שלא זכינו ליהנות מאור תורתו. חלק גדול מכי"ת נפל להמחבר ספרנו בירושה, מעזבונו של בן אחי אדמו"ר מביאלא, הגאון הרמ"ח מזווירציה, ואפריון נמטייה ליה, להגאון הנ"ל.

שהכנים כמה גרגרים מחידושו בש"ס להספר "אהבת חסד" להצדיק מצינוב.

גם תלמידו הגדול, האדמו"ר רבי יעקב מנאדריזין הוציא לאור קונטרס "ישרש יעקב" הכולל מאמרים בדרך פרד"ס ששמע מפה קדוש האדמו"ר מביאלא כשהיה דורש לפני קהל החסידים שבאו להתבשם מאור תורתו וחסידותו והאדמו"ר הנ"ל רשם אותם בספר לזכרון עולם.

להלן גרגרים אחדים מאוצרו הרוחני

פרשת בשלח. שבת נקראת — שבת מלכתא. מלכות הוא פה, וצריך האיש הישראלי לשמור את פיו בכל דיבור, בשמירה יתירה. וזה כונת הכתוב — וכל עולה קפצה פי' שימי החול נקראים ימי עולה, ובכניסת השבת קודש, קפצה פי' העולה, רק פה קדוש ידבר ולא פי' העולה.

פרשת חקת. "פרשת פרה אדומה מורה ומרמזת על כל התורה כולה. והעיקר היא להחזיק באמונה, ומהאמונה יכול לבוא ליראה ואהבה. כי פרה, הוא רמז להיות כשור למשא, גם דבר אשר שכלו לא יבין, אדומה — רמז ליראה, תמימה — רמז לאהבה. וזה פירוש הפסוק — זאת חקת התורה, היינו, ממנה ללמוד הנהגה בכל מצות התורה. וזה פירוש הפסוק (משלי ל"א) "חגרה בעז מתני' ותאמץ זרועותי". מתנים הם היריכים המעמידים את האדם על רגליו, והיא האמונה והיא מאמצת הזרועות, הם היראה והאהבה". (קונטרס ישרש יעקב).

דברים ב' ט"ו, ויהי כאשר תמו וכו'. פרש"י — שכל ל"ח שנה שהיו ישראל גזופים, לא גתייחד עמו הדבור בלשון חבה וכו'. ושאל האדמו"ר מביאלא — לפי פירושו של רש"י בכוונת הפסוק, היה לו לכתב ויאמר, מכיון שאמירה היא לשון רכה, לא כן וידבר, שהיא לשון קשה, כידוע.

מזה יש ללמוד דרך בחסידות — אמר האדמו"ר מביאלא — הפסוק מלמדנו — אם בין לבין חבריך שוררות אהבה אחוה ורעות אז רשאי אתה לדבר עמו גם בלשון קשה, אבל אם אינך מרגיש בלבך אהבה אמיתית לחברך, אז צריך אתה לדבר אתו אך ורק בלשון חבה.*

בגמ', מס' סוטה דף מ"ד ע"א. תנו רבנן, אשר ארס אשה ולא לקחה, פרט לאלמנה לכה"ג, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל למזר ולנתין. לימא דלא כריה"ג, דאי ריה"ג, הא אמר הירא וכו' המתיירא מעבירות שבידו. אפילו תימא ריה"ג, דכדרבה, דאמר רבה וכו' אינו לוקה עד שיבעול וכו'.

* שמעתי מ' יוסף ברוך קריביס, ת"א, אחד משרידי חסידי ביאלא.

ויש להקשות. דהא לעיל דף מ"ג ע"ב פריך גמי כה"ג, אהא דממעטינן ולא חנכו. פרט לגזלן, לימא דלא כריה"ג, דאי כריה"ג, הא בלא"ה חוזר משום עבירה. ומשני, אפילו תימא ריה"ג, וכגון דעביד תשובה ויהיב דמיה. ופריך, אי הכי, הוה ליה לוקח וליהדר. ומשני, כיוון דבתורת גזילה אתי לידיה, לא מיהדר ע"ש. ולפ"ז, א"כ קשה לפי מה שכתב הרמב"ם בפרק ט"ז מהלכות איסורי ביאה הלכה א' דפצוץ דכה כהן, מותר בגיורת, לפי שאינו בקדושתו, ואף דלדעת הרמב"ם הגיורת היא בכלל זונה המפורשת בתורה, כמו שכתב שם בפרק ח' הלכה ג', מ"מ מותר פצוץ דכה דמ"ש. ועיין בהה"מ שם, שכתב דלכך מותר בגיורת ולא בממזרת, משום דגיורת אין איסורו מפורש בתורה, ואח"כ כתב, משום דאין איסורו שוה בכל, עיי"ש.

ולכאורה נראה לפ"ז, דלענין שאר פסולי כהונה ספוקי מספקא ליה, דאף דאינו שוה בכל מ"מ הא איסורייהו מפורש בתורה. אבל צ"ע, דמאין הרגלים לומר כן, כיוון דלדעת הרמב"ם, הגיורת היא הזונה המפורשת בתורה, א"כ דמי לשאר פסולי כהונה, והיינו הך דמפורש בתורה בין שאר פסולי כהונה.

ורק לדעת הראב"ד שם, דהוא עשה מדברי קבלה, יש לחלק בכך, אבל לפי דעת הרמב"ם אין שום סברא לחלק בכך. וא"כ פצוץ דכה כהן, מותר בכל פסולי כהונה.

ולפ"ז גם כאן איכא למוקמי ג"כ, כי היכי דמוקי לעיל בגמ' והיינו, בעבר ונשא אלמנה לכה"ג או גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ואח"כ נעשה פצוץ דכה, דמותר לקיימה ועשה תשובה. וא"כ, משום עבירה אינו חוזר מעורכי מלחמה, כיוון שעשה תשובה, וכדלעיל, אלא דהיה הו"א, דמ"מ חוזר עכ"פ, משום אשה חדשה, וקמ"ל דאינו חוזר משום דמתחלה היתה באיסור, וכדאמרינן לעיל, משום דמעיקרא בתורת גזילה אתי לידיה, לכך אינו חוזר, וה"נ כן. וא"כ קשה דמנ"ל דברייתא אית ליה דרבה.

ואף דמ"מ הוא חוזר, עכ"פ משום איסור דפצוץ דכה דהא אסור לבוא בקהל. מ"מ י"ל, דמשכחת בבת גר שנשא גיורת, דלענין איסור פצוץ דכה מותרת לו דהא מיקרי ג"כ גיורת לענין איסור פצוץ דכה, כמבואר ברמב"ם בפרק ט"ו, מהלכות איסורי ביאה, הלכה ח', עיי"ש. ועל כרחך צריך לומר, דעיקר הקושיא היא ממזורת דתני בסיפא, ולא וכו' ממזרת ונתינה לישראל, ולא מיבעיא לשיטת הרמב"ם, דאיסור ממזרת לא הותרה לפצוץ דכה, ודאי דא"ש, אלא אף לשיטת הראב"ד, דגם ממזרת הותרה לפצוץ דכה, יש לומר דהקושיא הוא מסיפא, דסיפא בבב ישראל לממזר וא"ש.

ולפי זה נראה לענ"ד ראייה ברורה מכאן לשיטת הרמב"ם, פרק ט"ו מהלכות איסורי ביאה, הלכה ב', דכל הסוגיא דקידושין, דף ע"ח, אי קידש לבד לוקה אי בעל דוקא עם הקידושין, לא קאי אפסולי כהונה לבד, רק אשאר פסולי קהל ג"כ. וכמ"ש הרב המגיד שם, דכיוון דהוכחנו דעיקר הקושיא הוא רק מממזר, ועל זה משני הכא כדרכה דקידש בלא בעל ליכא איסורא. וזה נכון לפי עניות דעתי בעזרת השם יתברך.

ומסוגיא זו מוכח קצת, דעל קידושין גרידא ליכא איסורא ואפי' איסור דרבנן ליכא, דאם היה עכ"פ איסור דרבנן בקידש לבד, א"כ לא הוי מתרץ מידי דהא אף על איסור דרבנן חוזר לריה"ג, כמבואר בסוגיא. ולפי זה תמה אני על מה ששמעתי מאדוני אבי הגאון הגדול שליט"א, דקדושין בלא ביאה הוה כמו חצי שיעור, ואיננו זוכר כעת אם דיבר מזה, ובודאי לא נעלם זה מגד עיניו.

החזו"ש לאהובי בני ידידי, החריק' ובקי, חרוץ ושנון, כש"ת, מו"ה דוב בעריש ג"י ולז' הצנוע, מרת רחל תחי', ויו"ח שיחינו ב"ה, אתנו השלום והבריאות, כה יוסיף השם.

מה שכתבת, דאחר ההחלט בתחלה, בודאי לא מטמא פשיון, רק אחר פטור או אחר החלט של הסגר, עיין בתוספות יו"ט, פרק י', משנה ה', ד"ה, וכן בשער וכו'. דאין כן דעת מוהר"ם עיי"ש.

ומה שכתבת על הר"ש פ"א בשם התוספתא, דאינו רק ספק טמא, ליתא, דפשיון עצמו קרוא ספק פשיון דשמא אחרת הוא, כמבואר במשנה א', פרק ה' ומ"מ טומאתו ודאי, וכמ"ש התיו"ט שם, ואפילו ספק פשיון מטמא בן יומו.

ומה שכתבת על מה שכתב הרמב"ם פרק ט' מה' ט"ז, הלכה י"ג, בהלך שער שחור דמטמא משום פשיון (דא"כ אף בשער צהוב נמי הכי דטמא, משום פשיון, ולמה אמרו במתניתן פ"י משום דחזר שער צהוב, וכתבת דדוחק לחלק, משום דשער שחור הוא סימן טהרה. האמת כן הוא — דודאי בלא זה אמאי יוחשב פשיון, כמו דאינו ממעט משום דאין בו ממש, כמבואר בפרק ד', משנה ד', כמו כן איננו פשיון, וע"כ צ"ל, משום דבבהרת השער שחור אינו סימן טהרה, דהא צריך הסגר, לכך אינו ממעט והה"ד דאינו שופה משא"כ גבר נתך דשער שחור היא סימן רפואה היא ממעט ופושא והכי איתא בתורת כהנים הביא הר"ש שם בפרק ד' משנה ד', דרוצה לומר, דשער שחור, הוא סימן טהרה וממעט. וה"ה גבי נתק, אלא דגבי נתק לא שייך ממעט, רק דנ"מ לענין פשיון וכו'.

ומה שכתבת לתרץ, דהוה כמו כנס ופשה לאחר הפטור, כיון דהוא מתוך

ההחלט — אינו נכון כלל. וגם למה נקיט דגולד שער צהוב אחר, טפי הוה ליה למינקט, בהלך השער צהוב הראשון דטמא משום פשיון.
אביך הדו"ש בלונ"ח אברהם במו"ה רפאל ז"ל.

בני האדמו"ר מביאלא

הרב החסיד ר' שמחה בינא מביאלא, מגדולי חסידי אלקסנדר.
מנוחתו כבוד בעיר לודז, באהל הבנוי על קברו.

הרב הגאון החסיד ר' יעקב יצחק ממלאווא, מגדולי החסידים אצל
האדמו"רים רבי יחיאל ובנו בעל "ישמח ישראל" מאלקסנדר.

הרב החסיד ר' יקותיאל מווענגראוו, מגדולי חסידי רבי שמעון, אדמו"ר
מסקערניוויץ.

הרב הצדיק רבי אהרן, אדמו"ר מביאלא.

הרב הצדיק רבי אלימלך מנחם מנדיל, אדמו"ר מסטריקוב.

י ה י ז כ ר ם ב ר ו ך

אדמו"ר רבי רפאל

בשנת תקפ"ג בערך, נולד בן שלישי להצדיק מציכנוב ויקרא שמו... רפאל. מגערותו הצטיין במדות ישרות — צנוע בדרכיו, עניו ונחבא על הכלים, תם וישר — במלוא מובן המלה וככה ציינו אביו הצדיק, כשהיה מונה בשבחם של בניו: בני רפאל — תם.

כסנהבגר, נעשה התנו של החרשתן המפורסם ר' פייוויש אפטובסקי מעיר זדינסקה-זולה. טיפוס מיוחד בין החרשתנים החסידים בפולין הקדומה, היה רבי פייוויש. בר אבהן ובר אורין. מוצאו מהגאון המפורסם רבי אליקום גץ, רב בהילדסהיים, מחבר הספרים "אבן שוהב" ו"רפדוני בתפוחים", מהכי גדולי ישראל בדורו. איש מצליח היה ר' פייוויש, התצלחה הלכה לפניו. גם כעסקן צבורי ובעל מעשים טובים היה גדול שמו. בית הכנסת הגדול, שנבנה בעיר מגורו, בשנת תרי"ח, הוקם בחלקו הגדול מהוננו הפרטי של ר' פייוויש.

עשרת אלפים ר"ח, הון רב כזה הקציב ר' פייוויש נדוניא לחתנו ר' רפאל כדי שלבו יהי פנוי ללימוד התורה, ללא דאגות חמירות. בתקומו לא אוכזב — חתנו ר' רפאל הקדיש עתותיו אך ורק ללימוד התורה ולעבודת השם.

עובדה דלקמן תשמש לנו עדה נאמנה על גודל צדקתו ותמימותו: לאחר פטירת ר' פייוויש, באו להם בניו הזכרים אצל גיסם, ר' רפאל, והציעו לו סכום כסף ניכר בעד חלקו בעזבון אביהם המנוח, המגיע לו לפי חוקי המדינה. פנה ואמר להם ר' רפאל: הלא על פי דיני תורתנו הקדושה, "אין הבת בין הבנים יורשת" וחלילה לי לקפח זכותכם...

במרצת הימים אבד רבי רפאל את כל הוננו וחי בדהקות. עם כל זה לא רצה לקבל עליו משרת רבנות, הגם שאביו הצדיק שדלהו לכך, מה שאנו למדין ממכתבו לבנו הצעיר רבי יעקב:

...בהיותך פה אמרת לי, כי אפשר להשתדל בסביבותיכם איזה רבנות. ראה להשתדל עבור אחיך, מ"ה רפאל נ"י, ותהיה זריז בדבר ותודיעני ע"י מוקדם ("אהבת חסד").

רבי רפאל לא הלך, כנראה, בעצת אביו והעדיף לחיות חיי צער, מלעשות תורתו קרדום לחפור בה. אחרי פטירת אביו הצדיק, העתיק הוא את מקום מגורו לוורשה. גם שם לא נהג ברבנות ואף לא באדמו"רות. חי היים צנועים. מכיריו ומיודעיו שהסתופפו בצלו, יסדו בדירתו הפרטית בית תפילה וזה התהווה מקור

פרנסתו המצומצמת. כשמתה אשתו הראשונה, לקח לאשה את בת הרב ר' יעקב קלינברג מווארשה.

בצניעות חי ובצניעות נפטר לעולמו, ביום שלפני ערב ראש השנה תרנ"ה. מנוחתו כבוד בבית העלמין בוורשה, באוהל הבנוי על קברו בהשתדלות בן אחיו, הגאון רמ"ח מאווירציה והמעשה שהיה כך היה :

כשנפטר רבי רפאל, רצו אוהביו לחצוב לו קבר באוהל אחיו, אדמו"ר מיזוב, והיות שלשם זה היו זקוקים להסכמתו של בן אחיו, הרב מזוירציה, פנו הם אליו בענין זה. אולם הגאון הרמ"ח לא ויתר על זכותו ועל מקומו שהכין בשביל עצמו הוא. לעומת זה קבל על עצמו ההוצאות הכרוכות עם בניית אוהל על קבר דודו הנ"ל.

מאוצרו הרחמי

גאון בנגלה ובנסתר היה רבי רפאל, כל ימיו המית עצמו באוהלה של תורה, סגור ומסוגר בד' אמות של הלכה, אולם, מרוב ענוותנותו לא כתב רוב חידושיו על הספר וגם מה שרשם, לא זכה לראות אור הדפוס. ואפריון נמטייה לבן אחיו הגאון הרמ"ח, שהכניס גרגר אחד מחדושי תורתו להספר „אהבת חסד" והרי ההעתקה :

קידושין דף נ"ו, בתוס' ד"ה המקדש בערלה וכו' אינה מקודשת — וא"ת אמאי אינה מקודשת, הא שרי ליהנות ממנו שלא כדרך הנאתו וכו'. לכאורה קשה, דמאי בכך דהוי שלא כדרך הנאתו ונמצא נתן לה שוה פרוטה, והא במכרן וקידש בדמיהן ג"כ אין הדמים נתפסין באיסור ומ"מ אסורין למחליף עצמו ואסור ליהנות ממנו. והא דמקודשת בדמיהן, כתבו הטעם, משום דהוה האשה חליפי חליפין, כמ"ש הרא"ש ולרש"י, דס"ל, דאפילו חליפי חליפין אסור, הוה הטעם, משום דבקידושין הקלו משום פריה ורביה, כמ"ש רש"י בע"ז דף נ"ד ע"ב, וא"כ גם בשלכדה"נ הא לא עדיף מדמיהן וגרע מינה, דהאשה לא הוה חליפי חליפין, רק חליפי איסור עצמו ואותו האיסור הוא בדרך הנאתו. ונראה, דיש מזה סיוע למה שכתב המשנה למלך בפרק ה' מהלכות אישית, דלרש"י ותוס', דסברי דבעלמא אפילו חליפי חליפין אסורין ואעפ"כ הקלו בקידושין, א"כ הקלו אף בחליפין עצמן.

והנה בגוף מחלוקת רש"י והרא"ש, דס"ל לרש"י, דבעלמא חליפי חליפין אסורין ורק בקידושין הקלו, והרא"ש הקשה עליו בסוגיין עיי"ש — נראה לומר,

דרש"י אזיל לשיטתיה, דכתב בחולין דף ד' ע"ב, דחליפין אסור, משום דאליכ מצינו דמים לחמץ בפסח משום דאם יחלוף מותר ליהנות מהדמים ואעפ"י דלכתחלה אסור להחליף, מ"מ כיון דבדיעבד מותרים הדמים, היה בר דמים עיי"ש. וא"כ אי נימא דחליפי חליפין מותרין, שוב מצינו דמים לחמץ בפסח, כגון שקנה פירות בהדמים, ואע"ג דלכתחלה אסור, מ"מ אם יעבור יהיה בר דמים ומה לי אם יעבור פעם אחת או ב' פעמים וע"כ דגם חליפי חליפין אסורין.

•

בניו: הרב ר' זאב וואלף מפולטוסק, הרב ר' דן והרב ר' פנחס זעליג מוורשה. ר' פנחס זעליג היה איש אופיני, ת"ת, אוהב ציון גדול ועלה ארצה בשנת תרצ"ד. מספרים, שלא עבר עליו יום ללא טבילה במקוה. לא פחות אופינית היה פרידתו מן העולם — נפרד ממנה ממש בעת שטבל במקוה. מנ"כ בירושלים.

אדמו"ר רבי יעקב מיִעֶזְעוֹו

בשנת תקצ"ד בערך, נולד בן רביעי, והוא הצעיר, להצדיק מציכנוב ויקרא את שמו יעקב, וכבר מילדותו נראו בו כשרונות ומדות טובות. מטבעו היה אציל ועדין, טוב לב ונפש יקרה, הצטיין בפשטות ועניויות, נחבא אל הכלים, סגור ומסוגר בד' אמות של התורה וכבר בנערותו נתפרסם כעלוי ובשם זה קראהו אביו הצדיק. לבנו הצעיר התייחס הצדיק בחבה יתירה ולא זזה ידו מתוך ידו. כשהגיע לפרקו, נעשה חתנו של הרב החסיד ועשיר מפורסם, ר' אהרן מביאלא, המכונה ר' ארטשע בילר. עם איש יקר־רוח זה, השתדך הצדיק פעמיים, כי גם בנו רבי בעריש היה — כאמור למעלה — חתנו של ר' ארטשע. על שולחן חותנו ישב רבי יעקב שנות ארוכות, כשכולו מוקדש לתורה וחסידות ועלה במעלות מכל הבחינות. כאחיו הגדולים, דרך לו גם רבי יעקב בדרך החסידות ויחד עם אחיו הגדול, רביזאב, היה דולה ממעיינות התורה והחכמה אצל האדמו"רים — הרבי מקוצק ובעל "חידושי הרי"ם" והיה נחשב אצלם בין הכי מכובדים ומקורבים.

כשתמו לו שנות ארוכותיו אצל חותנו, נבחר לאב"ד בעיר נאשעלסק, קהלה בין הקהלות החשובות בפולניה. כשאביו הצדיק בא בימים והיה זקוק למנוחת הגוף, הסתלק מרבנותו לטובת בנו הצעיר, שנבחר לסגן רב אב"ר בציכנוב.

אחרי פטירת אביו הצדיק, כשבנו, אדמו"ר מסטריקוב, מילא את ידיו לכהן תחתיו, קבל גם רבי יעקב מרותו של אחיו הגדול ממנו בעשרים ושבע שנים. גדולה היתה האהבה בין האחים הללו וקשורים היו ביניהם בלב ונפש. רבי יעקב העריץ והחשיב את אחיו רבו ובכל פעם כשהיה פונה אליו, כנהו ביראת הכבוד — אחי הקדוש. והיה עומד לפניו כעבדא קמא מארא וזה גדלו ותפארתו במדת ענותנותו.

מלבד גדלותו בתורה, בנגלה ונסתר כאחד, הנטיין ר' יעקב בחיבת הארץ. משאת נפשו היתה — לעלות ולהתיישב בארץ הקדושה. הוא היה מן האדמורים המעטים בדורו, שהראו לדעת, בפועל כמשה, את התקשרותם לארץ האבות. פעמיים עלה ארצה, בשנת תר"ן בערך, עלה בפעם הראשונה. כתעודה היחידה מתקופה זו, נשארה לנו האגרת ברכת, שקבל מאחיו, אדמו"ר מסטריקוב, לפני צאתו לדרך. והרי ההעתקה לפנינו:

כבוד ידידי אחי, חוג לבי, הרב המאה"ג, הריף ובקי, מפורסם בחסידות, מטכיל ביראת ה', תור אדם המעלה, רצוי אחיו, מהולל לשם ולתפארת, כש"ת יעקב שליט"א.

שלום לך ושלום לביתך והנני דובר שלום לכל זרעך והנלוים אליך וחיים ובריאות אמן.

אחי הקטן, רעי באהבה נפלאה, קשה עלי פרידתך ועברתך ממני, הלאה הלאה, כי קשתה, גרסה נפשי לתאוה, לעשות עמך חוזה, מהזה מול מחזה, ותרדנה עינינו דמעה, טרם תפרד ממני, אבל רבות מהשבות ומי יודע, כי דרכי עוד היום לא נכון לפני ולא אוכל להגיד, אי איפה יהי דרכי שובי לשלום אי"ה.

לכן אקדמך היום ברכת טוב, כי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בדרך אותך, וכל אשר אתך ותהיו בטושים בארץ יהודה בכל הטוב ותורה ועבודה, בשני שלחנות, מלאים כל טוב, ויופיע ככבי יעקב, רם ונשא וגובה מאד, בזכות אבותינו הקדושים, שוכני עדן ז"ל. עטי — סגור פיך, כי מלאתי דברים כגלי הים. אחיך אוהבך הנותן לך ידו ולבו מרחוק באהבה ואחזה נפלאה.

זאב.

לצערנו הגדול, הוכרח לעזוב את הארץ ולחזור, מכיוון שהאקלים הארצי-ישראלי השפיע לרעה במצב בריאותה של זוגתו הרבנית.

אחרי פטירת אדמו"ר מסטריקוב, נתעטר רבי יעקב בכתר האדמו"רות וקבע מושבו בעיירה יעזעוו, הסמוכה לעיר הגדולה לודז. ומאז נודע שמו בשם — רבי יעקב לי יעזעוו ע"ה.

ברם, לבו המלא געגועים ואהבה לארץ הקדושה, לא מצא מנוח וסיפוק בגלות המר ושוב נתעוררה בו התשוקה לארץ צבי.

ידידיו וחסידיהו השתדלו להניאו מרעיונו זה, יען ידעו את חולשתו ובריאותו הרופפה, אולם לא התחשב עם עצתם ולא אמר נואש. בשנת תרנ"ג עלה שנית. חבל, גם הפעם לא האירה לו ההצלחה. סיבות משפחתיות אילצו אותו לשוב הגולה. שלש גלויות נשארו לנו מתקופה זו — והרי ההעתקות:

ב"ה יום ה' עקב תרנ"ג לפ"ק טריעסט.

שוכ"ט לאהו' מחו', כש"ת הר' אברהם ליבוש לא"י*).

הנני נכון יום מחר אי"ה, לנסוע על הספינה לאה"ק, והנני מבקש מכל ידידי ואנ"ש, אשר יתפללו עבורי כי יוליכני ה' למהוו חפצנו לחיים ושלום וישיבנו לביתנו לשלום בלי שום מכשול ופגע ח"ו. הנני ידידו מחו' הר"ש ושלום כל תגלוים אליו לטובה.

יעקב לנדא

ב"ה, יום ב', תצא תרנ"ג, לפ"ק ירושלים, עיה"ק תובב"א.

שוכט"ס, לידידי מחו' הרבני החסיד, הנגיד המפורסם,

כש"ת אברהם ליבוש נ"י.

אודיעך, כי הנני מצפה בעז"ה לנסוע מפה על הספינה בעש"ק הבע"ל וביום ג' דסליחות בבקר, לעבור דרך גבול גראניצע. תודיע לאנ"ש בטשענסטחוב למען ידעו לשמר במסלת הברזל עת עברי דרך שם.

והי' בזה חיים ושלום הנני ידידך מחו' הר"ש באהבה.

יעקב לנדא

ב"ה, יום א', פ' נצבים, תרנ"ג, לפ"ק פה פיאנטקי.

כבוד אהובי מחו', ידי"ג, ה"ה הרבני, הגביר, המופלג החסיד, יקר רוח,

כש"ת מ. אברהם ליבוש נ"י.

מכתבו השגתי. הנה זה כשמונה ימים, השגתי מכתב מכבוד אאמו"ר הגאון הקדוש שליט"א, מירושלים עה"ק, כי ביום ד' פ' תצא, יסע מירושלים לשוב לביתו לחיים ולשלום. ולכן לפי חשבונני, יבוא אי"ה לביתו ולחצרות קדשו, ביום ג' ולכל היותר, ביום ד' הבע"ל.

והנני מברכו אותו וכב"ב ויו"ח שיהיו, בכוח"ט ושנה טובה ומבורכת.

כחפצו וחפץ מחו' ידיד הר"ש.

מנחם מענדל חיים לנדא החבק"ק הנ"ל

עם שובו לגולה, היה גופו החלש הולך והתרופף, סבל ענוים גופניים ונפשיים. בני משפחתו העבירוהו לוורשה, בכדי שיהיה תחת השגחת רופאים מומחים מפורסמים.

בי"ט לחודש סבת, שנת תרנ"ד, עלתה נשמתו הקדושה למרום. מנוחתו כבוד בבית העלמין בוורשה, באוהל הבנוי על קברו. והרי הנוסח החרות על מצבתו:

י'ושבת בגולה כעזובה, קנים שאי והגה
על מאורך, כי חשך בעת צהרים
קדוש יעקב, גאון ישראל, עזבך לתוגה
בא השמש, בא השמש בחצי השמים
במה תתנחם על שברך, הבת יהודה,
נזר כליל תפארתך, הלא זה הגבר
אשר הוקם על, ובמותו צור תעודה
בגל הזה טמנתו וחצבת לו קבר
רד עם אל ועם קדושים נאמן
הר הגדול, אבן הראשה, שר התורה
מ'רומים שיכון אורו, יהל במנורה הטהורה
וגו' פה, בעפר נטמן, עד הגל הזה ועדה המצבה לאות נאמן.

מצבת קבורת

אדמו"ר, רוח אפינו, הרב הגאון הגדול המפורסם, בצינא דנהורא, חסידא קדישא, צדיקא ופרישא, מרן יעקב זצ"ל, נשיא ישראל ואב"ד דקהלת טשעכנאווי ונאשעלסק, בן אדמו"ר, הגאון האלקי, שר התורה, קדוש ישראל, רבינו אברהם זצ"ל, עטרת הגולה ואבד"ק טשעכנאווי נקרא לשמים מעל, ונשבה ארון הקדש בפה ווארשא תשעה עשר יום לחודש סבת, שנת התרנ"ד, יע"א.

נכדו הרב ר' בעריש, בן חתנו רבי מנחם מענדל, נכד האדמו"ר הזקן מראדזימין, חיבר ספר קטן בכמות ורב באיכות "עת ספור" הכולל דרוש-הספד על זקנו הנ"ל.

והרי האגרת תהלה שקבל מאת דודו, הגאון הרמ"ח מזווירצ'י, שהיה אז רב בפיונטקי, המעיד על ערכת המחבר:

אהובי ב"א חביבי, המופלג בתורה, חריף ושנון, נצר נחמד מגזע תרשישים, יקר ושלם, כמר דוב בעריש נ"י.

הגיעני מכתבך היקר, בצירוף אמריך הנעימים, אשר נשאת להספדו של צדיק עתק אבא מארי, הוא זקנך הגאון המובהק, רבן של ישראל, מרן יעקב זצ"ל הכ"מ זי"ע. וגם ממה שחדשת בפלפולה של תורה, לסלסלה ולהאדירה העתקת איזה חידושים בסוף ההספד, בכדי לסיים בדבר טוב ואין טוב אלא תורה (ברכות ה') ובקשת ממני לשום עין על דבריך ולהסכים להביאן לבה"ד וגם להוסיף ולשבץ תפוחי זהב במשכיות כסף, מעט חידושים מחידושי אבא מארי הצדיק זצ"ל.

והנה דבריך מצאתי — טובים ונכוחים בפלפול ובסברא. גם בעברי בין בתרי האמרים, אשר כרת לבחיר ה' זי"ע, מצאתי בהם שושנים ופרחים ראויין למי שאמרן ולמי שנאמרו עליו. והנני מסכים עמך להביאם לביה"ד, לחלקם ביעקב. ואולם, את אשר בקשת להוסיף מחידושי אבא מארי, הכ"מ זי"ע, לא מלאתי בקשתך בזה, יען כי דבריו הקדושים ישרים ותמימים לאמתה של תורה, ובע"ת ספוד, אין עוסקין בפקודי ה' ישרים משמחי לב.

יברכך ה' ותזכה להפיץ מעינותיך חוצה בפנים מסבירות להלכה ובפנים שוחקות ולא מעציבות לאגדה.

דברי דודך ידיך מנחם מענדל חיים לנדא בהגאון הצדיק מ' יעקב זצ"ל זי"ע הכ"מ החוב"ק פיאנטקי

עזבונו הרחני

לא זכה לראות אור הדפוס ואנחנו לא זכינו ליהנות מאורו וכה דברי בנו, הגאון הרמ"ח, בהקדמתו להספר „אהבת חסד" להצדיק מצכינב, שבו גם מכונסים כמה פלפולים בש"ס להנושא פרקנו:

...ולגודל ענותנותו, לא כתב חידושויו הנחמדים על הספר ומעט מאוד, אשר נמצא מדבריו ז"ל בכתובים, כי כרוב גדלו, כן ענותנותו בכל דבר הלכה חמורה לא רצה לסמוך על הוראתו, עד כי שאל פי גאוני הדור. והרי חיבוריו:

פירוש על תורה בדרך פרד"ס.

חידושים ופלפולים בש"ס בבלי.

קונטרס „אמת ליעקב", מיוסד על י"ד דיני נאמנות שברא"ש, מס' גיטין, פרק הניזקין.

הגהות רחבות על כל ס' הערוך.

והמה פנינים יקרים ונחמדים הפלא ופלא ה' יזכני להוציאם לאורה — כותב בנו הגאון הרמ"ח.

לפנינו כמה גרגרים מתורתו השלמה:

בראשית, כ"ב, א'. ויאמר הנני, ברש"י — כך ענייתן של חסידים, לשון ענוה היא ולשון זימון — כי מי שחושב שאינו מוכן למצוה, הוא היפך ממדת ענוה והסידות, שמשמע, שמצדו הוא ראוי לקיים מצות ה', אבל דרך החסידות והענוה היא, שידע בנפשו, כי הוא עפר ואפר ואינו שוה לכלום, ומכש"כ לעמוד ולשרת לפני ממ"ה הקב"ה, אלא שכך הוא רצונו ית"ש, להיות חושק ומתאוה לעבודת קרוצי חומר גושי עפר והוא עושה כפי רצון המצוה ית"ש, וכעבד עומד ומצפה למוצא פי אדונו לשרתו, שאשר ירצה, כן יצפה למצות ה' ועומד תמיד לומר: הנני — לכל אשר תצווני, וזה שאמר רש"י ז"ל — כך היא ענייתן של חסידים לומר בלשון זמון — הנני, מוכן ומזומן תמיד לעשות רצונך, ולשון ענוה היא — שלא תאמר: איך יהי האדם מוכן תמיד לעשות מיד מצות ה', לזה אמר — לשון ענוה היא, אדרבה — זו היא הענוה האמיתית ודפח"ח וש"י, (נדפס בספר "ויעש אברהם").

פ' בהעלותך *). ויעש כן אהרן — רש"י: להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, וכבר עמדו בזה המפרשים, איזה שבה שייך בזה, כדי לבאר זאת, נקדים כמה דקדוקים בפרשה זו: ויעש כן אהרן וכו' כאשר צוה ה' את משה, לכאורה הסיום — כאשר צוה וכו' מיותר, וזה מעשה המנורה, מה ענין עשייתה לכאן, הלא עתה המדובר על הדלקתה, אולם, הבטוי "יאירו" משמש לשני זמנים — "עתיד" ו"צווי", אם נבינו בתור ציווי, אז יהיה הפירוש: אהרן הכהן ידליק, באופן כזה, שראשי הפתילות של הנרות הצדדיים, יפנו לצד האמצעי ואם נבינו בתור עתיד, אז, אין על אהרן החיוב להפנותם לצד האמצעי, רק הפסוק מגיד לנו מראש, שכאשר ידליקם אהרן, יפנו הפתילות מעצמם לצד האמצעי, ובוה נתקשו, בהשקפה ראשונה, ועל זה בא הפסוק לומר, שאהרן כיוון לפקודת ה' ועשה מעשה להטותם לצד האמצעי — ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה וכו', והפסוק מדגיש ומעיד: כאשר צוה ה' את משה, ולזה כיוונו חז"ל — להגיד שלא שינה וקלע אל המטרה, ואח"כ מעיר הפסוק — וזה מעשה המנורה, במדרש: נתקשה משה, ירד ושכת, אמר לבצלאל מיד עשה, כוונתו לומר — כמו שנתקשה משה במלאכתה ובצלאל קלע אל האמת, כך נתקשה אהרן באופן הדלקתה ובכל זאת כיוון אל הציווי, על דרך שאמרו על אאע"ה — כליות היו לאאע"ה ומהן היו נובעות ד"ת, פירוש, שאבריו בעצמם היו ממלאים ממלאים תפקידם ובבחינה זו היה אהרן הכהן.

*) מאמר זה שמעתי בשמו מזקני הגאון הרמ"ח ורשמתיהו בשנוי לשון.

„מסכת כלים פרק א' משנה ד' :

למעלה מן הזב, זבה, שהיא מטמא את בועלה. עיין בפירוש הרמב"ם, שכתב וז"ל — כבר ידעת שזבה ונדה דינן שוה וכו' אמנם זב, כאשר בעל אשה, לא תהיה אב לטומאה, אמנם תהיה ראשון כמו אם נגע בידו וכן מי שבעל זבה, לא יהיה אב וכן ביאר בספרא אבל יהי הבועל כמי שנגע באב לבד. עכ"ל.

והוא תמוה מאוד, דודאי הבועל זבה נעשה אב לטומאה, כמו בועל נדה וכמ"ש הרמב"ם עצמו שם, בתחלת דבריו. וכאשר בעל האדם זבה, הוא יטמא ז' ימים וכו'.

ונראה ש"ט ס' יש כאן וצריך לומר — וכן מי שבעל זכ. והיינו, כי הבועל הזב הוא כמו האשה הנבעלת מהזב, שאינה טמאה ז' וטמאה רק מתורת מגע.

הערה זו הציע, כנראה, לפני אביו הצדיק, והרי תשובתו שקבל :

טשעכאנאווי, יום ג, ד"י כסליו תרי"ח לפ"ק.

החיים והשלום לידידי בני, המופלג, חריף ושנון, מו"ה יעקב נ"י וזוגתו הצנועה מרת מרים תחי' ויו"ח שיחיו.

ב"ה אתנו הבריאות כה יוסיף השם. מכתבך מיום ג' כסליו הגיעני ביום ו' שבוע העבר. בהיותך פה אמרת לי כי אפשר להשתדל בסביבותיכם איזה רבנות. ראה להשתדל עבור אחיך מו"ה רפאל נ"י. ותהיה זריו בדבר ותודיעני ע"י מוקדם.

ומה שכתבת על דברי הרמב"ם בפירוש המשניות פ"א דכלים — יפה כתבת והוא טעות סופר בלי ספק. ולשון התורת כהנים (בפרשת מצורע פרקי זבים פרק ח') כך הוא :

היא מטמא את בועלה ואין הזב מטמא מה שהוא בועל. והלא דין הוא וכו'.

וכמבואר ג"כ בנדה דף ע"ג ע"א שהובא בגמ' לשון הברייתא הזאת דתו"כ אלא שבתו"כ מוסיף תלמיד לומר תהיה טמאה לרבות את בועלה היא מטמא את בועלה ואין הזב מטמא מה שהוא בועל אלא שדברו חכמים בלשון נקיה עכ"ל ופירש שם בעל „קרבן אהרן" דהיינו בועל הזב ולא רצו לכתוב בפירוש משום לשון נקיה וכתבו את מי שהוא בועל דמשמע הנבעלת ממנו אבל עיקר הכוונה על בועל הזב ומזה יצא לו להרמב"ם ז"ל דינו בפרק ג' מהלכות משכב ומושב הלכה ג' שכתב דהבועל הזב הרי הוא כנוגע בו ע"ש וכתב הכ"מ שם — הרמב"ם הוציא דין זה מנדה דף ע"ג עיי"ש. ובאמת בגמ' שם לא מוזכר כלל בועל זר ופשטא דלישנא שם משמע הזב שבעל. אמנם מדברי התו"כ שם שסיים — אלא שדברו חכמים בלשון נקיה — מוכח להדיא כן דברייתא מיירי בבועל זב ומקור דברי הרמב"ם הם

מהתורת כהנים שם. ואומר לכם ברכת חיים ושלום ממני אביך הדורש שלומך בלונג"ה אברהם במורה רפאל ז"ל החוב"ק הנ"ל.

או"ה. סי' א' ס"ק ח'.

במג"א שם הקשה למה סידר עולה קודם חטאת והא קי"ל דחטאת קודם לעולה כדאיתא (זבחים ז' ע"ב) מטעמא דריצה פרקליט אחד נכנס דורון אחריו. ותירץ המג"א לפי מה שכתבו התוס' שם דאע"ג דעולה מכפרת יותר מחטאת דהא מתכפר מקיבעא פירוש כפרה גמורה מ"מ כיון דכבר כיפר החטאת על חייבי כריתות ועשה א"כ הוי עולה דורון אבל באמירתנו הא כתב הטור שלא יאמר יהי רצון אחר פרשת החטאת דשמא לא נתחייב בה אבל בעולה איתא התם בגמ' שאין לך אדם בישראל שאינו חייב על עשה א"כ ודאי דלכפרה באה ועדיף יותרס מחטאת ע"ש. הוקשה ב"תבואות שור" דעדיין לא הועיל בתירוצו דאכתי קשה למה הקדים מנחה לשלמים וחטאת ואשם והא קיימא לן במתניתין ר"פ כל התדיר דכל הזבחים קודמין למנחה ע"ש. ונראה דהא קשה על עיקר הקושיא שבמג"א שהעמיד הקושיא אהא דחטאת קודמת לעולה משום דריצה פרקליט כו' ובדרך הזה העמיד תירוצו ע"ש והא זה לא שייך רק באדם אחד ואנן קי"ל בזבחים שם דדם חטאת קודם לדם עולה אפילו בב' בני אדם מטעמא דחטאת מקודש יותר לפי שהוא מרצה עיי"ש. אע"ג דלא שייך ריצוי פרקליט בב' בני אדם. וצריך לומר דפשיטא ליה להמג"א ז"ל דלא שייך טעמא דמקודש קדים אלא בששתיהן לפניו וכמו שכתב רש"י ז"ל שם בד"ה דם חטאת קודם לדם עולה אם שניהן שחוטטין ועומדין ליזרק עיי"ש וא"כ באמירה לחוד דלא שייך לומר שתיהן לפניו אין קפידא איזה שיקדים וממילא דלא קשה ממנחה. אבל הקשה מהא דזבחים (דף ז') דיהיב טעמא משום דריצה פרקליט נכנס דורון אחריו אע"ג דבלאו הכי גם בשני בני אדם חטאת קודם מ"מ זה דוקא אם נזדמנו שני הדמים לפניו אבל באדם אחד היה יכול להפריש העולה קודם ולזרוק דמה ואח"כ יביא חטאת. ולהכי הוצרך להאי טעמא של ריצה פרקליט שאפילו אין שתיהן לפניו מ"מ צריך להפריש ולהקריב החטאת קודם וא"כ אפילו באמירה צריך לומר חטאת קודם משום דריצה פרקליט כו' ולהכי העמיד קושיתו על הגמ' בטעמא דחטאת קודם משום ריצה פרקליט וממנחה לא קשה מידי שהרי אין שתיהן לפניו. ודברי פי חכם חן ושיי.

(נדפס בספר ויעש אברהם).

ממכתבי אדמו"ר מסטריקוב לאחיו אדמו"ר מיטשעווי:

בעזה"ש"ת, כבוד ידידי אחי, הרב המאה"ג, חריף ובקי, מפורסם לשם ולתהלה, משכיל ביראה, כש"ת מו"ה יעקב שיחי.

(*) נעתקו מכתיב ע"י הרב החסיד ר' חנוך הניך לעכלוי, חתן בתו שינידל — אבי

נר יעקב לעכלוי תלמידי.

שלום, שלום, אחי ולכל הנלווים אליך.

כל חי מרגיש, יודע ומבין געגועי לבי ונפשי — אך לעוף אל מקומכם, להיות עמכם בצוותא חדא, ביומא דהילולא רבא של כ' אבינו, אדמו"ר הקדוש זלה"ה, זי"ע. אבל מה כחי כי אתאמץ לנסוע בימים האלה אשר הדרכים גם האוירים משוגים המה ואני אינני איש בריא.

לכן אתה, אחי וכל העדה הקדושה המיועדים ומתאספים ליומא דהלולא רבא — אם תהי' כאיש אחד, כלב אחד, כאשר למד כ' אדמו"ר זי"ע, דעת את העם שהסתופפו בצלו, ודעתי נאמנה, כי יפעול עבורכם טובות גדולות וישפיע ביום ההוא לכל איש מחסורו בגוף ונפש וגם אנכי בבית אהי' בתוכם כ"ר. ידידך ואחיך הקטן...

שלום וחיים טובים, לכבוד אחי היקר, ידידי הרב המאה"ג, תריף ובקי, חסיד משכיל, מפורסם בשם טוב, תור אדם המעלה, כש"ת יעקב שיחי'.
יום שלשום השגתי אגרת אחי מבשר שלומים וכי העמסת עול המשרה על שכמך*). השבעת, אחי, רצוני ושמחתי, תפלתי — כי כאור בוקר יורח שמש, תעלה מעלה מעלה, לאט לאט, עד אשר מצהירים יקום לך חלד לאור באור החיים.

ועתה, אחי רחומי, למה תשעה במחשבה זרה, לאמור — כי האהבה אשר ביננו, כחה עתה, איננה ככחה אז. לו כדברייך, כי הכחה כמעט רגע, מרוב לשונות, אחרי כן, כאשר לטשת בצור לבבי, השלום עמך באמת תוסיף וחפץ חקו הודה ביתר שאת כבראשונה, עד אשר תכה עין הרואה מהביט על עצת זרה.
ועתה, אחי, קח נא ברכתי, אשר ממקור לבי נובעת, ונזכה לחוג את חג הפסח מתוך חרות ושמחה וישלם העליון נחומים לנו, ולכל הנאנחים, על השמש אשר בא בימיו בעונותינו.

אחיך ואוהבך הקטן...

ד' עקב שנת תרמ"ד.

שלום וחיים טובים ובריאות, לכבוד אחי, הרב הגדול, חו"ב משכיל ביראת ד', חסידא ופרישא, מפורסם בשם טוב, אדם המעלה, כש"ת יעקב שיחי'.
חן חן לך, אחי, על דבר האגרת אשר כתבת, כי קלעת אל השערה, ובאשר רעיוני שטטו לדעת אי איפה אתה, גם כל עוברי אורח שאלתי ולא ידעוך.

(*) אגרת ברכה לרגלי עליתו על כסא הרבנות בצ'כנוב אחרי פטירת הצדיק.

בדבר בריאותי — כמוני — יודע אתה, כי השותה מים, (חסר) רבת עליו יחליפו. אולם בדרך כלל — בריאים ושלוים אנחנו.
הנני מברכך, כי תמצא בתוך מי "מלבראן" רסיסי בארה של מרים ולכל בשרך תמצא מרפא.

אחיך אוהבך אהבת נפש הקטן...

להלן עובדה שסח לי זקני, אבי-אבי, הרה"ח ר' שמחה בונם הי"ד (שנספה בגזרת השמד שנת תש"ג) ושנשארה בזכרוני: אספר לך "מופת" שראיתי במו עיני אצל זקנך ר' יעקלי יעזעזוער —

נסעתי פעם בעיני מסחר לורשה. באחת התחנות ראיתי כמה מאות חסידים שבאו להקביל פני רבם שעבר דרך עירם. ירדתי מהקרון, נגשתי אצלם ושאלתי לשם הרבי. אמרו לי — זה ר' יעקלי יעזעזוער. חלק מחסידיו לווהו בדרך וגם אני בתוכם. נתתי לו שלום והוא החזיר לי שלום בפנים שוחקות. מרגע שזקנך ראה אותי — המשיך הוא דבריו — לא הסיר מבטו ממני. בכבודו ובעצמו פתח מזודתו, הוציא מתוכה חתיכת עוגה, מילא כוס יין וכיבדני. שתינו "לחיים". בוורשה נפרדתי ממנו.

הייתי אז כבן עשרים וכמה — המשיך זקני סיפורו — ולכן פי כפלים נפלאתי על כל הכבוד שרכש לי... אחרי עשרות בשנים ירדתי לכוף דעתו הקדושה, ראיתי "מצות ה' ברה מאירת עינים". לא לחנם שתינו שנינו "לחיים" — מכיון שהשתדכתי עם בנו, הוא זקנך הרב מזאווירציה...

בניו:

הרב ר' מרדכי יוסף מלודז — הבכור.

הגאון רבי מנחם מנדיל חיים מזאווירציה.

הרב החסיד ר' ישראל מזדינסקה-וואלה, חתן הרה"ג הצדיק ר' יעקב משה תאומים רב בנאווידוואר.
בנותיו:

מרת שיינדיל, אשת הרב החסיד ר' אברהם גולדרייך.

מרת איטה אשת הרב החסיד ר' לייביל בויס מלאוויתש.

מרת ציפה אשת הרב החסיד ר' פנחס רוזנברג.

מרת גולדה אשת הרב החסיד ר' מענדיל גוטרמן, נכד אדמו"ר מתרי"א.

מדדזימין.

מרת פריידה, אשת הרב החסיד ר' ישעיהו שענברג מזוארשוי.

מרת לאה, אשת ר' יוסף פיליצר מלודז — זכרון כלם לברכה.

בני מורנו רבי רפאל

אחיו ואחיותיו של הצדיק מציכנו. "זרע ברך ה' ממעי' יפרדו", אחד הטורים החרותים על מצבת קבורת אב הצדיק. חרוז רב־משמעות זה מחייב אותנו להקדיש שם ויד גם לזכרונם. והרי מה שכותב עליהם הגאון הרמ"ח מזווירציה:

"להרב ר' רפאל ז"ל היו שלשה בנים ושתי בנות. הבן הראשון ה' זקני קדוש ה', רבינו אברהם זצ"ל. השני — הרב ר' יצחק מעיר בזוין. שנפטר בימי עלומיו בעת הזעם והוא היה עלוי נפלא ואיש קדוש וטהור. השלישי — הרב הגאון החסיד מ' ישראל ז"ל האבד"ק ליטומירסק. (אחיו הצדיק מציכנו מוכירהו בספרו הוא "אהבת חסד" "ובזה עמד אחי הנבון מו"ה ישראל ג"י"). הבת שרה רבקה היתה אשת

הרב הגאון החסיד ר' מנחם זאב הכהן

מילידי עיר לוברנץ. נבחר לרב בעיר וגירו, היה שם זמן קצר ואח"כ נבחר לרב בלודז. הוא היה הרב הראשון בעיר זו. כשנתיסד הישוב היהודי שם. כשנעדר בנם העלוי הנפלא בגאונות ואיש קדוש, ר' אהרן ז"ל, הלך האב קודר מרוב צער והוכרח לעזוב את רבנותו. אחרי כן נתקבל לרב בעיר יאנובה ומשם לרב בעיר קוצק, ע"פ פקודת הרה"ק רבי מנחם מנדל זצ"ל מקוצק. זוגתו הרבנית, מרת שרה רבקה, היתה מפורסמת בצדקתה ומלומדת כגברא. תורה וחכמה בה צמודות. מנוחתה כבוד בעיר זגירז.

הבעל "חידושי הרי"ם" מכנהו בתשובה אליו, בתואר הכי נכבד "לכבוד אהובי ידידי, הרב החרוף ובקי פ"ה, ע"ה. חכם ושלם, מו"ה מנחם זאב, אבדק"ק קוצק" (חלק אהע"ז סי' ל"ג).

בתקופתו יצא צו מטעם הממשלה, שעל פיו הוטל חוב על כל אזרחיה לבחור בשם לוי, נוסף על שמם הפרטי. בחר לו רבי מנחם זאב השם "ירושלימסקי" ונימק — שצריכים לזכור תמיד את ירושלים...

נפטר בשנת תר"ו ב"ב לחודש אדר. השאיר אחריו הרבה כתבי יד, בנגלה ובנסתר.

אלמנתו הרבנית שרה רבקה, אחות הצדיק, קבלה — אחר פטירת הרבנית אשת הצדיק — את ההשגחה על כלכלת בית אחיה הגדול. הצדיק החשיב אותה מאוד. מספרים, כי פעם המליץ הוא, לאחד מחסידיו שבא אצלו לבקש ברכתו, "שיזכיר עצמו לפני בפתקא". נפטרה בשם טוב באסרו חג של סוכות, תרמ"ב.

נוסח החרות על מצבתה:

הרבנית הצדיקת מרת שרה בת הרבני מורנו רבי רפאל זצ"ל, אשת הרב מורנו ר' מנחם זאב זצ"ל, אבדק"ק קוצק, אחותו של מרן הגאון הקדוש אב"ד דק"ק ציכנוב.

אחותו השניה של הצדיק, מרת רחל לאה, היתה אשת הרב הצדיק, חסידא ופרישא מהור"ר יצחק אייזיק זצ"ל מעיר זגירז. נפטר כבן חמשים שנה. כ' אלול תר"ח, במגפת החולירע שעשתה שמות גדולות בימים ההם. זוגתו נפטרה ה' כסלו תרל"ז.

יהי זכרם ברוך.

הרב הצדיק רבי שמואל שינאווער

הרב הצדיק רבי שמואל שינאווער היה בזיווגו השני חתן הצדיק מציכנוב, כאשר הערתי לעיל. הוא היה טיפוס מיוחד במינו. אחד מגדולי החסידות בתקופתו ונתפרסם, ביחוד, בחיבורו "רמתיים צופים", פירוש נאה ונחמד על "תנא דבי אליהו". שימש ברבנות בקהלות: וולאדאווי, ברוק, שדליץ, לוביץ, ובסוף ימיו בנאשילסק.

זכרונות מפורטים עליו אין לנו, אולם, חיבורו זה, כשלעצמו, מהווה פרק זכרונותיו. דלה ממעינות החסידות אצל שבעה רועים מפורסמים, האדמו"רים: הרבי מלובלין, — היהודי הקדוש, — הרבי ר' בונם מפשיסחא, — הרבי מקוצק, — בעל חידושי הרי"ם, — רבי שלמה יהודה ליב מלנצנה — ורבי יצחק מנשכין.

"רמתיים צופים" — השם לבד — אופיני הוא ומיוסד על מאמר חז"ל (מגילה י"ד): ויהי איש אחד מן הרמתים צופים, — ר' חנין אמר: אדם הבא מבני אדם שעומדים ברומו של עולם, בחיבורו מכונסים חידושי תורה וסיפורים מענינים ששמע מפי רבותיו הגדולים ומשאר צדיקי דורו. מבין כולם, מבליט הוא ביחוד, התקשרותו לרבי ר' בונם מפשיסחא.

רבי ר' בונם היה, כידוע, חולה עינים, לפיכך היתה קשה עליו הקריאה והיה זקוק שיקריאו לפניו שיעוריו ורבי שמואל, שהיה עדיין איש צעיר, פנה מכל עסקיו והקדיש עצמו לתפקיד זה. להלן כמה פרטים בפרשה זו:

בצל כ"ק הרבי מלובלין:

...כמו ששמעתי מהרה"ק, אספקלריא המאירה, הרבי מלובלין, שהיה דרכו באמצע התפלה לשאוף „אבק טאביק“. ושאל אותו החר"ף ר' משה ר' זלמנס — הלא אין ראוי להפסיק? והשיבו הרבי מלובלין במשל — למלך גדול שהלך בשוק וראה א' מזקני עניים משורר ומנגן בכנור והזמינו המלך לבוא אצלו בכל יום. והנה בכל פעם נתקו ונפסקו נימי כנורו והמלך הוכרח תכופות להמתין כמה שעות. פעם שאל אותו אחד משרי המלך — למה אינך מתקן הכל מקודם, כדבעי, כדי שלא תטריח את המלך? והשיב לו הזקן — הלא להמלך כמה משוררים ויודעי נגן בתרועה ובכל זאת הוא בחר בי — סימן הוא, שרצונו לסבול ממני. וכ"כ — סיים הרבי מלובלין בעניננו — הלא יש לו להשי"ת כמה רבבות מלאכים והוא ית' מניחם ולוקח אותנו — א"כ בודאי סובל הוא גם ההפסק שלנו. עכדה"ק.

„כמו ששמעתי מהרבי מלובלין, שאמר להרה"ח מה"ו זלקא מצאנא, מגדל מרירות לבו, בהתנצלות כדרכו בקודש ואמר: אני יודע רבוני ומתכוון למרוד בו ומכעיסו בכל עת ואין לי שום תנחומין, רק שיבא העת פירוד היסודות, נאלץ לעפר, שם ינוחו כל פועלי און ושם חדלו רוגז. וזהו תנחומתי...“

בצל כ"ק הרבי ר' בונם:

„וכמו ששמעתי מכ"ק מאדמו"ר זי"ע, בעת שנתראתי לפניו פעם הראשונה על חג הפסח והייתי כבן י"ה או בן י"ט ושאל אותי אם בן תורה אני ולא השבתי לו מאומה. אז אמר לי — יודע אני שבן תורה אתה ואמר לי חידושים ותירץ על קושיות הסמ"ע ושי"ך בחו"מ סי' מ"ט ואחר סיום הדברים אמר לי: מזה הפשט יכולים „להביט בפתקא“ כדרך הצדיקים הגדולים, כי מי שאוהב את השי"ת מוסרים לו מפתחות החכמה.“

„שמעתי מהאדמו"ר הקדוש מפשיסחא זי"ע כשאמרתי לפניו תדב"א כי היה שיעור קבוע לומר תדב"א.“

„וכן שמעתי מכ"ק אדמו"ר מו"ה שמחה בונם מפשיסחא זי"ע, שהרכין ראשי אצל פיו הקדוש, ממש בידו הקדושה כדי שיגיעו שפתותיו בתוך אזני ממש ולחש לי באזני כדברים האלה ג' פעמים. וסיים בלשון זה: כך קבלתי מרבתי. וממש כמעט בקע לי המוח בהבל פיו הקדוש והנורא וחבל על דאבדן וכו'.“

„וזה מה ששמעתי מכ"ק מרן אדמו"ר מפשיסחא בליל ש"ק שבת תשובה. דברות קדשו מלהבת אש של מעלה בכוחותיו הקדושים בעמידה. וזה לשונו

ממש: שמעו ואלמדכם דרך תשובה. תדעו, שלא כן הוא שמבקשים — סלח לנו מחמת התשובה והחרטה ותיכף שאומר הווידוי מבקשים גדולות. זה אינו מועיל ולכך אינם זוכים. ואנו אומרים בכל יום ג' ד' פעמים הווידוי ועכ"ז אין המשיח בא ומי מעכב?

אך הענין — פ' חטאנו — היינו שמכיר שאינו ראוי והגון לשום טובה אך ראוי לקבל עונשים ויסורים קשים ומקבל עליו באמת כל היסורים שבעולם ומוסר א"ע ונפשו להבורא יתברך, אז ברצונו יתברך ישלח לו אור חדש ממש ויקיים בו לב טהור ברא לי וכו', מחמת שנעשה אין ואפס ומצדיק על עצמו הדין וכו'.

סיפר: פ"א התפלל בעצמו מוסף בר"ה כש"ץ וזה היה בשנה הראשונה. לאחר הסתלקות רבו, היהודי הקדוש ז"ל. ובשעה שהתחיל הקדיש עד סוף כל התפלה, היה עומד אצלו הרב היהודי ז"ל ממש ולא היה מפסיק מלהביט בו כל התפלה ואחר סיום התפלה רצה להביט — ואינו, כי נסתלק למעלה... עכד"ק.

פעם כיבד הרבי מלובלין את אדמו"ר מפשיסחא בתקיעות, היות שתקיעת שופר, היא חכמה ואינה מלאכה והוא החזיק אותו להכם גדול. לפני התקיעות, קרא אותו הרבי מלובלין ואמר לו ד"ת, כדרכו בקודש לומר לכל בעל תוקע דברי תורה לפני התקיעות. כשסיים, פנה הרבי ר' בונם ואמר להרבי מלובלין — תדעו, כי מעולם לא הייתי בעל תוקע ולא ניסיתי מעולם להחזיק שופר בפי. א"כ, למה קבלת על עצמך לתקוע — שאלו הרבי מלובלין. והשיב לו רבי ר' בונם: גם במשה מצינו, ששאל להקב"ה — והיה כי יאמרו לי מה שמו — מה אומר אליהם. ואחר שאמר לו — אהיה אשר אהיה, השיבו משה — שלח נא ביד תשלח... כ"כ אני — מפני שרציתי לשמוע מה הרבי אומר להבעל תוקע לפני התקיעות... וסופו של דבר היה, שרבי ר' בונם לא תקע, רק איש אחר... "כמו ששמעתי מכ"ק אדמו"ר זי"ע בפי' המשנה "חכמים הזהרו בדבריהם" — שדברי הצדיק צריכים להיות במשקל ובמדה, בדיוק כרופא הנותן רפואות, שהוא מדקדק על משקל הכי קל, כן יותר ממנו צריך הצדיק לדקדק בדברים היוצאים מהבל פיו הקדוש. וע"ז יש משפט ודין בב"ד של מעלה — על הצדיק וגם על מי שבא אצלו לבקש רפואת הנפש. כל זה שמעתי מפיו הקדוש ז"ל ה"ה.

...וכמו שראיתי אצל כ"ק מו"ר מפשיסחא זי"ע — שראה על שולחנו שלש מטבעות כסף ושאל מי הניחם. ונתברר, שבן אדם אמיד אחד הניחם בשבילו וצוה לשלחם תיכף בחזרה להנ"ל. וסיפר לנו, שבעת שהתפלל עלה ברעיונו פי' על

הפ' "מה בצע בדמי" — היינו ממון — "ברדתי" — שאלך לגיהנום עבור הממון. ועתה אני מבין שהראו לי מן השמים שלא אהנה מהמעות הללו.

"אדמו"ר מפשיסחא אמר בשם הרבי מלובלין על המנהג המובא בשו"ע לאכול ברה"א ראש כבש ולומר יהי רצון שנהי' לראש וכו'. היינו: שנזכה להיות תלמידים להצדיק האמיתי הנקרא ראש — והרב גם הוא מבקש שיזכה לתלמידים צדיקים שיהיו גם הם בבחינת ראש."

"בהיותי פעם ביחידות אצלו, צוה הוא עלי שאקראנו "רבי" ואמר: יודע אני בבירור ששלחו אותך אצלי מן השמים, ואם "לא היית בא אצלי, כבר לא הייתי בעולם. — זה לשונו אות באות."

"בש"ק, בקידוש הלילה ראיתי בעיני ממש מכבוד אדמו"ר זי"ע כשאמר השם בברכת היין, נפל עליו פחד ורעדו כל אבריו, עד שכמעט הכוס נפל מידיו. הגם שידענו, כי הפחד והיראה היו לאדמו"ר תמיד, בלי הפסק רגע, אעפ"כ עצר בכל כוחו שלא להתראות, אך הפעם לא עצר."

"פעם אמר — שאין לך מצוה חביבה ממצות סוכה, שהוא נכנס בכל אבריו מלבושיו ומנעליו לתוך המצוה."

"...ומורי הרב מלנטשנא ז"ל אמר — שמצות שבת יש לה יותר סגולה. שא"צ לעשות שום פעולה ותנועה קלה רק בהגיע זמן שבת והרי הוא כבר בתוך המצוה. יתר על כן — אינו יוצא מן המצוה כל היום אף לא לרגע קטן, משא"כ סוכה, יוצא הוא ממנה לפרקים..."

"...וזהו כמו ששמעתי מאדמו"ר מפשיסחא זי"ע שאמר:

"אני יודע על כל אחד הבא אצלי — מה שעשה מיום הולדו, אך מה שאין אני מגלה זאת — למה זה, כי לא יועיל כלום, רק להודיע כי בעל מופת ורוה"ק אני? הלא כל אחד יודע נגעי לבבו ועושה תשובה, אך זאת אני מחוייב — לעורר ולהודיע לכל אחד הדברים הנסתרים ממנו ואינו חושב כלל בחסרונו וזאת אני עושה תמיד."

"כשהייתי בפעם הראשונה אצל אדמו"ר הרה"ק מפשיסחא קבלתי (התנצלותי) לפניו שראשי כואב עלי בעת שאני מתפלל כי מתעצם אני להתפלל בכוונה, ואמר לי — מה לראש אצל התפלה, העיקר הוא עבודת הלב כמ"ש — ולעבדו בכל לבבכם, ומאז והלאה חלפה ממני המחלה."

בצל כ"ק חותנו הצדיק מציננוב:

"...גם מעורו לא החזיק בבית יד שלו שום מטבע מעולם, גם על מעות לא הקפיד. גם בדידיה לא הסתכל, רק על בתו הקטנה, פחותה מבת שבע שנים."

כ"ז ראו ותמהו על קדושתו ופרישתו. ואביו גדול וצדיק ונסתר היה מאוד. ושמעתי מפה קדשו פ"א — אלו היה אביו חזק היה הוא ואביו ר' חייא ובניו. וענין הגדולות וישועות שפעל לעולם, נלאה היד לכותבך.

בצל כ"ק הרבי מקוצק

....כמו שאמר לי הרבי מקוצק זי"ע, בפירוש: שאם בן אדם ממאס הדעת, באמרו — הלואי ולא הייתי יודע — אז נאמר בו "כי אתה הדעת מאסת ואמאסך וכי".

....וכמו ששמעתי מפה קדוש אדמו"ר הרבי מקוצק נבג"מ: לעולם ד' דברך נצב בשמים — עד מתי תעמדו מרחוק והקב"ה יבקש מכם עבודתכם.
....ופ"א סיפר לי הרב הצדיק ר' יחיאל מאיר מגאסטאנין שיח' ששמע מהרבי מקוצק ז"ל, ע"פ — ושמתם את דברי אלה על לבבכם כו', דלכאורה קשה, הא צריך להיות זה בתוך לבבכם ובצומק הלב ומה מועיל שהיא על הלב. ואמר — שאין לך אדם, שאין לו שעה, שיש לו פתיחת הלב, וכמ"ש — פתח לבי בתורתך, הוא יפתח לבנו כו', ובוודאי השי"ת עוזר לזה המבקש ומתחנן בכל לבו ונפשו, שיזכה לזה. וכאשר יהיו הדברים על לבו, בחיצוניות הלב, כאשר לפעמים יפתח הלב, שלו, יפלו הדברים בתוך לבו ממש, ואז יראה אור ויתהפך לאיש אחר.

בצל כ"ק רבי שלמה יהודא לייב מלנצנה:

....ואדמו"ר הרה"ק, רבי שלמה לייב זלה"ה, אמר, שאחר הסתלקות הצדיקים שהיו רבותיו, אין לו רבי רק אליהו הנביא ז"ל... "....הצדיק הנ"ל, לא שח שיחה בטלה ולא ראה שום דבר טמא מעולם. מעולם לא הסתכל בצורתא דווא ואזניו לא שמעו שום דבר שיחה בטלה. לא פשט ידיו לדבר הרשות מעודו, אפילו לא לקחת שיריים מרבותינו ז"ל, רק אם נתנו לידינו. אבל הוא לא פשט ידיו, אפילו לא מעט. ושאלו לו חבריו ע"ז, והשיב להם — שלא עדיף שיריים מלחם הפנים — ועכ"ז — הצנועים מושכין ידיהן..."

....שמעתי מאדמו"ר: פ"א למדתי בלילה בזה"ק כדרכי וישב זקן א' אצלי ולא רציתי להפסיק מלמודי, לראות מי הוא זה שיושב אצלי. ואחר סיום הלימוד פניתי אצלו לראות. ולא ראיתי כלום, כי פנה והלך לו..."

...ופעם אחת ראיתי בעיני מכ"ק אדמו"ר מלנצנה, בהיותי בבוקובוסק, במדינת קיר"ה, בליל ש"ק, כשאחזו הכוס, אמר הוא להרבי דק"ק פשיסחא ז"ל — לחיים. כאילו לנוכח ממש. ואמר כמה פעמים: הוא אין כאן — כבודו כאן..."

בצל כ"ק ה"חידושי הרי"ס:

.....וכן שמעתי מכבוד אדמו"ר. הרה"ק מו"ר יצחק מאיר. ולה"ה. מק"ק גור. בפ' יתרו. שאמר על מאמר — ויואל משה כו' — שנתן בנו הראשון לע"ז. ונתלהב מאוד וצעק ופשט ידו הקדושה לאמר — אני נותן תק"כ. שלא כן הדבר. ולא אשא פנים למדרש. אם היה כפי פשוטו. ואחר שנח מעט אמר זהו הפירוש: מחמת שיתרו הכיר בוראו מתוך החכמות החיצוניות ועבודת הכו"מ ושהכיר כל כוחותם ומשטרם וידע כל העבדות היאך להוריד ולהמשיך שפע מהם. מזה עצמו שירד לעומק עומקם ורצה להשיג האמת. עד שהשיג היוצר הכל באמת. ולאשר סברת יתרו. שאין דרך ומבוא בזה העולם להשיג האמת. רק עי"ז שיעשה כמו שנהג הוא. ע"כ השביע את מרע"ה. שיתן בנו הראשון לע"ז — היינו שיעסוק כמו כן. כדי שישגי האמת. וסיים ואמר: ואנחנו מקבלי התורה. א"צ כלל לשום חקירה. כי נשמתינו הם מהתורה בעצמה.

.....בענין ריקודין של חסידים ואנשי מעשה בשעת שמחה. אמר הוא ו"ל — שזה מלשון הנזכר בגמ' שבת — המרקד. שהוא אב מלאכה. מכיוון שהוא מפריד האוכל מתוך הפסולת או להפך. כך הוא ענין הריקוד — שמפריד הגשמיות מהנשמה. עד שבא להתפשטות הגשמיות.

בצל כ"ק רבי מרדכי מנסכיו:

„ואגב אזכיר מה ששמעתי מפה קדוש. הרבי מנסכיו ז"ל: שלפרשה זו (פ' פנחס) יש כוח של כל הרגלים. ומי שהוא בשבת זו. אצל צדיק הדור. כאילו היה אצלו כל הרגלים וימים הנוראים. ושמעתי מאחד של תלמידי אדמו"ר מפשיסחא ששמע ממנו ג"כ כדברים האלה.

שנת פטירתו לא נודע לי בדיוק — כשנה אחרי פטירת חותנו הצדיק מציכנוב — בערך.

אדמו"ר רבי רפאל משה מציכנוב

ר' רפאל משה. נכד הצדיק מחתנו הרה"ח ר' בועז. בעל בתו הבכירה. מרת מרים. היה אישיות מצויגה. למדן גדול. בעל מקובל. איש תם וישר. צנוע בדרכיו. בורח מן הפרסום ומן הכבוד. נתייתם בילדותו מאמו ונתחנך על ברכי זקנו הצדיק. רבי רפאל משה היה היחידי בין נכדי הצדיק שסבם הצדיק השתתף בחתונתם. מרבית ימיו לא רצה ליהנות מתורתו הנאה גשמית — לא שימש ברבנות ואף לא נהג באדמו"רות. אך באחרית ימיו נענה לבקשת קהל אוהדיו ומעריציו שהשתוקקו לקבל מרותו וניהל עדה ניכרת בעיר מגורו ופעולתו של סבו — בציכנוב.

אוצרו הרוחני שהניח אחריו לא זכה להתפרסם. זקן ושבע ימים נפטר אדמו"ר רבי רפאל משה בשנת תרס"ה בעיר ציכנוב. ושם מנוחתו כבוד בבית עלמין החדש, באוהל הבנוי על קברו.

אדמו"ר רבי מרדכי מאטל מציכנוב

רבי מרדכי מאטל נולד בשנת תר"ב בערך, כבן שלישי לאדמו"ר מהרז"ו מסטריקוב. לפנינו אישיות מצוינה מכל הבחינות. ברא כרעא דאבוהי — גאון בנגלה ובנסתר, ספדא רבא וחכם גדול. מנערותו הצטיין במדות ובמעלות, אציל ועדין, בעל הדרת פנים שהפיקו תמיד נדיבות וטוב לב.

הסתופף בצל האדמו"רים מקוצק ובעל "חידושי הרי"ם" ודלה ממעינות החסידות אצל רבותיו יחד עם עמודי החסידות בדורו, והיה נחשב בין האברכים החסידיים המצוינים. עניו ברוחו וצנוע בדרכיו. לא רצה ליהנות מתורתו. אחרי פטירת אביו הגדול, נלוו אליו חלק מחסידי סטריקוב ומשך זמן קצר ניהל הוא עדת חסידים בעיר מגורת אביו, בסטריקוב. אחרי זמן, העתיק מושבו לציכנוב. בני עדתו ידעו לספר עליו גדולות, מכל צעד ושעל היה ניכר עליו — מקור מחצבתו בקודש: אצילות ועדינות. בשנת תרס"א הוציא לאור את ספרו של אביו "זר זהב — כתר תורה" וחיבורו הוא "דורש טוב".

אדמו"ר בעל "אבני נזר" כותב בהסכמתו על ספרו הנ"ל:

"גם ראיתי מחידושי כבוד מעלתו אשר רוצה לעשותם מחובר לטהור לחידושי אביו ז"ל גם זה ישר בעיני מאוד ויכול להדפיס ספרו בלי שום הסכמה ואם ירצה להדפיס מכתבי זה — הנה רצוני וכבודי".

נפטר בשם טוב והלך לעולמו זקן ושבע ימים בשנת תרע"ו. מנוחתו כבוד בבית העלמין החדש שבציכנוב, באהל הבנוי על קברו.

מאוצרו הרוחני

מדרש פ' שמיני וז"ל: נמשלו ישראל לעוף — מה עוף אין יכול לפרוח בלי כנפים, כך ישראל אינם יכולים לעשות דבר בא זקנים. עכ"ל. ומה בא המדרש ללמדנו?

ורואני, שבא ללמד דעת, שעד היכן ועד כמה צריך האדם להיות מחובר ודבוק בתלמידי חכמים, והיינו — כמו שהעוף אין יכול לפרוח בלא כנפים הגדלים

עמו מהתולדה, והמה עצם מעצמו ויונקים חיות מאותו מקור אשר העוף עצמו יונק, ואם תקח כנפים אחרים ואפילו אם תחברם עם העוף כמעשה רוקם, להיות אחד, מכל מקום אינו יועיל כלום, כמו כן האדם — אם לא יתחבר לתלמיד חכם באופן זה, היינו — שידע וירגיש בעצמו, שכל חיותו הוא ממקור המים חיים, עמוקים עצה בלב האיש הת"ח ולשתות בצמא את דבריו, לא יתפעל ולא יוכל לעשות דבר, ואך על איש כזה אמרו רז"ל "מחובר לטהור — טהור".

פ' תשא ל"ד י"ד. כי לא תשחזה לא ל אחר כי ה' קנא וכו'. אל קנא שמו וכו'. מזכיר מדת העונש — לומר, כי מה שיעניש את האדם החוטא, הוא מלא רחמים כי לולא דין העונש, לא היה יכול לעמוד בדרך ישר והיה מזלזל במצוותיו, גם בהענישו יתכפר וכמו כן אמר המשורר — שבטך ומשענתך המה ינחמוני.

בגמרא שבת כ"ב — אמר רב אסי אסור להרצות מעות נגד נר חנוכה וכו'.

הנה אמרו לשון "להרצות" ולא "למנות", ייתכן לומר, שרמו להזהיר האדם, לבל יתרצה ברצי כסף ע"י האור של מצות נר חנוכה, כלומר, ליהנות ממנה בצע וזהב, וכדרך שהיה בצאת ישראל ממצרים, שהיה אור במושבותם וחושך למצרים, וע"י זה השאילו כלי כסף וזהב ממצרים, כמבואר במדרש, הובא ברש"י, כמו כן הכא — הנר חנוכה מאיר לישראל ומחשיך לעכו"ם ויש מקום לטעות, דכאן נמי יש רשות לאדם לשאול כסף ולרכוש רכוש, על כן בא רב אסי ואמר — אסור להרצות, והטעם, משום דנר חנוכה מורה על התורה ועליה אמר דוד — הט לבי אל עדותיך ולא אל בצע.

ביצה (ריש פרק יו"ט) הרוצה שיתקיימו נכסיו, יטע בהן אדר, שנאמר — אדיר במרום, ה' ע"כ.

רואני לפרש ענין נכסיו — היינו המעשים טובים, אשר האדם צריך לכסותם מבני אדם, והצנע לכת, והרוצה שיחיה זה קיום אצלו ולא יקרה לו כמקרה הכסיל אשר חפץ בהתגלות לבו — יטע בו אדר. הכונה: שהשם של אילן זה ששמו "אדר" כשיחיה נטוע בתוכו, להיות לנגד עיניו תמיד, זה הוא יעוררהו מתרדמת האולת, לזכור ולחשוב תמיד בה' ששמו אדר, כמ"ש — אדיר במרום ה', וכשם שהוא יתברך טמיר ונעלם, כך מעשיו יהיו נסתרים ונעלמים מעיני כל חי והצנע לכת עם ה' אלוקיו, כי כבוד אלוקים הסתר דבר, והחודש אדר מסוגל לכך, כי כשמו כן הוא.

כתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות (פ' ט' הל' א, ב) וזה לשונו: בשר בחלב אסור לבשלו כו', לא שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא מפני שאסור

הבישול. כלומר — ואפילו בישולו אסור. ואין צריך לומר אכילתו. כמו ששתק מלאסור הבת, מאחר שאסור בת הבת עכ"ל. ועיין ב"לחם משנה" מה שהקשה שם על הרמב"ם.

ומה שנראה לי לתרץ: דהרמב"ם פסק כמאן דאמר ג' פעמים לא תבשל — אחד לאיסור אכילה ואחד וכו'. אבל באיסור הנאה, דלית לן קל וחומר, לא אהניא לן קרא דלא תבשלם דאתא לאיסור הנאה אלא לאיסור לבד. אבל לא למלקות, כיוון דאתא באם אינו ענין. עכ"ד.

ונפלאתי על המראה. דהיאך נעלמו ממנו דברי רבינו הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות. פ' שלישי דכריתות, מה שכתב שם, דלית לן קרא מיוחד על איסור הנאה בבשר וחלב, אלא מפני שאסרו הכתוב לאכילה — נאסר בהנאה, ע"ש. ובזה מתרץ שם בפירוש המשניות, הקושיא דהא "איסור מוסיף" הוא וכשיבשל החלב עם החלב, אמאי אינו חל איסור בשר בחלב. ע"כ. ע"ש. ונראה במח"כ דאשתמיטתיה מ"לחם משנה" הפירוש משניות זה. והא ראייה, דבהלכה ו', הקשה משמיה דנפשיה קושיית הרמב"ם הנ"ל. ד"איסור מוסיף" ומתרץ תירוץ לעצמו, לפי שיטתו דלהרמב"ם איתא קרא — דלא תבשל, יתירא, על איסור הנאה.

בנו הרה"ח, למדן מופלג, מוכתר במעלות ומדות תרומיות. ר' פנחס* ובניו המצוינים, ר' אברהם ור' זאב וואלק, יחד על משפחותיהם, הי"ד, נספו בגזרת השמד בשנת תש"ג.

רבי אהרן צבי לנדא

אדמו"ר מביאלא

רבי אהרן צבי, בן הרביעי של אדמו"ר רבי דוב בעריש מביאלא, היה גדול בתורה ובחסידות, מגדולי המקובלים ומעמודי החסידות בפולין. מנערותו הצטיין בחריפות ובקיאות, בעל מדות תרומיות, דבריו שקולים ומדודים. בורח מן הכבוד ומן הפירסום. ר' אהרן היה המקורב הכי גדול אצל אדמו"רים — ר' יחיאל ובנו בעל "ישמח ישראל" מאלקסנדר. אחרי פטירת רבו זה, נלוו אליו חלק גדול מחסידי אלקסנדר ועטרוהו לרבים נגד רצונו. מעשיות ממעשיות שונות מסופרות עליו. מספר אוהדיו ומעריציו היה הולך וגדל. למקום אדמורותו בחר לו ביאלא — עיר מגורו ופעולתו של אביו הגדול.

חבל, רק משך חדשים ספורים זכה לנהל עדתו, כי בשנת תר"ע חלה פתאום ונתבקש לישיבה של מעלה, כשהוא מוטל על ערש דוי בעיר ורשה ושם

מנ"כ, באהל הבנוי על קברו. בן דודו, הוא זקני הגאון הרמ"ח מזווירציה, השתתף בהלויתו ונשא על קברו מספד מר. וזכורני, שאמר — עינא בישא שלטה ביה ואלמלא נקטף בדמי ימיו, היה כובש את העולם החסידי כולו.

חיבוריו לא זכו לראות אור הדפוס. אני, מחבר ספרנו, התכוננתי להדפיס קונטרס המכיל אמרותיו שדרש במקהלות משך זמן הקצר שנהג באדמו"רות, אולם, לדאבון לב כל מוקירי אורייתא, לא עלה לי להוציא לפועל את מחשבתי הטובה. וחבל שנאבדו בפולמוס המלחמה כשאר כתי"ק של זקני ודודי הקדושים, שנמצאו ברשותי. נסתלק והלך לעולמו יום ב' דשבועות, תר"ע.

בנו רבי מנחם מענדל מילא את ידיו לכהן תחתיו ונודע בשם — אדמו"ר מסלודובצה. לזכרונו מוקדש פרק מיוחד בספרנו.

הפרק דלהלן מוקדש :

לזכרון עולמים

ולעילוי נשמות הקדושות

של

קדושי זווירציה, הי"ד,

שנספו על קידוש השם ע"י הרשעים הגרמנים

ביום כ"ה מנחם-אב תש"ג,

הרחמן ימציא מנוחה נכונה להנשמות הזכות והטהורות

וינקום לעינינו נקמת דמם השפוך.

הגאון רבי מנחם מנדל חיים לנדא

אדמו"ר ורב בזווירציה

א

לפנינו אישיות מצוינה במובנים רבים — גאון בכל שדמות התורה, בעל מח ובעל מרק, פקח בהוויות עולם הזה, סופר מהיר, דרשן מצוי, מבקר נפלא, ידען גדול בחקר הלשון ובקורות עם ישראל בכל דור ודור, בעל פנים מאירות בזהר של חן, דרכיו ותנועותיו — כולו אומר כבוד.

עד שאנו נגשים לדבר על חייו ופעולותיו של נושא פרקנו, אנסה לתת תיאור ביאוגרפי קצר:

בחמישי לחודש כסלו, שנת תרכ"ב, נולד בן שני לבנו הצעיר של הצדיק מציכנוב, לאדמו"ר רבי יעקב מיזוב ולאשתו הרבנית הצדקנית, מרת מרים. וימל אותו אביו, גאון יעקב, על ברכי זקנו הגדול, הצדיק מציכנוב ויקרא שמו — מנחם מענדל, על שם אדמו"ר הגדול, מרן רבי מנחם מענדל מקוצק. בהיותו כבן ארבע, קרעו תאונה — נפל למרתף ויהי כפסע בינו ובין המות, אז הוסיפו לו שם "חיים" לאמור: "שנות חיים יוסיפו לך".

עוד באביב ילדותו ראו בו כשרונות יוצאים מגדר הרגיל וכל רואיו נבאו לו גדולות. בהיותי בן ג' שנים שלמות התחלתי ללמוד חומש רש"י — כותב בספרו הוא "ויעש אברהם" — אחר זמן אמר לי רבינו זקני: כשתהי' לך יותר הבנה אלמוד אני בעצמי עמך החומש, מכיוון שמלמדי הזמן משבשין התינוקות באופן לימודם.

וכבר מימי טל ילדותו הרגיש הנער נטייה מיוחדת ואהבה גדולה לסבו הצדיק ומיום עמדו על דעתו היה מסתופף בצל קדשו ומתאבק בעפר רגליו. ובה במדה אהבהו זקנו. ארשה לי להשתמש בלשון הפייטן (יוצרות לשבת חוהמ"פ) — הכיר ואהב מנוער — הכיר עוד בנערותו נצני כשרונותיו, ראה בו כלי מוכשר לקבל תורת האבות ולירשה כנכסי צאן ברזל העוברים ומתנחלים מאבות לבנים. לכן החליט הסבא שלו, לקחת בידיו הוא, את גורל חנוכו ולחכמו בתורה ויראה, וכה דברי נושא פרקנו בהקדמתו להספר "אהבת חסד" להצדיק מציכנוב שהוא הוציא לאור:

"כד הוינא טליא, כבר שית שנין, לקח אותי רבינו זקני זצ"ל לביתו נאוו קודש, מפתו אכלתי ובהדרו ישנתי ולא זזה ידי מתוך ידי וקיים בי מאחז"ל — ספי ליה כתורא ולמד עמי איזה שעורים בכל יום בתורה שבכתב ושבעל פה וסוגיות עמוקות בחידושים נפלאים."

ויגדל וילך הלך וגדל בתורה ויראה, התפתח במהירות נפלאה, יותר ויותר נתגלו כשרונותיו העצומים, כח זכרונו היה חזק מאוד, דעתו צלולה וזכה, שכלו עמוק, חד ושנון, ויהי לילד שעשועים לסבו־מחנכו ולהוריו.

על כח זכרונו הנפלא ועד כדי כמה הסבא שלו התענין בו, סיפר לי רבו־אלופו מנעוריו, ר' יהודה מושקס מציכנוב, כך קראוהו בני עירו, ר' יהודה היה מאותו טיפוס זקנים, שכל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהן, זקן ושבע ימים קרוב לתשעים ואף־על־פי־כן היה מחודד, לא פג טעמו ושכלו בהיר, ביקרתי אצלו אחרי פטירת זקני, נושא פרקנו, וביקשתי אותו, שיספר לי משהו על זקני המנוח.

זה היה לפני כל נדרי — פתח ואמר ר' יהודה — הצדיק עמד על יד הארון הקודש וכבר עמדו להתחיל... לפתע, פנה הצדיק סביבו והנה מגדלי, ילד בן שש, שהיה רגיל לעמוד על ידו בעת תפלתו, איננו, ציוה לחזור אחריו, חיפשוהו ומצאוהו, כשהוא מתרוצץ עם ילדים בני גילו, בגן הסמוך, לאחר שהביאוהו אצלו, המשיך הצדיק תפלתו, עד כדי כך — סח ר' יהודה — התעניין בו סבו.

עוד משהו אספר לך — המשיך ר' יהודה, — שבוודאי יתעניין אותך, זקנך היה אז כבן שמונה, נקראתי לבוא אצל הצדיק, רצוני — אמר לי הצדיק — שתלמד את מגדלי שלי "ש"ך חושן משפט", סימן אי־שם, איך אסביר לו הש"ך והרי הוא עדיין לא למד הגמרא הדנה בנידון זה — אמרתי, אין דבר — ענה לי — מגדלי בעל כשרוני ובעל שכל ישיר וחריף, את הגמרא תוכל לבאר לו בע"פ ומתוך כך יבין הוא את השקלא וטריא כדבעי, מקום ללמוד נתנו לנו בחדר קדשו, באחת הזוויות העמידו שולחן קטן, שהספר לבד כסה את כולו, יותר מעשרים רגע אי אפשר היה לי לעצרו בבת אחת, ברח החוצה לשחק עם בני גילו וחזר לשיעורו, וככה עשה כמה פעמים במשך השיעור, בראשונה נדמה לי, שלא תפס הענין על בוריו, אבל כשחזר על לימודו לפני סבו, וזה בכל יום ויום אחרי השיעור, הגיד הוא בע"פ, לא רק תוכן דברי הש"ך, אלא גם סגנונו...

עובדה נוספת ומענינת מימי נעורתי: אדמו"ר בעל "אבני נזר" בא פעם על ש"ק לציכנוב, מדרכו של הצדיק לתרוץ בעת "שלוש סעודות" איזה "רמב"ם קשה", והיה מעשה, שבעת שהצדיק הסיק מסקנותיו, היה נדמה לו, לאדמו"ר מסוכצוב, שיש מקום לדחותם, אבל מפני נימוס וד"א, לא עשה זה תיכף ובעצמו, רק חזר אחר שליח מתאים, חיפש ומצא את... מגדלי — הבן שמונה, על כתפיו העמים הוא את השקלא וטריא והלה נכנס לקודש פנימה לסתור את "בנין אב".

תגיד לרבו... שנעלם ממנו "תוספות" אי־שם — ענהו סבו הצדיק.

כשחזר מנדלי בחייוך של נצחון ועל שפתיו ה"תוספות" הנעלם, תפס אדמו"ר מסוכצוב בזקנו ונצתק כמה פעמים בהתלהבות: ככה לומדים בקדושה ובטהרה.. אבל יותר מכל מה האמור לעיל, מבליט את כוח זכרונו — ספרו הוא "ויעש אברהם". בו מוסר בדיקנות ההנהגות הישרות שראה במו עיניו אצל סבו־מחנכו ונוסחאותיו בתפלה ששמע יוצאות מפיו בקדושה ובטהרה.

רואים אנו שהשכיל בשחר ילדותו לעקוב אחרי כל צעד ושעל של סבו, לדקדק בכל אות ואות מתפלותיו עד כדי הבדלים קלים ב"שנוי נוסחאות". והרי כמה דוגמאות: מיהו לפי מה שהוכחנו — העיקר כמו שנהג רבינו זקני זצ"ל לומר "הערב נא" בלא וא"ו, לפי שהוא זרות בלשון. "ולפי" שפיר נהג רבינו זקני לומר וצאצאי כל עמך בית ישראל". וכן נהג רבינו זקני זצ"ל, שאע"ג שהיה בטלית קטן שלו שיעור עיטוף, היה מברך על מצות ציצית לפי שזה עיקר הברכה.

"לא דקדקתי אחרי זקני מאור הגולה, אם אמר להניח תפילין בקמ"ץ תחת הה"א או בפת"ח. אבל ידעתי שהוא נמשך בהוראותיו אחרי ה"ט"ז ז"ל". "וכמדומה לי, שגם רבינו זקני אמר — אפילו שעה אחת. אבל אינני זוכר בבירור". "וכמדומה לי כמעט בבירור שכן נהג רבינו זקני זצ"ל לומר — יהי רצון מלפניך יא"א שתרגילנו" ולא — ויהי רצון. לפי שכך שגור בפי ובילדותי הרגלתי עצמי להתפלל כפי מה שמעתי מפי קדשו ז"ל.

"קרחו כפיתים. — יש מהמדקדקים שמנקדים הקו"ף של קרחו בקמ"ץ. ובילדותי שמעתי מפי הר"ר לייב כהנא ז"ל מציכנוב. שזקני הרב הגדול ר' דן לגדא ז"ל. חותנו של רבינו זקני, שהיה מדקדק ומליץ (משורר) גדול, היה אומר — "משליך קרחו כפיתים" בקו"ף קמוצה" (ויעש אברהם רל"ו). והנה לפי מאי דאסברא לי רבינו זקני מאור הגולה ז"ל — בהא דאמרינן לקמן דף ה' — סד"א שאנו כהנים הואיל וריבה בהם הכתוב מצוות יתירות אפילו לאו שאין שזה בכל לא דחי — קמ"ל דדחי".

(עטרת זקנים).

חבל, רק שבע שנים נמשך תור הזהב, שבו זכה לבקש תורה מפי רב הדומה למלאך ה' צבאות ולהתחמם לאור תורתו וקדושתו של האדם הגדול בענקים, זה אברהם. (מס' סופרים פ' כ"א) המפואר בשמו בכל תפוצות הגולה, כי ביום ה' לחדש אדר א', תרל"ה, גברו אראלים את המצוקים וזקנו, אשר נפשו היתה קשורה בנפשו, נתבקש לישיבה של מעלה והנושא פרקנו אז בו שלש עשרה.

למותר יחשב להעיר על צערו ודאבון לבו בהלקח ממנו עטרת ראשו, אולם החבה היתירה והאחרונה שנודעה לו מאת סבו הקדוש קודם פטירתו, היא היתה נחמתו, במדה ידועה, וכה דבריו: „וחבה יתירה נודעה לי ממנו, כידוע לכל המקורבים אליו ז"ל, וכייתי, כי קודם הסתלקותו קרא אותי אליו והניח ידיו על ראשי ויברכני, ואנכי אז בן שלש עשרה שנה. אולי זה היה חפצו ורוח קדשו, כי על ידי יתגלו חידושי תורתו בעולם.“ (אהבת חסד, הקדמה).

קדושה וחיבה עלי הברכה אשר ברכו, לכן אעתיקנה מלה במלה, כאשר מצאתיה בין כתי"ק:

„ויקרא אותי אליו ויאמר לי: גשה נא אלי, בני, ואשימה ידי על ראשך ואברכך בטרם אלך ואינני. ויאמר — שמע, בני, דברי אב זקן אשר כנפשו אוהבך, הנה אספתיך לביתי, לשכון באהלי ולמדתיך את התורה ואת המצוה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. והיה, אם שמוע תשמע בקולי, ללכת בדרכי ה' ולדבקה בו, לנצור ארחות משפט וללכת באורח צדקה, והיית לשם ולתפארת בקרב ישראל — ויברכני בברכת אברהם לי ולזרעי עד עולם.“

והנה העובדה, שזכה לברכת אברהם איננו יחד עם אביו ודודיו הצדיקים, היא היתה נחמתו בעניו וביתר שאת ועוז הקדיש עצמו לעבודת ה' וללמוד התורה אצל אביו, גאון יעקב זצ"ל, אשר הדריכו בדרך שסלל לו זקנו, מחנכו הראשון. כסימן מובהק שבני הצדיק התייחסו אליו כלתלמיד מובהק, כנס וזכרן דברי אביהם ז"ל, תשמש לנו עובדה דלקמן: האחים, האדמו"רים מסטריקוב ומיזוב, התוכחו פעם בדברי הלכה או פלפול של אביהם, פנה אדמו"ר רבי זאב אל נושא פרקנו בזה"ל: מגדלי, הלא אתה זוכר לחזור יפה על דברי אבינו־זקנך.

ב

כשהגיע לפרקו נעשה חתנו של הרבני, בר אבהן ובר אורין, ר' שלמה זלמן בהריר מזדונסקה-זוולה, משפחה זו, היא שלשלת ארוכה של גאונים וקדושים ומתיחסת על הגאון בעל „באר הטב“, והגאון בעל „פני יהושע“ הראשון, ולמעלה בקודש — עד רבינו של"ה הקדוש.

בהיותו סמוך על שולחן חותנו, פעל גדולות על שדה הרבצת תורה, בנועם השפעתו משך אליו המון תלמידים שנהרו לשמוע לקח מפיו. מלבד זה, הפיק מצינותיו חוצה — עמד במשא ומתן של הלכה עם רבנים מפורסמים בדורו וככה התחיל להתפרסם, כבר בצעירותו, לשם ולתפארת, כאשר נאה ויאה לתלמיד ולילד ציכנבאי. כשתמו לו שנות ארוחותיו אצל חותנו והגיע זמן לעשות בעד ביתו, שלח ידו במסחר ופתח חנות של תוצרות ברזל, שבו מצא פרנסתו בדוחק, לטוב תזכר

אשתו הצדקנית, מרת זיסל, שהצטיינה כאשת חיל אמיתית ושאפה בכל מאמצי כוחה, שבעלה לא יבטל יותר למדי מזמנו. לכן ניהלה היא בעיקר את בית מסחרם ובזה פרקה מבעלה את עול ודאגת פרנסה ודעתו היתה, איפוא, צלולה ופנויה להיות בתורה. ככה עברו עליו המש שנים בתורה וד"א, כשדלה ממעינות החסידות אצל אדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור.

על גודל מדת ענותנותו, שעברה לו בירושה מאת אביו, גאון יעקב, תעיד לנו עובדה דלקמן: באותו פרק זמן נודמן הוא לפנדק אחד עם גאון הדור, רבי יהושע'לה מקוטנה. הגאון הנ"ל, כאחד מאלה שהסתופפו בצל הצדיק מציכנוב, הכירו מכבר, מימי נערותה, כשנתחנך על ברכי סבו. משך הימים ששהו יחדיו, ניצלו את השעות הפנויות להשתשע בדברי הלכה. גאונו הצעיר הראה גבורות בשש עשרה מסכות, שהיו שגורות על פיו. זקן הגאונים נתרשם מאוד מבקיאותו הנפלאה ומדרך לימודו, שנטע בו זקנו ורבו. קודם שנפרדו, פנה אליו הגאון הישיש ואמר לו: מגדלי, תן לי ניר, דיו ועט ואכתוב לך התרת-הוראה. גאונו הצעיר, אם כי היה שט בים התלמוד והיה ראוי מכל הבחינות לאצטלה דרבנן, גברה עליו מדת ענותנותו, הסתובב הנה והנה, כאילו לא אליו הדברים מכוונים ולא ענהו דבר. רבי יהושע'לה הרגיש נימוק סירובו, חזר על דבריו והוסיף בלשון חיבה: מגדלי, הלא זה לא יזיק לך, להפך, אפשר שזה יביא לך תועלת לעתיד. אין מסרבין לגדול — הרכין ראשו לפני הגדול ממנו בחכמה ובשנים והלה ברכהו ועטרהו בכתר התורה. בהודמנות שניה, סמך ידיו עליו גאון שני בדורו, הגאון בעל "נפש חיה", רבי חיים אלעזר ווקס, רב בקאליש.

עברו שנים מועטות ועסקי מסחרו נדלדלו וירדו יחד על כספו לטמיון. למרות רצונו החזק — לא ליהנות מתורתו הנאה גשמית, הוכרח לקבל על עצמו עול רבנות, כעין נבואה נזרקה בשעתו מפי אותו גאון וצדיק מקוטנה... מזוין בהרמנאות משני גדולי הדור, יצא הגאון הצעיר לקרב, למלחמת התורה. רבנותו הראשונה היתה בעיירה וידוה"י. לשם נתקבל לרב בשנת תרמ"ו. את משמרתו ניהל בצדק וביושר, הרביץ תורה ברבים והוכיח במישור בני עדתו, לא נשא פנים לעשיר — מדת האמת שהצטיין בה כל ימי חייו. מתקופה זו נשארה לנו תשובה — בירור הלכה, שבה הראה הגאון הצעיר רב חילי באורייתא וגודל חיבתו לארצנו הקדושה. נושא התשובה הוא שאלת אתרוגי ארץ ישראל, אשר בגללה התלקחה מלחמה בחוגי גדולי התורה בדור הקדום. בראש המעדיפים והמבכרים אתרוגי ארץ-ישראל, עמדו הגאונים והצדיקים — רבי יהושע'לה מקוטנה ורבי חיים אלעזר ווקס. הבעל "נפש חיה", מקאליש.

גם גאוננו, אם כי היה עדיין צעיר לימים, לקח חלק במלחמה זו. בשורה אחת עם זקני החכמים שבדור ויצא להגן על פרי הארץ, על אתרוגי ארץ ישראל, כי חיבתו לציון היתה חבל נחלתו מאבותיו הקדושים, זכרם לברכה. תשובתו הכתובה בטוב טעם ודעת, מצאה חן בעיני גדולי הדור ועדה נאמנה האגרת תהלה, שקבל מאת הגאון בעל "נפש חיה". התשובה וגם מכתב הגאון הנ"ל נדפסו בהקונטרס "פרי הארץ" הנלווה לספרו הוא "ויעש אברהם", שהמחבר ספרגו הוציא לאור והרי המכתב לפנינו:

לכבוד הרב המאור הגדול, החריף ובקי, נר ישראל, ע"ה, פ"ה, בנש"ק, כש"ת, מו"ה מנחם מענדיל נ"י לנדא, האבד"ק ווידאווא.

אחדש"ת מכתבו עם חידושי תורתו ע"ד אתרוגי אה"ק אשר הם במעלה יתירה ולהם משפט הבכורה אף מהמובחרים משאר האיים ואי קורפו, הנה ראיתי תשובתו ומאוד הוטב בעיני ואקדם פני כת"ר בת"ח על הדבר הזה. וה' ירום קרן תורתו מעלה, יפוצו מעינותיו הוצה, יוכה ללמוד וללמד, לעשות ולקיים תורת ה', ברוב נחת והרחבה ויזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, עת יקובץ הנדחה על ההר חמד אלקים לשבתו סלה וכו'.

אהבו אהבת עולם בלב תמים כל הימים

חיים אלעזר וואקס אבד"ק פיעטרקוב

בשנת תר"ן נבחר לרב בעיר פיונטק. גם פה פעל על שדה הרבצת תורה. בשנת תרנ"ה, כשאביו נתבקש לישיבה של מעלה, מילא הנושא פרקנו את ידיו לכהן תחתיו. ניהל עדה ניכרת של חסידים מופלגים וביניהם ישישים, שהסתופפו בצל זקנו הצדיק מציכנוב ובנו אדמו"ר מסטריקוב, הושפע מברכת אברהם על מנת להשפיע. חסידיו ואוהביו הוזעגו מטיבו וחכמתו. באדמורו"תו כמו ברבנותו, התנהג לפי רוחו וטבעו — בפשטות. להמסתופפים בצלו התייחס באהבה אבהית, בעממיות מקורית. חן היה, צורה היתה ובטוי היה לאמרותיו בעת "הנהלת שלחן" כמנהג האדמו"רים, פה מפיץ מרגליות. כל פסוק או מאמר חז"ל, שיצא מפיו — כאילו היה קראם מעל דפי ספר פתוח. אמריו במסבות כאלה, היו על פי רוב בעיני פרשיות השבוע ועל דרך הפשט וההגיון. לפעמים — על פי תורת הנסתר — הקבלה. בשיחות מסוג זה, הצטיין ביחוד באופן הסברתם. אחר שיחה בקבלה, היו נהירין להם, להמסובים, שבילי ענינא דפרקא.

בשנת תרנ"ה נבחר לרב בעיר פשרוב. באותו פרק זמן הוציא לאור הספר "אהבת חסד" לזקנו הצדיק ונלווה אליו קונטרס אחד, מחבורו הוא, "עטרת זקנים". המכיל פלפולים נפלאים בדברי זקנו הצדיק. בחיבורו זה בולט כח

זכרנו הנפלא. כי בו מוסר לנו חידושים ופלפולים ששמע מרבו הגדול, זקנו הצדיק, בעת שיצק מים על ידיו כד הוי טליא.

ג

בשנת תרנ"ח נבחר לרב בעיר נאווידור, הסמוכה לוורשה. עם מרוצת השנים מתגלה לפנינו איש דגול זה, על כל סגולותיו ותכונותיו, בגוונים יותר חדשים ומענינים — בעיר זו התחילה העסקנות הציבורית שלו לקבל צורה יותר רחבה ויותר כללית. באותה תקופה התחיל לדאוג ולפעול לטובת ה"כלל ישראל" בפולין, מאז התחיל להתפרסם כאחד מבני עלי, אשר עיני העם להם נשואות ואשר הדור צריך להם (מכתב הרב קוק ב"מקיץ נרדמים"). באותו פרק זמן ערך "קול קורא" כדי לשלחו לאדמו"רי ורבני פולין, ובו העיר על תחלואי הזמן ומגרעותיו ועל הדחיפות והנחיצות לקרא לשם זה אסיפת רבנים שיטכסו עצה ולמצוא הדרך הנכונה והיעילה לרומם עם ה' משפל מצבו. ה"קול קורא" מקיף שורה ארוכה של בעיות דתיות, תרבותיות וכלליות, שעמדו אז על סדר היום בחיי יהדות פולין ורוסיה. מצבם המר והקשה בו היו נתונים המוני בית ישראל במדינות אלה החל משנות התשעים של מאה החולפת וביחוד, לאחר הפוגרום הידוע בקישינב, כשנאלצו רבבות בני ישראל לעזוב את מקומם, לברוח מן העולם הישן, מן השלטונות האכזריים ומן הסידורים הידועים ולבקש חופים חדשים ומרחבי מחיה בלתי נודעים — היה רובץ על לבו כמשא כבד והוא שנסך בקרבו רוח עוצב גון, וכה דבריו:

"בהתבונני על מצוקת בני עמנו הנאנח והעלוב, אשר מכל עברים קמו עליו צורריו להכחידו, ובקרבו פנימה יתרוצצו הבנים, והיתה לו המלחמה מבית ומחוץ ואחריתה מי ישורנה אם לא יכו חלילה את הבית הזה לרסיסים. בכל דבר נפל ביעקב יציצו הכתות מעיר כעשב הארץ. את אשר יקרב האחד ירחק השני. רוח מפוצץ כזה מתהלך בקרב המחנה וגדולי עמנו מתשים.

בהתבונני על פורון ישראל ונדודו בקצוי ארץ ואיים רחוקים, ופריקת עול התורה והמצוה, כמה רבבות מישראל גודדים הולכים בכל שנה ושנה אל עבר חים. ויהי בנסעם שמה, ויתעו בתהו לא דרך, רובם יפרקו מעליהם את עדים מהר חורב, הוא דת קדשנו, יסודו מעדיהם עול התורה וינתקו מוסרות האמונה. ליקהת אם יבזו וביד רמה יעברו על כל מצות ה', בניהם, אשר יבואו אחריהם, לא ידעו עוד כי על זרע יעקב נחשבו ונכרתים מעם ישראל. כמה לא יכאבו עינינו, כמה לא ידאב לבנו על הכבשים התמימים האלה, אשר ידענו אותם היטב בישיבת לבטה אתנו, כי לבם רד עם אל ועם קדושים נאמן, ומרוב עינים, חשפם

ומצוקתם. עזבו אותנו בלבות נשברים ונדדו הלכו אל עבר הים וישמו נפשם בכפם להמציא סרף לביתם, לפרוש לחם לעולליהם הרעבים. ובבואם שמה — סרו מאחרי ה' וילכו מדחי אל דחי. איברים רבים כאלה, נכרתים מהאומה הישראלית וגדולי עמנו מחשים.

בהתבונני על מצוקת בנות ישראל ועלבונן. כמה עגונות צרורות בכות ומבכות עלי בעל נעוריהן. כי עזבו אותן ואת עולליהן, וירחיקו לכת להמציא טרף לביתם. ויהי בנסעם, הפכו אליהן עורף, בגדו באשת נעורים ויחבקו חיק נכריה. הבנות העזובות יסובבו עיר ומתים ויגדלו ללא מוסר אב ואחריתם להמיר בקלון כבודן. הבנים העזובים יגדלו פרא ואחריתם לשים את שודדי ליל הלקם. אש כזאת אוכלת בקצה מהחנה וגדולי עמנו מחשים.

בהתבונני בשפל לימוד התורה, כי אש דת קדשנו, אשר הלהיב לבות ישראל אלפי שנה, הולך וכבה. מצוקת העת ודרישת המותרות, אשר רבו בימים האלה הולכים ושוטפים כל חלקה טובה, אשר ירשנו מאבותינו בתורה ומוסר ומכבים כל רשפי אש, אהבת לימוד התורה, אשר היא, אך היא, המוסד לקיום המצוה, וירחיקו את הדור הצעיר מלרעות בשדה התורה והיראה וילכו לרעות בשדה אחר, בשדה אשר ממנו יקו לישא ברנה אלומותיהם. והתורה חוגרת שק וצועקת לאמור: בני יציאוני ואינם דור לא הכין לבו אל תורת האמת ואת משפטים ישרים לא נאמנה רוחו, שטף מים זדונים כאלה עוברים עלינו וגדולי עמנו מחשים.

בהתבונני בשפל מצב הרבנות בזמננו, אשר היתה מאז ומעולם מעוז לתורה ומבצר ליראה, חומת אש למשפט צדק ומגן וצנה לחסד ואמת, עתה ירדה פלאים. כל בער וריק ישלח לשונו חפשי על גשיא ישראל לעיני כל וכל שומעיו ימלאו שחוק פיהם לנוכח אמרותיו כי גם המה בוז יבוזו לו בלבם וישמחו כי קלע אל הגיון לבם. בסבת זה בטל כבוד התורה, שבת כח המשפט ונפלה עטרת היראה. כל ריק ונעור ירום ראש, סלפו אורחת משפט ואין אומר השב. כל זאת באתנו לעינינו וגדולי עמנו מחשים.

בהתבונני בכל אלה — הציקתני רוח בטני ואמרתי — לא עת לחשות, גם לאיש כמוני.

חבל! כהיום — גם אז היה ישראל מפוזר בדעותיו והשקפותיו וגאוננו מתמרמר:

„את הדברים האלה ערכתי לשלחם לכל הרבנים והצדיקים שבמדינתנו ואולם, ע"י עצת כמה רבנים מידידי, חזרתי ממחשבתי זאת. למען לא להשחית

דברי לריק וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע. מצב זה העציב מאוד את רוחו, כי למרות אופיו הסוער, נאלץ לשבת בחבוק ידים. הוא היה בין המעטים בין רבני פולין שלא חת ולא ירא להגיד האמת: „ודעו רבותי, כי דבר שכלו טוב, הוא רק בעולם הבא, יום שכלו טוב.“ „ועלינו אך לשפוט בשכלינו הישר, אם הצד הרע מתגבר על צד הטוב ונזרה אותו הלאה. ואם הצד הטוב יתגבר על צד הרע, נבחר בו ואל נירא ואל ניחת מן הרע שבו. יאמר נא כל אחד את דעתו מפורש באר היטב כאשר עם לבבו ולא יכחד תחת לשונו מיראה פן יאמרו הבריות... ויתלו כוונה זרה באמרותיו“. „ככה באמרותיו של כל אחד ימצאו אנשים רבים מקום לתלות בהם הגות לבם וטעותם, זבובי מות אלה יבאישו שמן רוקח יחטטו אחרי אשפה ליוון ממנה אבל אין לנו לחוש לזה האמת יציץ ויפרח והצדק יגמול פרי הלולים...“

ברם, לא אלמן ישראל. בבירת מצרים, בקאהיר, חי ופעל באותו זמן, רב נכבד, עסקן נלהב, רב ראשי להעדה האשכנזית שם, הרב ר' מנחם מנדל הכהן. והנה ביוזמתו ובהשתדלותו נתאספו לבירת פולין הקדומה, לקראקא, כחמשים רבנים מארצות שונות וביניהם גדולי תורה ויראה, מרבני פולין השתתפו בה הנושא פרקנו. ניתנה, איפוא, להנושא פרקנו ההזדמנות הראשונה להופיע בפומבי, לעורר ישנים ולהקיץ נרדמים — מעל בימה רשמית.

„מזה תבין — כותב הוא — כמה גדלה שמחתי בשמעי, כי בקראקא תתקיים אספת רבנים, יראי ה', וחשתי לנסוע שמה לקחת חבל, ויהי בבואי שמה, לא מצאתי אף אחד מרבני פולין, נודע לי, כי בקארלסבאד נמצאו אז כמה רבנים מפורסמים ממדינתנו וכתבתי אליהם בדבר זה.“

מתשובותיהם דלקמן אנו למדים, כי לאמתו של דבר, הרגישו והכירו כלם בנחיצות תיקונים יסודיים בשאלות החיים הציבוריים של יהודי פולין ורוסיה, בכל זאת לא הרהיבו עוז בנפשם לצאת בגלוי נגד המליצה השגורה „החדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן“... וכה דבריהם:

ישאו הרים שלום וגבעות ברכה לכבוד ידידי, הרב הגאון המפורסם, סו"ה, מגזע אראלים ותרשישים, פאר הדור וכו', מו"ה מנחם מנדל חיים לנדא שליט"א האבדק נאוואדוואר יע"א.

מכתבו היקר השגתי במעלי שבתא ולא עלתה בידי להשיב תיכף מפני הכבוד. ועתה תיכף אחר הבדלה, חשתי להשיב לכת"ה, כי גם אנכי החלטתי, כי כל הערעורים באים מצד המשטינים המפריעים תמיד עצת החרדים, ובכל לבבי רציתי להיות נמנה בין הבאים לעזרת שומרי תורה וחובביה, להוסיף אומץ בתורת

ה' אבל מה שהרצון חושק — אפיסת היכלת עושק. כי מצב בריאותי לא יתנני לנסוע ובפרט, כי הנני עומד באמצע הפרק משתית מי מעיני הישועה. וזה כמה ימים שהתחלתי לשתות מי מעייני שפרודל החזק מאוד ומביא לידי התרגשות כל האיברים ולפי דברי הרופאים, קשה מאוד למחלתי, להפסיק, לנסיעה כזאת. ע"כ לדאבון לבי, לא אוכל למלאות רצוני וגם רצוני, ולא באתי במכתבי זה, רק להיות מתכוון כנגד המברכים, שיזכו בכח תורתם, להוסיף אומץ בדבר ה' ותורתו, לבנות בית ה', לנסוע נטעי אמונה בתוך כרם ה' צבאות. ואם יועילו לוקחי חבל בהאספה הקדושה לתקן תקנות מועילות לתורה ולתעודה, יהי חלקי עמהם. כ"ד עבד לעבדי ה', דו"ש באה"ר ואה"ע, מצפה לישועת ה' עד מהרה, ולהרמת קרן התורה ולומדיה.

משה נחום ירושלימסקי האבד"ק קיעלץ והגליל.

החיים והשלום אל כבוד ידידי, הרב הגאון, החכם, וכו' כקש"ת מו"ה מנחם מענדל חיים שליט"א אבד"ק נאואדוואר. אחדש"ה. אמת לדעתי דבר נחוץ האספה לשם שמים וסופה להתקיים, רק מאוד קשה עלי לנסוע לשם ע"פ פקודת הרופא. ע"כ חזקו ואמצו בזה. ומה שאתם בדעתכם תעשו שם, מהראוי לשלוח גם לגו ובודאי נחתום ג"כ על הדברים הללו ומן השמים יסכימו על זה.

דברי הבעה"ח פתחיה הארבליאס דומ"ץ בווארשא.

כבוד ידיד נפשי, ה"ה הגאון החסיד, גזע אילים ותרשישים, כקש"ת מו"ה מנחם מענדל לנדא שליט"א.

מכתבכם היקר השגתי זה עתה, ואמנם מה טוב ומה נעים את אשר תקוו לעשות דבר לחיזוק הדת. אשריכם ואשרי המחכה ויגיע ויראה בהדרת הדת והודה בשוב אליה כבודה, לשכלל יסודה ולגדור גדרה, לחבוש נזרה ופארה. כה יתן ה' וכה יוסיף והוא יהיה עמכם להצליח מעשיכם. אך לדאבון לבי כבד הדבר ממני לבוא אליכם, כי עפ"י פקודת הרופא, לא אוכל ליסע מפה עד יום ג' הבע"ל וכו'. אם יהיה רצונכם כי נבוא על החתום לאשר ולקיים את דברי ספר הברית אשר נתקנו למען ה' ותורתו, הנני נכון לפקודתכם בכל לב ונפש, אם יהיה מוסכם אל התורה ודעת האנושי וסופה להתקיים.

דברי הדוש"ת בכל לב ונפש חפיצה מצפה לישועה.

ישכר בעריש אבד"ק בענדין והגליל

ברכה בכפלים, משוכן שמים, למע"כ ש"ב, ידידי, הרב הגאון הגדול, סו"ה. חסידא ופרישא, תפארת ישראל, כקש"ת מו"ה מנחם מענדל חיים שליט"א, האבד"ק נאווהדוואר.

מאד שמח לבי בהודעי מפי מכתבו, כי כ"ג נ"י נוסע לקראקא לקחת חבל באספת הרבנים, ובטח ירוה שמה רוב נהת מגדולי וצדיקי גאליציא, אשר יתאספו שמה, והנני נותן כח והרשאה לכ"ג שליט"א להיות מורשה במקומי, וכן כתבתי להה"ג מקאירא נ"י.

הנני ש"ב ידידו דושת"ה באהבה רבה

צבי יחזקאל מיכלזאהן האבד"ק פלונסק והגליל

ד.

בראשית אב תרס"ג, התקיימה אסיפת רבנים בין־ארציות, הראשונה במינה, השתתפו בה כחמשים רבנים וביניהם נושא פרקנו.

תקופה זו, היא פרשה בפני עצמה, היא פרק הכי קשה בחייו, לא ניתנו דברי הימים אלא לדרוש" (מדרש רבה רות), דברי ימי האומה לא ניתנו, אלא לדרוש ולחקור רוח האומה ואופיה המתגלה בה, רק אחרי התבוננות בקורותיה, נוכל לעמוד על טיבה ומהותה, בכלל זה — עלינו להשתמש בפרט זה, — אם ברצוננו להכיר את נושא פרקנו ולעמוד על אופיו ועל תוכן שיטתו, המהפכנית בזמנה, ודעותיו שגרמו לו בשעתו פרשיות, פרשיות של פרעניות והרפתקאות, של יסורים נפשיים קשים ותלונות רבים, עלינו לגלול ספרו "מקיץ נרדמים", (אחד מתלמידיו, הרב יעקב הלוי גוטמן, הוציאו לאור בשנת תרס"ד), הספר אשר על פיו אנו נגשים לדון על בהירת עיני מחברו, כשמו — כן הוא, הוא מקיץ ומעורר הכחות הנרדמים והנחשלים בחיי הצבור בכלל ועל שדה החינוך בפרט, הוא דופק הזמן והסביבה שבהם נכתב, שומעים אנו מפיו הרבה דברים שנאמרו בשעתם לדורם, שהזמן גרמם, ואשר הרבה מהם אקטואליים עדיק בזמננו אנו, מהרבה שגיאות העבר, טרם הסקנו די מסקנות לעתיד, ביסודו מונח קו, שעל פיו מתרקמות מחשבותיו, תקוותיו ושאיפותיו — אהבה לה, לעמו והדאגה לעתיד ולגורל אחיו המדוכאים.

המחבר מביע בו רחשי לבו בסגנון יפה ובמליצה נעימה, בנוסח הסופרים שבימים ההם, דבריו מצומצמים, מרוכזים וישרים, אמורים בהגיון חותך, בעוז נפש וללא משא פנים, והרי תמציות קצרות ומקוטעות:

"את ראשי לא אכוף כאגמון ממשפט חרוץ, אשר יוציאו עלי נעוי הלב לאמור: מי הוא זה אשר יצא ראשונה לדבר בשער ולקרוא בקול לעם לרפא את

מזבח ה' ההרוס. וגדולי ישראל הישישים בעם מחשים ואין דובר דבר. לכל אלה לא אפנה לבי ואת אשר עם לבבי קבל עם אגיד ולא אכחד. כי האמת נר לרגלי והאמונה אור לנתיבתי.

לא אלמן ישראל מרועים נאמנים, עוד לא פסו גאוני ישראל, עוד לא תמו קדושי עליון אוהבי ה' ועמם אשר בכל צרתם להם צר ובכל לבם ונפשם יחפצו להושיעם ממצוקותיהם ולהדריכם בדרך ישרה, אבל כל אחד ישיביע נפשו רק בהפרסה שלו ואל כלל ישראל כולו — לא ישים את לבו.

ואנחנו הרבנים, העומדים בתור שרי צבאות הדת והאמונה, יושבים ומנמנים, קול צלצל חרבות החופש ירגיע את עצבנו כזמרת צפור הדרור. נרדמים אנחנו לקולו ושנתו תערב לנו. — — — מה יענו שרי צבאות כאלה ליום תוכחה, האם יאמרו — תרדמה גדולה נפלה עלינו ולא ידענו מכל הנעשה? או כי יאמרו — גלוי וידוע לפניך, כי לריק תהיה כל עמלנו, ומחאותנו לא יקובלו? כבר בטלו חכמינו, זכרם לברכה, הדברים האלה וישימו בפי מדת הדין לענות! רבש"ע, אם לפניך גלוי, להם מי גלוי (שבת דף נ"ה) עי"ש.

כאן לפנינו נשמה נפלאה של בן אדם החי בכל נימי נפשו בחזיונות, הרואה הכל ומתבונן בכל, הכואב מכאובי עמו הקרוע הנעלב והנרדף. כאן שומעים אנו אותו במלוא קולו, בעוז דבורו, באמונתו הנלהבה והמלהיבה, בחן שפתים, שאינו אומר די במאמרים ונאומים נאים, כאן לנו במפורש — לא התלהבות שירית בלבד, כי אם צו של איש הרוח והמעשה המקושר באהבה עזה, באהבה אבהית לעמו כאשר נאה ויאה למנהיג רוחני אמיתי:

„בעת רעה כזאת עלינו, הרבנים, להחליץ חושים, להביא עצה להציל שארית הפלטה מידי הכליון האורב לנגדה לבלעה ולהשחיתה. כל רב בעירו, כשהוא לעצמו, אם יעלה על לבו לעשות איזה דבר חיוזק הדת, יוכל לפעמים לשגות, כי בדברים דקים כאלה, אשר חיי האומה תלויים בהם, יש לירא, פן ואולי — הקלקול יגדל מהתיקון. והלכך נחוץ מאוד, כי יתאספו רבנים יראי ה', וחושבי שמו, ממקומות שונים וישאו ויתנו בהצעת כל אחד מהם בכובד ראש“.

שורה בעיות חשובות עמדה על סדר היום וביניהם בעיית החינוך, שעמדה במרכז ומעיו אני להגיד — שנושא פרקנו העמיד אותה במרכז. הוא שהעמיד אותה בראש הדיונים, מכיון שהוא היה האישיות המרכזית, שהקיפה בעייה חשובה זו, בכל הקיפה, לכל פרטיה ודמוסיה. הוא העריך אותה כמורה ומחנך.

— שזכות הקיום של כל עם ולשון תלוי בראש וראשונה בנוער שלו ובחינוכו, או יותר ברור — בדרכי החינוך וקוי פעולותיו.

— שעל המחנך לדעת, שכמו האנשים חלוקים בדעותיהם ובמידותיהם, שונה אחד מהשני בתכלית השינוי, שהגדרה זו, אמורה גם על הזמן, כלומר — גם הזמנים שונים הם ובכן איפוא, מלבד טבעו של בן אדם, טבעו המיוחד לו, משפיעה עליו במידה שזה — הסביבה, וביותר — התקופה.

— שגדול ונעלה ערכו של ה"חדר" הקדום, בתור גורם חינוכי, רשומן ישאר לדורות ואין לזלזל חלילה בערכו ותפקידו, שמילא בשלימות במשך עשרות דורות, ברם, — עם כל ההערכה המלאה, שאנו מעריכים את העבודה החינוכית שכבר נעשתה בבתי אולפנא של הטפוס הישן, בהחדרים, יורשה להגיד, שאין אנו מקטינים חלילה, ערכה של השיטה הנושנה, אם נרהיב עוז ונאמר — שתורת השטות לא נקבעה לדורות, עם השתנות הזמנים, הוכבדה עבודת החינוך, החברה היהודית, שומרי התורה והמצוות, אינה מבודדת, לא מן העמים ואף לא מן היתודים, פורקי עול תורה ומצוות, השפעות זרות ניכרות על עניני אמונות ודעות מצאו להם מהלכים, בעוה"ר, כבר אז, בתקופה בה הספר נכתב.

— מתוך הנחות אלו, בערך, יוצא המחבר בספרו בנוגע לחינוך.

סרם נעביר לפנינו הצעותיו המהפכניות בשטח החינוך, עלינו לשים פנינו אל העבר הקרוב, במדה מסוימה, וגם להציץ לתוך כותלי בתי אולפנא שלנו, לה"חדר" שמלפני יובל שנים, כפי שמתאר אותו גושא פרקנו :

חנוך הבנים

רוב מהלמדנים, לא אשגה אם אומר, כי אין להם הכשרון בכלל ללמד, בנוהג שבעולם — אדם מישראל שאבד את כספו במסחרו ואין לו במה להתפרנס, או הוא "גבר לא יצלח לשום דבר", הולך ומרבה לו רעים ומאסף תחת דגלו נערים ללמוד עמיהם ומיד נעשה למלמד ומורה, אם יש לו הכשרון ללמוד עם תלמידים או לא — על זה לא ידרוש שום איש, ואם, אמנם, הממשלה בפקודתה צותה, כי

על כל מלמד לקחת מכתב תעודה מאת הרב דמתא על כשרונו במקצוע זה. אחרת לא יינתן לו הרשיון, אבל יאמרו נא כל הרבנים במדינת פולין — אם בחנו הם את המורה טרם שנתנו לו את התעודה הדרושה.”

”כל מלמד וחדרו — הוא עולם בפני עצמו וכל אחד יש לו שיטה אחרת בלימודו ובענין אחר ממה שחבירו לומד. ואם כן, אי אפשר להשגיח על כל מלמד ומלמד בפני עצמו ועל כל תלמיד ותלמיד בפ”ע ולדעת אש עשו חיל בלימודם.”

ועל חינוך הבנות בו כתוב :

... „ואנכי חושב עוד, כי לא זה לבד, כי ההשגחה על חינוך הבנות בזמננו, לא נפלת היא בערכה מההשגחה על חינוך הבנים, אבל נחיצותה תגדל עוד ביתר שאת, כי אל נא נשכח, אשר בנותינו הקטנות — הן הנה תהיינה האמות להדור הבא. בחיקן יחונכו, לא רק בניהן ובנותיהן, אלא גם בעליהן, כי הרבה הרבה תשפיע האשה מרוחה על בעל נעוריה. וא”כ כל עתידות היהדות בדור יבוא — בידיהן ועלינו לדאוג להן ביתר שאת.”

”לדאבוננו תחונכנה הבנות גם אצל היראים ברוח זרים. קוראות הנה בספרות כל עם ועם ללשונותם בנויהם ולומדות כל מיני למודים ומהיהדות הנאמנה, מרוח טהורה, ומטהרת אמונת ישראל לא תדעון מאומה. ספרים שהם נגד חקי הצניעות ותורת המוסר ומדות הטובות ירעילו אותן בהגיונות נשחתות, מתברות המדברות בשבחי העמים השונים העומדים על מרומי ההצלחה והאשר והמלעיגים על ישראל עם חרמם. יפיחו בקרבם אהבה לעמים זרים ועל עמם יביטו בחרפה ובזו. הנה קוראות ספרי התולדה של העמים ומוצאים בהם דברי ימי ההוד של מלכיהם, התפארת של גבוריהם, והעטרות אשר המה קושרים לחכמיהם ומהגדולות שעשו אלה לעמם, ומה יחזו שמה בהגיע התור לדבר על עם ישראל?”

כבוד הרבנות

היה בתוך השאיפות, המגמות, המאויים והגעגועים שתססו ופעמו בעמקי לבו, שאיפה יסודית רואים אנו אצלו להרים כבוד הרבנות ולתת למשרה כבודה זו תגא של הוד ותפארת ולהגדיל ע”י זה כבוד התורה ולהאדירה ובאופן ברור ובהיר נשקפת לנו דעתו הרחבה על תעודתו של רב ומנהיג בישראל :

... "הן זה מאז מעולם תפארת הרבנות בישראל היא היתה מעוז לתורה. מבצר ליראה ומגן לשמירת המצות".

... "ואולם עתה הה! כבוד הרבנות ירדה כל כך פלאים. עד כי גם הפחות והריק שבעיר, ישלח לשונו חפשי על נשיא ישראל לעיני כל".

... "התוצאות הרעות הנה, כי בטל כבוד התורה, שבת כח המשפט ונפלה עטרת היראה".

... "כאשר נתתי אל לבי לתור ולדעת מדוע זה ככה ירדה הרבנות פלאים?" וחדור רגשי אחריות כרב ומורה דרך קורא הוא:

... "ואולם לא אשגה אם אומר כי גם אנחנו הרבנים אשמים בזה לא מעט. חובות משרתנו הרבנית קטנה בעינינו למדי, והיא עומדת כעת רק על הוראה ודינים ובלבבנו נחשוב, כי בזה כבר יצאנו ידי חובתנו לה' ולעמו. טח לבנו מהשכיל, כי חובת הרבנות והעמידה בראש עם ה' דורשת מאתנו תעודה יותר גבוה מהוראה ודינים. והיא, — להיות רועי ישראל ונוטרי כרם התורה כרועה עדרו ירעה, עלות ינהל, ידאג למחסוריהם לרעותם במרעה דשן ושמן, להרביצם בנאות דשא, לנהלם על מי מנוחות. כן על הרב, בתור רועה ישראל, לנהל צאן מרעיתו, להבינם אורחות חיים, להוכיחם באמרי נועם, להשריש בלבבותם אמונה טהורה וצורפה. כן גם עלות ינהל, ידאג למחסוריהם, המה העוללים, הצעירים, לרעותם כפי כחן והבנתן של קטנים, לזרוע על תלמי לבם הרך, — זרע אמונה, אמת וצדק ומישרים".

תמצית הצעותיו והמלצותיו בשטח החינוך:

"כי ייסדו 'בתי ספר' בשם 'בתי תלמוד תורה כללים'".

"הרב האב"ד יבחר ועד מיוחד מיראי ה' ולומדי תורה שבעיר. המה

ישגיחו על המלמדים, על התלמידים ועל סדר הלימודים.

והועד יבחר ויברר את כשרון כל מלמד ומלמד לאיזה לימוד הוא מוכשר יותר — את אשר לתנ"ך ואת אשר למשנה ואת אשר לגמרא ואת אשר ללימוד פוסקים ובירור הלכה. וכן יבררו את כשרון כל תלמיד ותלמיד. וכולם ילמדו עפ"י סדר ומשטר אחד".

"...בהבית הזה ילמדו בני העניים ובני העשירים ביחד. העשירים והבינונים

ישלמו כפי כחם לקופת הועד והועד יכלכל את המלמדים ואת כל צרכי בית הת"ת".

"אמרו חכז"ל: "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון".

ומכ"ש עתה, שמעינות המסחר נדלדלו וחרבו ואם כן עלינו לייסד על יד בתי הת"ת גם ב"ס ללימוד מלאכה, ללמד את בני העניים ואומנות ובעונה אחת ללמוד עמם בכל יום עיקרי הדת והאמונה וקיום המצות ולטעת בלבבם — ליראה את ה' וללכת בדרכיו".

...ללמד את הבנות ידיעת התורה והמצוות ומחיי עם ישראל ואמונתו. ודבר זה הנני מוצא לנחוץ למאוד בזמננו. משום — עת לעשות לה' כי על ידי זה יכניסו בלב הבנות אהבה לעמם. וע"י ידיעות התורה יש לקוות, כי תחדור אל לבם האמונה הטהורה. יש לקוות כי תזהירנה גם בקיום המצוות ומעשיהן. תהיינה לרוח היהדות וגם את בניהן ובנותיהן תגדלנה לתורה ומצוות.

לחפש עצות ולמצוא מוצא לכסף, לתמוך בידי תלמידי חכמים עניים המתעתדים להיות רבנים בישראל, שיוכלו לעסוק בתורה בהשקט במנוחה ובתנאי, כי עליהם להאציל איזה שעות ביום ללמד לתלמידים להרגילם לתורה ויראת ה' ב"ה.

...להטיל על הרבנים לאסוף לביתם, עכ"פ פעם אחת בחודש, את כל הקטנים מבני עשר ומעלה ולדרוש לפניהם באמרי נועם ומוסר השכל, בסיפורים נעימים, מחיי עם ישראל, מאז היותם לגוי קדוש, מגדולת הנביאים והמלכים החסידים, מהנסים והנפלאות שעשה ה' עם ישראל ועם קדושיהם, הנביאים, התנאים והאמוראים, כפי המסור לנו מפי חכמנו, בספרי התלמוד והמדרשים. לתבל גם הדברים האלה במליצות מקראי קודש, כפי כחן והבנתן של קטנים, כדי שיהיה הלב מרגיש בקדושת ישראל ולא תזוז ממנו גם כאשר ינוד וינוע מארץ מולדתו אל ארץ אחרת.

אלה הם בקוים כלליים המלצותיו והצעותיו בשטח החינוך, כבוד וחובת הרבנות.

לדורנו אנו, אין בהצעותיו משום חידוש. לדורנו אנו, אין מן הצורך להסביר הנחיצות בחינוך מסודר ע"פ שיטה חינוכית, בחינוך מנוהל ע"י מורים מומחים. בשבילנו זהו דבר המובן מאליה, אחרת אי אפשר לחשוב. לא כן הדורות שלפנינו — לא לבד שינויים ותיקונים בשטח החינוך נחשבו בימים ההם לחדש אסור מן התורה" אלא גם הבקורת כשלעצמה על השיטות המקובלות נחשבה כ"סטייה מהדרך".

כעד להלך רוח ששרר אז תשמש לנו התגובה הראשונה, שבאה בריתחת הויכוח על הצעותיו הנועות:

...הצעת הרב מנובידבור היא להנהיג חדרים מתוקנים אשר המשכילים בזמננו חרשו אותם ואנכי לוחם נגדם בכל עוז זה כשלש שנים. הוא קורא להם שם חדש "בתי ת"ת כלליים". הוא רוצה בדרשות לפני התלמידים. הלא כוונתו על לימוד היסטאריע, להכניס על ידי זה בלבם אהבה לעמם ולהיות לאומיים. הרב מנובידבור רוצה להחזיק את הדת בדרך מלאכותי (קונסטליך) ואני אומר — בדרך מלאכותי לא נחזק את הדת, אבל נקלקל אותה. עבור הנערים די יהיה אם ילמדו עמהם: וידבר (ער האט גערעדט) אל (צו) משה (מי)

לאמר (אזוי צו זאגן). ובוזע עצמו מכניסים בלבם יראת שמים ושום תקנה אחרת לא נצרכה לזה. ככה התנהג עד הנה וב"ה יצאו מהחדרים גדולי ישראל וככה יתנהג גם להלאה. ומלבד זה אין החיוב כלל על הרבנים שישגיחו על חינוך הבנים של בני עירם, ללמדם תורה ומוסר, רק על האב לבד מוטל לחנך את בנו, שנאמר ושננתם לבניך ולא נאמר לבני עירך. ולתועלת הלימוד צריכים דוקא מלמדים פרטיים, כדי שתהא ביניהם קנאת סופרים. אבל בת"ת כללית בטלה קנאת סופרים שתרכבה חכמה.

ואשר אומר הרב מנאוואדוואר, ללמוד את הבנות ידיעות התורה — חליצה לנו מללמדס תורה. חכו"ל אמרו: כל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תפלות. חס ושלום! לא תהא כזאת בקרבנו.

אף המנהג הזה הם באים להגהיג בישראל — תלמוד תורה לנערות. חס ושלום! היה לא תהיה.

הבעל "מקיץ נרדמים" התאמץ להוכיח את עמדתו הצודקת. התגונן בפני ההתנפלויות עליו, הגין על הצעותיו ואמר:

"...וידעתי, כי הרבה יעמדו נגדי בהמליצה הידועה "החדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן". אמנם, אם במאמר הלציי בעלמא הם באים לקפחני, אף אני אשיבם בדרך אותה הלצה — כי כבר נתפשטה ההלכה במדינותנו ש"חדש מותר בשל נכרים". ואם כן — בדבר שיש לחוש, כי הדור החדש יגדלו כנכרים, ללא תורה וללא מצוה, כאשר כבר אנו רואין לעינינו מבצבץ ועולה, בהכרח לבקש תרופות חדשות, לרפא את המחלה הזאת. ולא תהא כהנית כפונדקית — בדברים הנוגעים אל הגוף, הכל מתרפאין בדרכי רפואה חדשות לא ידעום אבותינו, ובדברים הנוגעים לגשמת האומה וחייה, היא התורה הקדושה חיינו ואורך ימינו, ואנו רואים בכל יום החולשה בשמירת המצוה ולימוד התורה הולכת ומתגברת ויש לחוש למיתת נשמה וגוף קיים ללא תורה ומצוה — לא נחפש אחרי עצות ותחבולות חדשות להאריך חיינו בה, אתמהא!.."

"...ואשר טען, כי כוונתי בדרשות לפני התלמידים על לימוד "היסטאריה" — יאמר נא: אם היסטאריה, שהיא דברי הימים, הוא מטבע פסולה, למה טרחו הנביאים וכתבו "דברי הימים" ואחר כן "היוסיפון" ואח"כ התנא רבי יוסי ב"סדר עולם" ואח"כ רבינו שרירא גאון באגרתו וכמו כן גאוני דורות שלפנינו בספר יוחסין" ו"צמח דוד" ו"סדר הדורות"? בודאי רב בישראל היושב על כסא משפט לעדת החרדים במדינתנו, לא ידרוש בפני הגדיים הקטנים — דברי מינות מאיזה היסטאריה פסולה, אבל ידרשנה מעל ספרי חכמי ישראל ועל פי קבלת חכמינו

ז"ל. ודבר זה הנני מוצא באמת לנחוק מאוד בדורנו זה שהילדים קוראים דברי ימי העמים, גבוריהם, חכמיהם, מלכיהם ומגדולת ישראל וחכמיו לא ידעו דבר, לפיכך הוא בעיניו כעם לא היה, כצוענים נודדים, סרסורים, מוזגים ונושכי נשך, כאשר מתארים סופרי העמים ללשונותם את בני ישראל, ולכן לבו ירחש כבוד והוד, רק לעמים אחרים העומדים על מעלת ההצלחה הזמנית. לא כך, אם יידע מגדולת ישראל, גבוריו, חכמיו, נבוניו וקדושו — אז לבו ימלא געגועים ואהבה לעם ישראל. והאיש הזה, בכדי להאפיל את אור האמת, העמיד מלת היסטוריה בתור מפלצת להבעית את לב הרבנים והתמימים בקראו ל"דברי הימים" שם אשכנזי "היסטאריא".

הזמן דורש מאתנו במפגיע, ללמד הבנות ידיעת התורה, כדי שעל ידי זה תבואנה לקיום המצות. והרי אנו רואים לעינינו רפיון המצות אצל הבנות ביותר, ואפילו אצל בנות החרדים, לפי שאין להן מושג כלל מהיהדות. ואשר אומר הנואם — כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תפלות — זה היה רק בימים מקדם, שלא היתה חכמה לאשה, אלא בפלך (יומא דס"ו ע"ב) ונצרו רק את דלתות ביתן ומהחיים החצוניים לא ידעו מאומה. ולכן אמרו: — כי לפי שנשים דעתן קלות וע"י חכמה תכנס בה ערמומיות, לפיכך, אם מלמדה תורה כאלו מלמדה תפלות. אבל עתה, שכל מיני תפלות עצמם לומדים עמהם, למה יגרע לימוד התורה מלימודים אחרים".

לא הועילו כל ההוכחות וההסברים ההגיוניים. עמדו למגין: ההצעה על בתי ת"ת כלליים לנערים נדחתה. לעומת זה נתקבלה החלטת בדבר "חינוך הבנות" — אולם, לא בצורה שהציע הוא אלא בנוסח דלקמן:

...האספה מחלטת, שבודאי חוב קדוש הוא על כל ההורים לחנך גם את בנותיהם בדרך האמונה, התורה והצניעות".

והבעל "מקיץ נרדמים" מעיר: מאי קא משמע לן — פשיטא שהאב חייב לחנך את בנותיו ברוח האמונה והדת. וכי על זה צריכים החלטת האספה?

בשאלה נוספת, עיקרית ובווערת, לא באו לעמק השוה — בבעית החומר ספרותי לנערות. לא יאומן כי יסופר, שבעבר הלא רחוק, עדיין לא היו מקובלים בעין יפה — ע"י החרדים החסידיים — חיבורי רבי שמשון רפאל הירש ורבי מאיר להמן. מעטים הם ואולי כבר לא נמצאים בעולם הזה מאלו שזוכרים ויודעים, שבעל "מקיץ נרדמים" היה ראש לראשונים, שהציע ודרש להשתמש בספריהם של הרבנים הצדיקים הנ"ל, המלהיבים לבבות לאהבת התורה וישראל. וכה דבריו:

„אבל אל נא נשלה בשוא נפשנו ונודיע האמת: כי הרבנים היראים, בזמננו, במדינתנו, — אין להם הכשרון — לא לחבר ספר בלשון העמים שיהא מתאים לרוח היהדות ולרוח הזמן, ולא להיות מבקרים על ספרים כאלה, ומלבד זה, לא יצליחו לחבר ספר כזה, רק אנשים המלאים אהבה וגעגועים לעמם וכתובים ברגש. חם ובדברים היוצאים מלב טהור ואשר אפינה מאוד, כי ימצאו בזמננו זה אנשים כאלה בין „סתם מחברים“.

ואמנם, אציע לפניכם מורי ורבותי! הנה היה בארץ אשכנז איש צדיק וחסיד בכל מעשיו, חכם בכל חכמה ומדע, הוא הרב ר' שמשון רפאל הירש זצ״ל, האבד״ק פראנקפורט דמיין. ברוח פיו המית רשע ובספריו ומכתביו, הנודעים לשם, אשר כתב בשפת אשכנז צחה, היה רב פעלים להפיח רוח חיים בקרב אחינו, תושבי אשכנז והרים שמה את דגל התורה והיראה. הוא תרגם תורת משה והאירם בהערות יקרות באופן מאוד נעלה וחבר ספר „חורב“, אשר הועתק גם ללשוננו הקדושה, ודבריו חוצבים להבת אש וגם הרבה ממכתביו אשר נדפסו, כולם דברים חיים וקיימים. גם הרב הצדיק, המנוח ר' מאיר, ד״ר לעהמאן ז״ל, הרב במגנצא, כתב הרבה ספורים נעומים בלשון אשכנז, עפ״י רוח היהדות הצרופה, והרבנים תאלה פקיעי שמייהו ומפורסמים לצדיקים וישרים.

על כן הגני מציע כי — האספה תביע החלטתה, כי כל אב המחנך את בנותיו לרוח הזמן ונותן להם לקח בשפות העמים — חיובא רמיא עליה לקנות את הספר „חורב“ והמורה או האב ילמוד בו עם בנותיו, למען תלמדנה ליראה את ה', ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו, וכן תקראנה בספורי הרב לעהמאן ז״ל, ועל הרבנים להשתדל, כי יועתק הספר הנכבד „חורב“ לכמה שפות של המדינות, אשר בני ישראל יושבים בהנה“.

„עמדו למנין וההצעה נדחתה עד — לאספה שנית, אם תתקיים — ימים ידברו“.

ונושא פרקנו מסיים משאו באספת הרבנים ההיסטורית:

„...ככה אני אומר בענין שלפנינו: התיקונים בהחדרים בא יבואו, אם לא עתה — יבואו לאחר זמן, כי במצבם הנוכחי לא יוכלו עמוד, והיה, אם הרבנים והצדיקים בעצמם יבואו ויתקנו בעוד מועד — אז יהיה התיקון עפ״י דרך התורה להגדילה ולהאדירה. אבל אם נמתין ונשב בחיבוק ידיים, כדרכנו, — אז יבואו החפשים ויתקנו עפ״י שיטותיהם של „החדדים המתוקנים“ שלהם ואז אבדנו, כולנו אבדנו“.

אלה הדברים אשר מצאתים ראויים ונכונים להציעם לפניכם, ואתם, מורי

ורבותי, תשפטו עליהם בתשומת לב, כי נגעתי בענין היותר חשוב והיותר מענין לתיקון הדור הזה והדור יבוא.

ה.

האספה נסתיימה. נושא פרקנו חזר לביתו — שבור ומאוכזב. אף-על-פי-כן — לא אמר נואש. מה שלא השיג בנאומי ובהרצאותיו, חכה הוא להשיג בספרו „מקיץ נרדמים“, שהוציא לאור ושבּו ניסה לשכנע את קוראיו. קוה, שדבריו האמורים בהגיון חותך, דבריו היוצאים מן הלב, יכנסו אל לב העם ויהיו גם לעינים למנהיגיו ומדריכיו, שלא השתתפו באספה והיו מושפעים ע"י פרוטוקולים רשמיים ועלונים שונים, שמזכירות האספה הוציאה לאור, ערוכים באופן מסולף ומעובדים ברוח חותמיהם. אחריהם נגררו כאלה, שבילבלו המוחות ועירבבו התחומין בין-תיקונים ושינויים בסדר ואופן הלימוד והחינוך ובין — פגיעה ביסודות עיקריים.

כעדות להלך הרוח ששרר אז בחוגי החרדים, ישמש לנו הפולמוס החרדי שהתנהל עם הופעת ספרו, שאנו דנין עליו. ואם אף חלק ניכר מהחרדים דרשוהו לשבח, הרי הרוב המכריע הביט בעין רעה על ספרו ועל דעותיו המכונסות בו. המוגי החרדים, התמימים והישרים בלבותם, שבדעתם, ובמחשבתם לא התחשבו עם האמת המציאותית, טרם הרגישו, שכבר הגיע הזמן לפעול משהו לשם ביסוס וחיזוק מצבם החוקי כגורם מכריע ב„רחוב היהודי“.

הבעל „מקיץ נרדמים“ הער והנמרץ התריע וכחכם הרואה את הנולד הזהיר, כבר אז, על האדישות והרשלנות, מצד החרדים, בכל שטחי החיים הצבוריים, שכתוצאות מהן, באה הפרשה הידועה של „כיבוש הקהלות“ על ידי הכוחות החילוניים, שהתהוו עדיין „מיעוטא דמיעוטא“ ברחוב היהודי ובכל זאת נעשו הם לכח השליט, בעוד שהחרדים, במספרם הרב, הודחו לקרני-יוויות במועצות הקהילות. והרי לפנינו דבריו, שהם אזהרה ותביעה כאחד, קריאה לפעולה ולשמירה על זכויותיהם המגיעות להם לפי מספרם:

„...אכן לא אשגה אם אומר, כי אך מפלגתנו, מפלגת החרדים, יאשמו בכל אלה. הם מקיימים תמיד מקרא שנאמר (ירמי' י"ג כ"א ועיין רד"ק שם) „מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש“. כי בכל דבר הצריך תיקון בעניני הקהלות, נרפים החרדים, נרפים, יושבים שלווים ושקטים בסתר אהלם ואומרים „שלום עליך נפשי“. חרדים המה ומפחדים מכל דבר חדש, ומפטירין ואומרים „הכל כדאמול“, ולא ישימו אל לב, כי הזמן דורש את תפקידו, ובכל

עדה וכנסיה דרושים תקונים שונים. לרוח הזמן, אבל באופן שיהא מתאים אל דרך התורה הכתובה והמסורה, כי כל סדר, משטר ומנהג — פושט צורה ולובש צורה. לרוח היום — מלבד מה שהוא ענין או מנהג דתי זה לא יתחדש לרוח הזמן ועל ידי זה באים החפשים — אף כי המה מיעוטא דמיעוטא בתוך הקהלה, ועושים תיקונים לפי רוחם הם ומוצאים חן בעיני ההמון, הנוח להתפעל מכל דבר מבריק ונוצץ ואחר זה עולים לגדולה ועומדים בראש הקהלה וכל עניני העדה נחתכים על פיהם והכל לרוח החופש והדרור. וזאת הסבה, אשר בכל עדה גדולה במדינתנו, עומדים בראשה אנשים חפשים, הרחוקים מהיהדות כרחוק — מזרח ממערב.

להספר גם ערך הלכתי מלבד מספר תשובות להלכה ולמעשה הנכללות בו. אופיני הוא בזה, שעל כל בעיה ובעיה שהועמדה לדיון בפני האספה, דן הוא מנקודת מבט ההלכה וללא משא פנים פונה הוא כלפי הרבנים:

וכשאני לעצמי אומר הך כללא — דעות הרבנים הם כדעות אנשים פרטיים והמה משועבדים לדעת תורתנו הקדושה, באם הם אומרים דבר עפ"י דעת התורה — הרי דבריהם שרירים וקיימים, אבל אם אומרים דבר שאין לו יסוד בש"ס ופוסקים, אין בדבריהם כוח יותר מדברי שאר בעה"ב — לבד הרב שנתמנה כדת בערה, מחוייבים בני עדתו לציית לדבריו. כל זמן שאינו אומר נגד תוה"ק.

...הנני מוחה בכל עוז נגד כל החלטתה שלא נקדם לה משא ומתן של ההלכה. על הרבנים לדעת, שאין הם ברשות עצמם, רק משועבדים לדעת התורה ולכן כל החלטתה, אם לא נקדים לה בירור הלכתי, אין לה כל תוקף. ומי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

בשנת תרס"ד, אחרי פטירת רבה הישיש של זווירציה, הגאון והצדיק ר' ישראל יהודא לייב זצ"ל גנצוויץ, אחד מעמודי החסידות בדורו מחדרו של אדמו"ר מניישטאט ("דער גוטער יוד"), פנו אליו ראשי ומנהיגי העיר הזאת והציעו לו את כסא רבנותה. בנו, הרב הגאון והצדיק ר' אברהם מלי זצ"ל, הסתייג למשרת ראב"ד בעירו ונהג גם באדמו"רות. בצלו הסתופפה עדה ניכרת של חסידים ואנשי מעשה מהדור הישן, נפטר בשם טוב, ב"ט לטבת תר"פ. מנ"כ בזווירציה באוהל הבנוי על קברו.

בשבתו על כסא הרבנות בזווירציה, פעל גדולות בשטח הרבצת תורה בעירו. משך זמן ניהל בעצמו ישיבה גדולה, שהיה לה שם ויד בכל המדינה ותיקונים רבים וגדולי ערך תיקן בעירו והשפעתו היתה ניכרת גם כן על כל הגליל. חיבר ספרים בכל מקצועות התורה, השיב תשובות להלכה לשואלי דבר ה', זו הלכה, שפנו אליו מארבע קצוות המדינה ומחוצה לה.

מבין רבני מדינת גרמני' שעמד עמם בקשר מכתבים תמידי וידידות נאמנה, ראוי לציין את שני הרבנים המפורסמים — הרה"ג רבי חנוך הכהן ד"ר עהרנטריי, רב במינכן והרה"ג רבי נפתלי הערץ, ד"ר עהרמן, רב בליבק. *

כשראה שדעותיו הברורות, שלא טמן אותן ולא העלימן, וכפעם פעם השמיע אותן, הן בעל פה והן בכתב, לא מצאו אוזן קשבת אצל המוני החרדים, הסתייג הוא בד' אמות של ההלכה, מאז אין קולו נשמע — נעלם מאופק החיים הציבוריים, נסג מהעסקנות הכללית, משדמות המחלוקת, מכאן ואילך רואין אנו אותו רק בבית מדרשו.

באספות אדמו"רים, שהתקיימו לעתים רחוקות, כן רואים אנו אותו, לעומת זה, אין אנו רואים אותו בו עידת קטוביץ של אגודת ישראל.

מענין לדעת חות דעתם של גדולי התורה בימים ההם, התיחסותם אל הנושא פרקנו, תגובתם והערכתם על ספרו הנ"ל והרי הם לפנינו:

שלום וישע רב, לכבוד ידיד עליון וידיד נפשי, הרב הגאון המפורסם, סיני ועוקר הרים, גן הדסים, מוכתר בנימוסים, כש"ת מו"ה מנחם מענדל חיים לנדא נ"י אבד"ק גאואדוואר וכעת אבד"ק זאוורציע.

אחדש"ה, יקרתו הגיעני ושמחתי בשמעני משלומי וכי נתקבל לעיר זאוורציע. יהי ה' עמו ויעל, וברכת ה' תהי חופף עליו כל היום ותהי רגלו מבורכת ותרום רישיה אכולא כרכא ודגל התורה ירום ונשא. ואקדמה פניו בתש"ח על ספר "מקיץ נרדמים" ויגל לבי בראותי כל רעיוני, לבי כלבו ורצוני כרצונו וצדק ילין בכל מדברותיו ולא עולתה בו.

ידידו דו"ש באהבה וחותרם בברכת נין אהרן א' פ' חו"ב תרס"ד פה ברעזאן. הק' שלום מרדכי הכהן

(הוא הגאון המובהק מופה"ד בעהמח"ס "דעת תורה" ו"שו"ת מוהרש"ם). אלכסנדריא של מצרים יום ח"י לחודש סיון.

שלומים מרובים, כטל וכרביבים, לכבוד מעלת תהלות הרב הגאון הכולל, מ' מנחם מענדל חיים לנדא, ראבד"ק גאואדוואר.

קבלתי הקונטרס "מקיץ נרדמים", קראתי בגל לב כל האמור בענין והנה הדברים טובים ונכוחים (כאן האריך הרה"ג נ"י בחידושי תורה) את הדברים האלה ראיתי לנחוץ להעיר אוזן מעכת"ה כדי להתעלם באהבת תורתו. ואקוה להתבשר כי שלום לו מסביב והנני מברכו בברכת החיים והשלום.

הצעיר אליהו חזן ס"ט.

שלמא רבא, לגברא רבא, האומר לחכמה אחותו, זה עמו שהלכה כמותו, הגאון הגדול, צדיק ונשגב, פאר ומגדול, כקש"ת מוהר"ר מנחם מענדל חיים שליט"א, הגאבד"ק זאווערציע וגליל קרומעליב.

יהי שלום בחילו שלוח בארמנותיו.

ספרו הנעים והיקר "מקיץ נרדמים" בצירוף מכתבו הגלוי המלא דברי חן על קורת רוח שמצא בקונטרסי "אדר היקר" הגיעני לשמחת לב.

הנני מביט בספרו ושמח ונאנח — שמח אני על חכמת לבבו, טהרת יראתו, גודל בקיאותו ועוצם יושר פלפולו, כראוי לגדול הדור שכמוב"י, ומתאנח אני על מיצוט האיגוד שיש בין יחידי סגולה כאלה, שיוכלו הרבה יותר להועיל מריבוי של אנשים בעלי מדרגה בינונית וכו'.

יוכנו השי"ת לברכת שלום באמת, כנפשו הרמה ונפש דושת"ה באה"ר וברגשי כבוד פנימיים ועמוקים.

אברהם יצחק הכהן קוק רב ואב"ד בעה"ק יפו תובב"א.

צמ"י, אסרו חג באסיף לסדר ולפרט את האורה כי טוב לפ"ק יעליסאוועטגראד. ברכות לראש צדיק, כבוד ידידי, הרב הגאון המפורסם, מופת הדור, איש חי ורב פעלים, מ' מנחם מענדל חיים לנדא הי"ו.

לא מעט התענגתי בקריאת ספרו "מקיץ נרדמים" בימי זמן שמחתינו ואין עתותי בידי לטייל עמו בהלכה, ודרך כלל כל "דבריו באמת" לפ"ק, ואין לנו אלא לאמר לו כמו שאמר אבשלום — ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך, המקום ירחם על עולמו ועל תורתו ועל יראיו ויברך את עמו בשלום.

כעתירת ידידו דו"ש המצפה לישועה חיים ברלין החופ"ק.

כ"ה, וים ג' כ"ו אלול תרס"ד לאמזא יע"א.

כבוד הרב הגאון המפורסם, החו"ב סיני ועוקר הרים, אוצר תורה ויראת אלקים, בנש"ק, מו"ה מנחם מענדל חיים נ"י הגאבד"ק זאווערציע, שלום וברכה. הגיעני לנכון חיבורו היקר "מקיץ נרדמים" ושמתי בו עיני לפי מסת הפנאי, כי טרדותי עצומות מאוד, והלואי ישמעו לקול התקנות הטובות שהוזכרו שם, ורב תודה למעכ"ת עבור חיבורו זה, ויתברך מעכ"ה בכוח"ט לשנה הבע"ל ושפע ברכה כאשר תדרשנו נפש הדושת"ה מרחוק באהבה מצפה לישועה במהרה.

מלביאל צבי הלוי

(הוא הגאון המפו' בעהמח"ס שו"ת "דברי מלביאל").

שפעת חיים לכבוד ה"ה הרב הגאון הגדול וכו' כש"ת מו"ה

מנחם מענדל לנדא נ"י האבד"ק זאויערצע.

מכתב כת"ה עם הספר "מקיץ נרדמים" אשר בקשתי ממנו לנכון השגתי וכו'. ועל ספרו של מעכת"ה אומר כי הוא חושב מחשבות נכונות נעימות ויפות אבל להוציא דברים לפעולה צריך השקפה נכונה על עולם החיים. והנה, מאפס הפנאי, לא אכביר עוד במלים יפה תהיה כעת שביתת קולמסי. חיים אריה הלוי איש הורוויץ אבדפ"ק קראקא והגליל.

ו.

חלפו חמש עשרה שנה. בארגז הספרים עמד לו ה"מקיץ נרדמים" בקרן זוית, מבודד מחבריו וללא קורא ומעיין בו. שנה שנה יחד על מחברו, התאונן כגבר חי — איכה ישבה בדד... — עד שבאה שנת גאולתו.

מול פני תקופה חדשה

הימים — ימי המלחמה העולמית הראשונה. לפולין הכבושה בידי הגרמנים, הגיעה משלחת היהדות החרדית שהתרכזה מסביב לדגל "אגודת ישראל" באשכנז, כדי לארגן את אחיהם לדעה בפולין.

עם בואה חלה מהפכה גמורה, שונה בתכלית השינוי, בהלך רוח היהדות החסידית באותה המדינה. חלה מהפכה לגיטימית (מונח מקובל אצל הסופרים החרדיים של נוסח פרנקפורט) בהלך מחשבותיה. רוב רובה שהסתופף בצל אדמו"רים, התחיל להרגיש בדופק הזמן והמציאות, באמת המציאותית, באו לידי הכרה, שאין להמשיך עוד בשיטות ישנות שהחזקו בהן, זה מאות, מאות שנה. המיפנה הגדול שחזה לו הבעל "מקיץ נרדמים" — בא. בא — אף אם באיחור, חמש עשרה "שנות הגבלה" עברו מעת הופעת ספרו, פרק זמן זה הכשיר, נראה, את הקרקע — וכבר איכשר דרא.

הכרה זו באה לידי "ביטוי בכל שטחי החיים הציבוריים, אולם, בראש וראשונה על שדה החינוך. חל שינוי ערבין בעצם המושג של המלה "חינוך", שחדל מלהיות "שטח הפקר". חדרו לתוך לבם קרני המציאות, שלענין גורלי וחיוני זה, צריכים לתת כיוון ידוע ולא להזניחו שיתפתח מעצמו. וכתוצאה מכל זה, כסה, בכלות המלחמה, רשת מורחבת של בתי ספר לנערים בשם "יסודי התורה" את פני ערים וציירות פולין.

בעת ובעונה אחת באה מהפכה יסודית בהשקפתם על "חינוך הבנות" — הכניסו גם אותן בעול לימוד ידיעות התורה. זאת ועוד אחרת: את ספרי רבי שמשון רפאל הירש ושל חבריו לדעה, אותם הספרים שהבעל "מקיץ נרדמים" הציע להשתמש בהם כחומר ספרותי ולימודי ואשר לא זכה אפילו שידונו עליהם — הוכנסו לסדר הלימודים ולא עוד, אלא תפסו להם מקום בראש. ה"חדר" הישן נתחסל לאט לאט ועל מקומו הוקם בית ספר מתוקן, מסודר ומנוהל על ידי מלמדים מורים מוכשרים ובעלי מקצוע. בקיצור: החיו בטל של תחיה את כל מה שנאמר בה "מקיץ נרדמים".

ואולם: —

מקרים של היסטורוגרפיות מסולפות, לא בודדים הם, כאלה המונים לתכופות. גם במקרה שלפנינו תקוע וקבוע חותם בולט של העלמת האמת. התעלמות ממנה — במתכוון או שלא במתכוון, מתוך עין צרה בשל חברו או מתוך התלהבות וייחון, כי — מתוך סתם שכחה — אין אנו עוסקים בנסתרות אלא בנגלות ורפי הנגלות.

דברים אלו לא נכתבו כדי להתדיין עם מי שהוא, לקנטר או לצער. נכתבו אך ורק לשם קביעת העובדה כמו שהיא, כדי להזכיר לדורנו אנו, או יותר ברור — להודיעו מה שנעלם ממנו, למען נדע אנו ודורות הבאים, משהו על מעשי תקפו וגבורתו של המהולל הראשון והעיקרי של הרעיון והסיסמה: "חינוך דתי מסודר ע"פ שיטות חינוכיות לבנים וגם לבנות". כמה עוז נפש ואומץ רוח דרוש היה לצאת בימים ההם בקריאה ודרישה לרעיון מהפכני זה, אף אם מתוך התלהבות קדושה מוצאה.

גדולות הן הזכויות של העסקנים בשטח החינוך, הציבוריים והמקצועיים גם יחד, שקמו וצצו אז והגשימו בחיים, בצורה מדויקת, כל ההוראות, ההמלצות וההצעות המכונסות ב"מקיץ נרדמים", אבל כנגדן לא פחות גדול היה חובתם המוסרי — להגיד לאדם ישרו, לתת צדק לפעלו ולהעלות על נס איש דגול זה, שנתן הצביון המקורי ושיצר הרקע עליו קם ונבנה החינוך הדתי המסודר, שנגשו להגשימו מתוך התלהבות ורצינות.

כך מחייב ההגיון, כך מוכיח השכל, אבל המציאות — אחרת:

אותן העקרונות והשיטות שנתערערו ונלחמו על ידם הם ושהם הם היו עדי ראיה ושמיעה לדבר, הן הן נעשו לפתע לפרי מחשבתם. ויש ראיה לדבר: העלימו לגמרי "מקיץ נרדמים", לא הזכירוהו בשום הזדמנות, בשום חגיגה, לא בפירוש, לא בהבלעה ואף לא דרך אגב.

התעלמו מקיומו — כאילו הספר, שרוח נבואה מדבר מתוך גרונו, לא היה ולא נברא. והבעל "מקיץ נרדמים" — כגדולתו כך ענותנותו. במדה שהיה סוער בעטו באותה מדה ועוד יתירה, היה צנוע בדרכיו. גם מדה נכונה זו, השריש בו סבו מחנכו, הצדיק מציכנוב — להיות בורח מן הכבוד המדומה ומן הפירסום לשם פירסום. לפיכך, לא התרעם על מתנגדיו מתמול. סיפוקו מצא בזה, שדעותיו נתקבלו על לבם. "אחרי ה"א תלכו": להלך אחרי מדותיו — שנו רז"ל, שכן כך אומרת השכינה: "הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו". וקל וחומר, שלא התקנא בהם. כלום אדם מתקנא בתלמידו. תלמידיו הם — אם אף לא קבלו מרותו. ושוב יש ראיה וגם זכר לדבר: "מקיץ נרדמים". הוא יוכיח. ניתי ספרו ונחזה לפנינו תמונה בהירה של "חכם הרואה את הנולד". (תמיד, לב).

דרך אגב אחזור כאן על הערה נכונה, ששמעתי מפ"ק בילדותי ושהיה מרגלא בפומיה בקשר לבעיות החינוך. שכולם פטרוה אז באימרה: לא איכשר דרא: לפי חוקי הלשון וכונת המאמר, מתאים יותר—נולד, מכיוון שהמדובר כאן על העתיד. והסביר הוא ז"ל: אותה המעלה לראות עתידות, לא נאמרה אצל חכמים. כח זה ניתן רק לנביאים. אלא במה יפה כוחו של חכם? — החכם רואה תיכף כשהדבר נולד, כשנהפך למציאות — לא כן איש הפשוט — הוא רואה באיחור, לאחר זמן...

ונשאלת השאלה: מי נקף אז אצבע לתמוך בו, כשעמד יחידי במאבקו והתריע משך עשרות שנים בקול שופר בלתי פוסק: אל תחטאו בילד, — מי האזין אז לקול אזהרותיו ואזעקותיו על האדישות והרשלנות מצד הגורמים החרדיים, בשטח החיים הציבוריים והסידורים בהקהילות. — מי הטא אז יאן קשבת לכל דבר?

ואחרי ככלות הכל, — כשזכינו לשעה מוצלחת והציבור החסידי הכיר בצדקת עמדתו של הבעל "מקיץ נרדמים", נשאר הוא — המקיץ, המעורר והמחולל העיקרי — כגבור בצל... "היוקח מגבור מלקח"?

"איברים רבים כאלה נכרתים מהאומה הישראלית, וגדולי עמנו מחשים", "אש כזאת אוכלת בקצה המחנה וגדולי עמנו מחשים", "מה יענו שרי צבאות ליום תוכחה", "הזמן דורש מאתנו במפגיע ללמד את הבנות ידיעת התורה משום "עת לעשות לה'", הן הגה תחינה אמות לדור הבא ועליהן לדאוג ביתר שאת", "בהכרח צריכים לעשות סדר חדש בדרכי הלימודים", "והיה אם הרבנים והצדיקים בעצמם יתקנו בעוד מועד אז יהיה הכל על פי דרך התורה".

„בחורי הישיבות הולכים לאכול לחם חסד בית איש יומו. פעם תשא עליו עיניה לרעה אשת הבעה"ב ופעם המבשלת, אשר אחורי התנור וכירים, והבחור הגעלב בפנים כבושות בקרקע, אוכל מזוננו להחיות נפשו הרעבה ולשוב בזה אל ביהמ"ד ללמוד תורה — האם אין בזה בזיון התורה?" „כי בכל דבר הצריך תיקון בעניני הקהלות, גרפים החרדים גרפים, יושבים שלווים ושקטים" בסתר אהלם ואומרים „שלום עליך נפשי" ולא ישימו אל לב, כי הזמן דורש את תפקידו ובכל עדה וכנסיה דרושים תיקונים שונים לרוח הזמן ובאופן שיהיה מתאים אל דרך התורה הכתובה והמטורח.

והלא, יהיו מתנהגים עתה כמו שהתנהגו בימי קדם ולא היו צריכים לעשות שום „תיקון". אבל כבר הורונו חז"ל וגילו לנו, דחששא — „שמא יאמרו" החריבה את ביתנו, שרפה את היכלנו והגליטנו מארצנו. (גיטין נ"ו.), כי הדבר אשר אנו מוצאים לנכון לפי מצב המקום והזמן, אין לחוש ל„שמא יאמרו" ואם נחוש לכך — נחריב את הכל", „ועוד אעיר אתכם, רבותי — כי ענין החינוך המוטל על הרבנים בתור רוצי ישראל — לא על בנים קטנים לבד, כי גם על הגדולים, הבעלי בתים".

למי משתייכים אלה הדברים. — מתי נכתבו ויד מי כתבם. — מי העיר עליהם ומי האיר אותם? — שאלות הללו של מדת האמת נשארו עד למחרת (פטירתו) — ללא תשובה.

ז.

השינויים והתיקונים היסודיים בשדה החינוך עוררו את הבעל „מקיץ נרדמים" הנרדם בשדה העסקנות הציבורית. כשנתייסדה „אגודת הרבנים" הראשונה בפולין, העמידוהו הרבנים בראש. נבחרו שני נשיאים לוועד התנהגה. האחד — הנושא פרקנו והשני — הגאון ר' יחזקאל ליפשיץ, רבה של קאליש. ליו"ר הועד הפועל נבחר רבה האחרון של לודז, הרה"ג ר' אליעזר יהודה טריסטמן. מזמן לזמן פירסם מאמרים נלהבים בעתון החרדי „דאס אידישע ווארט" והשמיע גם בע"פ הרצאות בהודמנויות שונות, שבהן דרש שיפורים נוספים בחינוך. שטח חיוני וגורלי זה, לא פסק מלהיות דאגתו העיקרית והיה שומרו כבבת עינו וככה הוכנס שוב מעט מעט בעול העבודה הציבורית. השתתף גם בוועידה הראשונה של „אגודת שלומי אמוני ישראל" שהתקיימה בוורשוי בשנת תרע"ו.

ב„הכרזת בלפור" הידועה, ראה הוא מאורע, אשר ימשך אחריו גדולות וכבר אז התחיל להתריע על הסכנה הצפויה ליהדות החרדית, אם לא תהיה מוכנה למאורעות כבירים, שחזה להם מראש. ברם, הסכנה הכי גדולה ראה בפילוג ופיצול כוחותיה. כאיש המציאות, השכיל להעריך את האמת המציאותית, שטרם נוצר, בעוה"ר, רקע משותף לכל חלקי האומה על יסוד ההכרה בתורה כתחוקת

הלאום היהודי. ידע, שקלושים הם הסיכויים להצליח לנו את שלטון התורה, לכן שאף להבטיח לנו, לכל הפחות, את השפעת התורה בארץ ובגולה. את הדרך הישירה והיעילה לזה, ראה כבר אז — בהקמת חזית דתית מאוחדת ומאו התחילה העסקנות שלו ללכת בכיוון ה"איחוד" — לאחד, למזג ולשכן בכפיפה אחת את כל הכוחות בעמנו, העומדים על רקע — דת ולאום. במיזוג כל הכוחות הדתיים ביהדות החרדית כחטיבה שלמה ואחידה, ראה כבר אז, הדרך היחידה לעצמאות אמיתית ובלתי תלויה ממי שהוא ולהאפשרות היחידה להתייבב נגד הכוחות החילוניים בארץ וגם בגולה.

יצא בקול קורא למעשים, לשם הגשמת הרעיון הנשגב של "שיבת ציון" שבו דרש מכל החוגים התענינות רצינית בקיום מצות ישוב ארץ ישראל. שאף להוציא את כל המתרשלים במצוה זו מגבולם הצר ולהכניסם לתקופה של מעשים. שאף להרחבת גבולות ההשפעה של היהדות החרדית בענין ארץ ישראל ובארץ ישראל וכל זה — ע"י עליה מוגברת של יהודים שומרי תורה ומצוות.

בראש וראשונה ניסה להכניס לתוך תנועת "שיבת ציון" את גדולי ישראל, האדמו"רים, שלהם השפעה בלתי מוגבלת על קהל חסידיהם ומעריציהם.

את הכוח החשוב הזה בין הזרמים השונים בעמנו, השתוקק לראות נטוע בארצנו הקדושה, שלוב זרוע עם הכוח החשוב של החרדים מתנועת "המזרחי". לשם זה ביקר אצל גדולי אדמו"רי פולין, עם פחות מפורסמים, התקשר בכתב, לא הצליח בשליחותו. אוכזב, בראותו, כי תעמולתו לא עשתה פירות, העמיס על עצמו הוא, המשא הכבד, כשנה וחצי רואים אנו אותו פעיל תוך החרדים, שהתרכזו מסביב לדגל ה"מזרחי". באמצעות אישיותו, הכה ליצור רקע משותף, לקרב את הרחוקים זה מזה, לאחד את הקרע בין "אגודת שלומי אמוני ישראל" וה"מזרחי" ולחזק ע"י זה השורות והשפעת התורה בארץ ובגולה. השתתף בועידה עולמית של "המזרחי" שהתקיימה באמסטרדם בשנת תר"פ ושבח נבחר ל"נשיא הכבוד" של האספה.

ישוב אוכזב בתקותו. כתוצאה מכשלונגו, עזב לעולמית — מהתמרמרות ואכזבה — החיים המדיניים, העסקנות החברתית ונסג משדמות הריבות והקטטות. עזב התנועה, מכיוון שמקומו לא במפלגה, בעצם מהותו לא השתייך לשום מפלגה, הוא היה מעל לכל כתות — "חבר אני לכל אשר יראוך".

ההתחרויות הבין מפלגתיות הלכו וגברו, הפירוד והקרע במחנה החרדים נתרחבו ונתעמקו ויהיו מרת רוח לרוחו וטבעו. סבל עינויים נפשיים. החליט לעלות לארצנו הקדושה — משאת נפשו מאז ומקדם.

בשנת תרפ"א בערך, עזב את פולין בדרכו ללונדון. בהיותו בלונדון קבל הזמנות לבביות מאוהדיו ומוקירי שמו באמריקה. שהשתוקקו לראותו ולשמעו. להסתופף בצלו וליהנות מאור תורתו.

„לאדם מערכי לב ולה' מענה לשון" — ירד לאמריקה על מנת לעלות לארץ ישראל ונתעכב שם כשמונה שנים. שנים אחדות גר בברוקלין—ניו-יורק. מעריציו התענגו מטובו וחכמתו, ערר שם יראת הכבוד. באמריקה נקט שיטה אחרת מאשר בפולין — שם התמסר יותר, וביחוד בגלל תנאי המקום, ל"חינוך המבוגרים". התאמץ לחנך סתם יהודים, שיהיו יראים ושלמים ולנטוע בלבם מדות טובות. לימדם להעריך ולהוקיר את תורת משה ולומדיה. בשטח זה הראה גדולות. השפעתו גדלה מיום ליום. גדולי התורה חלקו לו כבוד הראוי. האציל מתורתו ומחכמתו לכל מי שהסתופף בצלו, השיב תשובות להלכה ולמעשה לכל דורשי דבר ה' — זו הלכה.

אחרי זמן פנו אליו נכבדי עיר דטרויט והזמיניהו לשבת על כסא רבנות שבעירם. נענה להם. גם שם פעל הרבה ובאמינה בשטח הרמת כבוד התורה. בני עדתו נתאספו תכופות לביתו והוא השמיע לפניהם דברי תורה ומוסר, דברי התחזקות באמונה טהורה. הרצה לפניהם דברי עידוד והתחזקות בדרך האבות. גם שם התמסר אך ורק למלאכת הרבנות ובשום עבודות ציבוריות לא התערב. מכיוון שמשך ידיו מהן בהחלט גמור. הצטמצם בד' אמות של ההלכה בבית מדרשו. חי שם חיים שלמים ושקטים, אנשי סביבתו הראו לרבם הגדול חיבה והערצה. המציאו לו כל מחסורו בכבוד גדול והוא היה להם לאב ורועה נאמן.

בכל זאת לא מצא שם סיפוק רוחני. ניגש להגשים את מחשבתו העיקרית — לעלות לארץ האבות. וכבר התכונן להנסיעה. ברם, אשתו הרבנית הצדקנית דרשה בכל תוקף לבקר מקודם אצל בניהם בפולין. נעתר לבקשתה ויבואו ארצה פולין.

עם שובו לפולין, התיישב באוטבוצק ולא נענה לבקשות קהילות חשובות שרצו לקבל מרותו. אלא הסתייג במחיצתה של התורה ויותר מכפי כוחו שם לילות כימים להגות בתורה וביחוד בהספרים המקוריים של חכמת הנסתרה — הקבלה ובעריכת ספרו „ויעש אברהם" שעסק בו בזמנו האחרון לימי חייו. בשום עבודות ציבוריות לא התערב ובשום שטח ממנה לא השתתף. כשהוזמן באופן רשמי ע"י ההסתדרות של „אגודת ישראל" להשתתף בוועידה הארצית שהתקיימה בוורשה בשנת תרצ"ד — נענה להזמנתם והשתתף בישיבה אחת בתור אורח — „חבר

אני לכל אשר יראוך". על בקשת אחד ממנהיגיה שישמיע דבריו. ענה הוא לו: "מלותי כבר אמורות בספרי "מקיץ נרדמים" ואין לי מה להוסיף עליהם ועלי רק לעודד ולברך אתכם — שתצליחו בכל מעשי ידכם.

למרות חולשתו שהתגברה עליו אחרי ניתוח קשה ולמרות מצב בריאותו שהיה הולך ומתרופף, לא אמר הוא נואש מלהוציא אל הפועל את מגמתו העיקרית — לעלות לארצנו הקדושה וכבר התכוון ל"הכנת הנסיעה" וכמעט שכבר קבע תאריך נסיעתו, מה שאנו למדין ממכתבו האחד שהעתקתו לפנינו:

ב"ה אוטבוצק, יום ה' ער"ח סיון תרצ"ב

כבוד נכד אחותי היקר השלם ר' יעקב נ"י לסלוי

מכתבך הגיעני. אומר לך תודה רבה ות"ח עבור עמלך לטובת נכדי שיח' העליון יגמור לטובה. גם אני חושב לבוא אי"ה לאה"ק עוד בימי הקיץ הזה. וחושב לנסע מפה מיד אחר "שבת נחמו" הבע"ל. אבל רצוני לדעת, אם לא יכבד לי לפי מצב החום בזמן ההוא, ואם אין מזיק להבאים בפעם הראשונה בעונה זו. והנני דורך ידידך הדורש שלומך ושלום כמ"ב שי"ח

מנחם מענדל חיים לנדא

"לאדם מערכי לב" — אבל מחלתו התגברה מחודש לחודש ומיום ליום, עד ז' לאדר ב' תרצ"ה, יומא דהילולא דמשה רעיא מהימנא, נשמתו הקדושה בו לישיבה של מעלה הוזמנה. כשפתיו דובבו... "גר אנכי עמך תושב ככל אבותי" וטרם שהספיק לגמור הפסוק שלאחריו: "השע ממני ואבליגה בטרם אלך"... ואיננו — כי לקח אותו אלוקים.

הובל מאוטבוצק לבהע"ל שבוורשה, למנוחת עולמים ב"אהל" אביו הגדול, באחוזת קבר שהכין לעצמו יותר מארבעים שנה לפני פטירתו (*). פטירתו עוררה הד נרחב אצל היהדות החרדית בפולין ומחוצה לה. ביחוד ראוי לציון מאמר שהקדיש לזכרונו העתון "דאס אידישע טאגבלאט", שופרה של "אגודת ישראל" בפולין שמלפני המלחמה, והרי תרגומו המדויק בעברית:

בשנת השבעים ושלוש לחייו, נפטר באוטבוצק רבה של זווירציה לשעבר, הגאון רבי מנחם מנדל חיים זצ"ל לנדא.

הנפטר היה בנו של הצדיק רבי יעקב מנאשעלסק (יעזעזעו), ונכדו של הרבי מציכנוב. הנפטר היה אישיות בולטת ומכובדת ביותר בכל העולם הרבני, היה גאון וצדיק מקנה מדה גדול ביותר ולדבריו בכל ענין שהוא, היו מיחסים חשיבות מרובה.

(*) עיין לעיל צד קל"ח.

אולם מחוץ לגאונותו וצדקותו, היה הנפטר בעל עבר ציבורי עשיר ביותר. עוד בשנים שלפני מלחמת העולם (הראשונה), שעה שהיהדות החרדית לא חלמה עדיין על ארגון ועוד לא הבשיל הרעיון של הקמת מוסדות החינוך מסודרים כהלכה לבנים ובנות, יצא הרב זצ"ל בספרו המפורסם "מקיץ נרדמים" במאמרים חוצבי להבות אש למען הקמת בתי ספר לבנות מטיפוס של בית-יעקב, למען ארגון ה"חרדים" כדבעי ולמען יצירת ספרות דתית בשביל הנוער, לבל ילכד ברשת הכפירה.

הספר הזה, שנכתב מתוך סערת רוח רבה ובצחות לשון מסוגגנת ביותר, עשה כשעתו רושם רב ועצום בכל העולם החרדי. הרב זצ"ל מזויערצע היה גם מאותם רבנים הספורים של פולין-רוסיה מזוימים ההם, שהשתתף באספת הרבנים ההיסטורית בקראקא. בספר "מקיץ נרדמים" הנ"ל, מוסר הרב זצ"ל בצורה נרגשת ביותר את רשמיו מהוועידה ההיא. לבו הסוער, זה הלב היהודי האמיתי המיצר בצרת עמו, אינו מרוצה מתוצאותיה של הוועידה ההיא, שיותר משהיתה מעשית, היתה עיונית.

"מעשים!" — רועם הרב זצ"ל — נחוצים לו לעם היהודי ולא דיבורים ובפולמוס מסעיר הריהו קורא למנהיגי היהדות הנאמנה לבל ישבו בחיבוק ידים, אלא עליהם לצאת ולהציל את עם ישראל בחומר וברוח.

הנפטר היה רב בשפערוב, פיונטקי, גובידבור ובווירציע ישב על כסא הרבנות חמש עשרה שנה ומעלה. בנהלו תוך כדי כך גם עדת חסידים ממעריציו. אחר כך נדרש על כסא הרבנות בדטרויט, מקום ששימש ברבנות עד לפני חמש שנים. אולם באמריקה חסרה לו הסביבה היהודית האמיתית, אורית האדיקות והלמדנות והחליט לחזור לפולין על מנת לעשות כאן הכנותיו לקראת התישבותו בארץ-ישראל. משבא לפולין התישב הנפטר בלודז, מקום שנעשה מיד תל-תלפיות לציבור החרדי שבעיר וביתו הפך בית ועד לחכמים. וכבר השלים את כל הכנת הניירות לקראת נסיעתו לארץ הקודש, כשמחלתו תקפה עליו ואילצתהו להתישב באוטבוצק, מקום שבילה שארית שנותיו עד הרגע האחרון. הנפטר כתב חיבורים רבים בהלכה, באגדה ובחסידות. כמו כן יצאו מתחת עטו פיוטים, חידורים אהבת ה' וישראל וכתובים מתוך התרוממות נפש רבה. מעריציו המרובים החליטו אמנם לפרסם את חיבוריו רבייהערך.

פטירת הרב מזוורצא היא אבדה גדולה ליהדות החרדית. חבל על ראבדין ולא משתכחין. תנצב"ה. (דאס אידישע טאגבלאט" מיום ט' לאדר ב', תרצ"ה).

— לדברים כנים (כ"ף צרו') הללו משמעות כפולה, לפי שהם ההודאה הראשונה — של אותם החוגים שהעתון הנ"ל שופרם — ביתרוננו ובבהירת עיני בעל "מקיץ נרדמים", — הכרה מלאה באישיותו הדגולה כהמתריע הראשון, שעורר ישנים, הקיץ נרדמים וקרא — להתארגנות של היהדות החרדית, — לשינויים יסודיים בשטח החינוך הבנים — ולהכנסת הבנות בעול לימוד ידיעת התורה, ומכיוון שכך — גם בידי הרושמי זכרונות של אותה התנועה המעוות לתקן. וזה — בבואם לחזור על תקופה זו ולרשום אחד לאחד את כל גדולי הרוח ורבי המעשים, אשר עזרו ברוחם ובמעשיהם להגיה אבן פינה להבנין "חינוך דתי מסודר לבנים וגם לבנות" — יפנו מקום בראש להבעל "מקיץ נרדמים".

ח.

לפנינו גאון תלמודי אדיר מן הטיפוס של גדולי הדור בדור שלפנינו. מדת חריפותו נובעה ממקור של שכל בריא ומוח הוגה ומעמיק. דבריו שקולים ומדודים בפלס ההגיון הישר הקרובים לאמת היחידה — אמיתה של תורה. דרכו בלימוד התלמוד והפוסקים, היה דרך ה"ראשונים", שהיה בקי בהם עד להפליא. מדרכו היה לברר הלכות למעשה, מתוך דברי "ראשונים", בהקדם בירורן מתוך מקורן בשני התלמודים — בבלי וירושלמי. בעניני הוראה השתדל תמיד למצוא דרך להתיר ולהקל. אף זה מדרכו, שלא היה חת ולא זע מפני שום איש, אף לא מדורות שלפניו, להגיד דעתו והיה רגיל לומר: תורה היא וללמוד אני צריך. (ויעש אברהם תס"א).

להלן כמה פרטים מפרשה זו מקטעים ומתמציות מקוטעות המפוררים בחיבוריו:

"מעודי הנני נחבא אל הכלים והנני מונע א"ע בכל היכולת מלחתום על היתר הנהוג ב"מאה רבנים", לאיש שנשתטית אשתו, אחרי כי לא נצרכא אלא לא פושי גברא — למה לי לדחוקי נפשאי ולהיות בטל באחד ומאה". "ואולה הה"ג הנ"ל זכו ותקע עצמו לדבר הלכה לעקור תקנות קבועות ולהשיג גבול ראשונים אשר הנהיגו לנו רבותינו הקדמונים, חכמי אשכנז וז"ל, מדור דור — להשליש גט עבור אשתו החולה, כמבואר בב"ה אה"ע סי' קי"ט, ותלה עצמו באילן גדול, גאוני קוסטאנטינא, המובאים בדברי "המגיה במל"מ" פרק ו' מגירושין. הלכה ג' — דנמנו

וגמרו לפסול גט כזה". והביא הרב הגאון הנ"ל לסיוע גם איזה שו"ת מספרי אחרוני זמננו שכתבו ג"כ, דלא צריך השלשת גט דהגט פסול, ולכן נכון לבטל המנהג, כי היכי דלא ליפוק מניה חורבא למסור לידה אח"כ הגט הפסול ההוא עיי"ש". וקנא קנאתי לכבודן של רבותינו הראשונים ז"ל, מיסדי מנהגי מדינותינו ואטו בשביל קושיא ניקום ונהרוס את אשר בנו גדולי עולם. הלא בזה תפוג תורה ח"ו ואפילו להחמיר ודאי דאין שומעין וכו'".

"לכן יצאתי בזה מדרכי לערוך דברי אלה מול חכמי ישראל לברר מקור הדברים עפ"י שיטת הפוסקים הראשונים ז"ל ולהראות כי דברי רבותינו ז"ל יש להם יסוד נאמן וכל המהרהר אחרי דבריהם כאלו מהרהר אחרי השכינה".

והמחבר מסיק "מ"מ כיון שכתבו הרבה מהגאונים האחרונים ז"ל לפקפק על עיקר הגט עכ"פ אין למסור לה לכתחלה הגט הזה רק בשעת הדחק ממש". (מתשובתו האחת בשו"ע "אה"ע" שנדפסה ב"עטרת זקנים").

"וראיתי ב"דרך החיים" להגאון חו"ד ז"ל, שפוסק — בספק ברכת התורה חוזר, ע"ש. ואני אומר כלפי ליא, — בברכת התורה, שדעת הרמב"ן ז"ל כמעט דעה יחידית פוסק דחוזר, ובברכה מעין ג', רובא דרובא מהפוסקים ס"ל דהיא מן התורה, כמו שאכתוב לקמן (בס"ק ע"ה) פוסק דאינו חוזר, וצ"ע".

"ומ"ש המג"א מהכתוב "מצות ה' ברה" והתב ע"כ קאי על כל המצות כולן וא"כ גם "מצות בפת"ה" משמש ללשון רבים וא"כ להנהו דסברי דקאי על של יד, סגי במה שאומר על מצות (ואו פתוחה) דג"כ משמש לפעמים בלשון רבים, משא"כ כשאומר מצות (ואו בחולם) בלשון רבים דוקא, לא אתי שפיר להסוברים דקאי על של ראש לחוד — במחילה מכבודו הרס של מאור עינינו רבינו המג"א זצ"ל דלפום ריהטא לא ירד כאן לעומק פשוטו של מקרא זה, דהפירוש הוא — כל מצוה ומצוה ממצות ה' — היא ברה ומאירת עינים. ואלו היה הפירוש כל המצות כולן, הול"ל — מצות ה' ברות מאירות עינים וכמו שכתוב באותו פסוק עצמו לעיל מיניה "פקודי ה' ישרים משמחי לב" וכן כתוב שם "עדות ה' נאמנה" והיא בלשון יחיד, כי בלשון רבים אומר "עדות" כדכתיב "אלה העדת (דל"ית בחולם) והחוקים" (דברים ד' מ"ה) ושם ג"כ הפירוש כל עדות ועדות מעדת (דל"ית בחולם) ה' נאמנה היא ומחכימת פתי".

"בעטרת ימי תשובה חותם: עושה השלום. כן הוא מנהג האשכנזים וליתא בסדור רע"ג, וכו. "וכתב מהרי"ל (בהל' תפלת ר"ה) דלהכי אומרים בעשי"ת — עושה השלום, לפי שעושה בגימטרי "ספרי"אל והוא המלאך הממונה על הכתיבה, ועיין בסדור השל"ה הקדוש בתפלת ר"ה, שכתב — שחלילה לשנות, מאחר שלא

נמצא זה בתלמוד ופוסקים כמו „המלאך הקדוש והמלך המשפט“ — והרמז שכתבו בעלי הסוד, הוא אמת, אבל לא בנוסח הברכה, רק אחר התפלה, שפוסע ואומר — עושה שלום במרומיו, יאמר — עושה השלום במרומיו, — ושכן מצא בקונטרסי האר"י ז"ל וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכה זו, — היא משום חשש ברכה לבטלה.

והנה דבריו ז"ל היו נכונים מאוד, אם היה טעם השינוי, רק משום רמז בעלמא, אבל לא כן, אבי רכב ישראל, באשר הנוסחא של עושה השלום הוא נוסחא קדמונית וכו'.

המחבר מאריך בבירור מקיף — „ולא זכיתי להבין דברי רבינו השל"ה הקדוש זצ"ל, שהפריז כאן על המדה כ"כ לומר על מנהג שנהגו חכמי אשכנז ז"ל, שיש בזה משום חשש ברכה לבטלה וב"ה הראונו, כי הוא נוסחא קבועה וקיימה בדורות הקודמים בפי מדרשי חז"ל, ומוזכר ב"רוקח" (סו"ס ר"ג ובס"י ר"ד) וזה לשונו — ומתפלל — בספר חיים עד עושה השלום והוא ז"ל היה מראשי המקובלים בדורו וכו'“. (ויעש אברהם רצ"ה).

„ונוראות נפלאות על רבינו הרמ"ז זצ"ל, שהי' בקי גדול בלה"ק, איך כתב בדברים האלו — שהנחה בגדר שימה — היא רק שימה לשעה ועראי, והרי מקרא מלא (במדבר ל"ב ט"ו) „ויסף עוד להניחו במדבר“, שענינו — שישתארו שמה בקביעות, ותרגם אונקלוס — לאוחרותהון במדברא, וכן (שמות ט"ז, ל"ג, ל"ד) „והנח אותו לפני ה'" וגו' — ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת, וכן (בראשית מ"ב ל"ג) אחיכם האחד הניחו אתי, וכן (אסתר ג' ח') ולמלך אין שוה להניחם, ובכולם ה"ה פתוחה והנו"ן דגושה וענינם הנחה קבועה וקיימת“. (ויעש אברהם תס"ז).

יגדל. הפיוט הזה מיוסד על „שלוש עשרה עיקרים“, שסדרם הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שלו (בפרק חלק) ורבים נמנעים מלאומרו, כי לא ישר בעיניהם לתת עיקרים לתורה ומצות שכולם עיקרים. וזה לשון הרדב"ז ז"ל בשו"ת (חלק א' סי' שד"מ): אין דעתי מסכמת לשים לתורתנו התמימה שום עיקר. לפי שכולה מפי הגבורה ואמרו חז"ל — (בפרק חלק) כל האומר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק אחד כו', וא"כ כל מצוה ומצוה היא עיקר ופנינה, ויש לך מצוה קלה ויש לה טעם וסוד אשר לא נשיגהו. וא"כ איך נאמר שזו טפילה ואחרת היא עיקר כו', שהתורה כל פרטיה ודקדוקיה כל אחת מהם עיקר ויסוד ופנינה, והמכחיש אותו נקרא כופר ואין לו חלק לעולם הבא עכ"ל.

ואני אומר: חלילה ליחס למאור עינינו, קדוש ה', הרמב"ם ז"ל, שנתן עיקרים לתורה ומצות — אבל הלא נתן עיקרי לאמונה, מה שיחויב כל בן דת ישראל

להאמין בלבנו. ואם לא יאמין באחת מהם, הרי הוא לפי חכ"ל — כופר ומין. ואחת מעיקרי האמונה היא — שנאמין, כי כל התורה המצויה עתה בידינו, היא הנתנה למשה רבינו ע"ה מפי הגבורה. ואם לא מאמין אפילו בפסוק אחד, שהוא מפי הגבורה — הוא — כופר ומין ועליו נאמר: "כי דבר ה' בזה", עי' שם במתק לשונו. בהיסוד השמיני שם, ואיך נייחס ח"ו להרמב"ם ז"ל דעה כוזבת כזו, שיש עיקרים לתורה, ותמיהני על רבנו הרדב"ז ז"ל, שהוא אחד מנושאי כליו של הרמב"ם ז"ל ואיך לא דקדק יפה בפירושו המשניות, שהרמב"ם ז"ל כתב להדיא: שכל התורה כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל שוה בקדושה. אבל הרמב"ם הוא הראשון שחשב וסידר עיקרים לאמונה שבלב, שבלעדם לא יהי' בן דת משה רבינו. (ויעש אברהם ג"ח).

אור חדש על ציון תאיר — באמירת נוסח זה, איפליגו גאוני קדמאי ז"ל, כדאיתא בטור או"ח סי' נ"ט ובב"י שם, דרב סעדיא גאון אמר — שאין לחתום באור העתיד, דאינו מעין חתימה וכו', וברכה זו נתקנה על אור המתחדש בכל יום ולא על אור העתיד. ורב שרירא גאון כתב על דברי רב סעדי' גאון — שאין בכך כלום. שלא על אותו האור אנו מברכין, אלא שהזכרה בעלמא היא. וכתב משם הרא"ש ז"ל בתשובה, שמיישב המנהג (כן) לאומרו, משום דברכת יוצר אור קאי נמי אאור שבעת הימים שנגנו והקב"ה עתיד לחדש לנו — עיי"ש.

והנה מאיר עינינו, הרא"ש ז"ל, יישוב המנהג מדברי המדרש וכמו שכתבתי לעיל. ואנכי הדל — עפר אני תחת כפות רגליו — האיר השי"ת את עיני לראות, שדברי רבינו רב שרירא שרירין וקיימין מכמה ראיות גם מהגמרא, והמחבר מאריך בבירור ומסיק תלמודא לפי הנחתו. (ויעש אברהם רס"ח).

והאלקים נסה את אברהם (בראשית כ"ב א') — והרשב"ם ז"ל פירש לשון הקנסה עיי"ש. קנטרו וצערו. אבל איני יודע — מה יענה למה שנאמר כי מנסה ה' אלקיכם אתכם וכו'.

ויעברו בתוך הים ביבשה. לשון עברה יורה, כי עברו את הים סוף מעבר לעבר. ולא את הים סוף עצמו עברו, רק רצועת הים, הנקרא "לשון ים סוף". ונמשך מהים סוף רצועה ארוכה אל תוך היבשה. ובקצה נתפרה בזמננו התועלה הנקראה תעלת סועץ לחברו עם ים התיכון. והם עברו הלשון ההיא מעבר לעבר ועל אותה הרצועה הוא אומר (ישעיהו י"א) — "והחרים ה' את לשון ים מצרים" וגומ' — "כאשר היתה לישראל ביום עלותם מארץ מצרים". ובספר "כפתור ופרח" (שחי בזמן הרשב"א ז"ל) כתב על זה באריכות. וכן יורה פשטות לשון הכתוב במדבר ל"ג

ויעברו בתוך הים המדברה — שמן הים באו אל המדבר הגדול הידוע, שבו הלכו ישראל מ' שנה והוא מעבר ללשון ים סוף, כידוע מציאותו ממפות התבל.

והנה התוספות (ערכין ט"ו) כתבו, שלא הלכו מעבר לעבר וכתבו שם הציור, עיי"ש. וגמשכו אחריהם ז"ל הרבה מגדולי הראשונים ז"ל. ועפר אנכי תחת כפות רגליהם הקדושות — אבל לא זכיתי להבין — כי לכאורה הוא נגד המציאות. והנה מה שהכריחם לזה מאמר הגמרא דהתם, שאמרו ישראל — כשם שאנו עולים מצד זה, כך המצרים עולים מצד אחר — ג"כ לא הבנתי, כי לפמ"ש מתפרש בפשיטות — כי המצרים היו יכולים לסבב כל הרצועה ההיא ולעלות אליהם דרך היבשה. וצריך עיון גדול. — (ויעש אברהם רנ"ה).

ט.

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני — הקריאה האדירה והנערצה הזאת, אשר נשמעה לפני אלפי שנים ואשר עד עתה לא נשכחה ותעל על שפתי אבותינו בכל זמן ועדן. — שבועה זו לא משה גם מפיהו. מרגע שיצא לאור העולם, היה נושם באוירה של ארץ ישראל בבית אביו גאון יעקב שהיה, כידוע, מהמעטים בין האדמו"רים בדורו, שהראו בפועל את התקשרותם לארץ האבות. מיום עמדו על דעתו פעמה בלבו הטהור אהבה נלהבה ומלהיבה לארץ הקדושה ואליה שם נפשו גם באחרית ימי חייו.

עם לדתה של ה"תנועה הציונית" בסוף המאה החולפת, הועמדה שאלה בפני היהדות החרדית — כדת מה לעשות: להסביר לה פנים לאור הרדיפות והנגישות שעברו אז על ראשי בני ישראל ב ארצות המזרח, או לצאת נגדה, מכיוון שבד בבד עם תעמולתם של מנהיגיה בעד הרעיון של שיבת ציון, דאגו הם גם ל"מזון רוחני" בשביל אחיהם הנרדפים, ב"ז"ח "נהיה ככל הגוים בית ישראל" ועירבבו מין בשאינו מינו. בכנסת ישראל נחלקו אז הדעות וההשקפות — בעד התנועה, נגדה ומנגדה. הנושא פרקנו, אם כי היה עדיין צעיר לימים שלא הגיע לגיל העמידה, היה מוכר בעולם הרבני לאישיות מרכזית, לתל שהכל פונים אליו בכל דבר קשה, בכל שאלה רצינית, ולאוו דווקא בעניני איסור והיתר. מחוגי הרבנים פנו אז אליו בבקשה להשמיע חות דעתו, דעת התורה, בנדון זה וביניהם הרבנים ממלאווא ומפולטבה. התשובות, שהרבנים הנ"ל קיבלו ממנו פורסמו בהעתון "הצפירה" מספר 174 משנת תרנ"ט — ומספרים 235, 236 משנת תר"ס.

כתוצאה מבלבול המוחות שקם אז ב"רחוב היהודי", נשתרע כר נרחב לעבודה

קטלנית לפני הולכי רכיל ומפיצי שמועות שונות ו"לשון הרע ההורגת שלשה". גם בנושא פרקנו פגעה אז ידם הקשה ופולמוס דברים קשים כגידיים התלקח לרגל מכתבו דלקמן שנתפרסם ב"הצפירה" ואשר תוכנו נמסר מפה לפה בצורה מסולפת ונלקח ב"חסר ויתיר", כנהוג בהאי עלמא דשיקרא. "לכל זמן ועת לכל חפץ" — והנה בהזדמנות זו, נגלול גם פרשה זו ונעמיד האמת על תלה. והרי מכתבו שערך להרב ממלאווא ככתבו וכלשונו:

ב"ה נאוואדוואהר יום א', ב' חודש מנחם־אב התרנ"ט.

לכבוד הרה"ג החו"ב החכם השלם כש"ת מו"ה יחיאל משה יח' האבד"ק מלאווא. מכתב כת"ה הגיעני. אשר כתב כ"ת לדרוש חוות דעת בדבר התנועה הציונית הממלאה עתה כל חללו של עולמנו — האמת אגיד, כי יקרה היא וחביבה בעיני למאוד — אם מאהבתי העזה לציון משוש תפארתנו ולאחינו בני ציון היקרים להביאם אל חיק אם הורתם — ואם מכחה הרב של התנועה הזאת להשיב לב בנים נדחים אל אבותם. אמנם לדאבון לבי האליה הזאת — קוץ בה. לו היתה הציוניות ערומה כיום הולדה, רק לשם ציון וירושלים — ממש הייתי מוסר נפשי עליה. אבל מנהליה הלבישוה כתנות אור... זיעטפוה בשמלות ומעטפות שונות וגם את הקולטורה שמו תחת המעטפה לאמר — זה הוא שער ציון, שערים המצוינים כהלכה לפי דרכם הם בקולטורותיהם, דבר אשר הוא זר מאוד לרוח החרדים על דת קדשינו. ולכן, אם כי מנהלי התנועה הציונית מבקשים מהרבנים והחרדים להשתתף עמם בפעולותיהם ויבטיחו נאמנה, כי אין להם בשום ענין דתי נגד התורה הכתובה והמסורה, עם כל זה, לאשר אנחנו מלומדי מכות אנחנו וכבר סבלנו הרבה מנשיקות כאלה, כמה נחנקו מתעצומות הנשיקות וכמה נשרפו מהבל הפה — לכן יריאים המה מאוד, פן יחנקו אותנו גם אלה בחבקם אותנו בזרועותיהם. יבואו נא דברי הימים ויעידו לפנינו, יגידו לנו שנות דור ודור. הלא כה יאמרו, כל עוד היתה פעולת ישראל מצומצמת בפנת הדת והיא היתה חיי רוחו, משגבו ומעוזו. כל הרוחות שבעולם לא הזיזו אותו ממקומו, לא נכחד קיומו ולא נס ליחה כי אש דת אשר בימינו האיר לפניו נתיבו, בו מצא נוחם על כל תלאותיו ומצוקותיו ובצל כנפיו יתלונן והוא סכתו, מחסהו ומסתרו מפני חמת מלאכי זעם, אשר סבבו סתו עליו — תורתו הקדושה היא נתנה לו כח ותהי לו חומת אש סביב להצילה.

ואולם, מעת אשר החל רוח הדרור להתהלך ולשוט בארץ וילבוש אדרת הקולטורא לפלס על ידה נתיבו בארץ, בראשית ימי המאה הנוכחית, אנו רואים ישראל טבא. — שיבה זרקה בו, הולך ומתמוטט, לאט לאט איבריו מתפרקים ונופלים,

מתמרמר וצועק: בני יצאו ואינם! ואלמלא שמה מקובעת כוס תמרורים של „האנטיסמיטים” — היא התרופה המררה השלוחה אליו מאת ההשגחה העליונה. מי יודע, אם לא כבר גשבר הכד על המבוע... ומכיון שכן — כל איש החובב עמו באמת ובתמים ומוצא קיומו ולאומיותו רק במקצוע הדת, לא לחנם יפחד ויחרד — פן זאולי יכחד קיומו ע"י היועצים החדשים החושבים להעמיד בסיס ישראל על מחשבות ושמות לאומיות לבד ופן יטעו זמורות זר אלה גם על אדמת קדשנו והיה כי תעבור רוח סערה ואבדנו, כולנו אבדנו!

אמנם, התנועה הציונית עצמה חביבה היא בעיני, כי היא הפיחה רוח חיים בהעצמות היבשות, (והאידיאליים הנשגבים והחלומות הנעימים מעוררים רפאים, להשיבם לתחיה ברוח הישראלי, והרבה אשר כבר בושו בצור מחצבתם נושאים עתה דגל עמם ביד רמה והיא תפארתם. ואם כי במקצוע המעשי הדתי עוד רחוקים המה מרוח היהדות האמיתית, אבל טוב מעט מאפס, ועלינו לשמוח לקראתם ולקבלם בזרועות פתוחות, כי אחינו, בשרנו הם וחובה עלינו לתמכם ולסעדם בכל אשר תהי לאל ידינו.

אבל מנקודת ההשקפה הדתית — הדבר בעינינו כאניה סוערה החותרת לגשת אל היבשה וחובה עלינו להושיט לה ידנו לעזרה — אבל לא לרדת אליה. הימה ולטבוע במצולה עמה יחד.

ולכן, — כל עוד לא יגלה הקונגרס הבזילאי, — קן הציונים, את דעתו ברבים, כי דבר אין לו עם קנינים רוחניים ורק אל המאטריאליזמוס לבד ישא את עיניו, הלוך להושיע את ישראל ולהעמידהו על הקרקע — לא יוכלו הרבנים והחרדים להשתתף בפעולותיהם וגם אין להתפלא, אם עמדו איזה רבנים כצר נגד התנועה הציונית לפי מצבה הנוכחי; כי כרועים נאמנים הדואגים לקיום האומה התלויה רק בקיום הדתי המעשי, ישמרו צאן מרעיתם מהלכד בפח אשר טמנו להם אורחים לא קרואים אלה, ואם, כי מעולם לא התערבו הרבנים שבזמננו בכמו אלה ולא יצאו בנשק כנגד חברות המפיצות השכלה — הוא לאשר כי גם החברות האלה לא סאנו ברעש, לא בחיל ולא בכה גברו, לא עטו אל השלל לצודד נפשות ההמון ולקרוע החלונות בחזקת, היה, כאשר יעשו עתה רבים תחת המעטפה של „שם ציון” אשר קסם על שמה למשוך אבירים בכחה והיא אשר עוררה את הרבנים השקטים מרבעם להתנגד ברמה נגד הציוניות.

אמנם, לוא באה הציוניות לפעול רק בשמה האמיתי — לתת ניר בארץ אבותינו לאחינו האובדים והנדחים בזכיות מיוחדות תחת החסות של שדלטן תוגרמא — מי פתי יסור לשאול על המשתדלים — מה מעשיהם בשמירת הדת ומעולם לא דרש

איש על המיסד בתי חסד, כמו בתי חולים, בתי מושב זקנים או בתי למוד מלאכה או אומנות ולשאל — אם זקנו מגודל ופרקו נאה, אם אך המוסד עצמו מתנהג ברוח הדת — ישישו לקראתו גם האדוקים היותר קיצוניים. כן לא אאמין על אחינו האדוקים הנבונים, כי ימצאו ביניהם אנשים, אשר יתנגדו לעצם הרעיון להכין מקום מקלט לאובדים ונדחים בארץ אבותינו מחמת, כי המשתדלים והמנהלים אינם אדוקים בדת כמונו. כולנו יודעים, כי אנחנו פה, — אין לנו הכשרון למעשה רב כזה כמו אחינו שבמערב ועלינו לעזור אתם יחד... ואם ימצאו גם בין הנבונים מתנגדים כאלה, הוא רק באשמת המטיפים המעוררים לב ההמון ע"י מאמרים אגדיים ונותנים להציוניות צורת גאולת משיחית...

אמנם הרבנים בתור העומדים בראש המפלגה היותר גדולה בישראל החרדה על דתה, יש להם הצדקה לבקש כי הקונגרס הבאזילאי יבחר ברב ירא וחרד, נבון וחכם ולמנותו בין העומדים על ידי ראש הציונים והועד הפועל — למען יתנהג המוסד הזה בדבר הנוגע לכללות האומה ברוח היהדות החרדית, והרב הזה יתיעץ לפעמים בדברים חשובים את אחיו הרבנים הגדולים. אבל בלעדי זה, מי זה יחמוס מהרבנים, רועי ישראל החולים על שבר בת עמם, להגן ברמה על דעותיהם והשקפותיהם, ומובן מאליו, אשר אם כי בנוגע להאישים הפרטיים, הננו סובלים במדה מרובה גם את האיש אשר דעתו לא כדעתנו, אבל בנוגע לכללות האומה וחייה התלויה לדעתנו רק בקיום הדת — אי אפשר לותר אפילו כל שהוא — כי אין אומרים לו, לאדם, לותר לטובת חברו לחתוך לו אפילו אצבע קטנה שלו.

אחת היא על כן אמרתי — אם לא יערבו הציונים — מין בשאינו מינו — ויעשו כהמתוקנים שבאומות העוסקים במקצוע הישוב והקולוניזציה, לתור מקום מנוחה לפליטי בני עמם, אשר לא תשא אותם הארץ והם לא ידאגו לתת להם מזון רוחני, רק פשוטו כמשמעו — לחם לשבור רעבונם, להשקיט המית הקבה הדורשת תפקידה והמזון הרוחני יחפשו להם הקולוניסטים לפי רוחם הם — אז שלום אמת יהיה על ישראל ועל רבנן וכולם יטו שכם אחד לעבוד ולפעול לטובת הרעיון הקדוש הזה ובתוכם

מנחם מנדל חיים החובק"ק הנ"ל.

י.

„ודע מה שתשיב לאפיקורס“ — היה סוּעַר והתרעס על אלה שלומדים מנקודת ההשקפה ההיסטורית. לא מבעיא התנ"ך אלא גם התלמודים בבלי וירושלמי. היה רועש נגד המתחכמים להתאים החיים הדתיים להנחה „אירופאית“ — „עולמית“ — „הם משקיפים על הדת מנקודת החיים ואנחנו משקיפים על החיים מנקודת הדת“

(מקיץ גרדמים יד). כשנודמן לפניו מתחכם או מתחכם למחצה ובפיו מעשה בקרה — היה טוחנו ושוחקו עד אשר דק. קנאי וקצוני היה בפרט זה והיה שגור בפיו: **„כי תצא למלחמה על אויבך“** — רש"י: לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, שאם אין הקב"ה מתירה — ישאנה באיסור.

— לפלא, תופעה מוזרה שאין דוגמתה — התורה שלומדת אותנו בכל זמן ועדן להכניע את יצר מעללי איש להיצר טוב ולשבר כל מיני תאוות גופניות — אותה התורה באה לפתע והכריעה, לכאורה, בהמאבק בין הרוח והחומר לטובת זה האחרון והתירה לו לכתחלה? והסביר הוא ז"ל: אדרבה — מכאן מודעה רבה לאורייתא, מפרט מוזר ויחידי זה, אנו למדין להפך: ידעה התורה הקדושה את טבעו ומזגו של בן אדם הקרוץ מחמר, שקשה יהיה לו ללחום תמיד ביצרו הרע וחששה — פן ואולי יבוא יום ויצרו יתגבר עליו והוא לא יעמוד בנפשו ויכנע לו וישאנה באיסור, — לפיכך התחכמה התורה וקדמה להיצר הרע והתירה לו, כדי שלא ישאנה באיסור, ודבר הלמד מענינו שבשאר איסורים שאסרה — אסרה בהחלט וללא תנאי מוקדם, מכיוון שיש באפשרות האדם לעצור את רוחו ולהשתלט על יצרו ולרסן תאוותיו.

וזה השכיל רש"י הקדוש בדברי חכמים כדרבונות: לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע — פירוש: לא אסרה התורה בהחלט וללא תנאים, אלא מה שמונח בטבעו ובאפשרותו של בן אדם להתעצר ועד כדי כך, לא יותר, ומנין לך זאת? — מפרשת „כי תצא למלחמה וראית“ — שאם אין הקב"ה מתירה — ישאנה באיסור, ותורתנו הקדושה — בשם תורת חיים נקראה, מכיוון שאפשר להגשימה בחיים, ולשמור על כל פקודיה, ללא יוצא מן הכלל...

ומאידך גיסא: במדת העז והגבורה שהיה נלחם נגד המשכילים היודעים את רבונם ומתכוונים למרד בו, נגד ההשכלה המזויפת שגרמה והסבה יחס של זלזול והקלת ראש בקדשי האומה — באותה מדה הצטיין בסבלנות כלפי „פשוטי העם“ שנלכדו ברשת של „רוח הדרור והזמן“. אופיני היה בהתיחסו אליהם — לא בכעס ורוגזה, לא בבטול והתרחקות, כי אם בצהלת פנים מסבירות ושוחקות ובאהבה אבהית היה מעיר למוסר אונם. „דברי חכמים בנחת נשמעים“ — היה מרגלא בפומיה וברוח זה השמיע לפני בני עדתו, בכל מקום ששימש רב ומורה דרך, דברי תוכחה ומוסר מתוך הבנת הלך רוחם ורחשי לבם, מתוך התחשבות עם מהותם ואופים ומתוך התעמקות וחדירה לתוך נשמתם, לתוכה פנימה, גישה מיוחדת במינה היתה לו להורמים השונים בקהילתו ומכאן — ההוקרה, ההערצה והיראת הכבוד שרכשו לו העדה כלה, לרבות אלה שנתרחקו מן המקור, פחות או יותר, ושפרקו עול

תורה ומצוות.

נאמן ומסור היה לדרכו ולהשקפתו על תעודת הרבנות וחובת הרבנים לעורר את הנקודות הנסתרות. להלהיב את הנקודה הפנימית שבלב נפש כל ישראל השואפת אל המקור. ומבחינה זאת מבקר הוא, ללא גשוא פנים, את מנהג הרבני המקובל מדורות הקודמים, להטיף בשבת א דריגלא בלבד — נאומים שמתגדרים לביאור מדרשים ופלפולים: „ואולם הרבנים בדורות האחרונים עזבו דרך האגדה הזאת. ואף אם ישמיעו מעל במותיהם דברי אגדה ומוסר פעמיים בשנה ב„פשטים פלפולים וחדודים“ — לא יקלעו באמרותיהם אל המטרה הנכונה, אל הנקודה הפנימית שבלב, כי להרגשת הלב — אחת היא, אם המדרש מתורץ כהוגן או נשאר בקושיא.“ (מקיץ נרדמים” 85 ומתוך מכתבו להרב עקיבא רבינוביץ סנדפס ב„הצפירה“ מספר 235/236 תר”ס.)

ובהרצאה מקיפה על „כבוד וחובת הרבנות“, גולל הוא פרשה זו בפני מרגן ורבנן והציע — „להטיל חובה על הרבנים לדרוש עכ”פ פעם בחדש לפני צאן מרעיתם אמרי נועם עפ”י דרך ה„אגדה“ של חז”ל והכל בדרך פשוטה, בדברים שמתקבלים על הלב ובלי אריכות יותר מדי, שלא יהיו מעמסה על השומעים“ מקיץ נרדמים ב”ו).

יא.

מלבד בקיאותו העצומה בש”ס ופוסקים ומפרשי הש”ס הראשונים שהיו שגורים, לרוב, על פיו — היתה גדולה בקיאותו בספרי קבלה ובספרות החקירה הדתית. ידיעה נרחבה ומקיפה היתה לו גם בדברי ימי עולם וימי ישראל בכל דור ודור.

כל ידיעותיו הרחבות השאירו עקבותיהן בספריו וכתביו, שרק חלק קטנטן מהן זכה לראות אור הדפוס, כי ממרבית תורתו השלמה לא זכינו ליהנות והכל גשחת ונאבד בפולמוס המלחמה, כששואה אכזרית עברה על ראשו של שליש מעמנו, הי”ד. ואלה הם:

„עטרת זקנים“

מכיל פלפולים בדברי רבינו זקנו, הצדיק מציכנוב, בסדר נשים וטהרות, אשר חידש בעומק עיונו וכה דבריו בהקדמתו להספר „אבת חסד“ שאליו ה„עטרת זקנים“ נלוה: „והנה יש אתי קונטרס גדול „עטרת זקנים“, עשה”כ „עטרת זקנים בני בנים“ והוא כולל פלפולים גדולים בדברי רבינו זקני זצ”ל. אולם, מחמת הוצאות

הדפוס לא הדפסתיו, רק לקטתי מאמרים אחדים מכל מסכת והיא רק פלפלת אחת כל שהיא, למען אהיה נטפל לקודש מאחריו וה' יגמור בעדי, ה' חסדך לעולם, מעשי ידי אל תרף. בחיבורו זה, מפליא המחבר בכוח זכרונו החזק, מכיוון, שמוסר חידושים וביאורים ששמע מפ"ק סבו־מחנכו הגדול, בעת שיצק מים על ידיו, כד הוי טליא ונתחנך על ברכיו. נדפס ע"י המחבר בשתי מהדורות — בשנות תרנ"ז תרע"ב, פיעטריקוב.

„מקיץ נרדמים“

מכיל זכרונותיו, נאמיו והרצאותיו באספת הרבנים שהתקיימה בקראקא בשנת תרס"א. מלבד זה, נכללות בו מספר תשובות מענינות להלכה ולמעשה בנדון: א. המורדים במלכותא דארעא, אם להבדילם מקהל ישראל כהעובר על חקי התורה — שצוותה עלינו לשמוע בקול מלך ושרים. ב. אם על הרב דמתא החיוב ללמוד תורה את ילדי עירו. ג. אם חובה על הרבנים בישראל, להשתדל אצל שרי הממשלה — לתת חופש לתלמידיהם היהודים מלבקר בתי הספר בשבת, כדי שלא יבואו לידי חלולה. ד. בענין לימוד התורה לבנות — מנקודת ההשקפה של ההלכה — אם להתיר משום עת לעשות לה'. ה. בענין הצלת ופדיון ילדי ישראל מבתי מחסה לילדים־יתומים אי־יהודיים — אם יש לחשוש, שתארע תקלה ע"י כניסתם לכנסת ישראל — שאח ישא את אחותו.

שאלות הללו נתעוררו ב„אספת הרבנים“ הנ"ל והמחבר בירר אותן מנקודת ההלכה. מלבד אלה, נכללות בו עוד תשובות והערות יקרות בנוסחאות התפלה ובפסיקות רבתי וזוטרי ודרב כהנא. נדפס בשנת תרס"ד, פיעטריקוב, ע"י תלמידו הרב יעקב הלוי גוטמן.

„וינעש אברהם“

מכיל מנהגים שנהג בהם ונוסחאות בתפלה שהתפלל זקנו־מחנכו, הצדיק מציכנוב, מבורר עפ"י ההלכה והקבלה על ידו הוא. את ספרו זה, שבעצם הוא מיוסד על בירור נוסחאות, הרכבתי עם חיבורו „שומע תפלה“ — פירוש על סדר תפלות ישראל, הספר בכללו, אם כי מיוסד הוא ועשוי במסגרת של „בירור“ בנוסחאות התפלה ומנהגי הצדיק מציכנוב, הרי בעצם מבוארים בו כמה וכמה ענינים שונים בש"ס ופוסקים, בחקר הלשון, בהשתלשלות והתפתחות סדר התפלה. גם מביא הוא לפעמים ביאורים מפירושו הגדול על ש"ס ירושלמי. והרי קטע מדבריו להקדמתו: „...דע כי הנוסחא הזאת הרגילה במדינתנו בשם „נוסח ספרד“, איננה הנוסחא הספרדית האמיתית שרגילין בה בני גולה ספרד שבארצות תוגרמה וארץ הקדושה, רק היא מורכבת מנוסחאות האשכנזית והספרדית יחד, והסידורים כולם

אינם שווים בנוסחא אחת וכל מדפיס הדפיס כפי שעלה על רוחו וגם הרבה שיבושים וערב רב עלו בהם. לכן הרשתי לעצמי לשנות הרבה דברים ולברור לי נוסחא בשפה ברורה. "אכתוב לך כאן באריכות הנוסחאות שאני נוהג בהן ורובן אכתוב לך טעמו של דבר ומקורו מספרי רבותינו ז"ל". יש בו בחיבורו זה ענין רב אף מבחינה שמושית, מעשית, בזה שהגיה והבהיר את הנוסח המדויק בין הנוסחאות השונות שנפלו בהם טעותים לרגל אי זהירות של המדפיסים בכל דור ודור — בחסר ויתיר וחילוף.

הספר מאיר עיני חכמים בהבנת התפלה עצמה. — פשוטו כמשמעו וערר תשומת לב מרובה בעולם התורה והרבני וגדולי הדור ראו בו ניב חדש בלתי רגיל ונפוץ בעולם הרבני, המעיד גם על בקיאותו העצומה של מחברו. (ממכתבי־ההלה שקבלתי מאת הגאונים הצדיקים — הגאון ר' חיים עזר גרודזנסקי מוילנה. — הגאון ר' שמעון שקאפ. — הגאון ר' צבי יחזקאל מיכלזון, רב בוורשה ועוד גדולי הדור). יצא לאור ע"י מחבר ספרנו בשנת תרצ"ו בלודז.

„הגדה של פסח“

ליקוט מדרשותיו לשבת הגדול. נלקט וסודר ויצא לאור ע"י מחבר ספרנו, בשנת תרצ"ט בלודז בציוותא עם פירוש על ההגדה מאת הצדיק מציכנוב. „שבילי חיים“

ביאור נפלא ודקדוקים בחמשה ח' תורה, בדרך מחקר עיוני בהבנת מקראות קשי תבנה ומאמרים פלאים. „מאורות מנחם“

ביאור בחמשה ח' תורה ובסדר ההפטורות בדרך פרד"ס. „פתגמי אורייתא“

ביאורים נרחבים והערות יקרות על „תרגום יהונתן בן עוזיאל“ ו„תרגום ירושלמי“. „אורות מאופל“

פירוש על „דעת זקנים מבעלי התוספות“. „המדרש והפסיקות“

ביאורים והערות על המדרשים והפסיקות. וכה דבריו בספרו מקיץ נרדמים על חיבורו זה: „ובהיותי בונה בענין הפסיקות אודיע לכ"תה, כי כתבתי זה כבר מבוא גדול ורחב בענין הפסיקות וסדריהן וכן כתבתי הערות והגהות ל„פסיקתא רבתי“ ויש שם חדשות הרבה, בנויים על אדני הירושלמי והבבלי והמדרשות“.

ביאורים והגהות על ספר הזהר.

„מרכבת המשנה“

פי' על משנת חסידים מר' עמנואל חי רוקי — כוונת התפלה עפ"י כתבי האר"י.

וכה דבריו בהקדמתו ל„אהבת חסד“ לוקנו הצדיק מציכנוב:

„ואולי אזכה גם אנכי להבנות מהם — להוציא לאור החיבורים שלי ולבנות

לי בית נאמן בישראל ובפרט חיבורי „מרכבת המשנה“ על ס' „משנת

חסידים“ והוא חיבור נפלא לתועלת התלמידים“.

„אוצר החיים“

הידושים ופולפולים על „ש"ס בבל"י“.

„ירושלים הבנויה“

פירוש נפלא ורחב על „ש"ס ירושלמי“. עבודה ענקית זו שעשעה

את לבו, כי נחשבה בעיניו כגולת הכותרת לכל עבודתו וזכורני שאמר פעם —

כשיצא חיבורי זה לאור, ישמש נתיב חדש בדרך הלימוד והבנת המעין הסתום הזה.

ב„ויעש אברהם“ מזכירנו המחבר תכופית: „ובפירושי לירושלמי“ —

„תשובות הרמ"ח“

כולל תשובות להלכה ולמעשה בד' חלקי שר"ע שהשיב לכל שואלי דבר ה' —

זו ההלכה.

„אמרי חיים“

מכיל דרשות ומאמרים בדרך מחקר והגיון שדרש במקהלות, שבם נשתקפה

דעתו הרחבה בעניני תקוה ואמונה בגאולה העתידת. וגלולה להם אוצר הערות רבות.

יקרי ערך, שכתב על גליוני הספרים שלמד ועיין בהם, תחינות ופיוטים, שירים

וזמירות לשבת וליומא דפגרא, כתובים בעברית ובלשון ארמית, — תכונה בפני

עצמה שהוריש לו זקנו הדגול, רבי דן לנדא — כולם רבי ערך וחדורים אהבת

ה' וישראל. וחבל על דאבדון!

מאוצרו הרוחני:

את בנך את יחידיך (שם). רבים מקשים — מה זה נסיון כל כך, ובימים מקדם

הרבה הרבה עשו ככה לאמונת הבליהם והיה זה מן המעשים בכל יום וכו'.

והתשובה לדעתי — כי כל נסיון הוא לפי רוחו ודעתו של המנוסה, כי אינו

דומה הנסיון שמנסים לאיש סכל ופתי, — לנסיון של חכם ומשכיל בכל חכמה ומדע.

והנה עובדי האלילים, ההמוניים פתיים — אהבו פתי, ומנעוריהם הושרש בלבם

אמונת הבל, כי יש אלילים אכזרים הממונים על הכליון והאבדון והם קרבנות אדם

יחפצו ובזה יכפרו פניהם, למען לא ימותו הם ובניהם ולא מצד בחירתם החפשית עשו זאת, אבל לכודים היו ברשת כמריהם, ע"י הפחדים והבהלות שהשרישו בהם מנעוריהם והמה פראים כחיתו יער, צמאים לדם אדם, וההמון כבהמה לא יחכמו, והדעת רחוקה מכליותיהם, אבל אבינו הזקן ע"ה המתחכם, על כל דבר ראו עיניו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל, ועל ידי זה השליך אלילי כספו ואלילי זהבו ולחם בכל עוז נגד הבלי הגוים ונגלה אליו האלקים, וכל ענינו לפרסם אלקותו יתברך שמו ולעקור אמונת ההבל של גויי הארץ הנמשכים כבהמה אחר כמריהם, ואם איש כזה הנוטה בטבעו להשכיל על כל דבר — האמין כל כך אמונה פשוטה בצור העולמים, ית"ש, והלך לעשות דבר שהוא תועבה נוראה בעיניו לפי שכלו ולשחוט את בנו יחידו, אשר אהבו כנפשו, כדי לעשות רצון קונו ית' — אין לך נסיון גדול מזה. (שבילי חיים" נדפס ב"ויעש אברהם" צ"ח).

בענין ברכת תפילין ש"ר

נחלקו אבות העולם, רש"י ד"ל כתב (במנחות ל"ו א') אהא דאמרינן התם: אביי ורבא דאמרי תרווייהו — לא סח מברך כו', דאם לא סח, אינו מברך אלא על של יד בלבד ואם סח — מברך שתיים, פירוש — שמברך גם על של ראש, וכן כתב ה"ר י"ף, בהלכות תפילין שלו וכו', שכן כתבו רב האי גאון וה"שאלתות" ז"ל, ואיתא נמי ב"ירושלמי" (פרק הרואה): כשהוא לובשן מברך — אקב"ו להניח תפילין, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (בפ"ד מהלכות תפילין), וכן כ' בספר "האשכול" (ח"ב סי' כ"ח), ובב"י (סי' כ"ה) הביא בשם ה"הוזה"ק, דאין צריך אלא ברכה אחת לשתיהן ושכן כתבו המקובלים, והכריע שם להלכה כהנהו רביותא, וסתם כן בשו"ע שם, וכן בכתבי האר"י ז"ל, דאין צריך אלא ברכה אחת, אבל דעת "ר"ת", מובא בתוס' (מנחות שם) ובתוס' (ברכות ס') ושכן כתב ב"שימושא רבא" (שהוא מן הגאונים), וזהו ג"כ שיטת בעל "הלכות גדולות" בהלכות תפילין שלו, ובספר "והזהיר" (סו"פ בא) וכן בלקח טוב" (שהיא "פסיקתא זוטרתי") לרבינו טובי' (בסו"פ בא), וכן ב"סדר רב עמרם גאון", והכי איתא נמי להדיא ב"תנחומא" (סו"פ בא), וכן כתב "בעל העיטור" ומביא ג"כ הא דה"תנחומא" בשם "הלכתא עתיקתא", ומביא ה"ירושלמי" (פ"ב דברכות הלכה ב') דאיתא התם כשהוא מניח של ראש, אומר — להניח, ואע"ג דירושלמי לאו דוקא, דאנן איפכא אמרינן (פירוש דבגמ' דילן איתא על של יד להניח" ועל של ראש "על מצות" תפילין) כו', וכן כתב רבינו ישעי' דטראני בספר "המכריע" (סי' פ"ז), והביא ג"כ דברי הירושלמי הזה שכתבתי, וכתב, שכן כתב רבינו שלמה היתום בשם רבינו גרשום זצ"ל, ולכן כתב בתשובה לרב עמרם גאון — דמי שאין לו אלא תפלה אחת — מברך שתיים ע"ש.

"ותשובת רע"ג" הביאו ג"כ ב"בעל העיטור" שם. וכן כתב ה"בעל המאור" (בשלהי מס' ר"ה) וכתב — שכן פרשוה הגאונים וכל חכמי דורו וכן נוהגין כל חכמי צרפת ע"ש. ובר פלוגתיה. הרמב"ן ז"ל, ש ת י ק ל י ה שם — מכלל — דאודיי אודי ליה. וכן כתב בספר התרומות" בהלכות תפילין (במאמר "משפט הברכות") שהאריך להוכיח כדעת ר"ת. וכן כתב בספר "יראים" (סי' ט"ז) וב"רוקח" (סי' ש"ב) וע"ש עוד בסי' שמ"ז). וכתב — שכן הורה רבינו יהודה ב"ר קלונימוס ממאגנצא ע"ש.

ובשבלי הלקט (בסי' ע"ו) הביא — שכן רב נטרונאי גאון חושב בחשבון מאה ברכות — ב' ברכות לתפילין של יד ולשל ראש. ובהלכות תפילין שלו שם, הביא לשון ה"תנחומא" שכתבתי למעלה. וכן כתב בתוס' ר"י החסיד (לברכות סי' ב') ע"ש. וב"שיטה" למס' מנחות, המיוחסת להרשב"א, שנדפסה בווארשא מכת"י שבירושלים עה"ק, שקיל וטרי טובא בסוגיא זו והוכיח כשיטת ר"ת ע"ש.

מזה מוכח דאותה "שיטה" איננה להרשב"א, רק לגדול אחר בדור ההוא. דהב"י (בסי' כ"ח) מביא "תשובת הרשב"א דס"ל כרש"י). ובריטב"א (למס' ר"ה דף ל"ג) מאריך ג"כ בהלכה זו והוכיח כשיטת ר"ת ושכן הוא להדיא בירושלמי (פ"ב דברכות) שהבאתי למעלה בדברי "בעל העיטור". אלא שהוא גורס בירושלמי — שעל של ראש מברך על מצות ועל של יד להניח ע"ש.

ובסמ"ג (עשין סימן כ"ב) פוסק ג"כ כר"ת ושכן כתוב ב"ילמדנו". ואע"ג דבירושלמי משמע כרש"י — תלמוד שלנו עיקר. (צ"ע, דהעומדים בשיטת רש"י, מפרשים דברי הגמ' דידן שפיר גם לשיטתם ונראה דקאי על גמ' דידן דפרק הרואה: (דף ס' ב') כי מנח תפילין אדרעיה — לימא ברוך אקב"ו להניח תפילין — אדרשי' — לימא ברוך אקב"ו על מצות תפילין). ועוד יכול להיות, דאותה שבירושלמי קודם דשלח רבב"ח משמיה דר' יוחנן ע"ש.

ודברי הסמ"ג מוכרחין. דדברי הירושלמי דפרק הרואה, שהביא הרי"ף, — היא ברייתא ואיתא נמי בתוספתא (דברכות פ"ו), והרי (בפרק ב' הלכה ב') א"ר זריקא בש"ר יעקב ב"א דמברך שתיים.

וגם בפרק הרואה שם איתא אח"כ בירושלמי: "מצות מאימתי מברך עליהן, ר' יוחנן אומר — עובר לעשייתן. רב הונא אומר — בשעת עשייתן, אתיא — דרב הונא כשמואל, דאמר כו' — כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן. חוץ מתקיעאה וטבילה וקידושין בבעילה. (פירוש — דאי אפשר לברך עם העשייה ומברך עובר לעשייתן כר' יוחנן). א"ר יונה — אית לך חורי תפילין של יד עד שלא יחלוץ ושל ראש עד שלא ייבה. (פירוש עד שלא יהדק. ע"י בערוך, ערך "ייבא"). לא ייבא, מן דייבא, הא ייבא, עכ"ל. ועיין במפרשים שנדחקו מאוד בפירוש.

וכתבתי בפירושי ל"ירושלמי", דהכי פירושא: דתקיעה שאי אפשר לברך בשעה שהוא תוקע, וכן בטבילה וקידושין בבעילה, דאי אפשר משום ערוה, — מודה לר' יוחנן דמברך קודם העשייה. והוסיף ר' יונה, שכן הוא ג"כ בתפילין של ראש. ואזיל בשיטת הירושלמי (לעיל פ"ב ה"ב) — דעל של יד מברך "על מצות תפילין" ועל של ראש "על מצות הנהת תפילין", וא"כ הברכה על של יד היא על קיום המצוה ושפיר מברך כל זמן שהוא לבוש בה עד חליצתה, אבל על של ראש, דמברך "על מצות הנהת תפילין" וא"כ עיקר הברכה נתקנה על התחלת מעשה המצוה, — צריך לברך קודם שמהדקה על ראשו, דברגע שהידקה — כבר כלה הענין שמברך עליו, ומפרש לא ייבא, כלומר: לא ייבא קודם הברכה, דמן דייבא הא ייבא, דמרגע שייבא — הא כבר נגמרה ההידוק ולא שייך ברכה.

ולפי מ"ש הריטב"א דגרסינן (בפרק ב' לעיל) דעל "של יד" מברך "להניח" ועל "של ראש" — על מצות — צריך גם כן להפוך ולגרוס: על של ראש עד שיחלוץ ועל של יד עד שלא ייבא.

מ"מ מבואר, דס"ל להגמ' דמברך שתיים דליכא למימר, דבסח מיירי, דהא בירושלמי ליתא כלל הא "דסח מברך" כו' וכי בחידות ידברו עמנו. וע"כ דבתר דשמעו מר' יוחנן, שתפילין יש שתי ברכות — הדרו מהא ברייתא, וכמה פעמים בגמ' אידחי ברייתא ע"י מימרא דאמוראי. ושמא רבי יוחנן תקנה להאי ברכה, ו"הראש" בהלכות תפילין שלו, האריך ג"כ להוכיח כשיטת ר"ת, דבעינן ב' ברכות, וכתב שכן נהג "מוהר"ם מרוטנבורג" וכן הוא במרדכי וב"הגמ"י (פ"ד מתפילין). ומה שכתבו, שכן איתא בזה"ק — דאין לברך אלא ברכה אחת לשתיהן — כבר כתב הב"י בעצמו שם, שאפשר לפרש דברי הוזה"ק — דכוונתו משום דברכת "להניח" קאי גם על של ראש ומשום הכי אין להפסיק ביניהם ע"ש.

ומשום זה — המנהג בכל מדינות אלו לברך שתיים, כיון שרובא דרובא של הפוסקים המפורסמים, חבמי אשכנז וצרפת, קאי בשיטת ר"ת, ולהכי נהג רבינו זקני זצ"ל לברך על של ראש בקול רם, ולא כמו שמצאתי כתוב דיברך בלחש כדי שלא ישמע חבירו ויצטרך לענות אמן. וה"פרמ"ג" שם (באשל אברהם ס"ק י') פתב — דיש להסתפק אם יענה אמן, ולרבינו ז"ל הי' הדבר פשוט דעונה אמן, כיון דרוב חבמי ישראל הכי סבירי להו, ורק לרווחא דמילתא נהגו לומר בשכמל"ו ולא מצד החיוב.

ואמר אבא מארי גאון יעקב זצ"ל, דכיוון דמברכין על של ראש קודם ההידוק, תו ליכא חשש ברכה לבטלה, אפילו להסוברים דאינו מברך אלא אחת. דהא הברכה שאין בה חיוב, — לדידהו הוה כשיחה בעלמא והיה הפסק

בין "של יד" לההידוק "של ראש", ושוב נתחייב גם לדידהו לברך על של ראש כפי מה שמפרשים — דסח מברך על של ראש. ואמנם הי' אסור לעשות כן לכתחלה, משום גורם ברכה שאינה צריכה. אבל, כיוון דאנן לא ידעינן להכריע בין הפוסקים ועושים כן מספיקא, לא מיקרי גורם ברכה שאינה צריכה. ודפח"ת. וכההיא דאמרינן בעלמא לענין "איסור בל תוסיף", דאם עושה מחמת ספק — ליכא "בל תוסיף", עי' מג"א (סי' ל"א ס"ק א'), והכי גמי, כיוון דברכה לבטלה ליכא לכל הדעות ורק משום ברכה שאינה צריכה — א"כ, אם הוא עושה מחמת ספק לא שייך לומר שאין לנו צורך בה. ומכש"כ שאין ספק על עניית אמן. עי' במג"א (סו"ס רט"ו) מ"ש בשם התוס' והשל"ה. ומ"מ הא פשוט, דהא דאסור לענות אמן, — רק אברהם לבטלה ממשי. (שומע תפלה"ה נדפס ב"ויעש אברהם" מ').

"ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא". המפרש דקאי על יום המיתה ויום התחיה, טועה, שחכמנו"ל הקפידו, שלא לומר דבר כזה. כדאיתא (ברכות י"ט א') אל יפתח אדם פיו לשטן. ועוד, דאיך אומר בברכת הודאה — ואתה עתיד ליטלה ממני. אבל הפירוש, שאתה עתיד ליטלה ממני בלי לה ולהחזירה לי למחרת. ולשון "לעתיד לבוא" כמו במשנה (בפרק הרואה) נותן הודאה לשעבר וצועק "לעתיד לבוא", וכן (בעירובין פרק ט' מג) אם מותרין לאותו שבת, מותרין "לעתיד לבוא", פירוש גם מכאן ולהבא.

וראיה לזה הפירוש מסידור רב עמרם גאון ז"ל שנוסחתו: אתה נטלתה ממני ואתה חזרת בי לעתיד לבוא. וא"כ מבואר להדיא, שכל זה נאמר על ענין השינה, שנטל נשמתו והחזירה וכן עתיד לעשות לעתיד לבוא.

"גלוי וידוע לפני כסא כבודך". כן הוא הגירסא בגמ' (ברכות כ"ד ב') ובריף ורמב"ם, והלשון תמוה, כי כסא כבוד בדברי חכמנו"ל, הוא דבר נברא מהקב"ה לכבודו והלשון הרגיל בזה הוא — גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם (עירובין י"ב ומגילה י"ג) ובכמה דוכתי, ומה שיסדו בתפלת מוסף דר"ה — כי אין שכחה לפני כסא כבודך, פירוש: בעת שאתה יושב על כסא המשפט. ועוד, דהלשון "גלוי וידוע לפניך" לא שייך רק על דבר שלא נודע, אלא לידוע נסתרות, אבל זה שאם יסתמו הנקבים, לא יוכל לחיות, הוא גלוי וידוע לכל. ולכן נראה לי, דקאי על עת הבריאה, כשישב הקב"ה על כסא כבודו לשפוט ולדון ביצירת האדם, אז היה גלוי וידוע לפני כסא כבודו, שאם לא יברא אותו בדרך הזה, לא יוכל להתקיים, ולכן בראו בנקבים וחלולים, וכמ"ש התרגום יונתן בלשוננו שהבאתי למעלה — דאינון צורכך, דלא אפשר להתקיים בלא בהון.

בפיוט "לאל אשר שבת". ויום השביעי משבת ואומר — מזמור

שיר ליום השבת, טוב להודות לה". מה שאין מסיימין הפסוק "ולומר לשמך עליון" וגם הענין ש"יום השביעי משבח ואומר" וגו'. נראה — שמיוסד על מה שמצאתי אגדה בסדר רבה דבראשית, דמרכבה לר' ישמעאל כה"ג: שאדה"ר פתח פיו ואמר — מזמור שיר ליום השבת. אמר הקב"ה לשבת: את אמור לי מזמור — שאני אלוקי השבת. מיד עמדה שבת כו' ואמרה — טוב להודות לה' וכל סדרי בראשית השיבו — ולומר לשמך עליון.

מסכת סוטה דף מ"ד, ע"א. ת"ר אשר ארס וכו' עיין בפנים "אהבת חסד" — מה שהקשה מרן דודי הגאון הקדוש מוהרד"ב זצ"ל (עיין לעיל בספרנו דף קל"ה) על מה ששמע מפי רבינו זקני המחבר זצ"ל דלהרמב"ם דס"ל דבכל חייבי לאוין אינו לוקה בקידושין בלא ביאה, מ"מ איסורא יש בקידושין גרידא משום ח"ש. והקשה עליו — דמסוגיא זו מוכח דליכא אפילו איסורא דרבנן, דהא משני כדרבה דליכא איסורא עד שיבעול ואי איכא איסורא עכ"פ מדרבנן בקידושין גרידא. הא קי"ל דאף על איסור דרבנן חוזר מעורכי מלחמה עיי"ש.

והנה בתחלת ההשקפה היה פשוט בעיני דרבינו זקני זצ"ל לא אמרה, אלא לענין איסור דרבנן, דמלבד דיש לומר כמ"ש החכ"צ בסי' פ"ו, דבמידי דלאו אכילה יש לומר דח"ש אינו אסור מה"ת וכגון לענין איסור "בל יראה" או איסורי שבת, אלא דהמל"מ פרק י"ח מהלכות שבת השיג עליו, אבל גם מלבד זה, היה נראה פשוט בעיני, דדוקא במידי דשיעורא, דהוה מסתבר דאתי בכ"ש וכדאמרינן בעלמא סתם אכילה בכ"ש, ואתי המל"מ ואפקה אכזית, א"כ קפידת התורה בפשיטות הוא גם אכ"ש, אלא דבעי שיעורא לענין עונשין, בכה"ג אמרינן שפיר דח"ש אסור מה"ת וכן אפילו לענין איסורי שבת במידי דבעי שיעור להמלאכה, אבל מידי דלא תלי בשיעורא, רק דבפחות מזה לא מיקרי מלאכה כלל וכגון הוצאה בשבת דענין הוצאה הוא רק עקירה מרשות זה והנחה לרשות זה ובעיקרה לחודה לא מיקרי כלל מלאכת הוצאה, א"כ אין זה חצי שיעור רק חצי איסור ולכך עקירה בלא הנחה או הנחה בלא עקירה לא אסור רק מדרבנן כמ"ש רש"י בריש שבת עיי"ש. והיינו אפילו למ"ד ח"ש אסור מה"ת משום דזה לא מיקרי ח"ש רק חצי איסור והתורה לא אסרה אלא כל האיסור בשלימות. כ"כ — הא דהתורה אסרה דוקא קידושין וביאה ביחד — א"כ פחות מזה הוה רק חצי איסור ואינו אסור מה"ת וזה אינו נכנס כלל תחת סוג חצי שיעור ואסור רק מדרבנן כמו עקירה בלא הנחה דילמא אתי לידי הנחה. ולפ"ז אי נימא דהוה רק איסור דרבנן — לא קשה כלל מהסוגיא דידן, דהא מ"מ שפיר משני אמאי דפריך דקרא למאי אתיא דאתא למעט ממזר לישראל וכו' אלמנה לכה"ג

בקידושין לבד דמה"ת אינו חוזר דליכא עבירה מה"ת ואף דלקושטא דמילתא חוזר משום עבירה דרבנן — מ"מ הא הקרא שפיר ממעט זה, וזה פשוט.

ואולם בחפשי באמתחת כת"ק של רבינו זקני זצ"ל מצאתי שכתב להדיא בסוגיא "דקיימו ולא קיימו" — דקידושין בלא ביאה אסור מדאורייתא כמו הצי שיעור דאסור מן התורה משום דחוי לאצטרופי וה"נ כיון דע"י הקידושין יהיה מלקות על ביאה שלאחריה — מיקרי חוי לאצטרופי ואסור מה"ת. אלו דבריו ז"ל שם ולפמש"ל צע"ג. (עטרת זקנים).

מדרכו של הצדיק מציכנוב להתפלל כל התפלות בסדור "קול יעקב" שחיבר המקובל הקדוש מוה"ר רבי יעקב קאפל זצ"ל, בהמח"ב ס' "שערי גן עדן" וכתב הגהות על הגליונות. הגהות הקצרות הללו, האיר באור החיים נכדו חניכו, נושא פרקנו. לפנינו הגהה אחת בצירוף ביאור והערת נושא פרקנו: (חלק ב' דף ל"ט ע"ב) "קודם ברכת הקידוש שחרית. בגימ' מים — הם סוד ג"פ י"ה במלוי ההי"ן עם יין שבכוס — הוא קס"א, שם "אהי"ה" ביודי"ן ותחבר עם שם "ס"ג" — הוא באר. והוא סוד קידושא רבא: אותיות "באר" — (נכתב בצדו על הגליון ע"י הצדיק):

... "ותקח מילוי דקס"א, שהוא ק"מ ותחבר עם שם "ס"ג". כצ"ל.

הערת נושא פרקנו: — פירוש — כי כפי הנדפס — אינו מובן. כי קס"א עם ס"ג, עולה רכ"ד. אבל לפי הגהה של רבינו זקני זצ"ל מובן: ופירוש — דמתחלה אמר כי ג"פ י"ה במילוי ההי"ן, שעולים תשעים ויין עם הכולל שעולה ע"א עולה קס"א, שהוא בגימ'ט שם "אהי" ביודי"ן ועוד תקח המילוי של שם "אהי"ה" ל"ף ה' וד' ה' עולה ק"מ ועם שם "ס"ג" עולה ר"ג כמנין: באר (נדפס ב"ויעש אברהם")

הפרק גסיים בדרוש לז' אדר, יומא דהלולא של משרע"ה, לפי שהוא גם יום פטירת נושא פרקנו:

"ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחו". וצריך להבין, מאי זה השבח הגדול אצל משה רבינו, אדון הנביאים ע"ה, במה שהיה מלא בכחו גם בימי הזקנה והשיבה ולא כחו עיניו מראות, וכי מאי הויק לו ליצחק אבינו ע"ה לגודל קדושתו, במה שהיו כחו עיניו מלראות בעת זקנתו, וא"כ מאי שייך להללו במה שראה היטב לעת זקנתו והי' כחו אמיץ? ומקרא מלא דבר הכתוב — "אל יתהלל הגבור בגבורתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותו". — וא"כ איך שייך להלל ולשבח למשרע"ה בזה?

ונראה עפ"י מה שכתבנו (בדרוש לפרשת שקלים) עיי"ש. דמה שכתבו

בגמ' — כיון שנפל פור על אדר, שמח המן, כיון שמת בו משרע"ה ולא ידע שבו ביום מת ובו ביום נולד. וקשה, דמה בכך שנולד אז, הוא סוף סוף, כיוון שמת באדר — ריע מזליהו של ישראל ?

וכתבנו, דבאמת לא מת משה כלל להיות בבחי' "עבר מן העולם הזה", ומצינו בתיקוני הוזה"ק (תיקון ס"ט) — "דאתפשטותיה דמשה בכל דרא ודרא בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא" עיי"ש. ומצינו כמו כן בגמרא — "משה שפיר קאמרת", והיינו, שבכל ת"ת האמיתי, הלומד ומיגע עצמו בתורה לשמה, מלובשת בו נשמת משרע"ה, לגלות לו רזי דתורה וסתרי טעמיה. כל חד וחד לפום דרגא דיליה, ניצוץ משרע"ה, כי משרע"ה הי' התכללות ישראל, ואצ"ל הת"ת שבדור, מלובש יותר ומתגלה בו יותר בהתגלות בהתורה הקדושה.

וזוהו — שכז' באדר מת ובז' באדר נולד, היינו שתיכף במותו נולד ג"כ אצל כל הת"ת שבדור, וכת משרע"ה מדבק את ישראל להקב"ה להיותם מתנהגים למעלה מהטבע ולמעלה מכל סדר הנהגה, שהוא לפי מעשה התחתונים, (והארכנו בהבנת ענין זה בדروשים הקודמים לפ' שקלים ולראש חודש אדר א' וב' עיי"ש היטב).

וזוהו פירוש הפסוק — ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וגם אח"ז — לא כהתה עינו ועוד עיניו פתוחות להורות לכאור"א בתורת השי"ת, ועל זה נקראה תורת משה, כמש"נ זכרו תורת משה עבדי, שמשה רבינו ע"ה, עומד תמיד ולומד עס כל אחד ואחד מישראל המקבל עליו עולה של תורה ומיגע עצמו להבין התורה הקדושה לאמיתה... וזה — "לא כהתה עינו", כי כל השגה מכונה על שם ראיית העיין כידוע. ולא נס ליחו, הליחות — היא החיות שבכל דבר ודבר וכשנתייבש אין בו עוד חיות וכן הוא בכל הצומחים והחיים, כידוע. וזה לא נס ליחו, — היינו שלא פסק חיותו מישראל אף אחרי מותו והוא חי וקיים תמיד אף אחרי פטירתו בכח אצל כאור"א מישראל". ("מאורות מנחם" נדפס ב"ויעש אברהם").

מבניו שנספו בגזרת השמד שנת תש"ג, ראויים לציון מיוחד חתניו: אבי הרב החסיד ר' ישראל חנוך (בזוגו הראשון בעל בתו חיה בריינדיל). — הרב ר' בן-ציון גרויסווירט, (בעל בתו שרה) שו"ב במינכן ונכדו (בן בתו פייגה) הרב יוסף ערליך, חניך ישיבת מיר, — שנספו בגזרת ההשמדה, בשנת תש"ג, — הי"ד.

רבי מנחם מנדל לנדא

אדמו"ר מסטריקוב-זגערש

אדמו"ר רבי מנחם מנדל, בן הצעיר לאדמו"ר רבי דוב בעריש מביאלא, היו אישיות מצויינת מכל הבחינות — למדן גדול, בעל מקובל מפורסם ומוכתר במעלות. בין אדמו"רי פולין שמלפני המלחמה היה הוא טיפוס מיוחד. ביחוד התבלט במדת האמת, שהיתה זר (ז' צרויה) תפארתו. בכל מקום שידע שהצדק אתו — לא היה חת מפני שום איש להגיד דעתו. מרבית ימיו לא רצה ליהנות מתורתו, אלא עסק בפרקמטיא, כשדלה ממעיינות התורה והחסידות אצל רבותיו הגדולים — רבי יחיאל ובנו בעל "ישמח ישראל" מאלקסנדר.

אחרי פטירת אחיו, אדמו"ר רבי אהרן צבי מביאלא, נתעטר תחתיו בכתר אדמו"רות וקבע מושבו בעיירה סטריקוב ובשם זה הוא נודע בעולם החסידי — הרבי מסטריקוב. אלפי חסידים ומעריצים הסתופפו בצלו. חוץ מצדקותו היה נודע שמו כחובב ציון גדול. פעמיים עלה ארצה, אמר גם להתישב בה, אולם סבות ומניעות שונות עמדו לו בדרכו והפריעוהו מלהוציא לפועל את מגמתו זו.

בזמנו האחרון לימי חייו, נחלה אנוש. בני משפחתו העבירוהו לאוטבוצק ושם יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה ביום י"ט לחודש שבט תרצ"ו והובל למנוחת עולמים לבית העלמין שבוורשה, באוהל הבנוי על קברו, שאלפי ישראל היו באים להשתטח עליו ולהתפלל בזכותו של אותו צדיק.

אוצרו הרוחני שהניח אחריו, לא זכה לראות אור הדפוס והכל נאבד בפולמוס המלחמה.

שנים מבניו שימשו ברבנות ומהם אחד גם באדמו"רות, כאשר נראה בהפרקים שלקמן.

הרב הצדיק רבי מנחם מנדל לנדא מגומבין

רבי מנחם מנדל, בנו של אדמו"ר רבי זאב מסטריקוב, היה אישיות דגולה. למדן מופלג, פקח ובעל מדות וסגולות יקרות. ברא כרעא דאבוה — חסידים ישישים אמרו עליו, שהיה דומה בקלסתר פניו לאביו הגדול. צנוע בדרכיו וחייו. באדמו"רותו התבלט והצטיין בפשטות ועניויות. עדה ניכרת הסתופפה בצלו.

בשנת תרצ"ו נתבקש לישיבה של מעלה והוא בן שמונים וכמה שנים. מג"כ

בעירו מגורה, בגומבין.

הרב הצדיק רבי יחיאל איכל' לנדא

בנו זה של אדמו"ר רבי זאב מסטריקוב, היה מהמצוינים שבחסידיו הדור הצעיר. מופלג בתורה וביראה ובחסידות. בני דורו הפליגו גדולתו ואף אביו האדמו"ר היה משבח, שאדם גדול הוא. ברם, לא זכה הדור ליהנות מאורו ובעודו שחר ימיו, בן ל"ח, נפטר בחיי אביו.

כמה ימים לפני פטירתו, נולד לו, לגיסו ר' יוסף מרדכי קלפפיש — חתנו של אביו — בן זכר. נכנס האב, בעל הברית, אצל גיסו, רבי יחיאל איכל, שכבר היה מוטל על ערש דווי, לבשר לו את הבשורה לברכה "נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה". אמר לו רבי יחיאל איכל בקול רפה ממשכבו: אם תתן לי מנה כפולה — את אפק עד לאחר הברית, כדי שאבי האדמו"ר — זקנו של הרך הנמול — יוכל להשתתף בשמחה של מצוה. ניאות לו רבי יוסף מרדכי. משהוכנס הרך לבריתו של אאע"ה, נכנס רבי מרדכי יוסף אצל החולה ובידו מנה הכפולה, שהבטיח. משעבר הבעל ברית על מפתן חדרו — יצאה נשמתו של ר' יחיאל איכל ז"ל בקדושה וטהרה.

עד כמה החשיב אביו האדמו"ר, את בנו זה, שנקטף בדמי ימיו, תשמש לנו העובדה, שציווה לכרות לו קבר אצל סבא קדישא, אדמו"ר רבי פישלי זצ"ל מסטריקוב, רבם של הרבי ר' בונם והצדיק מציכנוב. חזרו תחילה הקברנים ואמרו, שלא נשאר מקום פנוי לקבר אצל קברו של הרבי ר' פישלי. חזר אדמו"ר רבי זאב ופקד לבדוק יפה יפה. בדקו ומצאו. והיה הדבר לאות בעיני בני הדור. בנו ר' שמואל יצחק כיהן כרב בציכנוב. לזכרונו מוקדש פרק מיוחד.

הרב הצדיק רבי פישל' דן זונאבנד

נכד הצדיק מחתנו ר' בועז. נתיתם בילדותו מאמו מרת מרים ונתחנך על ברכי סבו הגדול כשדלה ממעיינות תורתו עד שנכנס לחופה. למדן מופלג ובעל מדות וסגולות יקרות. הורה צדק ומשפט בעיר גומבין שבפולין. על מנת שלא לקבל פרס. אוצר רוחני שהניח, אבד בפולמוס המלחמה מלבד חיבורו האחד בהלכה שנתגלגל במקרה לידי אחד מיוצאי עירו שעלה ארצה.

מבניו שנספו על קידוש השם בגזרת השמד בשנת תש"ג, ראויים לציון מיוחד — בנו הרבני ר' שמואל, וחתנו הנכבד והדגול ר' משה וואידיסלבסקי מחשובי תושבי לודז, מראשי עסקני "אגודת ישראל" בפולין שמלפני המלחמה. ר' משה היה בנו של החרשתן החסידי הגדול בלודז, רבי יעקב וואידיסלבסקי, שהיה איש אופיני מהרבה בחינות: טובע עתים לתורה, משאו ומתנו באמונה, רודף צדקה וחסד בקנה מדה גדול. מוקיר ורחיב רבני. הכנעה עמוקה בפני דעת התורה.

חוסן ותקיפות מצד זה ועדינות ורכות הלב מצד זה, חרוץ ובעל אופק רחב ביוזמה, — זוהי נחלת יעקב, מדות ותכונות אלו, הטביעו חותמיהן על איש דגול זה. יליד עיירה קטנה, חניך "חדרים וישיבות", ללא השכלה אירופאית כל שהיא, ואעפ"כ — בעל אופק רחב ביוזמה וידיעות נרחבות במסחר ותעשייה, שרבים מחניכיו "אקדמיות" לא הגיעו לקרסוליו... התחיל הוא בפרקמטיא ובעבודת-אריגה מתוך קיום "יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך", עד שנעשה, תודות להרציותיו ולרוח היוזמה שלו, לאחד החרשתנים האמידים והחשובים ביותר בתעשיית-צמר של מדינות רוסי' ופולין שמלפני יותר מיובל שנים; הונו נאמד חמשה מיליון רובל זהב, אחד הקיום המזהירים ביותר את דמותו הרוחנית, היתה צדקת פזרונו הראויה להרשם לדורות.

הוץ למדתו בצדקה, היה שם לאופן נתינתה. באולמי משרדיו המפוארים, עברו ושבו סוחרים אמידים מרחבי רוסי' ופולין סוכנים גדולים של בתי מסחר לצמר הכי גדולים שבעולם, — בצוותא עם זקוקים לתמיכה שנתקבלו — על ידו הוא, ולא ע"י שליח — בסבר פנים לא פחות יפות מאשר הסוחרים והלקוחות החשובים... החזיק באופן תמידי מאות מאות משפחות והכל ב"הצנע לכת", כדי שלא לבייש את המקבל, ועוד מעלה יתירה היתה בו, ברבי יעקב — פור ונתן לאביונים מתוך הבחינה: "יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני, העני עושה עם הבעה"ב" והתרים מתוך חובה ובעין יפה מעשר מרווחיו הגדולים שנאמדו לכמה מאות אלפים רובל זהב לשנה.

לזכותו ראויה להדגשה מיוחדת שמירתו על "עבודה עברית", — פרשה עצובה ומכאיבה בפני עצמה. שרבים מאילי כסף יהודיים נכשלו בה. העסיק בבתי חרושת שלו, במספר ניכר "ידיים יהודיות", למרות כל הקשיים והעלאת ההוצאות שהיו מקושרים בזה. הוקרה והערצה רכשו לו כל מכיריו ושומעי שמו. אף הוא נערץ בסוד קדושים — הסתופף בצל כ"ק אדמורי" גור, בעל "שפת אמת" ובנו, מרן הקדוש מוהרא"ם ז"ל, והיה מוחזק לידידם האישי, בצעירותו זכה גם לקבל פני הצדיק מציכנוב ולקבל ברכתו שמצא בה "מאה שערים".

כל ימיו, אף כישיש בן-שבעים, היה הרענן שבאדם, ואותה הרעננות התבטאה אצלו כמעין המתגבר במרץ ביוזמה, אולם, לא לשם רכישת הון ועושר גרידא, שאין מלווין לו לאדם בשעת פטירתו מן העולם, אלא גם כדי להחזיק יותר ויותר משפחות תלמידי חכמים, חובשי בית המדרש וסתם עניים, לתמוך ביד רחבה יותר במוסדות צדקה וחסד, וכדי להגדיל ולהאדיר מעשיו הטובים, שלוותו בעת שגפרד מן העולם בעיר "רייכנהאל" שבאשכנז, בט"ז למרחשון, תרע"ה, כשנשתקע שם בפרוץ המלחמה העולמית הראשונה, הובל למנוחת עולמים לברלין, בירת אשכנז הארורה.

וכבר אמרו חז"ל: הבורח מן הכבוד, הכבוד רודף אחריו — הבורח מן הכבוד בחייו, הכבוד רודף אחריו ומשיגו על יד קברו.

יהיה זכרו ברוך וצדקת פזרונו תעמוד לצאצאיו בארץ ישראל.

בנו, חותן מחבר ספרנו, ר' יהודה ארי' לייב, חיבר והו"ל הספר "תולדות הרמ"ע מפנו" ו"תולדות רבנו הרא"ש" שלא בדפס, שבק חיים לכל חתן יחד על בני משפחתו אהיו ואהיותיו. כהלל רעב בגימט לזכר הו"ל.

הגאון רבי זאב ליפשיץ

רב גדול זה, רבה של קהלת אוורקוב, היה גיסו של הצדיק מציכנוב וחתנו של ר' דן לגדא. נולד בשנת תקנ"ד בפלוצק, פולין, לאביו הנכבד ר' יעקב שלום ליפשיץ. ר' זאב שימש ברבנות בקהילות: ראדזינוב, מלאווא ואוורקוב. בעיר זו ישב על כסא רבנותו יותר משלושים שנה. ר' זאב נחשב בין גדולי רבני דורו. גם גיסו הצדיק חילק לו כבוד הראוי וחיבב אותו מאוד.

ניהל ישיבה גדולה בעירו, שממנה יצאו להוראה מאות תלמידים. ביחוד ראוי לציון אחד מתלמידיו, שזכה לפירסום — הגאון המפורסם וסוחר אמיד, ר' שלמה רזעכטע, מחבר ספר שו"ת "בכורי שלמה". בהקדמתו לספרו הנ"ל כותב הוא בין השאר: "...גם אוכיר לטובה את מורי ורבי המובהק, שארי ומחותני, הגאון הצדיק המנוח, כש"ת מוה"ר זאב ליפשיץ, שהיה אב"ד דפה אוורקוב כשלושים שנה, ושהדריכני בדרך הלימוד הישר. תנצב"ה."

בשנת תרכ"ד, ו' במנחם-אב, נתבקש לישיבה של מעלה.

אדמו"ר רבי מנחם מנדיל' לגדא מס'ודובצה

רבי מנחם מנדיל, בן אדמו"ר רבי אהרן צבי מביאלא, נודע בעולם החסידי שבפולין, בשם אדמו"ר מס'ודובצה, כשקבע בעיירה זו את מקום אדמו"רותו. אחרי פטירת אביו הגדול, היה למדן גדול ומפורסם במדות נעלות. עדה ניכרת של חסידים הסתופפה בצלו.

בשנת תרפ"ה היגר לארצות הברית שבאמריקה. את מקום מגורו קבע בברוקלין — ניו-יורק. בהיותו שם, תפס לו מקום נכבד וחשוב בהיהדות החרדית וערר שם יראת הכבוד וביחוד בין המהגרים ממדינת פולין. השפעתו היתה גדולה. גם שם הסתופפה בצלו עדה ניכרת של חסידים ורחימי רבנו, והוא האציל עליהם מתורתו וחכמתו.

נפטר והלך לעולמו ביום ב' לח' אלול, שנת תרצ"ז.

רבי יעקב יצחק דן לגדא

אדמו"ר מסטריקוב-זגערש

רבי יעקב יצחק דן, בנו של אדמו"ר רבי מנחם מנדיל מסטריקוב, היה ת"ח מופלג בנגלה ובנסתר — צנא מלא ספרא. כל ימיו היה עוסק אך ורק בתורה וחסידות ועלה במעלות מכל הבחינות. בעודו בשחר ימיו, התחיל לשמש ברבנות.

כשנבחר לממלא מקום אחיו, הרב ר' אברהם, רבה של קיניאווע, פלך אוסטרובצה, שנקטף בדמי ימיו. ומאז היה מפורסם בעולם החסידי בשם הרב מקיניאווע. אחרי פטירת אביו, נתעטר תחתיו בכתר אדמו"רות. רבי יעקב יצחק דן תפס לו מקום חשוב ביהדות החרדית שבפולין והיה נחשב בין האדמו"רים הכי מקובלים ובולטים ביותר שבמדינה זו. אלפי חסידים וביניהם מטיפוס של דור הישן הסתופפו בצלו. מעריציו ואוהדיו ספרו עליו גדולות.

בימי המלחמה, כשהגרמנים האכזרים פלשו לפולין, עזב את מקום מגורו ונמלט לוורשה, עיר שרוב רובם של אדמו"רי פולין התגוררו אז בה. חי בגיטו הוורשאי עד שבא יום המר והגמחה, כשנשלח, יחד על בני משפחתו, לאחד ממחנות ההשמדה. — הי"ד.

אוצר רוחני גדול שהניח אחריו, נאבד ונשחת בימי המלחמה וחבל על דאבדין! ראויים לציון מיוחד: בנו, האברך המוכתר במעלות ובמדות, למדן ויר"א, הרב טובי, חתן אדמו"ר רבי אברהם וויינברג מסלונים ואחיו הרב יוסף לנדא מאוטבוצק — שנספו, יחד על משפחותיהם, באחד ממחנות ההשמדה, בגורת השמדה. תש"ג. — הי"ד.

הרב הגאון רבי שמואל יצחק לנדא

„הרב ר' שמואל יצחק הצטיין מילדותו בכשרונות נעלים ונשגבים ונתחנך על ברכי זקנו הגדול אדמו"ר רבי זאב מסטריקוב. בהיותו סמוך על שולחן חותנו הגביר הנכבד, מוקיר ורחים רבנו, ר' יוסף מורגנשטרן, מחשובי תושבי סטריקוב, למד בשקידה ועלה מעלה מעלה. בשנת תרנ"ה, בהיותו בן עשרים, נתקבל לרב אב"ד בעיירה סובוטת, פלך וורשוי ובשנת תרס"א נתקבל בכבוד גדול לרב אב"ד בעיר סוכצ'וב. רבי שמואל יצחק היה אהוב ורצוי על אנשי קהלתו. בשנת תרע"ג נבחר לרב ראשי בציכנוב, עיר מגורו ופעולתו של זקנו הגדול, הצדיק מציכנוב, מספרים, כי בעת שבא לציכנוב לשבת על כסא רבנותה אמר הוא — הנני מקיים מה שנאמר: „ודור רביעי ישובו הנה“, מכיון שהוא היה דור רביעי להצדיק.

רבי שמואל יצחק היה תלמיד מובהק של האדמו"ר הגאון בעל „אבני נזר“ מסוכצ'וב והיה נחשב בין תלמידיו המצוינים.

בספר „אבני נזר“ ישנן כמה תשובות אליו. בתשובה אחת שקבל מאת אדמו"ר מסוכצ'וב, מתאר הוא אותו בכבוד הראוי, אם כי היה עדיין אברך צעיר. וכה דבריו: שלום לכבוד האברך המופלג, חר"ב בנש"ק, מוה' שמואל יצחק נ"י.

מכתבך הגיעני, אולם הזמן יקר מאוד. אם כל זה, לקחתי לי פנאי להשיבך, אם בקיצור. ראיתי פלפולך ונהניתי בראות עוצם בקיאותך, ביחוד בדברי האחרונים ופלפולך בגבורות, אילנא רבא תתעביד. בענין הוראה — איני מיעצץ כעת. וידוע שחז"ל הקפידו על שנים, ואם כי בעז"ה, אתה כלי מוכשר להיות אב בחכמה — עוד רך בשנים אתה. אך מה שאני רואה — שתשים לבך לבכר דינים מראיות מש"ס, זה מתחור לי מאוד וזה יהיה לך לתועלת גדול. חזק ואמץ בתורה ותתגדל מעלה. כנפשו ונפש אוהבו

אברהם

בשבתו על כסא רבנותו בציכנוב, שלח אליו אדמו"ר מסוכצוב כתי"ק שישים עיניו עליהם באומרו — להרב רבי שמואל יצחק ישנו שכל הישר.

על גודל צדקתו של רבי שמואל יצחק ועד כמה היה חדור רגשי אחריות כרב ורועה נאמן לבני עדתו, ראוי לציין עובדה דלקמן: זה היה בעצם ימי המלחמה העולמית הראשונה בשנת תרע"ה, שרי צבא הרוסי המטירו גזירות על גזירות על אזרחיהם היהודים וביחוד פגעו גזירותיהם בהיהודים תושבי ערי השדה. גם בקהלת ציכנוב פגעה אז ידם הקשה. רוב רובה של תושביה היהודיים עזבו את הונם ורכושם וברחו לנפשם לערים הגדולות. רבה של העיר, רבי שמואל יצחק, נשאר על משמרתו בין בני קהלת הנשארים, מכיוון שלא רצה לעזוב את בני עדתו כ"צאן בלא רועה" והטעים סירובו לצאת את העיר במאמרם ז"ל: ההוא פולמסא דאתי לנהרדעי. ערקו רבה ורב יוסף, פגע בהו רבי זירא, אמר להו: עריקאי — כזית שאמרו — במקום מרה"ם... כלומר: מנהיג העדה צריך להיות תמיד בקישור עם העם ולהטביע חותמו על הלך רוחם וחיייהם. ועוד יותר צריך להיות תוך העם — בשעת חירום, בשעה שכל איש אבד עצות, — אז תוכל אישיות המנהיג להציל רב או מעט. המתעניין בדברי הימים של בני עמנו, יודע הגבורה העילאית שהצטיינו בה הרבה רבנים בכל דור ודור במקרים כאלה. ת"ח גקראים "זתים" — כמו שאמרו חז"ל — "אלו ת"ח נדמים לזתים" וכו' ורק אלו הרבנים אשר הם עם ציבורם במקום "מרה"ם היינו — שמשתתפים בצרותיהם ובמרירותיהם — הם גקראים "זתים".

והיה מעשה שהמלכות הרשעה נתנו פקודה לועד הקהלה להעמיד לרשותה אלף גברים לביצוע עבודות קשות בשביל הצבא. הפקודה הוצאה לפועל למרות כל הקשיים, ומספר האנשים הדרוש נתאסף במקום המיועד וביניהם זקנים וחלשים ובראשם רבה של העיר, רבי שמואל יצחק, שלא רצה לפרוש מבני עדתו בעת צרתם. אחדים מהזקנים ניגשו לרבם בקובלנה — למה לא הולך להשתטח על קבר זקנו הצדיק שיעורר רחמים לפני כסא הכבוד שיעבירו את מבול הגזירות הרעות

שעברו על ראשי בני ישראל במדה כה גדושה. למחרת, לפנות בוקר הלך רבי שמואל יצחק בצוותא עם זקני עירו להשתטח על קבר הצדיק. קול זעקתם ותפלתם בקע ארובות השמים. בחזירתם מבית העלמין נודע להם, שהגזירות בוטלו. רבי שמואל יצחק השבור ברוח ובגוף חזר ישר לבית מדרשו. והנה אך הסיר תפילין דר"ת — יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה בכ"ד לתמוז תרע"ה ומנ"כ באהל הבנוי על קברו ושחצבו לו בין אהלי אדמו"רים ש"ב, רבי מרדכי מאטיל ורבי רפאל משה ז"ל.

הרב הגאון ר' אברהם לנדא

הרב ר' אברהם, בנו של אדמו"ר רבי מנחם מנדיל מסטריקוב, היה בין האברכים החסידיים המצוינים של חסידי „אלקסנדר". למדן מופלג ובעל מדות תרומיות. בעודו אברך צעיר נבחר לרב בעיירה קיניאווע, פלך עיר אוסטרו-בצה. נקטף בשחר ימיו ומנ"כ בעיר רבנותו — בקיניאווע.

הרב הגאון ר' משה גוטרמן

הרב ר' משה גוטרמן, רבה האחרון של קהלת שמולווינה, פלך וורשה, היה בר אבהין קדישין ובר אורין מפורסם בין הרבנים הצעירים שבפולין. מצד אביו, הרב החסיד ר' מנחם מנדיל, היה נכד אדמו"ר הזקן מהורי"א מרדזימין ומצד אמו מרת גולדה — נכד הצדיק מציכנוב. אביו היה, כאמור לעיל, חתנו של אדמו"ר רבי יעקב מיעזעוו.

הרב ר' משה התחיל לשמש ברבנות בימי שחר עלומיו ותפס לו מקום חשוב בין הרבנים הצעירים שבדורו. בגזרת השמד שבשנת תש"ג, נשלח הוא יחד על בני משפחתו ובני קהילתו, לאחד ממחנות ההשמדה. — הי"ד.

פולני דאורייתא:

לתרץ סברת רבינו הצדיק מציכנוב — שנפרכה ע"י הגאון הגדול, מופת דורו, הבעל „נפש חיה" מקאליש:

אגב ראיתי בימים אלה ב„נפש חיה" אבה"ע י"ז שמביא תשוב' רבינו הגה"ק מציכנוב, שדן בהרשאה שמינו לשליח איש אחד בשמו מאיר בן משה ולא הוזכר שם העיר, דאין ממש במינוי שליחות זה, כיוון דלא נזכר איזה עיר וכמה מאיר בן משה איכא בעלמא. ואפילו שמפרש אח"כ לאיזה מאיר בן משה נתכוון, לא מהני, דהוה דברים שבלב שאינם דברים. ומעיר רבינו, דלכאורה נראה להפך מדברי

הר"ן קידושין ד"נ בנדר בחכם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים דלא הוה דברים שבלב. ודחה, שאין ראי'. דבחרמו של ים יכול לפרש דבריו, משום דבחרמו של ים וחרמו של גבוה הם שני ענינים חלוקים לגמרי, יכול לומר לזה נתכוונתי, אבל בנ"ד שהוא ענין אחד ואמר לזה נתכוונתי, אינו מועיל כלל והוה דברים שבלב. וראי' מאומר סתם — בתך מקודשת לי — אינם נאמנים אח"כ לא האב ולא הבעל לומר לאיוו בת נתכוונו. ובע"כ דהחילוק הוא בין ענין אחד לשני ענינים. עכ"ד הגה"ק מציכנוב זי"ע.

וב"נפש חיה" להגאון מקאליש משיג עליו בזה"ל: "...ואם כי מחוייבים אנחנו לקבל באימה דברי מרן הגאון הקדוש שליט"א, — עכ"ז האמת האוב מהכל ואף על דברי רבותינו הראשונים הרשות לסתור ולפרק וכך היא דרכה של תורה". הניח דבריו בתימא, דאיזה סברא היא לחלק בין ענין אחד לשני ענינים, אדרבה נהפך הוא, אם בשני דברים חלוקים לגמרי בוודאי יכול לפרך. עיי"ש.

ואני אומר דברי חכמים קיימים וכוונת הגה"ק כך היתה: נדר בחרם או בקרבן, הנה השמות הללו הם שמות משותפים לשני מושגים חלוקים לגמרי. הניב "חרם" משמש ביטוי גם למושג "חרם הקדש" וגם למושג "מצודה" שצודים בה דגים ואי אפשר בשום אופן להבין מעצמנו לאיזה חרם הוא התכוון. רק כוונת האומר משלמת את הדיבור.

אבל ב"בתך מקודשת לי", הרי אין הכוונה משלמת כלל ולא צריכים להכוונה. דאלמלא שיש לו עוד בת ואלמלי היתה לו רק בת אחת, הרי כבר היה הדיבור מפורש, רק החסרון הוא שיש לו עוד בת, נמצא דהוה רק חסרון במקרה של עכשיו, אבל עצם הדיבור כשהוא לעצמו לא צריך להשלמת כוונת הלב. רק במקרה שיש לו שתי בנות לא מהני לפרש דהוה דברים שבלב. וכן במינה שליח מאיר בן משה — אלמלי אין שם כזה בעולם עוד לאיש אחר, הרי הדיבור מספיק, ונמצא שבהדיבור אין חסרון רק שהחסרון במקרה דידן. שישנם כמה אנשים בעולם בשם זה והדברים שבלב באים לפרש הדיבור מה שאין חסרון בעצם הדיבור, רק החסרון במקרה, שפיר אמרינן דברים אינם דברים.

וזהי סברת רבינו לחלק בין שני ענינים לענין אחד, דמלת שמשמשת ביטוי לשני ענינים חלוקים לגמרי הרי המלה הזאת בלא פירוש כוונת הלב אינה מבטא כלל והדברים שבלב הם חלק מהדיבור אבל בענין אחד והדיבור כשהוא לעצמו הוה ביטוי כל צרכו, רק במקרה של עכשיו אין אנו יודעים, נמצא דהדיבור כהוגן רק במקרה יש חסרון צדדי, שפיר לא מהני לפרש, דדברים שבלב אינם דברים וזהי סברא עמוקה ברורה וראוי' לכבוד רבינו הקדוש וז"ב ונכון.

ה ר ר ט ו ב י ט ב י ו מ י ת ל א ב י

לוח זכרון

רבינו אברהם לנדא — הצדיק מציכנוב, נפטר ה' אדר ב' תרל"ה.
 רבי דן לנדא, כ"ט ניסן תר"ט.

הרה"צ רבי זאב וואלף מסטריקוב, י"א אלול תרנ"א.

" רבי דוב בעריש מביאלא, כ"ה סיון תרל"ו.

" רבי רפאל מחארשא, כ"ט אלול תרנ"ד.

" רבי יעקב מיעוצה, י"ט טבת תרנ"ד.

הרה"צ ר' מנחם זאב הכהן מקוצק, י"ב אדר תר"ו.

" רבי רפאל משה זונאבנד מציכנוב, י' אייר תרס"ה.

הרה"צ רבי מרדכי מאטיל, י' אייר תרע"ו.

" רבי אהרן צבי מביאלא, ב' דשבעות תר"ע.

" רבי מנחם מנדל חיים לנדא, רב בזאוורציה, ז' אדר תרצ"ה.

הרה"צ ר' מנחם מנדל לנדא מסטריקוביזערש, י"ט שבט תרצ"ו.

" רבי מנחם מנדל לנדא מגומבין, י"ג אדר תרצ"ו.

" רבי פנחס זעליג לנדא מירושלים, ח' אדר תש"ד.

" רבי יחיאל איכל לנדא מפראשניק, כ"ו תמוז תרל"ח.

הרה"צ רבי שמואל יצחק לנדא מציכנוב, כ"ד תמוז תרע"ה.

הרה"צ ר' מנחם מנדל לנדא מסלודובצה, ב' אלול תרצ"ו.

הרה"ח רבי דוב בעריש גוטרמן, ט"ז אייר תרס"א.

" ר' חנוך ב"ר אברהם לייביש לסלוי, כ' אדר תרע"ו.

הרה"ח ר' ישראל חנוך ב"ר שמחה בינס וורדיגר, נספו על קיה"ש, ז' אדר תש"ג.

" ר' בן ציון גרויסווירט, שו"ב, נספה על קיה"ש, כ"ז סיון תש"ג.

" ר' פנחס לנדא בהרה"צ רבי מרדכי מאטיל, כ"ה אב תש"ב.

הרה"ח ר' נתן זאב ב"ר מרדכי קלוגימוס, כ' תשרי תש"ו.

הבחור אברהם גבריאל גרויסווירט, י"ט אלול תש"ד.

ר' יהודא ארי' לייב וואידיסלבסקי, כ"ח תשרי תש"ג.

הרבנית ראדה, אם הצדיק מציכנוב, נפטרה כ' אלול תר"ח.

הרבנית יוטא אשת הצדיק, ר' טבת תרכ"ד.

הרבנית זיסל אשת הגאון רמ"ח מזוורציה, ב' חזה"ס תש"ב.

מרת יוטא לסלוי, בת ר' אברהם גולדרייך, ט"ז ניסן תרע"ו.

מרת חיה פריינדל בת הגאון רמ"ח מזוורציה, כ' סיון תרס"א.

מרת שרה גרויסווירט, י"ח כסלו תש"ב.

מרת חיה יוטא בת ר' רפאל נתן, ה' אב תש"ג.

מרת פריידה בת ר' יצחק, ל"ג בעומר תרצ"ה.

מרת פויגל יוכבד בת הרה"ג רבי אפרים שלמה זלמן וויינגאט, אב"ד בליפנה,

ט' טבת ת"ש.

מרת מלכה בת ר' משה לייב הרצברג, כ"ה אב תש"ג.

מרת נחמה בת ר' יעקב צבי קלפפיש, ט' חשוון תש"ג.

ה ת ו כ ן :

מרן אדמו"ר רבי אברהם לנדא — הצדיק מציכנוב :

ט	יסוד צדיק — תולדות אבותיו
טו	צמח צדיק — ימי חייו הראשונים
כג	נפש צדיק — קיום ושרסוטים לדמותו הרוחנית
סב	תרוממנה קרנות צדיק — חחת דעת גדולי הדור על גדולת הצדיק
סט	אך פרי לצדיק — בניו וחתניו
ע	ואברהם זקן בא בימים
עא	צדיק מה פעל — מנהגיו ודרכו בקדש
פד	פי צדיק — מפתגמי אוריתיה
צה	ה' אדר בציכנוב. קידוש השם על קדושת קבר הצדיק.
צח	ה' דן לנדא — חותן הצדיק
קב	רבי שמואל הכהן — אבי זקנה של הרבניה מציכנוב
קד	רבי זאב וואלף לנדא — אדמו"ר מסטריקוב
קכו	רבי דוב בעריש לנדא — אדמו"ר מביאלא
קלו	רבי רפאל לנדא — אדמו"ר בורשה
קלט	רבי יעקב לנדא — אדמו"ר מיעזעז
קמט	בני מורנו ה' רפאל — אבי הצדיק
קנ	רבי שמואל שינאווער — חתן הצדיק
קנו	רבי מרדכי מאטל לנדא — אדמו"ר מציכנוב
קנח	רבי אהרן צבי לנדא — אדמו"ר מביאלא
קס	רבי מנחם מנדל חיים לנדא — רב בוורציה
ריא	רבי מנחם מנדל לנדא — אדמו"ר מסטריקוב'זגורו
ריג	רבי מנחם מנדל לנדא — אדמו"ר מסלודובצה
ריג	רבי יעקב יצחק דן לנדא — אדמו"ר מסטריקוב'זגורו
ריד	הרבנים: ה' שמואל יצחק לנדא, ה' אברהם לנדא, ה' משה גיטלמן

חִיקוֹנֵי טַעֲוִיּוֹת

שורה עמוד	במקום :	צ"ל :	שורה עמוד	במקום :	צ"ל :
24	י	כדרכן — כדרכו	18	נ	דרעוא — דרעוין
24	י	עצרוהו — עצרהו	31	נב	בבית — לבית
25	יא	שהכירהו — שהיכירהו	10	סב	נתתי — נותן
26	יג	בגוי... — בגו...	8	סה	בלי סיוע — ללא סיוע
29	יג	חשח — חשך	8	סה	שחיו — שחיו
7	יד	האיש — ההוא האיש	10	סח	אנו — אני
24	טז	מההוה — מההוה	15	סח	חיה — היה
17	יז	נמלית — נמל	15	סח	שהבריות הבריות
19	יז	הלילות — מלילות	17	ע	רחמנה — רחמנא
12	יט	נפשיכם — בנפשיכם	9	צח	פעמים — פעמים
2	כ	שרחשו — שרבו	14	צח	שלוחנו — שלחנו
6	כ	האיר — מאיר	23	צח	הזחירצי — מזחירציה
11	כ	פרנסן — פרנסתו	5	קב	באמנה — באמנה
32	כ	שבל — לבל	6	קנ	דאבוהא — דאבוה
10	כג	פרידה — פרידא	13	קג	בן אחותו — בן בתו
23	כג	מלכות — פני מלאך	12	קטז	לראות — לראות
25	כג	גאווו — גאוני	7	קכו	מחו — מחו
4	כד	תלמידו — תלמודו	7	קלו	אצל — של
19	לג	והרבו — ורבו	16	קעא	פגלאה — נפלאה
19	לג	שאלוהו — שאלו	5	קפד	הוכנסו — הכניסו
31	לג	זקני — זקנו	22	קפה	דבר — דבריו
5	לו	מברכהו — היה מברכהו	9	רא	תרס"א — תרס"ג
21	מ	ובקשהו — ובקשהו	16	רטז	ברכו — ברחו
11	מח	יסור — יסיר			